

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

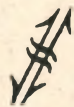
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

PASTOR CHR. KNUDSEN'S
SAMLINGER TIL EN
FAMILIEHISTORIE

ET LILLE UDDRAG HERAF OG
MINE ERINDRINGER
FRA LYSHOIM

VED H. H. JESSEN,
BIBELRÆTTER

SAMLINGER TIL EN
FAMILIEHISTORIE.

F O R O R D.

Pastor Christian Knudsen født i Ketting kro paa Als 1828 har skrevet 7 bøger:

"Samlinger til en Familiehistorie".

De er meget tæt skrevne, med lille skrift, men smukt og tydeligt, og hver bog er paa 170 til 180 sider. Disse bøger har undertegnede taget et lille uddrag af til denne bog.

Onkel Christian, min bedstefaders broder, har fra de ældre slægtled faaet en stor del af sine oplysninger af sin plejefader, sin faders farbroder pastor Jørgen Knudsen, præst i Tranderup paa Ærø og i Hagenbjerg paa Als, som igen har faaet en del af sin viden fra sin moder og mormoder.

Onkel Christian har dog ogsaa sine optegnelser fra mange andre kilder, saaledes fra broderen Knud paa Lysholm, som har ejet og gemt alle de gamle breve og dokumenter.

Slægten kan lære af sine forfædres historie, at der har været gode og daarlige tider, men det gælder om at holde fast ved værdierne i de daarlige tider i guds frygt og nøjsomhed, i haabet om at det igen bliver bedre.

Peberbjerg i marts 1956.

H. H. Jessen.

I del af pastor Christian Knudsens "Samlinger til en Familiehistorie" er paabegyndt i Guderup præstegaard d. 10. juni 1862, hvor han dengang var kapellan hos biskop J. Hansen.

Ketting Kro.

Kroen i Ketting paa Als er mit fødested, og derfor begynder efterretningerne først med dette sted. Hvor gammel den er vides ikke, men at den allerede bestod i den bekendte krig med Sverige i aarene 1657 til 1660 er temmelig sikkert. Det fremgaar af følgende familiesagn, at under denne krig med Sverige led Als meget af fjendens overløst. Øen blev 2 gange besat af svenskerne, og ved deres fordrivelse indtaget af Danmarks allierede, der vel kom som venner, men som oftest optraadte langt værre end fjenden selv. En del sagn lyder endnu rundt paa øen om plyndringer. Byen Ketting gik heller ikke fra. Kirken blev berøvet sin kalk og andre prydelser. Flere mærker i det gamle krohus, der blev nedrevet i 1816, da kroen blev nyopbygget, vidnede om, at ogsaa den havde lidt af fjendens overløst. I døren fra krostuen ind til et lille sideværelse for pænere gæster var indsat et firkantet stykke af yngre oprindelse, hvilket forklarede med, at her var en kugle fare igennem i hine urolige dage. Nogle svenske soldater havde skudt efter huset, og just som krokonen stod foran spejlet og ordnede sin hovedpynt, susede paa engang kuglen gennem døren lige forbi hendes hoved uden dog at gøre hende nogen skade. I gadedøren sad ligeledes en anden kugle, thi da svenskerne maatte rømme øen, skød kromanden ud af vinduet efter dem, hvorfor en soldat straks til gengæld trykkede sin bøsse af, og denne kugle sad endnu i gadedøren lige til 1816. Det er da afgjort, at bygningerne ligesaavel som døren har været ældre, og før denne tid.

Men hvem kromanden var dengang ved jeg ikke, maaske har hans navn været Thomas Kramer, en modig og behjertet mand har han imidlertid været, men sikkert er det ikke, at det var denne mand, thi Steffen Simonsen Kramer er egentlig den første bekendte mand paa kroen, og han er vistnok først tiltraadt i aaret 1661, da han blev gift dette aar.

De forskellige ejere og forpagtere af kroen fra 1661 til 1853:

1. Steffen Simonsen Kramer og hans hustru Ingeborg Thomas Datter fra 1661 til 1696.
2. Peter Hansen Voigt og hans hustru Ingeborg Steffens Datter Kramer fra 1696 til 1717.
3. Knud Johansen og hans hustru Anna Jørgens Datter Bladt fra 1717 til 1756.
4. Johan Peter Knud^{søn} og hans hustru Anne Christine Wrang fra 1756 til 1790.
5. Knud Knudsen og hans hustru Marie Elisabeth Thomsen fra 1790 til 1794.
6. Mathias Didrichsen Vogelseng og hans hustru Marie Kathrine Skram, som forpagtere fra 1794 til 1813.

7. Johan Peter Knudsen og hustru Christine Margrethe Frost fra 1813 til 1838.
8. Knud Knudsen og hans hustru Mette Marie Elisabeth Frost fra 1838 til 1851. I hans tid var kroen atter forpagtet ud til politiassistent Petersen, Augustenborg.
9. Hans Jørgen Møller og hans hustru Anne Christine Knudsen fra 1851 til 1884.
10. Hans Christian Petersen og hans hustru Christine Margrethe Møller fra 1884 til 19

FAMILIEN KRAMER ELLER KRÆMER.

Thomas Kræmer.

Førend Steffen Simonsen Kræmer fik kroen, har formodentlig en Thomas Kræmer haft den, han er mæske den mand, der i 1658 skød efter svenskerne. 1678 nævnes Thomas Kræmers hustru. I alt fald maa kromanden vist nok have hedt Thomas, thi Steffen Simonsen har rimeligvis faaet kroen med sin kone, og hun hed Ingeborg Thomasdatter.

Steffen Simonsen Kræmer. 1661 til 1698.

For tydeligheds skyld vil vi først her paa dette sted hidsætte følgende lille stamtavle for at se, hvorledes familien Knudsen hænger sammen med denne familie:

Steffen Simonsen Kræmer
høker og kromand i Ketting

Ingeborg Steffensdatter Kræmer
gift med Hansen Vogt ejer af
kroen i Ketting. Ingen børn.

Anna Steffensdatter Kræmer
gift med Jørgen Jørgensen Bladt
i Kattry..

Anna Jørgensdatter Bladt gift med
Knud Johansen af Egenmølle, ejer
af kroen i Ketting.

Johan Peter Knudsen
kromand og høker i Ketting.

I byen Holm, Nordborg sogn findes 1650 - 56 en kaadner og høker Simon Kræmer, var han eltsaa, hvad der kunne tænkes, en søn af denne mand, saa var han født i Holm. I byen Nordborg findes fra 1643 af og til i de følgende aar ligeledes en Simon Kræmer, der med andre flygtninge kom fra Aabenraa til Nordborg, men siden blev boende der. Det var paa grund af den svenske flaaede 1643-45. Det kan altsaa ikke helt opklares, hvor Steffen Simonsen Kræmer stammer fra. Den 15. april 1661 blev han gift med Ingeborg Thomasdatter af Ketting, og med sin hustru har han altsaa faaet kroen. Ligesom sin eftermand og svigersøn Peter Hansen Vogt havde han af stamfaderen for det augustenborgske hus Hertug Ernst Günther faaet privilegierne paa at drive høkeri.

Familien Bladt i Kattry.

Denne familie forefindes først i den lille by Kattry, en del af byen Helved i Notmark sogn. Hvorledes familien Knudsen har sit udspring fra denne familie kan ses af følgende lille slægtstavle.

Jørgen Bladt, kaadner i Katry Steffen Simonsen Kræmer, høker
død 1724. og kromand i Ketting, død 1688

Jørgen J. Bladt, kaadner i Anna Steffensdatter Kræmer
Katry, død 1724 gift med født 1673 død 1726

Anna Jørgensdatter Bladt f. 1695
gift med Knud Johansen høker og
kromand i Ketting f. 1696 død 1743.

Johan Peter Knudsen, Ketting f. 1720 død 1783.

Den ældre familie i Katry.

Jørgen Bladt var født 1615. 1653 nævnes han som kaadner i Katry. Efter tradition skal familien have beboet det kaad, som hr. Lau paa Evelgønne ejede i Katry, der har i mange aar været drevet høkeri paa dette sted. Maaske har familien da allerede i denne tid drevet denne næring.

Jørgen Jørgensen Bladt var en søn af ovenstaaende, han blev kaadner i Katry efter faderen paa samme sted. Den 14. november 1694 blev Jørgen Bladt gift med Anna Steffensdatter af Ketting. Den 1. januar 1725 blev Jørgen Bladt begravet. Hans enke Anna Bladt levede endnu 1726, da hendes søn Steffen Bladt paa sin moders vegne kvitterede for modtagelsen af en arv, der tilfaldt hende efter hendes søster Ingeborg Vogt i Ketting.

Anna Jørgensdatter Bladt født 1695 blev gift med Knud Johansen, som blev høker og kromand i Ketting, født 1696.

FAMILIEN KNUDSEN.

Kromand Knud Johansen og hans hustru Anna
Jørgensdatter Bladt i Ketting.

Knud Johansen var en søn af Johan Henrik Ferber og hustru Anna Marie i Egenmølle og født i juni 1696, dog er han næppe født der. Efter sin konfirmation kom han 1712 til paaske i handelslære hos en købmand i Slagelse, og her skulle han staa i lære i 6 a 7 aar, hvilket for en del kom til at bero paa, hvorledes hans herre blev tilfreds med ham. 1715 traf købmanden sammen med hans gamle fader og udtalte sig med megen tilfredshed om det unge menneske. Man ser det af et brev fra faderen til sønnen, som her følger:

Ecken Muhl d. 28. Octbr. 1715.

Hertzliebe Sohn. Dein Schreiben habe ich erhalten, daverisz deine gute Gesundheit, welches unsz hertzlich lieb ist, für uns haben wir den lieben Gott zu danken. Imb Jesu Wille Amen.

Ferner liebe Sohn ibzunche habe ich dein Herr gesprochen, er sagt, er ist wohl mit dir zufrieden, er kann nicht über dich klagen, dass ist mir und dein Mutter von grosse Freude. Bitte dich, dass du hinfür dich also verhelst, habe Gott für Augen, frü und spät so wirdt dich den liebe Gott auch helfen, undt lass dir dass nicht verdriessen, dass du sollst 6 oder 7 Jahre dienen, wilss Gott wenss nun Ostern komt so sindt schon 4 Jahre weg, und wilss Gott wen du dein Jahr hast aussgestanden, so will ich dir 50 Rthl. eben so wohl geben, alss ich müste vor Andress geben, da kanst du dich wass für kaufen und will dir ein Degen geben mit ein Silber Beschlag, darum liebe Sohn sehe dich wohl für, sey dem Herrn treu in allen Sachen undt lass dich nicht verführen, ess sey freude wass sie wollen, undt nun mein vermanung wohl in acht, wie ich dich vor hin gesagt hat, hütte dich säussen und spielen, undt lass dich nicht betrügen von frauenzimmer, den junge Leute sindt bald betrogen, wass du thuest, so habe Gott für Auge abendt undt Morgen befehl den Herrn deine Wege wo du bist. H. Peter Voigt lass dich freundlich grüssen, er freuet sich, dass du dich wohl halt, undt soll dir grüssen von alle gute freunde, womit Gott in Gnaden befohlen. PS. Schreibe auch mit dem Ersten wieder.

Dein hertzliebende Vater Johan Hinrich Ferber.

Addr: An Mein lieben Sohn Knut Johansen, Schlagelse.

(gl. papirer i min broders eje)

Af dette brev ses altsaa, at Knud Johansen i oktober 1715 havde staaet 3 1/2 aar i lære, og at han endnu havde 2 1/2 a 3 1/2 aar tilbage, og at hans herre var meget veltilfreds med ham. Blandt andet sendes ham ogsaa en hilsen fra H. Peter Hansen Vogt, der ejede kroen i Ketting, og synes at være den unge mands velynder. Heraf kommer man let paa den tanke, at hans fader og bemeldte Peter Vogt allerede har næret det ønske at faa et parti bragt i stand mellem den unge Knud og dennes plejedatter Anna Bladt, og hvorom alting er, de blev senere forlovede.

Da kromand Peter Hansen Vogt og hustru Ingeborg Steffensdatter Kræmer ingen børn havde, entog de Anna som deres plejedatter. Hende ville de engang overdrage deres sted og handel, konen der i huset var jo hendes moster. Det hele var sikkert afgjort før Peter Vogt's død, idet Johan Hinrich Ferber er med som vidne ved testamentets affattelse, og derved lader formode, at der allerede var indledet forbindelse mellem de unge folk.

1717 fik Knud Johansen fæstebrev paa Peter Hansens hus i Ketting med frihed til at drive krohold og nøkeri, ligesom hans forgænger havde nydt denne ret. Følgende uddrag kan tjene til oplysning:

"Sophia Amalia enkehertuginde efter hertug Frederik Wilhelm til Slesv. Holst. o.s.v. gjør vitterligt. Naar salig Peter Hansen Vogt i sin levetid med sin kones samtykke har besluttet at overlade til sin kones søsterdatter Anna Jørgensdatter tilligemed hendes trolovede brudgom Knud Johansen efter sin død sit i Ketting beboede hus, og han derfor underdanigst har bønfaaldet om, at fordi hans

svigerfader Steffen Simonsen Kræmer har kjøbt dette hus til arvelig ejendom, og desuden Peter Hansen Vogt for desto bekvemmere at kunne nyde denne ham naadigst forundte frihed, har med desto større bekostninger forøget og udbedret dets bygninger, derimod staar paa vor grund og jord. Vi derfor i naade ville forunde begge de unge folk, den hidtil med stedet fulgte frie handel gjæstgiveri og krohold imod en aarlig pension eller afgift paa deres levetid. Saa have vi i naade besluttet at saafremt Knud Johansen betaler 10 Rdl. i fæstepenge og aarlig til jul rigtig yder 10 Rdl. pension, maa han og hans hustru paa levetid nyde den omtalte frihed alene i Ketting uden at nogen under mulkt og straf maa hindre dem og gribe ind i denne frihed, tillige forundes dem den grund i merken som Peter Vogt indtil dato har havt og brugt, og da han har betalt sit fæste undes dette dem paa livstid. Under tabet af sin frihed forpligter Knud Johansen at vise god behandling imod alle som tage ind til ham. Skulde huset blive solgt skal det først tilbydes Os og Vore Efterfølgere. Alle hendes embedsmænd tilholdes at vaage strengelig over alt Dette. Augustenborg Slot d. 5. Decbr. 1717. Sophia Amalia H.S.H."

I december 1717 var Knud Johansen altsaa endnu ikke gift. Hertuginde kaldte ham hendes brudgom, maaske har han staaet sin tid ud i Slegelse i 6 aar indtil paaske 1718. I hvert tilfælde maa de være blevet gift i 1718, og viede af den gamle præst, provsten hr. Johannes Paulsen i Ketting. At de har skønnet paa den godhed de skyldte afdøde Peter Vogt og Ingeborg Kræmer, kan ses deraf, at den ældste søn blev opkaldt Peter efter denne mand, og datteren fik navnet Ingeborg efter konen.

Den gamle Ingeborg Kræmer levede som enke endnu flere aar. Hun er død omkring 1734. Om hun har boet hos de unge, eller haft et andet hus i Ketting vides ikke.

Den 6. sept. 1737 har hertugen af Augustenborg udvidet stedets privilegier til at drive høkeri med salt, stokfisk, jern og andet til bøndernes og vore undersaatters fornødenheder, og at kroen og arvefæste kunne gaa over paa deres kødelige arvinger o.s.v.

Ifølge en skattekasse, der begyndte 1736 betalte han særlig til den hertugelige kasse 18 Rdl. Crer. for at forpagte øl- og brændevinsleverancer til Almsted kro. Han havde privilegium paa at lave øl og brændevin.

At familien paa kroen har staaet et trin over bondestanden ses deraf, at de ogsaa er blevet indbudt til faddere hos forpagterne. De har altsaa udgjort deres omgang. 1732 den 1ste advent stod Knud Johansen i Ketting fadder til forpagter Boy Hansens søn Bøy Bøysen paa Majbølgaard. Hans broderdatter Charlotte Elisabeth Johansen var gift med R. Lauritzen, forpagter paa Hartspring og Rumohrsgaard. Deres egen datter Ingeborg Knudsen blev gift med skovrider Gøttsche Hannved. Hertil kommer, at de vist var velstaaende og formuende folk.

Mandag den 8. juli 1743 døde Knud Johansen i Ketting og blev

begravet den 15. juli i en alder af 47 aar; han døde altsaa i en ung alder. Min faders farbror pastor Jørgen Knudsen kendte ikke stort mere til sin faders forældre, end at de var født i Egenmølle og Katry, det var nærmest sin moders forældre, han vidste god besked med, hvad hun i sin fremrykkede alder havde fortalt ham om. Navnet Ferber har han aldrig brugt, derimod skrev han selv sit navn Knudt Johansen. I Ketting kirkebog skrives hans navn baade Knudt og Knat og ligeledes i de forskellige dokumenter. Han gav sine børn navnet Knudsen, som familien fra hans tid har beholdt.

Hans enke Anna Jørgensdatter Bladt eller Anna Knudts, blev sidende paa stedet. Hun var en livlig, rask og dygtig kone, vel ogsaa lidt skrap, men forstod dog ogsaa at gøre sig yndet og elsket af folk. Hun var ogsaa god mod fattigfolk, hvad der fremgaar deraf, at hun ifølge kirkebogen meget ofte har holdt saadanne folks børn over daaben. I flere aar havde hun sin yngste søn hos sig for at gaa tilhaande, og da han døde tidligt, tog den ældste hjem og forestod i flere aar huset for sin moder. I denne tid blev ogsaa hendes næste datter gift i 1749, og nu tog hun sin broder Jørgen Bladts datter Margrethe fra Hagenbjerg til sig, da hun fik en stedmoder. Hun var født 1736 og blev konfirmeret i Ketting 1754 tillige med Jacob Wrangs datter Anna Christine Wrang, og hun blev hos sin faster i Ketting ogsaa efter sin konfirmation.

1756 afstod Anna Knudts stedet til sin eneste søn Johan Peter Knudsen. Hun havde købt det sted, som nu senere har tilhørt skræder Hønborg, hvilket hun lod opbygge, medmindre det tidligere skulle have tilhørt hendes plejemoder Ingeborg Voigt i Ketting. I saa fald har hun vel snarere arvet huset. Allerede den 28. december 1757 døde Anna Knudts i en alder af 62 aar.

Knud Johansen og hustru havde følgende børn:

1. Johan Peter Knudsen født 3. sept. 1720, han fik kroen.
2. Jørgen Knudsen født i okt. 1725. Efter sin konfirmation kom han i handelslære i Flensborg, og derfra kom han senere syg og svælgelig hjem til sin moder, og døde her i en ung og haabefuld alder. Han blev begravet den 9. juni 1750 paa Ketting kirkegaard.
3. Ingeborg Knudsen født i Ketting 3. juli 1730.

Om hendes fødsel skriver hendes fader saaledes: "D. 3. juli 1730 velsignet Gud os med en liden Datter, som var paa en Mandag om Natten Klokken 12 Slet og blef døbt næste Søndag der Efter og gifvit det Nafn Ingeborg. Gud stürcke hende med Din Haand, Regiere hinde med Din Aand at hun maa leve saaledes her i denne onde og forærgelige Verden, at hun maatte omsider leve iblandt de smaa Børns hellige Engle i Himlen. Amen."

Ingeborg skal have været meget smuk som ung pige, hun blev da ogsaa tidligt forlovet med skovrider Henning Christoffer Gøttsche i Hanved ved Flensborg. Den 20. juni 1749 blev de viet i Ketting af præsten A. S. Thomsen. Foruden et betydeligt udstyr fik hun ogsaa 1758 en anseelig mødrearv og desuden det af hendes moder beboede hus i Ketting, som de formodentlig kort efter har solgt. Det er ikke utænkeligt, at Gøttsche igennem hendes broder Jørgen, der

jo var i handelslære i Flensborg, har lært hende at kende. Skovri-der Gøttsche skal have været af en russisk eller polsk familie. Efter et familiesagn skal hans fader som barn være drevet i land fra et russisk skib og formodes at være et russisk prinsebarn eller af en anden højtstaaende adelsfamilie. Rimeligvis ligger dette sagn dog vistnok længere tilbage i tiden, og gælder en ældre stamfader for familien. En broder til skovrideren skal have været sekretair hos dronning Juliane Marie. Til denne familie hører vist ogsaa flere slægter i det øvrige Danmark.

Gøttsche var skovrider i Hanved og boede paa en bondegaard, som han selv ejede. Han var meget streng mod krybskytterne, hvorfor der ofte vankede blodige pander. Han blev engang saaret af en kugle, og saaret var endnu ikke blevet lægt, da han kort efter kom i lag med dem igen. Ved denne lejlighed brød saaret op igen, og han forblødte sig, og de fandt ham liggende død. Han gik bort i en ung alder (meddelt af jomfru Margrethe Elisabeth Gøttsche).

Hans enke boede endnu flere aar efter mandens død paa gaarden, men solgte den senere og flyttede til Ketting, hvor hendes broder og hans kone tog meget kærtligt imod hende. Hun kom til at bo i det gamle hus bag kirken, som nu var ledigt ved Jacob Wrangs død 1773. Hun døde 1784 i en alder af 54 aar.

Børn:

1. Elise Gøttsche to gange temmelig rigt gift.
2. Ingeborg Gøttsche døde i en ung alder kun 18 aar.
3. Anna Sophie Gøttsche opholdt sig hos moderen i Ketting indtil hendes død.
4. Lorentz Gøttsche var kun et barn, da faderen døde.

Hans morbroder J. P. Knudsen tog ham til sig og lod ham komme til Als, for at han kunne nyde godt af undervisningen paa Augustenborg, og da han var voksen, drog han til København til sin farbroder, der var i dronning Juliane Maries tjeneste, og denne ville lade ham gaa kontorvejen, men da han ikke kunne taale opholdet i København, blev han lakai paa Augustenborg slot, hvor han lærte de 3 prinser at ride. Imidlertid blev han forlovet med Karoline Eklon en datter af skovrider Eklon i Dynt Broager og ønskede derfor at komme ind i en fast stilling. Ved Eklons død søgte han dette embede, men havde kun lidet haab om at faa det, da statsminister Kaas interesserede sig for en anden person. Imidlertid rejste prins Christian August til København og ytrede til ham, at han nok skulle gøre, hvad han kunne, thi han holdt meget af ham. Han fik da ogsaa dette embede som skovrider over Broager med bopæl i Dynt, men han opnaaede ikke nogen høj alder, da han døde 1825. Hans kone havde den glæde at se sine mange børn velforsørgede. Hun var en meget rask og stærk kone, der ikke paa sine gamle dage havde fast opholdssted, men rejste omkring paa besøg hos sine børn. Hun døde 1860 paa Bannerslund i Jylland i en alder af 73 aar.

Johan Peter Knudsen, kromand i Ketting.

Han var jo ældste søn af Knud Johansen og Anna Jørgensdatter Bladt født i Ketting kro den 3. sept. 1720. Han er opkaldt efter sin farfader Johan Ferber i Egenmølle og efter Peter Hansen Vogt, efter hvem hans forældre havde faaet stedet. Derfor blev han ogsaa til daglig kaldt Peter Knudsen. I de første aar gik han i Ketting skole, men i de sidste aar gik han til Augustenborg skole. 1736 blev han konfirmeret. Efter konfirmationen blev han sendt til Norge, hvor han havde en farbroder Peter Johansen Ferber, der var organist og statsmusikant i byen Frederikshald, og her i dennes hus opholdt han sig et par aar for at uddannes i musikken. Her lærte han at synge og spille paa orgel, hvortil han havde lyst og anlæg, men forresten havde han det ikke videre godt i denne mands hus, da han var en gammel knarvorn og karrig knast, der ikke evnede at ofre videre paa hans uddannelse. Det er ikke klart, hvad hensigt hans forældre har haft hermed, maaske har de herved villet aabne ham adgang til et eller andet organist- eller degnekald. Det lader sig jo ogsaa tænke, at han samtidig har staaet i handelsløre i byen.

Da han altsaa havde været i Norge i nogle aar, kom han etter tilbage til hjemmet, og med glæde modtog han en ansættelse som lækai hos hoffet paa Augustenborg. Her blev han i 6 aar, vel omtrent fra 1741 til 1747. Dengang var hertug Christian August herre paa Augustenborg, og paa slottet herskede dengang en from og kristelig aand, forenet med en sædelig og streng alvor. Især var hans gemalinde hertuginde Frederikke Louise f. grevinde Danneskjold Samsø en meget from og gudfrygtig dame. Hendes børn de unge prinser Frederik, Christian og Emil var opdraget i den samme aand.

Johan Peter maa ogsaa have opført sig smukt og godt, thi han var afholdt af sit herskab, navnlig holdt prins Emil altid meget af ham, og denne godhed vedblev han senere at udvise imod ham, da han flere gange her været inde i Ketting kro og hilst paa ham. I denne stilling kom det Johan Peter til nytte, at han i Norge havde lært at spille paa orgel, thi da man mærkede hans sans for musik, blev han en kort tid tillige organist. Dette skete 1745, da Chr. H. Fischer af Leipzig, der hidtil havde beklædt denne post, i dette aar blev kaldet til organist i Nordborg. Ligeledes gav han de 4 unge prinsesser nogen undervisning i musik. Han maatte gerne ledsage dem, naar de undertiden var paa udflugt til Graasten slot. Paa en saadan tur kunne en stor ulykke nær have ramt dem alle. Da de var kommet ombord i Sønderborg færge, og der samme dag blæste en voldsom storm, og en rivende strøm drev ind fra Alssund, brast paa engang tovet, da man var kommet midtvejs ud i farvandet, og færgen for afsted med strømmen. Alle anstrengelser blev vel sat igang for at standse færgen, men det hjalp ikke noget. Den var allerede naaet om i slotsdybet, førend det lykkedes at faa den standset. Var dette ikke sket, kunne den let have taget fart ud i rum sø, og der var der fare for, at færgen skulle kentre.

I 1747 har Johan Peter opgivet sin plads paa Augustenborg slot og er kommet hjem for at bestyre kroen for sin moder. 1756 gik hans moder paa aftægt og overlod ham stedet. Han maette da se sig om efter en kone, og hans valg faldt paa Jakob Wrængs datter Anna Christine i Ketting. Først vil jeg fortælle lidt om hendes forældre og derefter om hendes ungdom.

Ingeborg Petersdatter i Ketting i begge hendes ægte-
skaber.

Hun var datter af en kældner Peter Hansen Kremer og Anna Pedersdatter i Ketting, født 1697 i Ketting og døbt i kirken der den 28. nov. s.a. Hun havde 3 brødre, den ene Thomas Petersen blev forpagter paa Melsgaard, den anden Hans Petersen blev degn i Tandslet, og den tredje Steffen Petersen gartner paa slottet Østerholm. Hennes konfirmation maa have fundet sted i 1712. I den første tid derefter har hun vistnok opholdt sig i hjemmet eller maaske haft en plads i nærheden. Hun nævnes flere gange at have stået fadder i Ketting kirkebog.

Omkring 1720 fik hun tjeneste hos grev Danneskjold Samsø, der dengang boede i Altona, til hvilken familie hun maaske er blevet anbefalet af hertuginde af Augustenborg. Da hun var ung og rask, vilde hun selv gerne ud for at lære og se sig om, samt fortjene noget hos fremmede, tilmed da hendes forældre var fattige, gamle folk, der i fremtiden kunne trænge til understøttelse og hjælp. Tomhændet og ringe udstyret med penge og klæder, men derimod rigt begavet med sine forældres og søskendes velsignelse og fromme ønsker, gik hun den lange tur til Altona i et par tøfler. Der tiltraadte hun straks sin tjeneste hos herskabet og bestyrede siden som husholderske. I flere aar deres hus til familiens tilfredshed, og da hun tillige var meget sparsommelig, sparede hun en lille kapital sammen. At hun maa have været yndet af sit herskab, kan ses deraf, at naar greven siden kom i besøg paa Augustenborg, har han et par gange ogsaa set ind til hende. Engang overraskede han hende saaledes, da hun sad og spandt med ryggen vendt til det aabentstaaende vindue, han raabte "godmorgen" og dukkede sig i det samme ned, og da han atter gentog sin hilsen, udbrod Ingeborg forskrækket: "Jøsses! hr. greve er det Dem". Dette har formentlig været en af de yngre grever, brødre til hertuginde af Augustenborg, hvem Ingeborg har kendt som børn.

Det lader dog ikke til, at hendes forældre har været saa fattige. Omkring 1725 vendte hun atter tilbage til sit hjem, dels for at hjælpe sine gamle forældre og dels for at overtage stedet, som hun nu kunne indløse. Hendes to yngre brødre var endnu uforsørgede, gik hjemme og havde ikke noget. Det gjaldt da om et faa dem ud af huset og sat i vej. Steffen, der dengang var 16 aar gammel, fik hun sat i gartnerlære i Sønderborg, og Hans Petersen, der var 24 aar og sang godt, tænkte hun paa at faa en degn ud af. Den gamle degn i Tandslet Manfr. Christian Schultz kunne nok ønske ham til sin svigersøn og eftermand i Tandslet degnekald. Men hertil fordredes en speciel, kongelig tilladelse, da kong Frederik den 4de flere gange havde indskærpet bisperne kun at kalde studenter til degne.

kaldene. Ingeborg besluttede da at gøre en rejse til København for at bønfalde kongen om det omtalte degnekald til sin broder, og da hun havde en broder Peter Petersen, der var gartner ved Frederiksborg have, haabede hun ved hans hjælp at faa kongen i tale. Hun begav sig til fods paa rejsen, fortalte sin broder om sit ærinde og bad ham om at skaffe sig audiens hos kongen. Han bad hende om at vente til den følgende dag, han ville da bønfalde kongen om en saadan nædesbevisning, naar han i godt lune gik sin morgentur rundt i haven, hvor han tilsidst plejede at sætte sig i et bestemt lysthus. Dette løb nu ogsaa heldigt af, og da Ingeborg den følgende morgen traf sin broder, overrakte denne hende et stykke papir, hvorpaa der stod skrevet, at hendes broder Hans Petersen var kaldet til degn i Tandslet, saafremt biskoppen i Odense fandt ham duelig og bekvem dertil. Glad over rejsens lykkelige udfald begav Ingeborg sig paa tilbagerejsen og mødte i "Krebsehuset", en bekendt kro mellem Ringsted og Sorø, en søn af præsten hr. Matthias Stenløs i Tandslet, som rejste i det samme ærinde. Hun spurgte, hvorhen han agtede sig, og da han betroede hende sit forsæt at søge degnekaldet, uden at ane, at hun allerede gik med udnævnelser i lommen, ønskede hun ham ved afrejsen en lykkelig fremgang og rejste hjem, hvor hun blev modtaget med stor glæde. Kort efter maatte Hans Petersen selv rejse til Odense for at lade sig prøve af biskop Jakob Lodberg. Hele natten forud sad Ingeborg og strikkede paa sin broders strømper, puttede dem tidligt om morgenen i farvekedlen, for at han kunne faa dem med, naar han ud paa eftermiddagen skulle drage afsted til Fynshav for at komme til Odense.

Da disse sager nu var bragt i orden, kunne hun først tænke paa sine egne anliggender, og ved samme tid meldte sig en bejler Johan Gottfred Johansen, en søn af farver Johan Hinrich Ferber i Egenmølle, og en broder til Knud Johansen i kroen i Ketting. 1726 stod deres bryllup, hvilket kan ses af en gammel sølvske, som hans broder, der var farver i Årskøbing, har skænket dem. Hendes første mand har nok ligesom hendes anden mand drevet slagteri i Ketting, og har af den grund udvidet stedets bygninger, da den lange østlige ladebygning er opført 1732. Dette ægteskab varede kun kort, da han døde i en ung alder før 1735. De havde kun een søn. I flere aar sad Ingeborg enke indtil 1737, da hun indlod sig i ægteskab med Jakob Jakobsen Wrang af Stolbro. Før sit ægteskab maatte hun skifte med sin søn Johan Johansen af første ægteskab. Dette skifte blev holdt i Ketting den 3. jan. 1737 i overværelse af afdødes moder og søskende, der alle samtykkede i hendes andet ægteskab, naar hun tildelte sin søn den halve del efter sin faders død 400 m/L., en kiste med hans salig faders sengetøj, og skulle han overleve sin moders død, havde han igen fuld arveret. Hvis sønnen Johan Johansen opfører sig skikkelig og vel imod sin moder, kan han efter hendes død ogsaa gøre fordring paa sin salig faders morgengave eller haandgift, der beløber sig i værdi til 20 rdl. Det er underskrevet Anna Marie Ferber og Andreas Ferber, Egenmølle og stadfastet Augustenborg Thing 1737 den 18. januar.

Den 5. marts 1737 blev Jakob Wrang af Stolbro viet til Ingeborg Petersdatter i Ketting kirke. Jakob Wrang har vistnok bragt lidt formue med ind paa stedet, han drev ligesom sin formand slagteri. Vel var der allerede en slagter i Ketting Hans Eriksen, en snild og klog mand, men han drev denne haandtering i forening med Jakob Wrang, thi de havde idelig leverancer til Augustenborg slot, og dertil behøvedes der driftskapital, som Jakob Wrang altid var forsynet med. Hans Eriksen, som beboede et lille præsteindersted, som laa der, hvor familiens sted endnu ligger, var dengang temmelig indskrænket paa alle sider og kunne ikke udvide sine bygninger, det er først sket senere, da man har købt de nærmest liggende steder. Desto større og bekvemmere var derimod Jakob Wrangs lejlighed, hvor der var god plads, og hvor man derfor for det meste slagtede. Hans Eriksen, der plejede at holde hest, kørte gerne omkring med kødet til de fjernere steder, Ingeborg Wrang derimod betjente de nærmeste folk, idet hun trillede kødet omkring med en bør. I flere aar tjente Klaus Thomsen der som slagtersvend, han var en slægtning af Ingeborg Wrang.

Paa Jakob Wrangs sted brændte de ogsaa brændevin, som de solgte. Saaledes fik høker Thomas Jessen ved Lynshav brændevin hos dem. Hans to sønner hentede gerne brændevinen. Den ene Jørgen Thomsen blev senere ejer af Hartspring, og den anden Jes Thomsen blev kaldt den rige købmand paa Nordborg. Men dette greb ind i kroens privilegium, der alene havde ret til at udsælge den slags varer. Ejeren af kroen klagede derfor til herskabet paa Augustenborg, og der kom derfor ogsaa et par mand, som havde befaling til at forsegle deres brændevinsinventar. Ingeborg Wrang havde imidlertid faaet nys herom og havde derfor ladet gaa bud om til grev Danneskjold Samsø, som paa den tid opholdt sig i besøg paa slottet. Hun bad derfor betjentene holde inde et øjeblik, og imidlertid kom der befaling til at standse med denne forretning. De fik ret til at brænde saa meget, som var fornødent til eget brug, og til at fede deres stude, som de skulle forsyne herskabet med, men derimod blev alt udsalg af brændevin dem forbudt. Heraf lader det sig nu ogsaa forklare, hvorfor der findes saa vidtløftige bygninger paa det lille kaad. Naar de var nødt til at holde fedekvæg paa stald, fordredes der en del stald- og ladebygninger. Hertil kom, at Jakob Wrang i mange aar havde en del jord i leje af præstegaarden. Han holdt derfor ogsaa heste i flere aar.

Som en følge af brændevinssalget opstod der i en del aar en del spænding mellem familien i kroen og slagterfamilien, og den lagde sig først fuldkommen, da Wrangs unge datter Anne Christine i 1756 blev gift med Johan Peter Knudsen:

Man ser saaledes, at Jakob Wrang og Ingeborg var meget duelige og driftige og økonomiske folk, de var meget om sig, og samlede sig en anselig formue efter den tids maalestok. Han har ogsaa i forening med kromand Markus Nielsen, Augustenborg i 12 aar haft hovedgaarden der i forpagtning. Dette er vistnok at forstaa saaledes: 1752 blev Klaus Klausen, der var gift med Anna Petersen,

Melsgaard, en broderdatter af Ingeborg Wrang, forpagter af Augustenborg hovedgaard, men han døde allerede 1754. Enten maa da Jakob Wrang have forpagtet gaarden i forening med denne mand, og Markus Nielsen være traadt ind i den afdødes sted, eller ogsaa er begge for at støtte enken traadt ind i de resterende aar af Klaus Klausens forpagtning. At Jakob Wrang og M. Nielsen var venner kan man se deraf, at J. Wrang og hustru har staaet fadder til hans børn. Markus Nielsen havde det stadige tilsyn med gaardens drift og var temmelig streng mod hovfolkene, naar de kom for sildig, de fik da ikke sjældent pisken at smage og maatte ride træhesten. Iøvrigt var han en meget dygtig og redelig mand. (Boelsmand Jørgen Matthiesen i Sebbelev) 1765 blev Johannes Brandt, tidligere forpagter af Østerholm herregaard forpagter paa Augustenborg herregaard.

At de har været velstaaende folk ses deraf, at de kunne udrede til hvert af deres børn, sønnen Johan Johansen, der var degn, og datteren Anna Christine 2000 Rdl. Cour. foruden et godt udstyr, og endda beholde saa meget tilbage, at de kunne leve et sorgfrit liv paa deres gamle dage paa aftægten. Med alt dette var de tillige meget godgørende mod fattige og syge i byen. Jakob Wrang puslede meget i sin have, den prangede altid om foråret med en mængde tidlige og smukke blomster. Foruden i sin egen have havde han ogsaa en dag plantet 4 a 5 valnøddetræer ved gadedammen, da Ingeborg saa det, sagde hun "at det jo ingen nytte var til, da byens drenge ville rapse dem". Men det var ogsaa derfor, at han havde gjort det, de skulle ogsaa have lidt fornøjelse. Han fandt ogsaa megen glæde i at læse, ikke blot i biblen, som han læste i hver dag, han havde faaet Frederik den andens bibel af præsten, men ogsaa Arild Hvidtfeldts danske krønike. Hans datter fik en del gode bøger ved hans død, men de vandrede senere til Bommerlund, hvor de gik til.

I deres alderdom var det dem en glæde, naar deres datters børn fra kroen kom ned til dem, dette saas udtrykt i deres dagligstue, hvor begge de gamle er afmalet paa en væg med deres 4 ældste børnebørn, der dengang var i alderen fra 1 til 6 aar. Knud og Ingeborg, som var de mindste, sidder paa bedsteforældrenes skød, den første med en rangle i haanden, Anna og Jakob staar midt imellem de gamle. De skulle ligne godt. Det er malet 1763. En senere lejer overmalede det med limfarve. (Denne bræddevæg med maleriet kom senere til Lysholm, og derfra med min moder Anna Johanne Knudsen til Majbølgaard, hvor hun rensede dette billede. Ella rekonstruerede det endnu bedre og lod det sætte op i forstuen paa Majbølgaard).

Da Ingeborg mærkede sit endelig, var hendes sidste ord til datteren, at hun maatte være god mod sin gamle fader, hvilket hun ogsaa lovede og holdt, hun gik daglig ned til ham og kogte ham lidt god mad. Den 13. november 1771 døde Ingeborg 74 aar gammel, og den 1. juli 1773 døde Jakob Wrang 66 aar gammel.

Anne Christine Wrang, barndom og ungdom.

Den 4. juli 1738 er hun født i Ketting, hendes forældre var slagtermester Jakob Wrang og moderen Ingeborg Petersdatter. Hun blev døbt den 6. juli i Ketting kirke af hr. pastor Thomsen, og blev holdt over daaben af forpagter Hans Petersens hustru fru Barbara M. Petersen paa Gammelgaard. Følgende begivenhed fortælles: Om morgenen, da hun skulle døbes, kom en hvid due flyvende ind ad vinduet og satte sig paa sengekanten, hvilket af hendes moder blev udlagt som et fredstegn, og bidrog til efterhånden at stifte bedre forstaaelse mellem barnets forældre og familien i kroen. Dette tegn fik senere en højere betydning, thi begge familier blev ikke blot igen forenede ved fælles venskab, men ogsaa siden paany besvogrede. Allerede som barn ville den lille Anna Christine gerne op i kroen, og især holdt hun meget af deres søn den unge Johan Peter, hvis lakajliberi faldt hende i øjnene. Han tog hende altid venligt op paa skødet og legede med hende, naar han undertiden besøgte hendes forældre. I en alder af 4 aar var hun engang uden sin moders vidende gaaet op i kroen, og da hun blev længe borte, gav man sig til at søge efter hende, men henimod aften kom kromandens pige Dorte Skaaning med hende ved haanden. Moderen ville til at give den lille ris, da pigen bad for hende og fortalte, at den unge Johan Peter havde leget med hende, saa slap hun for ris dengang.

Som barn var Anna Christine sin faders kælebarn, og han ville gerne have hende med, naar han tog ud. Da hun var i en alder af 10 aar, var hun med ham i Nørreherred for at se paa en henrettelse, der foretoges paa rakkerhøjen ved Fægteborg, hvor en enke Ellen Nisses af Lavensby den 10. august 1748 blev henrettet med sværdet, fordi hun havde født i dølgemaal. En umaadelig menneskemasse havde i den anledning forsamlet sig, og Jakob Wrang med sin lille datter saa til i det fjerne paa sin gamle hvide hest. Paa den samme tur besøgte de Klaus Andersens paa Nordborg, der tidligere havde været Hollænder paa Rumohrsgaard, og til denne familie kom hun som barn flere gange og opholdt sig ofte flere dage ad gangen i besøg. En anden gang saa hun tillige med sin fader to karle blive pisket ved Fægteborg, fordi de paa dette sted, der i gamle dage var skummelt og berygtet, havde overfaldet og udplyndret en jøde, men da de kort efter blev opdagede, maatte de lide denne straf.

Hun gik først i skole i Ketting hos degnen Jørgen Bennikertzen, senere gik hun i skole paa Augustenborg, hvilket dog maaske blot har været en syskole. Hun lærte her bager Thomas Nikolajsens datter Ingeborg at kende, og denne vedblev siden at være hendes gode veninde. I 1754 blev hun konfirmeret i Ketting af præsten hr. Reenberg With. De var ialt 20 konfirmander, deriblandt Johanne With og Margrethe With, præstens døtre (sidstnævnte blev senere gift med Mathias Vogel-sang, ejer af Solbjerggaard) og Jørgen Bladts datter i Havnbjerg. Margrethe Bladt, der var hos sin faster i kroen.

Moderen ville gerne have sin datter ud at lære husholdning og god skik, og derfor kom Anna Christine til Gammelgaard hos sin gudmoder fru Barbara M. Petersen. Hos hende, der plejede at have unge

piger hos sig, lærte hun at føre en fornuftig husholdning og god opvartning. Hr. Hans Petersen havde haft Gammelgaard i forpagtning indtil 1750, men endskønt han tillige ejede Kværs Ladegaard, vedblev han dog at bo paa Gammelgaard i sit eget hus, en toetages bygning, der senere blev kro. Om sommeren plejede familien at flytte til Kværs Ladegaard og opholde sig der i nogen tid. Anna Christine har ogsaa været med familien derovre og erindrede endnu paa sine gamle dage de mange køer, som marcherede op til malkestedet, naar pigerne om aftenen skulle ud at malke dem. Fru Petersen var altid meget venlig og god imod sin guddatter, der endnu var ganske und og uerfaren. 1755 til 56 maa hun vist atter have opholdt sig i hjemmet, thi da har hun staaet fadder i Ketting kirke.

Hun var endnu kun 18 aar, men da hun var en und køn pige og tillige kunne vente et godt udstyr og penge, tillige med udsigt til mere ved hendes forældres død, saa ensaas hun for et godt parti og fik derfor snart flere bejlere. Nikolaj Ernst Andersen, hvis fader Klaus Andersen ejede den saakaldte eichelbergske gaard i Nordborg, og hvis søster Kirsten Andersen var gift med hendes morbroder gartner Steffen Petersen paa Østerholm, fæstede sin opmærksomhed paa hende, forærede hende et lille solvhjerte, og anholdt tilsidst om hendes haand, men han fik en kurv. Endelig dristede Johan Peter sig til at gøre det samme skridt, og han havde bedre lykke med sig. Dette parti har vel bedre anstaaet hendes forældre, han havde formue og og sad i god næring, og paa denne maade kunne de beholde deres eneste datter i deres umiddelbare nærhed. Han var bekendt som et ærligt og godt menneske, og har maaeske ved sit ophold paa Augustenborg slot erhvervet sig et mere belevent, pønt og dannet væsen end Nikolaj Ernst Andersen, der i sin ungdom gjaldt for at være en smule af en spradebasse, men dog senere blev en dygtig og formuende mand.

Den 4. november 1756 blev deres bryllup holdt, de blev viet af pastor Reenberg With i Ketting. Hendes brudekjole, som endnu haves, var af stift sort silkedamask med blaa striber i og efter den tids mode udstyret med de brede store fiskebensskørter, omtrent ligesom den senere tids krinoliner. Han havde knæbukser med lange, hvide atlaskes strømper, som endnu bevares, tillige med den hvide, broderede papahue, hvormed han om aftenen gik til brudesengen. Brylluppet maa ikke have været lille, da der ogsaa har været en hel del fremmede med foruden familien. Anna Christine medbragte et godt udstyr, hvilket kan sluttet af hendes mange store, jernbeslaaede og grønmaalede egekister, hvorpaa hendes navnetræk A. C. W. og aarstallet 1756 findes malet i en blomsterkrans til begge sider af laasen, og at disse har været godt fyldt med sengetøj og linned o.s.v., derom behøver man ikke at tvivle. Ligeledes fandtes endnu indtil for faa aar siden hendes egechatol, en lænestol og flere højryggede stole. Johan Peter har ligeledes efter sin moder beholdt en del af hendes efterladenskaber, da hun trak sig paa aftægt, saa at de har begyndt med et velbesat hus, hvilket de bevarede og forøgede ved en klog sparsommelighed. Hvad hun har faaet af linned, har hun selv for en del optegnet, hvorfor det her anføres:

"Jeg har Eder hjerte kjære Forældre flitig Tacke for alt det Lined i have gifvet mig, 8 Par grove Lærtes ble, 7 par fine Lærtes ble, 3 par med 3 2 1/2 brede udi, 6 par blagens ble, udi alt 24 par. 9 fine Destner og 5 grove Destner udi alt 14. 8 par Lærtes Pureswad, 10 par fin Lærtes Pureswad, udi alt 18 par. 5 Dus. Solfete, og deraf kun et par grove iblandt, 9 grove Handuge, 8 fine Handuge, udi alt 17. Ketting Anno 1756. Jeg forbliver Eders kjære Datter indtil Døden. Anna Christine Wrang."

(Et helt bordservice af tin har de ogsaa faaet til brylluppet, vi har endnu nogle tintallerkener med hendes navnetræk A.C.W. H.H.J.).

Kort efter moderens død holdt Johan Peter Knudsen skifte med sin søster Ingeborg Gøttsche, hvilket ses af en kvittering, som hendes mand H. C. Gøttsche har udstedt i Ketting den 16. febr. 1758 paa sin kones vegne, hvorved han erklærer sig tilfreds med, hvad han har faaet i rede penge og møbler efter sin svigermoder.

Da der var meget lidt plads ved kroen, benyttede han lejligheden til at komme i besiddelse af et nabokaad, som Christen Lorentzen havde haft i fæste. Denne mand døde 1759 og hans enke ligeledes samme aar. Hvad han har givet for det, vides ikke, men der skulle gives fæstepenge til hertugen af Augustenborg 3 Rdl. Cour. aarlig 14 dage før jul og saaledes, "at han skal modtage de gamle forfaldne bygninger, for den af vore Embedsmænd taxerede Sum, 20 Rdl. Cour., kan lade disse nedbryde og opføre andre efter behag, og gøre sig dette Kaad nyttigt paa bedste Maade. Joh. Peter Knutzen er pligtig til at bivaane de tilbørlige Klapjagter, og yde hvad der tilkommer Præst, Kirke og Skole, samt udrede de aarlige Brandpenge paa de paa Stedet opførte Bygninger. Iøvrigt fritager vi Knutzen for de paa Stedet svarende Hovdage, for hvis Afløsning han har betalt en Gang for alle 30 Rdl. Cour."

Paa grund af den yndest hoffet nærede for Joh. Peter Knudsen fik han faa aar efter 4 1/2 td. land af Rumohrsgaards kobbemark, hvortil den daværende forpagter R. Lorentzen vistnok ogsaa har bidraget sit. Arvefæstebrevet lyder saaledes: Frederik Chr. o.s.v. gjør vitterligt ifølge allerunderdanisk Ansøgning og ved at tage i Betragtning, at Kromand Joh. Peter Knutzen i Ketting har staaet i vort Huses Tjeneste, have vi fundet for godt at overlade ham og hans ægtefødte Livsarvinger, et til Rumohrsgaard i Rennehens Kobbemark beliggende Jordareal, som ved Opmaaling og Syn af vore Embedsmænd den 12. sept. er bleven anslaaet til 4 1/2 Td. L., i Arvefæste. Til sin egen Bekvemmelighed, maa han da nytte og bruge denne jord paa en fornuftig maade. I Arvepagt skal han for denne Jord aarlig betale til vor Kasse 18 Rdl. Cour. 14 Dage før Jul. For dette Fæstebrev betaler han til vor Kasse 45 Rdl., og for Fremtiden ved Fornyelsen af Fæstet 2 Spesies Dukater. Givet paa vort Huus Augustenborg 1763 den 29. Oktober. Signet.

Ketting kro havde nu en del jord baade indenfor og udenfor bymarken, men den var endnu ikke udskiftet, men laa ager om ager med

byens andre jorder. Dette voldte en del ulejlighed, og man var ikke selv herre over sin tid, naar man ville pløje, høste, græsse o.s.v., men den ene mand maatte for en del rette sig efter de andre bymænd. At en ager laa jævnsides med naboens ager, voldte tit bryderier med feaar og køer, der maatte staa i rendetøjer mellem to naboers jordlodder. Dyrene kunne let komme til at gøre en hage ind i den andens korn, og deraf opstod tit kiammeri og strid. Foruden 7 a 8 td. land i bymarken havde han de 4 1/2 td. af Rumohrsgaards kobbel, samt noget præstegaardsjord i forpagtning, ialt maaske ca. 20 td. land. Han holdt derfor gerne 2 heste og 8 a 9 køer. Til denne bedrift holdtes i almindelighed en karl og to piger, hvoraf den ene tillige var ved brønderiet. Johan Peter Knudsen drev tillige en ikke ubetydelig kornhandel. Han konkurrerede i denne henseende tit med købmændene i Sønderborg, og loftet laa for det meste fuldt af korn; det var vel mest til hans brønderi. Han købte tit præstetienden, som bønderne saa maatte levere til ham, saaledes fik han ofte denne hos pastor Wegensloff i Hagenbjerg, der altid tog vel imod ham. Dette var saaledes tilfældet i 1772, da han af præsten fik 63 td. 4 skp. tiendebyg a 9 mk. 4 sk. Cour., altsaa i det hele for 195 rdl. 2 mk. 4 sk. Cour.

Kroen var dengang en meget gammel bygning med en simpel og ubekvem indretning. Vinduerne var meget smaa og sad tilmed højt oppe, saa at lyset kun sparsomt kunne trænge ind gennem de smaa blyindfattede ruder. Hvad der alligevel gjorde det hyggeligt var den orden og renlighed, der herskede overalt i huset. Man havde heller ikke de bekvemmeligheder, man nutildags almindeligvis er vant til. I krostuen kendte man ikke til en skænk, men i det lille spisekammer ind fra køkkenet laa altid et anker øl og et anker brøndevin, og herfra maatte man hente det i en kande og flaske til krostuen, og ligeledes det, der blev solgt ud af huset. Det egentlige forraad af øl og brøndevin samt mjød, af hvilken sidste slags der dengang forbrugtes en del, og hvoraf de ogsaa ofte havde leverance til Augustenborg slot, laa i et aflukket kammer oppe i bryggerset. Butik havde man heller ikke dengang, men i køkkenet stod et stort skab paa en dragkiste, der var forsynet med mange smaa skuffer, hvor de forskellige varer fandtes. Manufakturvarer, kaffe og sukker havde de ikke, og maatte de ikke handle med. Deres handel bestod mest i korn, jern, sæbe, olie, tjære, øl, brøndevin, mjød, talg, lys, smør o.s.v. Ind fra skænkestuen førte en mindre gæstestue for de finere gæster, men deres egentlige stadsværelse var den panellerede og malede stue i den vestlige gavl paa loftet, hvor der stod et gammelt klaver, som Johan Peter tidligere tit spillede paa for at fornøje børnene. I de senere aar var det vanskeligt at trykke en ordentlig tone ud af det.

Hvad deres klædedragt angaar, da gik han som oftest i en lang, blaa frakke, der gik ham til midt ned paa benene, med knæbukser og lyseblaa, lange strømper, paa hovedet bar han en hvid papahue, han havde sko med spænder paa. Til daglig bar hun, som saa mange andre koner indenfor bondestanden, hue og koneklæde, men dog altid finere

og med et lidt mere ejendommeligt snit. Om søndagen og til stads bar hun en "pebenandt" paa hovedet.

De levede altid tarveligt til daglig brug og spiste som oftest den samme mad, som folkene fik. I de tidligere aar spiste de ved samme bord som deres folk, men da de fik en pige, der altid ræsonnerede over børnene, besluttede de at spise hver for sig. Hans kone var dygtig til at lave mad. Om søndagen fik de ofte vinsuppe og torsk paa fad. Kalvekød kogt i øl hører til hendes ejendommelige retter.

Mand og kone var meget forskellige af karakter. Hun var en lille, spinkel kone, men rask og behændig, hurtig og let i alle sine bevægelser, udrustet med en god forstand og en meget bestemt vilje; der maatte være orden, plan og fornuft i det hele. Hun var heller ikke bange for modstand, troede hun at have ret, saa søgte hun at føre sin sag igennem, men hun havde et godt hjerte og var meget godgørende, men der maatte altid herske fornuft i denne.

Han var derimod en stille, blid og kærlig natur, der let blev rørt til taarer, og i stedet for at leve det urolige, travle liv, havde han langt hellere hengivet sig til stilhed og ro, hvor han kunne have syslet med læsning og anden beskæftigelse. Deraf forklares ogsaa hans lyst til sang og musik. I de tidligere aar, naar ingen var der om aftenen, sang og spillede han ogsaa ofte for børnene. I opdragelsen lagde hun mere tugt og strengthed, han mere mildhed og kærlighed for dagen.

Skønt det ikke gik tit paa, tog de dog engang imellem ud i besøg, dog ikke gerne begge paa en gang, thi det tillod deres forretning dem ikke. De familier, de jævnlige plejede omgang med, var hendes halvbroder degnen i Hagenbjerg, Johan Johansen, forpagter R. Lorenzen, Rumohrsgaard, senere paa Egenmølle, og den senere forpagter

paa Rumohrsgaard L. Petersen, forpagter Boy Hansen og sønnen Boy Boysen paa Majbølgaard, forpagter Nikolaj Ernst Andersen paa Gammelgaard, kromand Markus Nielsen paa Augustenborg, bager Thomas Nikolejsen paa Augustenborg og forpagter Aagesen paa Gunstrup. De kom ogsaa af og til med til bryllup.

Han blev ikke nogen gammel mand, da han var en lille, korpulent mand, var han let udsat for at faa et slag. Da man en morgen bragte ham kaffen hen i alkovesengen i dagligstuen, hvor han laa, var han rømt af et saadant slag og kunne slet ikke tale. I 12 dage laa han uden bevidsthed, medens al lægehjælp var forgæves. Paa den 13 dag kom han igen til sin samling, men tale kunne han dog ikke, da hans tunge var lammet. Det var dog kun en lysning mod enden, thi endnu samme dag den 22. marts 1783 døde han til stor sorg for sin kone og børnene. Den 28. marts blev han begravet, ved hvilken lejlighed provst With holdt en smuk ligtale og roste ham for hans kristelige og redelige vandel. Han opnaede kun en alder af 63 aar.

Hans enke blev endnu siddende paa stedet i 7 aar indtil 1790 og bestyrede det med sin vanlige klogskab og dygtighed. Hun tog sin ældste søn Knud hjem fra Sønderborg for at gaa hende til hende. Der foregik ogsaa samtidigt forandringer med de andre søner.

Jakob kom 1783 ind paa skolen i Odense, og Jørgen, der ligeledes skulle studere, kom ud af huset og indtog hans logis hos sin morbroder degnen i Hagenbjerg. 2 aar efter blev Peter konfirmeret og kom da i 1785 til Stolbro for at lære landvæsen hos sin moders fætter gaardmand Jakob Wrang.

Ligesom sin mand vaagede Anna Christine med strengthed over sine og stedets privilegier, og her var herredsfoged Mathiesen hende en god støtte. Klaus Thomsen forsøgte at lave brændevin paa sit nye sted, men hun lod ham vide, at hun ville sagsøge ham, hvis han ikke lod det være. Han opgav da sit forehavende.

I julen 1788 kom hendes søn Jørgen hjem fra Hagenbjerg, hvor han lige i forvejen havde overstaaet en farlig skarlagensfeber, han fik tilbagefald i hjemmet og fyldte hele huset med den farlige smitte, saa at til en tid hans broder Knud, karlen og begge piger laa syge paa en gang, alle med undtagelse af deres moder, der havde fuldt op at gøre med at pleje alle de syge og tillige besørge husets daglige syssel. I denne besværlige tid havde hun en god hjælp af en murer fra Sønderherred, der havde arbejde ved Ketting kirke og laa i kroen. Han passede kreaturerne og den udvendige syssel. Hun havde dog den glæde, at alle de syge igen kom sig. Da denne besværlighed var vel overstaaet, forskrækkedes hun af en anden begivenhed. En godsejer hr. Heven til Fresenhagen og Garde ved Leck havde til laans af hende faaet 3000 rdl. Han stod imidlertid paa svage fødder og var nær ved at gaa fallit. Hendes broder i Hagenbjerg havde ligeledes en betydelig sum staaende hos ham. Degnen og Knud gjorde derfor en rejse til Flensborg for at søge at faa sagen bragt i orden. Den fik et godt udfald, de kom tilbage med alle pengene, og de havde nok at gøre de første dage med at tælle alle disse. En del af dem fik hertugen paa Augustenborg siden til laans af hende.

Udskiftning af jorderne i Ketting 1789 til 90.

Ved denne lejlighed fik hun sin jord sammenlagt i en samlet mark, som endnu kaldes Askhøj, saaledes kaldet efter "de brændte agre", hvor i gamle dage heksene brændtes. Den hele mark Askhøj vil vel have udgjort ca. 2 td. t skp. land. Jordebogen er underskrevet den 30. maj 1790.

Aar 1790 overlod hun stedet til sin ældste søn Knud og trak sig tilbage paa aftægt til sine forældres gamle sted bag kirken. I forvejen delte hun af med sine børn. Knud fik kroen med alt oplag kvit og frit. Peter fik til sin part straks 2000 rdl. Jakob og Jørgen fik fik studering og skulle desuden hver have 1000 rdl. Hun havde haft i sinde at ombygge sit gamle hus og havde i den hensigt anskaffet en del tømmer og sten, men det blev alligevel ikke til noget, og hun blev boende i den gamle rede og fredede om alt, hvad hendes fader havde plantet og opelsket. Materialerne blev senere af Peter anvendt ved bygningen af Lysholm.

1791 blev hendes søn Jakob kandidat, og nu kom Jørgen ind paa Odense skole. Den ældste søn Knud havde hun jo i sin nærhed, kunne daglig se ham omkring sig og saaledes leve glad og fornøjet paa sit aftægt, fri for næringsssorger, men allerede 1793 mistede hun denne

sin kære søn, og det var et haardt slag for hende. Hans unge kone blev igen gift ind paa Bommerlund, og følgen heraf blev, at kroen blev lejet ud til fremmede. Dog blev forpagteren Matthias Didrichsen Vogelsang gift med hendes tidligere pige Kathrine Marie Skram, hun saa vel tit ned til hende og gjorde hende mangen tjeneste, men det kunne dog ikke blive et forhold som da hendes egen søn levede paa kroen.

Det traf sig saa vel, at hun i disse bedrovelige aar havde en sjældent rar pige i sin tjeneste. Det var Kathrine Madsen der fra byen, en søster til den senere kaptajn Matzen i Ketting. Hun var dengang lige gaaet ud af skolen. Da hun den første aften var gaaet i seng, hun laa nemlig inde hos hende i en seng for sig, spurgte hun lidt ængsteligt, om hun maatte bede sin aftenbøn højt, det var hun nemlig vant til. "Læs du kun mit barn og glem det aldrig, hverken morgen eller aften", svarede hun. Og saaledes gjorde hun for frentiden. Kathrine blev senere gift med hertugens husk Andreas Andresen af Ketting.

1795 blev hendes søn Jørgen student, og da kom hendes søn Peter hende ogsaa nærmere, da han fik Østerholm stamparcel af sin svigerfader Nikolaj Ernst Andersen. Peter flyttede bygningerne ud og byggede Lysholm 1796. Anna Christine var endnu saa rask, at hun en dag i sommeren 1796 spadserede til Bommerlund og Østerholm med sin søn Jørgen, der var hjemme i ferien. Man lagde vejen over stien fra Elstrup til Bommerlund, da de kom til Rønbækken, saa de pladsen, hvor Lysholm skulle ligge. Hun var blevet tørstig, og de satte sig ned for at drikke af en lille kobberkedel, som hun havde købt til sin lille sønnedatter Anna Christine paa Bommerlund. "I dag drikker vi vand, men næste gang drikker vi vin min søn", ytrede hun. Efter at have besøgt sin søn Peter paa Østerholm og familien paa Bommerlund, kørte den første dem om aftenen hjem til Ketting.

Fra 1801 til 04 opholdt Jørgen sig som kandidat hjemme hos hende, og fra 1805 tog Jakob bestandig ophold hos hende i hjemmet. Hun sad jo temmelig ene, og derfor ofrede de sig for hende. Maaske har ogsaa frygt for indbrud bidraget lidt dertil. Mærkeligt nok skete der dog aldrig noget, da folk dog ellers vidste, at hun maatte have en del penge i huset.

1813 vendte hendes slægt tilbage til Ketting, da hendes sønnesøn Johan Peter Knudsen tog imod kroen, som havde været forpagtet ud siden 1794. Nu var hun gammel og svag, og skønt hun havde sat sig for, at hun endnu engang ville op at se, hvorledes det stod til hos de unge folk i hendes gamle hjem, naaede hun dog aldrig saa vidt. Fra 1816 ville hun slet ikke have genkendt det, thi da blev kroen bygget ny op. Dette var noget, som man var ængstelig for at sige hende, og da hun i de sidste aar led meget af gigt og andre svagheder, kom hun ikke derhen og fik heller ikke noget at vide om byggeriet. Skønt hun nu ogsaa næsten var blind, kunne hun dog stadig arbejde lidt med sin rok, og det var hendes kæreste syssel i de sidste aar. Hun døde den 22. april 1818 i en alder af 80 aar, og blev begravet paa Ketting kirkegaard, provst Buchard holdt

ligprædiken over hende. Hendes sønner lagde en stor, smuk sandsten over hendes grav.

Børn:

1. Anna f. den 16. maj 1758, døbt den 19. maj, blev holdt over daaben af sin faster madam Gøttsche. Hun døde af kopper 7 aar gl.
2. Jakob f. den 8. okt. 1759, døbt den 11. okt. Hans bedstefader Jakob Wrang holdt ham over daaben. Han døde den 10. dec. 1763 i en alder af 4 aar.
3. Knud f. den 17. sept. 1761, døbt den 22. sept., blev holdt over daaben af forpagter R. Lorentzen, Rumohrsgaard. Knud fik senere kroen.
4. Ingeborg f. den 1. dec. 1763, døbt den 6. dec., holdt over daaben af sin bedstemoder Ingeborg Wrang. Som lille pige er hun blevet malet siddende paa sin bedstemors skød. Den 19. okt. 1767 bortkaldte herren hende i en alder af 4 aar.
5. Jakob f. den 3. dec. 1766. Da en ældre broder Jakob var død i 1763, fik han i daaben den 8. dec. navnet Jakob og blev ligesom sin afdøde broder holdt over daaben af sin bedstefader Jakob Wrang. Han blev theol. kandidat.
6. Johan Peter Knudsen f. den 18. okt. 1768, døbt den 22. okt. og fik i daaben sin faders navn Johan Peter. Hans morbroder degnen Johan Johansen i Hagenbjerg holdt ham over daaben.
7. Jørgen f. den 8. nov. 1772. Den 12. nov. blev han holdt over daaben af kapellan With, der fra 1780 til 1802 var præst i Lysabild.

Som barn var Jørgen gerne med sine forældre paa besøg hos forpagter Aagesen Gunstrup, han blev da om aftenen baaret hjem paa ryggen af en stor, stærk pige, der tjente paa gaarden, og for denne ulejlighed gav hans fader hende altid 5 sk. cour. i drikkepenge. Hos Steffen Juhler paa Østerholm glædede han sig over de mange dejlige blomster, hans kone havde i sin have, og paa Majbølgaard hos forpagter Boysen mindedes han siden endnu ofte den mængde legetøj, som til hans morskab blev taget ned fra et loftsværelse. Naar han undertiden kørte med sin moder over til morbroderen degnen Johansen i Hagenbjerg forundrede han sig altid over et gammelt træ i nærheden af Bjerggaarden. Hans moder fortalte ham da, at det var dagsat, og at naar det blev fældet, ville gaarden brænde, derfor blev det staaende, hvor gammelt det end var.

Da han var 6 aar gammel, kom han i Ketting skole hos degn og skolelærer Bruhn, som besøgte af 60 til 70 børn, der var delt i to klasser, det var ikke videre beventt med undervisningen. I en alder af 11 aar kom han i sin morbroders hus i Hagenbjerg; sammen med pastor Nylands tre børn fik han undervisning i præstegaarden, men alene i de fag, som førte til studeringen. Den første lærer var en cand. Balslev fra Fyn.

Imidlertid kom hans broder Jakob hjem fra København i 1791 efter at have taget sin embedseksamen, og da han mærkede, at Jørgen ingen fremskridt gjorde i Hagenbjerg, talte han med sin moder om at sætte ham i Odense skole, hvilket hun fandt meget fornuftigt

Jørgen bestod eksamen ved Odense skole og blev optaget i fjerde klasse. Han gennemgik skolen fra 1791 til 1795, derefter rejste han til København og studerede der fra 1795 til 1801. En afbrydelse i hans studeringer indtraadte i foraaaret 1801, da alt kom i bevægelse i København ved englændernes angreb paa Danmark. Alle havde lyst til at tjene deres fædreland, studenterne stod ikke tilbage for nogen, og der oprettedes et kontor paa universitetet, hvor alle frivilligt kunne melde sig. Dette gjorde de alle, men henved 200 blev kasseret paa grund af fejl og svagheder. Omtrent 1200 blev erklæret brugbare, og de fik nu officerer og blev inddelt i flere kompagnier og to batailloner. Jørgen stod i 7 kompagni, hvis kaptajn var digteren Schack Staffeldt. Først blev de indøvede paa landakademiet, siden ekserse-rede de paa ridebanen ved Christiansborg, og tilsidst kom de ud paa fælleden. I geleddet foran J. Knudsen stod en medicinsk student Aug. Balle, søn af Sjællands biskop, hvem han siden lærte mere at kende, da han nedsatte sig som distriktslæge paa Nordborg, hvor han døde i 1842. De lærte ogsaa at skyde, dog ikke efter skive, men blot at af-fyre deres geværer, naar Knudsen nu lagde an paa Balles skulder, hændte det engang, at han sved hans haar ved ørerne. Han gjorde man-ge undskyldninger derfor, men Balle bad ham ikke at bryde sig videre derom, da "det ikke kom an paa et haar mere eller mindre i en saa-dan tid". Det blev det første bekendtskab mellem dem. Siden, da den engelske flaaede nærmede sig og var sluppet ind i sundet, fik studenterne ordre til at være brandfolkene behjælpelige ved slukning, hvis byen blev bombarderet. Da den engelske admiral Nelson efter slag-et gik i land, frygtede mand, at der ville ske excesser mod ham for-medelst den store forbitrelse, folk nærrede mod englænderne. Alting forløb dog roligt.

Del hele krigsararm i foraaaret var mindre belejlig for ham, da det var hans hensigt at gaa op til efteraaaret, hvilket han ogsaa gjorde i oktober kvartal. Henved 70 theol. studenter gik op til eksamens skriftlige del, hvortil de fik 6 spørgsmaal at besvare paa latin. Til den mundtlige del kom Knudsen op den 2/11. Foruden var der den dag oppe til eksamen to nordmænd, der begge blev præster i Norge, og Mads Peter Paulin fra København, der ikke kom i gejstlig virksomhed, men siden fik titel af consistorialprofessor. Knudsen sad paa fjerde stol. De fik alle fire haud illaud. Dog var der flere, der mente, at Knudsen maaske havde faaet laud, da han havde svaret godt, og bedre end de tre andre, men det var kedeligt for ham at sidde paa den plads, da professorerne tilsidst blev trætte, naar de havde saa mange at eksaminere. Kl. 2 var det forbi, og alle havde en sulten mave. Han var først oppe hos prof. Münster i kirkehistorie og den naturlige theologi, hvor han klarede godt for sig, dernæst kom prof. Hornemann med græsk exegeza og dogmatik, tilsidst var han oppe under prof. Moldenhawer og klarede udmærket for sig i moralen i spørgsmaalet om tillid til gud, men nu kom hebraisken, som han kom yderst daarligt fra, skønt prof. Moldenhawer hjalp ham, saa godt han kunne, det ville dog alligevel ikke gaa, han fik da kun haud illaud. 2 dage efter var hans ven Vilhelm Bohsen oppe, han sad paa

første stol og fik laud. Foruden ham var ogsaa den dag oppe Jens Christian Fangel fra Tikjøb, der fik laud egregie.

8 dage derefter rejste han med en skipper til Als, og havde en meget besværlig rejse, da han var tre uger undervejs. Han kom nu hjem til Ketting og boede hos sin moder fra 1801 til 1804. Han havde altid haft den tro, at naar han havde faaet sin eksamen, ville pastor Nyland tage ham til kapellan, men det blev foreløbig ikke til noget, dog hjalp han pastor Nyland med at prædike hver tredie søndag eller ogsaa til andre tider, naar han sendte bud efter ham. Han prædikede første gang i Hagenbjerg, anden gang i Ketting, siden prædikede han undertiden ogsaa for andre præster.

Da provst Fangel med kone og børn en dag var i besøg i Hagenbjerg præstegaard, var den store kalkunske hane kommet efter deres lille datter Sophie. Cand. Knudsen saa det, kom og frelste hende for hendes skræk og tænkte dengang kun lidt paa, at det var hende, der engang med tiden skulle blive hans kone. Jørgen Knudsen var dengang blevet forlovet med pastor Nylands datter Ellen, men efterhaanden mærkede han, at de aldeles ikke passede sammen, og han gjorde det derfor forbi imellem dem.

Da Knudsen imidlertid var ked af længere at gaa hos pastor Nyland som hjælpeprædikant, besluttede han hen paa efteraaret 1804 at rejse til København for at prædike til demis og katekisere, som dengang plejede at tages i København. Saa ofte havde han fortrudt, at han ikke straks efter endt eksamen var blevet der og havde gaaet paa pastoralseminariet. Han prædikede for biskop Balle og prof. Hornemann og fik laud, derpaa katekiserede han for de samme mænd og for to præster, og herfor fik han laud. En dag mødte J. Knudsen paa gaden sin ven fra Valkendorfs kollegium cand. Volkersen, han glædede sig meget ved at gense Jørgen Knudsen, og glæden var gensidig. Han spurgte derefter Knudsen, om han ikke kunne have lyst til en god huslærerplads i Svendborg hos en oberst Bülow, hvis unge sønner han da skulle undervise. Lønnen var desuden god efter den tid nemlig 100 rdl. Cand. Volkersens kærester skulle netop dertil for at lære husholdning i fru Bülows hus. Knudsen bad ham da om at anbefale sig, og kort efter fik han da brev fra oberst Bülow, hvori han ønskede ham til sig jo før jo hellere. Han rejste da straks hjem til Als, da han skulle have sit tøj bragt i orden. Da det traf ind med haardt vintervejr, blev han forsinket, og den dag, han kom til Svendborg, var det et gruligt snevejr, saa han lignede en snemand, da han kom til oberst Bülow. Hans broder Jakob var dengang huslærer paa Julskov.

Cand. J. Knudsen var glad for at være kommet fra og sluppet ud af Nylands hus. Inden han rejste, havde han en dag været sammen med Ellen Nyland, hun havde i den sidste tid overhængt ham idelig med opfordringer til at gifte sig med hende. Han viste naturligvis det urimelige i hendes anmodning, da han endnu ingen præstegaard havde, og altsaa ikke havde noget at gifte sig paa. Det hjalp ikke, hun blev ved, og da hun en dag nede ved den lille park i haven begyndte at drøfte samme sag, og han atter søgte at tale hende til rette, udbød hun paa engang, at saa kunne hun komme til at vente længe,

thi det havde nok lange udsigter med hans befordring, det var da bedst, at de skiltes. "Ja, som du vil", svarede J. Knudsen, og han tog saa afsted, skønt det vel nok ikke var hendes alvorlige mening, men hun troede, at hun kunne tvinge ham, saa havde hun dog selv været den første til at bryde en forbindelse, der kun i fremtiden spaaede dem sorg og ulykke, men som han selv hidtil alene af pligt og æresfølelse havde holdt. Han var glad over, at hun selv var den første til at bryde forbindelsen, og heller ikke vidste han med sig selv, at han havde givet hende anledning dertil. Han var bedrøvet ved at skilles fra den gamle præst, som han altid havde holdt meget af. Den gamle pastor Nyland tog sig ogsaa sagen meget nær, og han døde kort efter den 27. april i en alder af 67 aar. Efter Knudsens tilbagekomst til Svendborg kom en dag den gamle madam Nyland rejse- de dertil og ville søge at gøre det godt igen mellem ham og Ellen, men derpaa ville han aldeles ikke indlade sig, og hun maatte derfor rejse tilbage med uforrettet sag. Ellen Nyland giftede sig senere med en kedelflicker J. Christoffersen Mull, og de købte et lille sted ved Haderslev. Efter flere aars forløb vendte hun tilbage til Hagenbjerg som enke; fattig og elendig nød hun fra den tid offentlig understøttelse som fattiglem.

I Svendborg opholdt J. Knudsen sig i oberst Bülow's hus fra 1805 til 1808. Medens han opholdt sig i Svendborg, kom de franskspanske tropper til byen. Det var en afdeling af den franske arme, der stod under marskal Bernadottes anførsel. Efter Kolding slots brand den 30. marts 1808 tog marskallen ophold paa Odense slot og boede her med sin familie. Knudsen saa ham og hans syvaarige søn Oskar. Bernadotte var en meget smuk mand med kulsort, krøllet haar. Marskallen kom engang kørende fra Odense til Svendborg, hvortil han blot brugte 2 timer, hvort øjeblik maatte han have nyt forspand, men han jagede da ogsaa et par heste ihjel ved den lejlighed. Den lille søn saa Knudsen, engang han var kommet til Odense. Hensigten med deres ophold her i landet var at gøre landgang i Sverige for at tvinge den svenske konge Gustav den 4de til at opgive sin fjendtlige holdning mod kejser Napoleon. I paaskeugen kom de første franske tropper til Svendborg, de var meget overmodige og fordringsfulde imod deres værter, men ellers smukke folk, meget velskabte og stærke karle. Konfirmationsdagen prædikede Knudsen i Nikolaj kirke. Efter endt gudstjeneste kom om middagen rygter til byen, at de spanske tropper snart ville indtræffe udenfor byen ved Gjerris port, og nu strømmede en stor folkeskare ud af byen for at se disse nye gæster. Det var regimentet "Barcelona", smukke folk, men i almindelighed ikke saa store som de franske, men meget godmodige og skikkelige folk at komme ud af det med. Der herskede altid en god tone og stemning i omgangen med deres værter. De laa indkvarteret rundt omkring i byen, men havde deres egen kost. Franskmandene behandlede altid spanierne meget overmodigt, gav dem det daarlige kød og beholdt selv det bedste. Spanierne hadede franskmandene og Napoleon, og man kunne tit mærke en almindelig rivning og spænding mellem dem. Især blev de meget hidsige, da efterretningen om kong Ferdinand den 7's afsættelse

og Joseph Napoleons indsættelse til konge i Spanien naaede her til landet. De maatte da sværge det nye dynasti troskab, og den dag saas mange mørke ansigter iblandt dem. Det lød da ofte iblandt dem "Kaput Joseph".

Deres oberst Romona laa i Nyborg, han var en lille, undersætsig mand med et meget mørkt ansigt. Folk kunne ikke godt forstaa det spanske, men paa deres march igennem Tyskland havde de lært sig enkelte talemaader saasom "für mich gute Patron", hvorved de hjalp sig. Derimod kunne de nok tale med en studeret mand, der kunne latin, thi dette sprog var jo moder til det spanske og de romanske sprog. Selv flere af officererne kunne tale latin. Derfor omgikkes Knudsen flere af dem, og han maatte undertiden optræde som tolk. Hos oberst Bülow laa 16 mand med en underofficer Hardna, der ofte kom op til Knudsen og talte med ham. Han var en bondesøn, og hans moder havde haft 28 børn. Han talte godt for sig, men var altid meget bitter mod de franske. Af officererne omgikkes han ofte to løjtnanter, hvoraf den ene hed Gomez og den anden Georges. De var begge meget smukke, unge mennesker. Den sidste kom engang til at duellere med en anden spansk officer ved navn Rodrigos, fordi de begge var indtaget i den samme pige, nemlig en jomfru Jensen, en smuk, ung pige, der var plejedatter og husbestyrerinde for en gammel onkel af samme navn, der havde været forpagter paa Lundsgaard, men nu levede af sine penge. Hun vidste vel ikke selv af det. Gomez fik næsten hovedet kløvet, og Knudsen besøgte ham engang paa Thurø, hvor han laa, dog blev han igen fuldstændigt rask, før de drog bort fra Fyn.

Deres præst hed Pico, og Knudsen kom meget ofte sammen med ham, han forærede ham en billet, hvorved han fik tilladelse til at overvære deres gudstjeneste, saa ofte han fandt for godt. Den holdtes paa raadstuen, og der var altid under den udmærket musik, under bønnen knælede de allesammen. Pico var indkvarteret udenfor byen hos en toldforvalter Haste, og her i hans logi var engang alle officererne forsamlede for at drøfte planen til deres flugt. Om natten skulle alle de spanske tropper, som laa i det sydlige Fyn, trække ned til Svendborg, her bemægtige sig alle de her liggende fartøjer og baade og i disse sætte over til Taasinge for derfra at tage videre til Langeland. Knudsen var til stede ved raadslagningen, og efter denne kom præsten hen til ham og sagde: "Dersom du taler noget herom, da er du dødsens, og da vil ogsaa byen brænde". Planen lykkedes om natten, deres heste, smukke andalusiske hingste, lod de svømme over vandet til Taasinge. Den følgende dag gik de herfra over til Langeland, hvor de laa en otte dages tid, inden de kunne optages paa de engelske skibe. Her laa de dog sikkert nok, de kunne let forsvare sig imod en landgang af franskmændene, der ved at forsøge en saadan let kunne blive afskaarne af englænderne. Franskmændene kom en dag for silde til Taasinge. Paa Langeland var der helt overfyldt med indkvartering i disse 8 dage. I Humle præstegaard hos den gamle pastor Brandt laa alene 140 mand baade i laden og paa pladsen. Deres hingste kunne de ikke føre med paa skibene, og lod dem blive tilbage paa Langeland. De løb i nogle dage omkring som vilde og sloges.

Senere kom der flere af de tilbageblevne spanske tropper til Svendborg. De var meget nedslaaede og modfaldne og sagde, at saa længe de var i Danmark, kunne de nok holde det ud, men naar de først kom til Tyskland og Frankrig, var det forbi, deres fædreland var tabt for dem. Paa Langeland opholdt sig i længere tid en spansk soldat, som holdt sig skjult i Hjortholms skove, professor Matzen lod bringe mad ud til ham. Disse spanske tropper laa i Svendborg til august 1808. Den 9. august overrumplede de Nyborg.

Engang ville de spanske officerer anstille et bal paa Bjørnemose for svendborgerne, blandt andre bad de ogsaa Knudsen om at skaffe damer tilstede, hvilket han ogsaa gjorde. Det var et stort bal, dog dansede officererne mest indbyrdes med hinanden og ikke med damerne, dels fordi de ikke kunne tale med dem, og dels fordi de ikke kunne de samme danse, alligevel gik det meget muntert og livligt til, og spanierne var meget opmærksomme mod deres gæster. Hver aften spillede regimentet musik oppe paa torvet i Svendborg fra kl. 7 - 8. Mange familier tog da ofte til byen for at høre paa musikken. Oppe i Tvede præstegaards have kunne man ogsaa dejligt høre den, her gik Knudsen da ofte op om søndagen.

Ved Svendborg laa fra krigens begyndelse af siden 1807 paa denne tid mange skibe, som de der posterede kanonbaade efterhaanden i stille vejr listede ud og afskar fra den engelske konvoj. Det var fremmede nationers handelsskibe, som sejlede under engelske krigsskibes beskyttelse. Naar vore kanonbaade havde taget et saadant skib, førtes det under jubel ind i havnen. Engang løb rygtet igennem byen, at englænderne ville gøre landgang. Alle kom paa benene, saavel det fremmede militær som borgerne og folk fra landet med høtyve og alle slags vaaben. Der var megen graad og alarm, og mange pudsige scener forefaldt, men tilsidst opklaredes det, at det var 6 erobrede skibe, man styrede mod land med.

Da oberst Bülow's sønner kom ind paa akademiet i København, blev J. Knudsen forlegen for en plads. I Svendborg traf han undertiden sammen med præsten C. Graae, naar denne besøgte sine forældre kbmd. Graae. Da Knudsen derfor talte derom til Graae, sagde denne, at han kunne tage over til ham og læse med hans børn, han ville give den samme løn som oberst Bülow 100 rdl. om aaret. Han gik ind herpaa, og i efteraaret 1808 tog han da til Langeland, hvor han var i 3 aar i Bodstrup præstegaard. Det var en rar og vakker præstegaard og en sjældent elskværdig familie, saa han i denne henseende ikke kom til at savne Bülow's venlige hus. Madam Graae var en meget rask kone i sit hus og tillige meget munter og underholdende af sig. Hun var født i Tryggelev præstegaard, Langeland, hvor hendes fader hr. H. Brandt var præst. Her i Bodstrup præstegaard fik Knudsen to drenge at læse med, nemlig en søn af en kone, som var præsteenke, og en søn paa 7 aar ved navn Christian Graae, denne var bestemt for studeringen og skulle derfor tillige undervises i latin og græsk. Det var en lille godmodig dreng, der holdt særdeles meget af sin lærer.

Da det endnu var i krigens tid, at Knudsen opholdt sig i dette

hjem, saa var Langeland dengang opfyldt med militær, der meget demoraliserede befolkningen, mange piger blev besvangrede, og det gik saa vidt, at man siden ofte ikke kunne faa en tjenestepige, uden at man tog børnene med. Ligeledes gik en del aar efter flere proprietærer og andre folk fallit, vel ikke alene paa grund af pengeforholdene, men ogsaa fordi førte et for stort hus og spillede højt med officererne. Da pastor Graaes hus var meget gæstfrit, stod det altid aabent for officererne fra omegnen, og tit blev der arrangeret spilleparti, men Knudsen spillede ikke med, da han ikke havde raad til at spille højt. Hos nabopræsten i Snøde præstegaard hr. Saxtorph laa en alsinger løjtnant Wernich en søn af pøstmesteren i Sønderborg. Han var forlovet med en datter der i huset og var et meget rart menneske, han kom ogsaa jævnligt over til Bødstrup præstegaard. Paa Nedergaard laa en major Rosenkrands, der var en slem svirebroder, han gav engang paa denne gaard et bal. Der herskede altid rivning mellem officererne af linien og landeværnet, fordi de første ved enhver lejlighed oversaa de sidste. Da Knudsen i 1812 havde været hjemme paa Als i besøg om sommeren, hørte han, da han kom tilbage, at der havde fundet en duel sted ved Snøde kirke. I denne præstegaard laa dengang en landeværns-officer ved navn Montero, et meget vakkert og ordentligt menneske. En løjtnant Mejers væltede sig ind paa ham ved en offentlig lejlighed, og den følgende morgen sendte man til løjtnant Montero en pistol og en hundepisk, hvoraf han kunne vælge en af delene. Duellen skulle finde sted ved Snøde kirke. Montero havde det første skud og kløvede modpartens hoved, saa at han døde paa stedet. Løjtnant Montero og en sergeant Schönning flygtede straks til Taasinge, men generalen neddyssede sagen, da den sande sammenhæng blev ham berettet.

Flere familier gik det efterhaanden tilbage for, dels paa grund af den slemme pengekrise og dels fordi de førte alt for stort hus. Proprietær Matzen havde i sin tid købt Hjortholm og senere solgt den til sin søn hr. Matzen Screntorp, men alt dette gik efterhaanden i købet, og sønnen nøjedes tilsidst med at blive generalen lehns greve Ahlefeldts skovfoged. I 1823 solgtes Hjortholm til godsejer Hastrup for 80.000 rdl.

Man blev ofte foruroliget af støj og alarm fra kanonbaedene, der laa placeret langs med Langeland; ved Lohals laa der flere, og her var Knudsen flere gange vidne til deres kampe med fartøjerne, som de nappede.

Den unge Graae kom i Odense skole 1811. Knudsen blev nu kapellan hos amtsprovst Saxtorph i Snøde, han blev udnævnt den 21/9-1811, og han tog nu til Odense og blev ordineret af biskop Plum i Sct. Knuds kirke. Nu flyttede Knudsen til Snøde præstegaard, hvor han fik et godt værelse. Provsten prædikede nærmest kun paa de store højtidsdage, og han var en udmærket prædikant, ellers overlod han dette til sin kapellan, som kom udmærket godt ud af det med sin menighed, de var glade for ham, navnlig holdt de to sognefogeder i Snøde og Stoense meget af ham. Da Knudsen havde været et aarstid i Snøde, blev amtsprovst Saxtorph forflyttet til det store kald Magleby, hvor den gamle provst Voigt døde. Knudsen tog da herhen og be-

styrede dette embede i nædsens aaret, hvorved øens præster forskænnedes for vacancen. Han holdt her sin indtrædelsesprædiken den 12 søndag efter Trin. 1812. I Magleby havde Knudsen det rart den første vinter, medens han bestyrede præstekaldet alene. Provstinden var en gammel dame paa 80 aar, som havde to døtre hjemme, det var en venlig familie, og de havde det hyggeligt sammen. Den yngste af døtrene var altid syg og lidende, en dag kom hun op paa hans værelse, forærede ham 10 af de gamle 12 skillingstykker og bad ham tage imod dem og saa begrave hende, hvilket snart ville ske. Han søgte at tale hende tilrette, men hun blev ved sit, og 14 dage derefter var hun ogsaa død, og saaledes kom han til at begrave hende. Den gamle enke flyttede siden til Rudkøbing, og her blev hendes anden datter gift, hvilken familie han siden ofte besøgte.

Da nædsensaaret var udløbet, og fru Voigt var flyttet til Rudkøbing, kom amtsprovst Saxtorph med familie til Magleby. I den daarligere pengetid betalte provsten ham engang 200 rdl. i pengesedler, der imidlertid saa godt som ingen værdi havde. Da han engang kom tilbage fra sin rejse til Als, gik han straks ned for at hilse paa familien, men man bød ham slet ikke at sidde ned, ej engang noget at spise, skønt han dog var kommet fra en lang rejse. Den hele modtagelse, som man gav ham, var saa kold, at han fandt det helt uhyggeligt. Lidt senere satte man vel den sædvanlige vandgrød op til ham, men han gik da om aftenen ud til folk i menigheden, hvilket han ofte gjorde. Mad. Saxtorph var ogsaa slem mod sine steddøtre, især Petrine, der ofte sad med forgrædte øjne, da hun ikke kunne glemme sin afdøde moder og ikke kunne klare sig for hende. Hendes kæreste løjtnant Wernich tog siden sin afsked, ægtede hende og levede en tid lang i Sønderborg som drejer, indtil han fik faderens embede som postmester i Sønderborg. Naar denne familie siden besøgte Knudsen som præst i Hagenbjerg, hvilket gerne skete en gang hver sommer, da talte fru Wernich og han ofte om deres fælles ubehageligheder i hendes fædrenehjem. Knudsen var flere gange indbudt til bal paa Brolykke, og skønt der var to sønner i huset, som havde lært at danse, kom værtinden fru Hedemann dog gerne og bad ham om at føre dansen op, da sønnerne ikke kunne opføre de bekendte engelskdanse. Han havde lært at danse i Svendborg, hvor en alsinger underviste ikke blot ham og Bülow's børn, men ogsaa mange flere af byens ungdom i Bülow's store sal. Han hed Peter Elnef og var fra Skakkenborg, og han havde lært musik hos mucicus Votemann i Sønderborg, men gav sig senere til at rejse landet rundt for at undervise i dans, og tilsidst blev han ved giftermaal en slags restauratør paa et lille sted ved Svendborg.

I Magleby sogn laa et fiskerleje, som kaldtes Bagenkop, hvor der boede omtrent 20 familier med steder til en hest og 4 a 5 køer, de talte et sprog, som var aldeles forskelligt fra de andre beboeres og kunne nok ligne den slesvigske mandart. Det hed sig, at det var en koloni af alsingere, hvilket de selv fortalte, og de blev meget glade, da de hørte, at kapellanen var fra Als. Men provst Plesner i Svendborg amt's beskrivelse siger, at det skal være en holstensk

koloni. Naar Knudsen rejste hjem fra Langeland, plejede han at tage ud fra Bagenkop, hvorfra han lod sig sejle til Fynshav, og derfra gik han til Ketting. Engang blev det stærk taage, og uden at man vidste af det, var man kommet over til Angel. Knudsen kendte straks landet, og nu maatte de ro tilbage, men han tillod dem nu at sætte sig ind til Høruphav, hvor han kom ind til skipper Jørgen Mathiesen. Denne mand kørte ham til Ketting og lovede at sejle ham til Langeland, naar han atter skulle rejse. Da Knudsen siden gik dertil og meldte ham det et par dage i forvejen, gik konen og græd med sit lille barn ved haanden. Han spurgte hende om grunden, og hun fortalte nu sin store sorg, at hendes mand dagen forud havde sat pastor Mejer fra Hagenbjerg over til Stenbjerg paa Angel, men paa tilbagevejen var han kuldsejlet og druknet. Dette skete i 1813. Den lille dreng Peter Matzen blev siden skolelærer i Hagenbjerg og er nu degn i Guderup.

Knudsen var i 4 1/2 aar kapellan hos amtsprovst Saxtorph, og provsten døde, medens han var her hos ham. Den søndag, da han i Magleby kirke meddelte menigheden præstens død, kom der straks efter gudstjenesten 6 mænd af menigheden til ham og bad ham om at søge kaldet, da de gerne ville have ham til præst, de ville alle hjælpe ham med at faa besætning til præstegaarden. Greven havde dengang kaldsret til embedet, og de 6 mænd rejste straks til Odense, hvor greven dengang opholdt sig. Han ytrede sin glæde over deres godhed for deres præst, men beklagede, at et tidligere løfte til en hr. Orthmann bandt ham, hvilket løfte han ikke kunne bryde. Der blev altsaa ikke noget ud af bøndernes rejse til Odense.

Knudsen blev nu kapellan i Rudkøbing i to aar fra 1816 til 1818 hos den nyudnævnte amtsprovst hr. H. P. Egede Lund. Da provst Lund var en ung mang, der godt kunne bestyre embedet selv, søgte han om at blive fri for at holde kapellan, og Knudsen blev saaledes efter to aars forløb aar 1818 atter ledig. Det maatte være haardt for ham i en alder af 46 aar atter som kapellan at gaa ind i et nyt tjeneende forhold, der tit, saaledes som det havde været i provst Saxtorphs hus, kunne være ubehageligt nok. Da han var kandidat fra 1801, kunne han nok langes efter befordring. Han havde ogsaa søgt flere kald, og biskop Plum havde altid givet ham gode forhaabninger og lovet at understøtte hans ansøgning, men det frugtede ikke. Der var mange kandidater fra hans aar og tid.

Den gamle provst Fangel i Nordborg var kommet af med sin kapellan hr. Hans Petersen, der var blevet befordret til præst paa Drejø den 7/1-1818, og da han hørte, at Knudsen var ledig, henvendte han sig til ham i et brev og bad ham om at tage til sig som kapellan. Han tog imod dette tilbud og fortrød det aldrig, og han kom til at holde meget af den gamle mand. Provsten stillede i sit brev den betingelse, at Knudsen tillige skulle læse med hans yngste søn, der var 14 aar og var bestemt til studeringen. Det gik han ind paa, men først ville han indgaa med en ansøgning til kancelliet om at faa tilladelse til at beholde sin anciennitet som forhenværende amtsprovst kapellan, hvilket ogsaa blev ham bevilget. Desuden stillede

han den betingelse, at han ville være fritaget for at prædike paa tysk, hvilket provsten lovede ham. Den 28. april 1818 blev han altsaa udnævnt til kapellan for Nordborg menighed paa sin fødeø Als.

Jørgen Knudsen kapellan i Nordborg 1818 - 20.

Saasnart Knudsen havde faaet sin udnævnelse til at være kapellan i Nordborg, rejste han til Als. Hans moder, som glædede sig til at faa ham i sin nærhed, døde forinden den 22. april 1818, altsaa faa dage før hans kaldelse, og hun var lige begravet, før han kom til Als. Han tog da straks til Nordborg, hans niece kromandens kone i Ketting fulgte ham dertil, og da de med provstens familie om eftermiddagen spadserede et øjeblik paa kirkegaarden, og han gik et stykke forud med den gamle provst, sagde hans niece i spøg til præstens datter, der var hendes gode barndomsveninde, "at det var en mand for hende", og det skete, saaledes som vi siden vil se. Han kom her i et rart hus, hvor han nød en god og kærlig omgang. Provsten, hvis hustru allerede var død for 4 aar siden, boede alene med en datter Sophie, der dengang var 21 aar. Men foruden hende havde han en søn og datter bosiddende i byen, og disse saas næsten hver dag i præstegaarden. Sønnen Peter Fangel var købmand og gift med provstens søsterdatter Sophie Elisabeth Petersen, der var et næstsøskendebarn til Knudsen, og datteren Else Kathrine var gift med skibskaptajn Nikolaj Ernst Frost, der var broder til ovennævnte hans brodersøns kone i Ketting, saaledes at han kunne regne sig lidt i slægt med familien. Den yngste søn Holger Fangel, med hvem han skulle læse, var allerede efter provst Ebbesens forslag kommet i huset hos pastor Sabro i Tandslet, der forberedte flere unge mennesker til Københavns universitet, og saaledes blev han altsaa fritaget for at læse med ham. Da Sabro overlod de unge mennesker meget til sig selv, lærte han just ikke meget her, og det havde maaske været bedre, om provsten havde beholdt ham hjemme, men nu ville han ikke gøre nogen forandring heri. Knudsen viste altid den gamle provst megen opmærksomhed, naar han havde tid tilovers, gik han tit over og sad og talte med ham, dels om embedet og dels om andre sager, hvorved han selv lærte, thi provst Fangel var en meget kundskabsrig, dygtig og begavet mand, der var godt hjemme i dansk kirkelovgivning, og han havde med megen kraft og bestemthed hævdet dens gyldighed her paa øen mod de civile tyskdannede embedsmænds overgreb. I denne henseende har Knudsen vistnok tit lært lidt nøjere at kende den blandede forfatning, som herskede paa Als og Ærø, for hvilken han maatte være temmelig fremmed, da han hidtil alene havde virket i kongeriget. Det varede heller ikke længe, førend Knudsen ogsaa her vandt menighedens hjerte, han var meget yndet og søgt som prædikant, baade flækken og landsognet hørte ham gerne, og kirken var fuld hver søndag. Selv byens faa tyskdannede familier gik dog jævnligt i hans tid i kirken og viste saaledes, at naar de blot ville, kunne de meget godt forstaa en dansk prædiken. Om det saa var herredsfoged Fürsen, hørte han til med megen opmærksomhed og andagt. Hertil kom, at han ikke blot prædikede godt med liv og varme, men ogsaa var bekendt for sin dejlige smukke, velklingende messesang. Han kom ogsaa meget ud i menigheden

hos gamle og syge. I det hele var Knudsen en meget omgængelig mand, der forstod at bringe lidt liv ind i folks sammenkomster ved sin smukke sang, saa han blev gerne indbudt til deres bryllupper og barnegilder. Man bad ham da gerne synge flere sange, hvoraf han kunne de fleste af de dengang brugelige, danske selskabssange af Rahbek og andre forfattere f. eks.: "Hr. Sinclair drog over salten hav", "Dig elskte Frankrig" og "Det var i aaret 1807" foruden flere andre sange.

Knudsen kom ogsaa hos embedsmændene hos amtmand Linstow, amtsforvalter Fischer og ogsaa hos hans formand den gamle amtsforv. Lyhn og hos herredsfoged Fürsen. Denne mand, som ellers altid laa i strid med præsterne, navnlig med præsterne Fangel og Ebbesen, kom han altid godt tilrette med, og i hans hus var han til enhver tid meget flink og forekommende. Dog var lægen krigsraad Balle hans meget gode ven, og dette venskab bevaredes senere, da han kom til Hagenbjerg. Knudsen havde jo stillet den betingelse, da han blev kappellan, at han ville være fritaget for at holde tysk gudstjeneste, der blev holdt 8 gange om aaret. Dette blev ham ogsaa indrømmet. En gang holdt han dog efter provstens ønske en tysk skriftetale, men han maatte tage den ud af en trykt bog. Derimod blev provsten en gang syg, da der om morgenen skulle holdes tysk gudstjeneste, og hans datter Sophie kom da ind og talte med ham om, om han ikke kunne paa-tage sig dette hverv. Han gik da over i kirken og talte med den lille forsamlede menighed i al venskabelighed og sagde, at den gamle provst var blevet syg, og at han selv ikke var i stand til at prædike paa tysk, hvorpaa forsamlingen opløstes i orden og stilhed.

Knudsen søgte ogsaa kald, medens han var paa Nordborg, men uden nytte, dog fandt han her en varm og god talsmand, da biskop Tetens i september 1819 var blevet udnævnt til biskop over Als og Ærø. Han kom i november til Nordborg for at hilse paa den gamle provst Fangel og hørte ved denne lejlighed Knudsen prædike. En søndag morgen hed det sig i byen, at biskoppen var kommet dertil og ville i kirke, og da Knudsen gik paa prædikestolen, sad biskop Tetens nedenunder. Han holdt sin prædiken som sædvanlig. Da han om middagen kom over i præstegaarden, sad biskop Tetens hos den gamle præst i sofaen, og da Knudsen kom ind, rejste han sig straks op og kom ham i møde, trykkede hans haand og takkede ham for de gode ord, han i dag havde hørt af hans mund. I skæmt spurgte han da, hvorfor han dog saa længe havde staaet ledig paa torvet, hvortil Knudsen frimodigt svarede: "Deres Højærværdighed fordi ingen lejede mig". "Ja da lejer jeg Dem nu", svarede biskoppen. Han tog ham til side og spurgte ham nøjere om grunden, hvorfor han dog ikke var blevet befordret i noget embede. Han forklarede da biskoppen, at han havde søgt embeder nok, men altid uden nytte. "Da skal det blive bedre" sagde biskop Tetens, "der har De min haand". Og biskoppen tænkte ogsaa straks paa ham. Ligesom han faa dage efter indgik med en anbefaling til kancelliet om at gøre den gamle provst til Ridder af Dannebrog paa hans nær forestaaende 50 aars jubilæum som præst for Nordborg menighed, saaledes anbefalede han ogsaa den 2. december 1819 i en skrivelse til kong Frederik den 6te, som skulle gaa igennem hans søster hertug-

inde Louise Augusta paa Augustenborg, kapellan Knudsen til kongens varme gunst. Biskoppen tænkte nærmest paa at faa ham til præst for Nordborg menighed. Biskoppen mente, at provst Fangel ved denne lejlighed ville trække sig tilbage, der gik dog næsten et aar, og da imidlertid Tranderup sognekald paa Ærø blev ledigt den 25/4-1820, søgte Knudsen dette kald, med anbefaling til kancelliet af biskop Tetens den 26/5 i et længere brev med en varm anbefaling af pastor Knudsen. Slutningen af brevet lyder saaledes: "Det ville glæde Biskoppen meget om han kunde beholde denne brave Mand i sin Embedskreds, og han lykønsker Tranderup Menighed til at erholde denne hæderlige Mand, der saavel ved Embedsduelighed og Nidkjerhed, som ved exemplarisk Vandel anbefaler sig fortrinlig til Hs. Majestæts Naade. Sønderborg d. 26/5-1820 Tetens." Den 29/9 blev personel kapellan J. Knudsen da ogsaa udnævnt til sognepræst for Tranderup menighed. Der blev stor glæde blandt hans venner, da de fik hans udnævnelse at høre. Den morgen, han bekendtgjorde den gamle provst sin udnævnelse, sagde han til ham, at nu havde han faaet et kald, men trængte nu ogsaa til en kone. Han havde tænkt derpaa og ville gerne betro provsten det, naar han ikke ville tage det fortrydeligt op. Provsten mente, at han altid havde haft sin fortrolighed til ham og skulle derfor ogsaa først sige ham sin mening. Det var da en anholdelse om hans datters haand, hvilket han med glæde gik ind paa, naar hun selv havde lyst, og derom blev de snart enige.

Sophie Margaretha Fangel er født i Nordborg præstegaard den 12. juni 1797. Hendes fader var ovennævnte provst Holger Fanger og moderen, hans anden hustru, Mette Marie Vogelsang fra Solbjerggaard. Hun var opkaldt efter begge sine bedstemødre Sophie Elisabeth Gommesen g.m. hr. Jens Fangel, ligeledes sognepræst paa Nordborg, og Margaretha With af Ketting præstegaard, der var gift med hr. Mathias Vogelsang ejer af Solbjerggaard og Bommerlund. Den lille Sophies første lærer var kapellan Ebbesen, som havde begyndt en slags privatskole, hvor han selv læste med en del børn, da han imidlertid i 1805 blev sognepræst i Svenstrup, fortsatte Autzen denne skole. Da hendes ældre broder Niels Tingberg Fangel 1807 - 11 blev kapellan hos sin fader, læste han ogsaa med sine yngste søskende. Blandt hendes jævnaldrende veninder var ogsaa Christine Margrethe Frost en datter af skibskaptajn Frost. Da hendes moder døde 1814, og hendes søster Else Kathrine den 7/11-1816 blev gift med skibskaptajn N. E. Frost af Nordborg, maatte hun fra denne tid af, skønt kun 19 aar gammel, forestaa huset for sin fader. Hun bestyrede huset med dygtighed og til hans tilfredshed, hun viste sig jo ogsaa altid som en tro og opofrende datter imod sin gamle fader, dyder som hun ogsaa i en sjælden grad lagde for dagen imod sin mand. Hun var vel 24 aar yngre end den mand, der bejlede til hende, men hun havde i 2 1/2 aar ved daglig omgang lært ham at kende fra en god side, og hun handlede rigtigt, hun blev lykkelig ved hans side. Hendes gamle fader gik hurtigt bort, han oplevede ikke hendes bryllup, thi allerede 2 maaneder efter Knudsens bortrejse døde han den 22/12-1820 af et slagtilfælde i en alder af 78 aar.

Jørgen Knudsen præst i Tranderup paa Erø 1820 - 35.

Han holdt sin indtrædelsesprædiken i Tranderup kirke søndag den 12. november. Ved sin ankomst blev han modtaget i Tranderup præstegaard af den gemytlige mad. Skaarup, hendes mand hr. pastor N. Skaarup, der fra 1802 havde været præst der, var blevet forflyttet til Marstal. Madam Skaarup forestod indtil naadsensaarets udløb husholdningen i Tranderup præstegaard, og skulle altsaa koste den nye præst. Hun havde flere voksne døtre hjemme, og han kom fortræffeligt ud af det med den hele familie, med hvem han blev ved at pleje venskab. Da han havde været her en maanedstid, døde hans gamle svigerfader paa Nordborg, og da naadsensaaret snart var udløbet, tænkte han paa snarest muligt at gifte sig for at faa sin Sophie over til sig. Brylluppet blev berammet til den 21/11-1821. Til den bestemte tid indfandt han sig paa Nordborg. Paa grund af den gamle provsts død maatte det blive et stille bryllup, dog var der alligevel ikke indbudt saa faa gæster. Foruden familien paa begge sider var der af fremmede indbudt følgende familier: herredsfoged Fürsen med frue, dr. Balle med frue, den gamle madam Thomsen paa slottet, pastor Mayer i Hagenbjerg, pastor Ahlmann i Guderup. Provst Ebbesen i Svenstrup viede dem, da han var en paarørende af bruden. Kort efter brylluppet rejste han med sin unge kone tilbage til Erø. Da man kørte ud af Nordborg og holdt for den gamle Hans Juhlers, der var gift med en søster af den afdøde provst Fangel, Sophie Elisabeth Fangel, for at sige dem farvel, holdt den gamle faster, der var fjante, fast ved vognen, da de ville til at køre, og raabte til kusken: "Hans Skilling Hans, Do maa it kye med Fiaa". Efter lykkelig og vel overfart ankom de sidst i januar 1821 til deres nye hjem i Tranderup.

(Da der senere i kapitlet om Knud Knudsen, Lysholm, der i sin barndom en tid opholdt sig i Tranderup præstegaard, og ligeledes i kapitlet Lysholm er beskrevet en hel del om pastor Jørgen Knudsens præstegerning i Havnbjerg fra 1835 til hans død i 1862, sluttes af her. Det er desværre kun en lille del af alle disse optegnelser, som har kunnet tages med her. Forfatteren pastor Chr. Knudsen har særlig faaet sin viden fra sin gamle plejefader, der jo ogsaa var hans faders farbroder, pastor Jørgen Knudsen havde igen faaet en stor del af sin viden gennem sin moder Anne Christine Wrang.)

Knud Knudsen kromand i Ketting.

K. Knudsen var søn af kromand Joh. Peter Knudsen og hustru Anne Christine Wrang. Han er født 17. sept. 1761 i Ketting kro og blev døbt af pastor With den 22. sept. Han blev holdt over daaben af forpagter R. Lorentzen, Rumohrsgaard. Med sine 3 søskende gik han ofte som barn hen til sine bedsteforældre ved kirken, og i denne alder er han tillige med dem og de gamle bedsteforældre blevet malet paa en væg i deres dagligstue, hvor han sidder paa Jakob Wrangs knæ med en rangle i haenden. Disse 3 søskende døde tidligt, og i deres sted fik han 3 yngre brødre Jakob, Johan Peter og Jørgen.

I de første aar gik han i Ketting skole hos degnen J. R. Bruhn, og et par aar senere gik han til Augustenborg skole for at lære tysk og faa en bedre uddannelse. Efter sin konfirmation blev han sat i handelslære hos købmand J. F. Momsen i Sønderborg, af hvem han var meget afholdt. I Sønderborg var han fra 1777 til 1783, da hans moder ved hans faders død tog ham hjem, for at han kunne gaa hende til haande, da man dengang drev en ret betydelig kornhandel med bønderne. Han gik hende ogsaa troligt til haande og viste sig som en sjældent rar og brav søn, saa at der til enhver tid herskede en smuk og god forstaaelse imellem dem. Da Knud Knudsen var 28 aar overlod hans moder ham stedet og trak sig tilbage paa aftægt. Flere gange havde han slaaet paa, at han maatte se at faa sig en kone, der stod ham an, men dette lod ikke til at gaa saa let. Thi skønt han var et hjertensgodt og ærligt menneske med en ædel sjæl, saa var han dog paa den anden side meget stille, beskeden og tilbageholdende af sig. Man drillede ham undertiden med Anna Sophie Gøttsche, der for tiden var paa Gunstrup. Derimod skal han engang selv vistnok i spøg have erklæret, at han syntes nok om provst Fangels søster paa Nordborg jomfru Sophie Elisabeth, der siden blev gift med hr. H. Juhler i Dyndved, men da hans broder Jakob hørte dette, ytrede han, at hvis han nogensinde tog hende til kone, satte han aldrig sin fod indenfor hans dør. Der tilbød sig snart en lejlighed, der ledte hans tanker i en anden retning. Snedker Hans Christian paa Krumom, hvis kone var en søster til synsmand Jørgen Petersen i Dyndved og altsaa søskendebarn til Anne Christine Wrang i Ketting, gjorde den 11. sept. 1789 sin datters bryllup, da hun blev gift med boelsmand Chr. Jørgensen Tornhav ved Miang. Til dette gilde var blandt andre ogsaa familien i Ketting kro indbudt, samt ogsaa en del familier paa Augustenborg, derimellem bager Thomsens datter Marie Elisabeth, som dengang var en ung, smuk pige paa 18 til 19 aar. Overalt var hun bekendt for sin skønhed og behagelige væsen, hvormed hun forenede andre fortrin, da hun talte godt tysk, dansede udmærket og sang som en øvet sangerinde. Det var derfor ikke saa underligt, at hun ved saadanne lejligheder gjorde megen lykke hos alle, og den unge Knudsen var ogsaa aldeles indtaget i hende. Hendes moder bagerkone har vel heller ikke staaet ledig, men har vistnok gjort sit til at faa det hele paa gled. Den næste dag kom Knud til sin moder og betroede hende efter en del omveje sin hemmelighed: "Moder Du har længe opfordret mig til at gifte mig, og naar hun nu blot ogsaa anstaar Dig, saa har jeg rigtignok udset mig En, om hvem jeg troer, at jeg kan leve lykkelig med." "Hvem er det min Søn" spurgte hans moder "er hun blot dig god, saa er hun det ogsaa for mig. Dit Valg er jo det Vigtigste". Han fortalte hende nu, hvem det var, og skønt hun just ikke nærede de bedste tanker om denne familie, da hun mente, de var temmelig flotte, og hellere havde ønsket en pige fra et mere sparsommeligt hjem, saa lod hun dog heri sin søn have frit valg og ønskede ham velsignelse og lykke til dette skridt. Partiet kom da ogsaa snart i stand. De gjaldt begge for et smukt par Marie Elisabeth Thomsen og Anna Karoline Drescher paa Nordborg, der paa

samme tid var blevet forlovet med Martin Vogelsang paa Solbjerggaard gjaldt dengang for to af øens smukkeste brude. Kort efter blev Knuds yngre broder Johan Peter ogsaa forlovet med den lille, stille og beskedne jomfru Anna Johanne Andersen paa Gammelgaard, saa at det nok er gaaet lystigt til i disse forlovelsesdage.

Den 15. oktober 1790 stod deres bryllup paa Augustenborg. Den hertugelige kammertjener F. W. Kayser, der senere blev taffeldækker, friserede bruden, saa hun tog sig nydelig ud. Dr. Rothes og pastor Jessens fru fulgte hende i kirken, hvor de blev viet af slotspræsten hr. Christian Jessen. Et lille, fint og elegant bryllup stod derefter henne hos hendes forældre, man fik mange sjældne retter, hvilket var i sin orden, da den hertugelige kok havde haft med anretningen at gøre. Men bageren kom ogsaa meget nemt fra det, thi endskønt brudgommens moder havde sendt dem smør og andre varer, saa fik hun dog bagefter en regning paa 50 rdl. cour. Otte dage derefter stod et meget stort bryllup paa Gammelgaard, da Johan Peter Knudsen blev gift med jomfru Anna Johanne Andersen. Vel gik det ikke saa elegant til her som paa Augustenborg, men derimod var det mere muntert og lystigt.

Knud Knudsen tog nu imod sine forældres stod kroen gældfrit med alt, hvad der var i huset, besætning og vareoplæg, loftet var fuldt af korn, jern o.s.v. Desuden fik de en del af bohavet, som hans moder ikke tog med sig paa aftægt, ligeledes en hel del linned og det fornødne sengetøj. Hans moder havde ikke taget videre bestemmelse om sit aftægt, da hun mente, at det kunne hun og hendes søn nok komme ud af, siden de altid havde levet saa godt sammen. Men det blev hende selv til skade, da han døde saa tidligt.

Knuds unge kone Marie Elisabeth havde ikke meget med hjemme fra. Hun skulle have en seng med, men da det trak ud, maatte hans moder siden tage bladet fra munden og skænde, saa de fik den. Dog derpaa kom det just heller ikke an, thi selv havde han jo fuldt op af den slags. Det vigtigste var jo, om han i hende fandt en sparsommelig og dygtig husmoder, en mild og kærlig kone, saaledes som hans moder forhen havde været det, men det kan just ikke ubetinget siges til hendes ros, hun havde sine fejl og svagheder. Dog skal det siges til hendes undskyldning, at hun endnu var ung og uerfaren, og tiden maatte efterhaanden lære hende noget deraf, desuden var hun ogsaa lidt for fin til at gaa i dette hus' jævne, tarvelige forhold, og hans moder og broder kunne maaske tit være stramme nok at omgaas. Imidlertid var Knud til enhver tid hende en god og kærlig mand, sagtmodig og søgte at mægle fred mellem alle parter. Straks da hans kone kom til Ketting, tog hun sig en dag for at afskære sin svigermoders navn af alt det linned, hun havde overladt sin søn og at indsy sit eget navn paa det, uagtet hun saa at sige ikke havde bragt det mindste ind med sig. Det var den gamle svigermoder meget fortrydelig over. Naar hans kone var urimelig og ikke altid kunne faa sin vilje, saa endte det tit med, at hun blev syg, grad og maatte til sengs. Dette bedrøvede hendes gode, men altfor føjelige mand, saa at han tilsidst føjede hende for ikke at gøre

hende imod og bevare den gode husfred. Hun var hjemmefra vant til at more sig og leve godt, det samme skulle ogsaa være skik i hendes nye hjem. Bagerfamilien med andre bekendte fra Augustenborg kom jævnlige i besøg, og der blev da altid rigtig bakket op for dem med varm mad og sød vin oppe i den pæne sal. Skønt man ikke kan sige andet, end at hun viste den gamle opmærksomhed ved af og til at sende hende lidt godt, saa kan man dog nok tænke sig, at der ikke kunne udvikle sig noget ret fortroligt forhold mellem disse to grundforskellige naturer, ikke paa den korte tid, de kom til at leve sammen. Imod hans brødre var hun altid forekommende, mild og venlig. Derimod holdt hun ikke af, at hendes mand gik for tit ind til sin gamle moder. Naar han derfor gik ud eller et øjeblik ned til hende, hed det gerne, at han skulle komme snart igen. Han var da flere gange gaaet hendes dør forbi uden at se ind til hende, og da han en gang kom til den gamle, sagde hun: "Hvorfor kommer Du dog saa sjælden ind min Søn, det bedrøver mig at jeg har set Dig flere Gange at gaa min Dør forbi, og vi have dog altid holdt saa meget af hinanden". "Ja Lirken beder mig altid at komme snart igjen", var hans svar. "Da er det saamænd ufornuftig af Din Kone, at hun ikke kan taale, at Du besøger Din gamle Moder", ytrede hun i en noget bitter tone. Hvortil den gode Knud ikke svarede noget, men et par taarer trillede ned af hans kinder. Følgende lille træk belyser den mindre gode forstaaelse og det spændte forhold, der herskede mellem hendes og hans familie, der let kunne bryde ud i en lille krig, og belyser Knuds mæglende stilling mellem begge parter. I anledning af deres første barns daab den 31. august 1791 var der et lille barselgilde i kroen, ved hvilken lejlighed Jakob var kommet hjem fra København som kandidat, og broderen Jørgen var fadder. Bagerens familie var som naturligt ogsaa med til gildet. Ved middagsbordet havde den altid meget pæne, lidt pedantiske Jakob fedtet sig lidt om munden, hvilket gav bagermadammen anledning til en ironisk bemærkning: "Spis Hr. Jakob og tag til Dem af Retterne, man kan se at Deres Mund ønsker mere." Dette ærgrede ham, og da han var meget oprørt som en ært paa en glød, tog han hende denne ironiske spøg meget ilde op og bad hende efter bordet nærmere forklare sine ord, hvad hun havde ment dermed. Hun svarede, at hun ikke havde tænkt noget derved, og ikke sagt det i nogen ond mening for at fornærme ham. Jakob var blevet vred og lod sig ikke nøje med dette svar, han bad hende for fremtiden om at holde sine stikpiller for sig selv. Herover kan man nok tænke sig, at ogsaa hun blev stødt, tog straks sin tilflugt til sin datter Lirken, der endnu laa i sengen i det lille værelse og udøste for hende al sin harme, hvorover hun gav sig til at græde og klagede til sin mand. Den gode Knud maatte altsaa have fat paa monsieur Jakob og lod ham vide, om det var noget at tage sig saa nær, om kandidaten ikke kunne taale en lille spøg. Med alt dette kunne Lirken, thi saaledes benævnedes hun til daglig brug, nok røre sig i huset, naar hovedet stod ret paa hende, hun kunne nok sætte en del i gang, var livlig og rask i alle sine bevægelser, og alle vegne paa færd. Men nogen egentlig sparsommelig husførelse havde hun ikke evne til,

dertil var hun ikke vant. Hun kunne ogsaa godt underholde gæsterne, enten det var fornemme eller simple folk, og i denne henseende kunne hun bøde noget paa sin mands stilhed, thi han var ikke ret oplagt til dette liv, men havde ligesom sin fader større lyst til at læse og være i ro.

Knud Knudsen var ret en dygtig landmand og satte sin jord i god drift, han fik ogsaa lejlighed til at udvide sit areal. Hr. kaptajn C. F. von Bülow, der siden 1787 havde ejet to boel i Ketting, var altid i pengeforlegenhed, og derfor udparcellerede han noget af sin ejendom. Knud Knudsen købte derfor 8 td. 7 skp. land af ham for 933 rdl. cour. Desuden skulle han i arvefæste betale hertugen aarlig 14 rdl. 38 sk. cour.

Denne kaptajn von Bülow havde tidligere ejet Andrupgaard ved Odense. 1787 købte han to boel ved Ketting, som han efterhaanden solgte, og han flyttede 1795 fra Ketting, da han blev udnævnt til toldforvalter i Assens og fik titel af major. Han kom tit over i kroen, ikke blot naar han var i forlegenhed for penge, men ogsaa i andre ærinder, ofte kom han ogsaa for at læse digte op for Lirken. Knud havde usædvanlige legemskræfter, han var i den grad stærk, at han gik imod en rasende tyr, som skulle slagtes ovre hos naboen Hans Eriksen, men da den rev sig løs og løb brølende hen ad gaden, turde ingen gaa løs paa den. Knud gik da lige imod den, greb den ved begge hornene, og satte den ned paa enden, saa at de nu kunne binde den og trække den bort. Denne begivenhed blev husket længe efter i byen, men uagtet han var saa stærk, saa gik han dog alligevel bort ved en tidlig død, han blev pludselig syg af en bullenskab i underlivet. Han brugte i nogen tid dr. Hensler paa Augustenborg, til hvem han nærrede stor tillid, og han begyndte allerede at komme sig, da til alt uheld denne læge døde. Han tog vel en anden læge, men denne omveksling havde til følge, at han fik tilbagefald og forværrede sig dag for dag. Da det tilsidst blev helt daarligt med ham, og han selv fornam, at han ikke kunne leve, ønskede han endnu engang at se sine brødre, hvem han altid havde holdt meget af. Der blev straks skrevet til Jakob, der dengang opholdt sig hos pastor Dreyer i Østrup paa Fyn, og han meldte det igen til Jørgen, der gik i Odense skole, denne henvendte sig til rektoren og erholdt tilladelse til at rejse hjem og besøge sin syge broder. Da de kom til hjemmet, laa deres broder allerede uden samling, saa ham fik de slet ikke i tale, og dagen efter døde han allerede efter 6 ugers haarde lidelser til stor sorg for sin unge kone, gamle moder og tre brødre. Denne bedrøvelige dag indtraf den 15. juli 1793, da han endnu ikke var fyldt sit 32 aar og efter at have levet i sit ægteskab i 2 3/4 aar, efterladende en søn Johan Peter, der endnu ikke var fyldt to aar og en endnu ufødt datter. Kapellan Mehdal holdt en smuk ligprædiken over ham, hvortil der ogsaa var rig anledning.

Ikke et aar efter Knuds død havde Marie Elisabeth igen giftet sig, det blev med Mathias Vogelsang paa Bommerlund, hun indgik sit andet ægteskab, men som vi vil se i det efterfølgende, blev det et meget ulykkeligt ægteskab.

Johan Peter Knudsen til Lysholm.

Han var ligeledes en søn af Joh. Peter Knudsen og hustru Anne Christine Wrang i Ketting kro. Han blev født den 18. okt. og døbt den 22. okt. 1768. Hans morbroder degn Johan Johansen i Hagenbjerg holdt ham over daaben. Da han blev 6 aar, skulle han følge med sin ældre broder Jakob i skole, men det havde han tit ikke lyst til, thi da han baade havde ulyst til at læse og var lidt tungnem, saa vankede der undertiden lidt prygl eller anden straf. Den daværende degn var J. R. Bruhn, der undertiden kunne være streng nok. Efter konfirmationen kom han til Stolbro for at lære landvæsen hos sin moders søskendebarn gaardmand Jakob Wrang i Stolbro, der ejede en stor bondegaard paa 90 td. land, han var en dygtig landmand og en brav og fornuftig mand. Han var en ivrig tilhænger af Hernhutterne, der paa denne tid fandt nogen indgang i en del af Egen sogn. I hans hus har Peter Knudsen maaske faaet søns for den stille husandagt, som han siden holdt i sit eget hus. Her var han i 1 1/2 aar, altsaa indtil efteraaret 1786. Derefter kom han i gartnerlære paa Augustenborg hos den daværende gartner Gotfred Hunæus, der var en meget duelig mand i sit fag, og under hans vejledning lærte Peter godt. Men han havde iøvrigt et meget daarligt kvarter der i huset, thi konen Augusta Elisabeth Petersen sultede lærlingene, hvorfor hans moder underhaanden maatte sende ham brød, smør og anden proviant, for at han kunne stille sin sult. Her stod han i lære i 3 aar, og blev altsaa svend 1789 i efteraaret. Man holdt det nu for rigtigt, at han gjorde en rejse til udlandet for at sig om i det fremmede. Hans mesters anbefalingsbrev haves endnu, og er meget rosende. Hans bestemmelse var at gaa til Holland for i Haarlem at uddanne sig videre i blomsterfaget. Hans ransel med alt hans tøj var allerede pakket og snøret, og alting var ordnet til hans afrejse, hans moder havde udstyret ham paa det bedste, men hun var dog ikke videre glad ved tanken om den lange rejse til det fremmede land, maaske fik hun ham ikke tiere at se, Medens disse tanker krydsede hendes sjæl, altsom den tunge afskedstide nærmede sig, kom en dag degnen Lorenz Nikolajsen fra Sottrup ind i kroen paa vej til at besøge sin svigerfader degn Johan Johansen i Hagenbjerg, og i spøg spurgte han sin slægtning krokonen, om hun ikke havde lyst til at købe en gaard i Brunde ved Aabenraa, som han havde faaet i opdrag at sælge for en bekendt. Da hun hørte dette, blev hun ikke lidet glad, en sten blev lettet fra hendes hjerte, hun blev meget glad ved denne efterretning, thi nu kunne hun dog maaske have haab om at beholde sin søn hjemme i landet. Peter Knudsen blev ikke mindre glad, thi han var af naturen meget tilbageholdende, og derfor var han noget ængstelig ved tanken om, hvorledes det ville gaa ham i det fremmede land. Prisen for gaarden var 5000 rdl. Det var endda ikke saa dyrt, thi det var en temmelig anselig gaard med gode bygninger. Imidlertid ville man dog først bese det hele for ikke at købe katten i sækken, thi degnen var just ikke fri for at prale, og derfor tog begge brødrene Knud og Peter i forening med degnen dertil for at se paa gaarden. Den var omtrent paa størrelse som det nuværende Lys-

holm, den bestod af to bøndergaarde, som var slaaet sammen og blev drevet under et, dens jorder laa lidt spredt og var heller ikke saa gode som de alsiske, men de var i god drift. Besætningen var 6 heste og 24 køer foruden en del ungvæg og faar. Bugningerne var gode, stuehuset nyt grundmuret med smukke værelser, forsynet med 8 store kobberkakkellovne. Dog skulle den ene halvdel af huset forbeholdes ejeren til aftagt. Huset var nemlig delt i to lige store dele. Det blev til handel, og begge brødre kom meget glade tilbage.

Hans moder var ikke mindre glad, for det var en urolig tid at skulle drage udenlands i. Hun ville nu udruste ham med 2000 rdl. Resten maatte hans vordende kone forstrække. Hun havde selv paataget sig at besørge dette for ham, og hendes tanker faldt paa forpagter Nik. T. Andersens yngste datter Anna Johanne paa Gammelgaard, hun maatte være en passende kone for hendes søn Peter, hun var ung, god og var vant til huslighed og god orden, og da fatter Andersen hver søndag tog til kirke i Ketting, og plejede at spænde fra i kroen, kaldte hun ham en dag ind i det lille værelse for at tale med ham. Nu fortalte hun ham, at der engang havde været tænkt paa et parti mellem ham og hende, hvad der ikke blev til noget, hvis han ikke havde noget derimod, kunne det derimod ske mellem deres børn, og derpaa forklarede hun ham den egentlige hensigt. "Ja, det kunne maaske nok lade sig gøre," svarede han, hendes søn kunne jo komme ned og se hans datter, og saa kom den ting nok i orden, naar de syntes om hinanden. Aldeles ubekendte for hinanden var de jo ikke, da de levede i samme sogn, og mødtes i kirken, og maaske ogsaa var truffet sammen paa Østerholm hos hendes faster Kirsten Andersen, der var gift med gartner Steffen Petersen og besvogret med familien i Ketting, men denne mand var jo nu for længe siden død.

Knud og Peter rejste derfor en dag til Gammelgaard for at se, om hans tilkommende brud stod ham an, og fatter Andersen lod dem straks begge alene gaa ind i sit værelse, for at de i enrum kunne afgøre deres mellemværende. Da de begge var stille og tilbageholdende af naturen, er der vist ikke blevet vekslet mange ord mellem dem, men sagen er blevet afgjort i al korthed, thi da døren lidt efter gik op, kom de begge ud og erklærede, at de var blevet enige, og modtog nu de tilstedeværende paarørendes lykønskninger, da alle var glade for dette parti. Peter Knudsen var nok kun lille, men velbygget, og i det hele et pænt, lille menneske. Hans lille kæreste var maaske ikke af de allersmukkeste, men man kunne tilfulde sige om hende, at hun var en rigtig vakker og rar lille pige. Hun udmærkede sig ved et stille, beskedent væsen. Til samme tid var Knud forlovet med den smukke Marie Elisabeth Thomsen, og begge de unge par kørte da ud sammen til Sønderborg og Nordborg og andre steder for at besøge de forskellige medlemmer af familien. Da dette tildels var overstaaet, tog Peter til majdag 1790 til Brunde for at overtage gaarden. Medens man paa Gammelgaard havde travlt med brudens udstyr, maatte han alene klare sig denne sommer paa sin nye ejendom, og til husholderske havde han en pige fra Egen.

Anne Johanne Andersens fader var forpagter af Gammelgaard fra 1772 til 93, han havde før været forpagter af Østerholm herregaard.

Da denne blev solgt og udstykket den 28. juni 1768 købte han stamparcellen med det areal, som nu hører til Lysholm. Anne Johanne er døbt i Egen kirke 1768 den 6te søndag efter Trin., hendes moder var Dorothea Marie Iversdatter Bonde fra Karlshøj i Asserballeskov. I de første 4 aar af sin barndom var hun paa Østerholm, indtil hendes fader blev forpagter paa Gammelgaard. Naar hendes moder tog ned til sin søster paa Karlshøj for at lade væve hos hende, der var gift med Hans Hansen Vogt, var lille Anna gerne med, hun kunne da ikke noksom beundre de mange kulørte ruder i stedets køkkenvinduer, hvorpaa der var malet skibe, alle slags dyr, møller og andre genstande. Thi sli-ge malede ruder plejede man i gamle dage at forære til bryllupper, barnedaab og andre gilder, ligesom de ogsaa findes i kirker. Hendes fader holdt til sine børns undervisning gerne en brødløs student, som ikke var sluppet ind i et degnekald, det var dog gerne en mid-delmaadig undervisning, de paa denne maade modtog, og hun lærte der-for ikke synderlig at regne og skrive.

Hun blev konfirmeret i Ketting kirke 1784 af pastor With. Ef-ter konfirmationen kom hun ligesom sine to ældre søstre ogsaa til Sønderborg for at lære at sy og iøvrigt alt slags haandarbejde, og boede hos købmand Spang, der var en god ven af hendes forældre. Hun blev derfor flere gange som ung pige bedt til baller i Sønderborg. Da hendes søster Marie Elisabeth blev gift med skipper Christian Frost 1781 ejer af Svenstrup kro, og den anden Margrethe Marie 1784 blev gift med skipper Peter Hansen Hollønder, der i nogle aar boede i hendes faders hus i Nordborg, kom hun ogsaa ofte til Nordborg, hvor hun foruden dem ogsaa havde anden familie. Hendes ældste søster døde dog tidligt efter et par aars ægteskab paa Nordborg, Anna Jo-hanne, som var paa Gammelgaard, troede en aften at have hørt sin søsters varsel eller ligtegn, det forekom hende, som om man en nat lukkede et chatolskab op inde i et sideværelse, og slog 3 slag i et stykke voks, som man havde liggende der. Da der kom bud til Gammel-gaard om hendes død, havde hun bedt om et stykke deraf til sine ligklæder, og da man ville hugge voksstykket over, hørtes den samme dumpe lyd tre gange.

Naar hendes svoger Christian Frost og hans tre brødre Lorentz Johannes, Joachim Frederik og Mathias var hjemme, var der altid me-gen lystighed og spøg i Svenstrup kro, thi de var alle forvovne og lystige søfolk. Lorentz Johannes Frost syntes godt om hende, hun kunne ogsaa nok lide ham, men det hed sig, at hendes fader havde faaet nok i en Frost. Han flyttede senere til Randers, hvor hans ef-terkommere endnu lever. Hun havde en meget dygtig moder, der vønne-de hende til at føre en fornuftig og sparsommelig husholdning, og da denne allerede døde 1788, maatte Anna Johanne i en alder af 20 aar overtage hele bestyrelsen af sin faders store husholdning paa Gammelgaard, hvilket hun gjorde til hans tilfredshed.

Den 21. oktober 1790 stod hendes og Knuds bryllup paa Gammel-gaard. (Denne begivenhed er med billeder optegnet i Sønderjydske Maanedsskrift og tages derfor ikke med her.) Brudeparret flyttede altsaa til Brunde, hvor Knud allerede i et halvt aarstid havde åre-vet gaarden. Her blev de til 1796.

Efter at have afstaaet forpagtningen af Gammelgaard i 1793 flyttede Andersen til sin ejendom Østerholm. Hans ældste søn Ivar skulle have denne ejendom, men blev dræbt ved et ulykkestilfælde, idet et træ ved skovarbejdet styrtede over ham og dræbte ham. Den anden søn Claus havde faaet gaarden Lundsgaard paa Sundeved. Den gamle fader maatte nu se at arrangere sig anderledes og bestemme en af de andre børn til gaarden. Den gamle mand kunne ikke rigtigt bestemme sig. Møller Christian Hansen paa Østerholm, der var en meget fornuftig mand, var især ude om at faa Johan Peter Knudsen og kone til at overtage ejendommen, han forelagde sagen for den gamle Andersen, og han tog en dag til Ketting og talte med den gamle madam Knudsen, at hun maatte endelig se til, at hendes søn kunne flytte tilbage til Als og tage imod gaarden Østerholm, for at den gamle mand kunne faa det godt paa sine gamle dage, thi tog Claus Andersen imod gaarden, ville snart alt sættes over styr, og den gamle Andersen inden sin død komme til at gaa med betlestaven. Hun havde intet derimod, og saa gerne at hendes søn og kone rykkede hende saa meget nærmere, naar de blot selv havde lyst til at flytte hertil. Johan Peter og hans kone fattede snart den beslutning at drage tilbage til Als, især ville hun gerne bevare sin faders ejendom. Johan Peter solgte gaarden i Brunde til bager Boj Nissen i Aabenraa. Han fik omtrent det samme for gaarden, som han havde købt den til, maaske vandt han 3 a 400 rdl., som han kunne anvende til flytningen. Dette skete i 1796, og nu tog de imod hendes faders ejendom Østerholm stamparcel. Han tog imod den med alt, hvad der forefandtes paa ejendommen besætning, redskaber m.m. og skulle derfor give 10.000 rdl., i hvilken sum det dog blev regnet dem til gode hvad hans kone endnu skulle have til arv foruden de 2000 rdl., hun allerede havde faaet. Ialt fik hun efter sin fader foruden sit udstyr 5000 rdl.

En ulempe ved gaarden var det, at den laa aldeles adskilt fra sit jordareal, bygningerne laa paa Østerholm, medens marken laa langt borte i den vestlige del af den gamle herregaardsmark, og derfor besluttede Johan Peter sig straks til at flytte gaarden ud, hvortil han især blev ivrigt tilskyndet af møller Hansen paa Østerholm mølle, der altid var ham en god ven. Han lagde straks haand paa værket, indkøbte en del tømmer og andre materialer. Han antog murermester Christensen, Ketting til bygmester, der dengang ansaas for en duelig bygmester, og hen paa sommeren var grundstenen til de nye bygninger lagt. Til byggeplads valgte han det sted, hvor de to jordarealer Leuensbjerg og Holenkobbøl stødte sammen, saa at gaarden i fremtiden kom til at ligge midt i sin mark. Gaarden blev efter dansk skik bygget i en firkant med en smuk, anselig gaardsplads i midten, dog blev bygningerne ikke sammenbygget, men der fandtes en aabning i alle 4 hjørner. Stuehuset blev lagt i syd og bestod af 14 fag, der var taget fra den tidligere forpagterbolig paa Østerholm, hvis anden teglhængte halvdel blev staaende derinde til aftægtshus for den gamle Andersen. Det kan ogsaa ses af de tykke, solide mure, der er opført af de gamle, røde mursten, hvoraf ogsaa hint hus paa Østerholm er opført. Over indgangsdøren mod nord lod

han opføre en kvist paa 3 fag, paa hvis øverste spids læses J.P.K. 1796. Han foretrak straatag for tegltag, og en del af de overflødige tagpander anvendte han derfor til bryggerset. De andre bygninger blev ogsaa for en stor del bygget af tømmeret fra den gamle herregaard. Da han var færdig, gav han gaarden navnet "Lysholm" efter den nærliggende store mose "Lysmose", der ogsaa gaar ind paa Elstrup mark. Han kunne ikke have valgt et mere passende navn.

1804 udgjorde hans hele skattebeløb 389 rdl. 5 mk. R.M. 1808 395 rdl. 2 mk. 12 sk. 1809 400 rdl. r mk. 6 sk. 1810 414 rdl. 1 mk. 1812 482 rdl. 2 mk. 6 sk. 1813 536 rdl. 1 mk. 1814 483 rdl. 4 mk. 4 sk., og paa dette punkt blev den omtrent staaende de følgende aar. Fra 1818 til 31 er den kgl. skat aarlig 488 rdl. 3 mk. 10 sk. foruden kommuneskatterne. Man ser altsaa heraf, at de sad ingenlunde billigt for gaarden, skatterne var høje, og regeringen vedblev at lægge nye skatter paa og forhøje dem paa grund af krigen. Hvad der hjalp igen, var dette at i en del af denne tid var priserne paa landets produkter, korn og andre livsfornødenheder, ret gode, det bevirkede, at de ikke blot udbetalte deres gæld, men ogsaa samlede nogen kapital. Jorden gav ogsaa god grøde. Vi vil derfor give en udsigt over priserne paa korn for en del af disse aar:

1795 kostede 1 td. rug 11 mk 10 sk, 1 td byg 9 mk 15 sk., 1 td. havre 5 mk: 9 sk: cour: 1796 1 td. rug 7 mk. 12 sk., 1 td. byg 6 mk. 9 sk. 1 td. havre 3 mk. 13 sk. 1797 1 td. byg 6 mk. 1 td. havre 3 mk. 5 sk., 1798 1 td. byg 7 mk 4 sk., 1 td. havre 4 mk. 8 sk 1800 1 td. byg 11 mk. 13 sk., 1 td havre 6 mk. 8 sk. 1804 1 td. byg 10 mk. 15 sk., 1 td. havre 6 mk. 10 sk. Det er for Hørup kirketien- de korn (Hørup præstearkiv) 1803 i marts kostede 1 td. ærter 9 mk. cour., 1 td. byg 9 mk. 8 sk. og i november 1 td. havre 6 mk. 4 sk., 1 td. rug 17 mk., 1 td. byg 9 mk. 10 sk., 1 td. ærter 14 mk., 1 td. boghvede 10 mk. 4 sk., 1 td. hvede 21 mk. (Egen præstearkiv) 1814 1 td. byg 6 mk. 3 sk. cour., 1 td. havre 4 mk.

Det var i det hele taget gode priser i disse aar, og naar man tager i betragtning, at de begge var meget fornuftige og sparsomme- lige folk, saa er det klart, at uagtet de høje skatter, saa er grun- den til deres formue lagt i disse aar. 1804 døde hendes gamle fader Nikolaj E. Andersen paa Østerholm, hvor han havde levet paa aftægt. Det var forsaavidt en lettelse for gaarden, som de derved slap for en betydelig aftægt, og derved tillige fik benyttelse af stedet paa Østerholm, som de i fremtiden lejede ud til andre. Fra 1807 til 09 boede forhenværende forpagter Henningsen, Werthemine her med fami- lie. Han døde der 1809 og efterlod sig enke og 4 børn.

I anledning af krigen med England laa der militær paa Als i 1808, vel nærmest hertuginde's jægere for at holde vagt imod de en- gelske krigsskibe, som krydsede omkring i farvandet og af og til gjorde landgang. I Elsmark laa der saaledes jægere indkvarteret. Paa Lysholm laa derimod en tidlang i denne sommer 4 mand af flaaden ind- kvarteret, som i forening med andre fældede de større egetræer i den kongelige skov, som skulle bruges til den nye flaade.

Der var mange krigskørsler i disse tider, saaledes 1808 for at

befordre de franske tropper under general Bernadotte. 1813 - 14 opholdt Christine Margaretha Frost af Nordborg sig paa Lysholm, hun var en søsterdatter af Anne Johanne Knudsen. Da hun 1814 den 1. okt. blev gift med Johan Peter Knudsen af Ketting, der var en brodersøn af Johan Peter Knudsen til Lysholm, stod deres bryllup der paa Lysholm, hvortil familien var indbudt. Pastor Ahlmann med familie var ogsaa med.

En del af sommeren 1816 opholdt hendes brodersøn Nikolaj Ernst Frost, senere skibskaptajn paa Nordborg, sig for det meste paa Lysholm, hvor han ved sit lystige humør var den gamle Knudsen til selskab og megen morskab. Han havde under krigen været flere aar i engelsk fangenskab. Men paa efteraaret den 7. november stod hans bryllup med jomfru Else Kathrine Fangel, en datter af provst Holger Fangel. Til dette bryllup var familien paa Lysholm ogsaa med.

Fra 1819 til 28 kom en meget daarlig tid for landbruget, mange maatte gaa fra deres gaarde paa grund af restancer, eller sælge grundstykker for at frelse resten af ejendommen. Skatterne var ogsaa høje her paa gaarden, deraf ses det let, at familien ikke kunne samle formue i disse aar. Den levede i grunden blot af renten af den kapital, som den havde samlet i tidligere aar, noget bedre blev det igen efter 1830.

Johan Peter Knudsen var en lille, bestemt mand i alt, hvad han tog sig for. Han var temmelig korpulent, lidt koparret. Børn kunne han godt lide, og han ville gerne spøge med dem, ligesom sin ældre broder Jakob. Vi søskende opholdt os der gerne i ferien, og kom der meget hyppigt. Min broder kaldte han for spøg "Knud Sikker" og mig "Christian Skipper", formodentlig fordi jeg var opkaldt efter skipper Christian Frost paa Nordborg. Hans kone sagde yderst sjældent sine piger vagten an, men holdt mest af at lade det gaa i sin jævne tour. Derfor gik pigerne ogsaa mest roligt i deres jævne gang ved arbejdet, og i almindelighed blev pigerne og karlene længe ad gangen paa gaarden. Hun var en lille, klejn kone, men levende og rank lige til det sidste.

Det sidste aarstid led onkel noget af svimmelhed, hans hoved blev undertiden saa tungt, at det næsten hvilede paa hans skulder. Men paa efteraaret blev han sengeliggende og blev omhyggeligt plejet af vor ældste søster Elisabeth, der havde været paa Lysholm siden foraaret 1830. Han døde den 4. sept. 1831 i en alder af 73 aar. Pastor Ahlmann holdt en meget smuk ligtale over ham, og der blev holdt en stor begravelse.

Ifølge det mellem dem oprettede testamente blev hans enke som universalarving siddende paa gaarden, saa længe hun selv havde det i sinde. Alt vedblev at gaa i den samme stil som i hendes mands tid. Hendes avlskarl Jes Sundboe forestod avlingen, og alt hvad der skulle udrettes, dog kom han gerne ind om morgenen og raadførte sig med hende om, hvad der skulle bestilles den dag.

(I det senere kapitel "Knud Knudsen til Lysholm" vil man finde fortsættelsen af ovennævnte.)

Afskrift et lille uddrag af pastor Chr. Knudsens bog nr. V om sin fader Johan Peter Knudsen, og sin moder Christine Margrethe Frost.

Min fader Joh. Peter Knudsen er en søn af kromand og høker Knud Knudsen og hustru Marie Elisabeth Thomsen i Ketting og født den 28. august 1791, "da Gud velsignede os med en liden Søn, som blev døbt den næste Torsdag den 1ste Septbr., og blev givet det Navn Johan Peter, Gud give ham tiltage og tilvoxe udi Alder, Naade og Visdom hos Gud og Mennesker, Amen i Jesu Guds Søns Navn". Dette har min fader indtegnet i en bog. Han blev opkaldt efter sin farfader Joh. Peter Knudsen i Ketting, der døde 1786. Han blev holdt over daaben af sin morfader Nicolaj Thomsen, bager paa Augustenborg. Fadderne var cand. theol. Jacob Knudsen af Ketting, hans farbroder og jomfru Margretha Petersen af Rumohrsgaard, som senere blev gift med Klaus Andersen fra Gammelgaard.

Knap to aar gammel mistede han sin gode fader i juli 1793. For at adsprede hans moder lidt i den tunge sorg, der havde ramt hende, gjorde Jacob og Jørgen Knudsen, der var hjemme i ferien, en lille tur med deres svigerinde til Brunde ved Aabenraa, hvor deres broder Joh. Peter Knudsen dengang boede. Hun havde sin lille søn med, undervejs besøgte de Klaus Andersen paa Lundsgaard i Sundeved, der var en broder til deres svigerinde i Brunde. De opholdt sig en 4 a 5 dage i Brunde hos deres broder. Den 30. maj 1794 blev hans moder atter gift med Mathias Vogelsang ejer af Bommerlund ved Østerholm. Kroen i Ketting blev lejet ud til denne mands fætter M. D. Vogelsang af Helved, og hans moder flyttede til Bommerlund med begge sine børn Joh. Peter og Anna Christine, der var født efter faderens død og kun 1/4 aar gammel, da moderen giftede sig igen.

Han fik just ikke den bedste stedfader i Mathias Vogelsang, og der var ogsaa noget kludder med skiftet. Knud Knudsen modtog som sin part kroen med alt hvad der var i den, kreaturer, redskaber, møbler og varer uden at give noget derfor, og gældfrit. Et aarstid derefter købte han til stedet 8 td. land og 7 skp. for 933 rdl. 6 sk. Denne gæld hvilede vistnok foruden moderens aftægt paa stedet ved hans død, men ifølge skiftet var gælden nu løbet op til 1514 rdl. 27 sk., vistnok et bevis for, at det ikke er gaaet saa ganske ærligt til i den tid, hans enke var traadt i forbindelse med hr. M. Vogelsang. 1795 overtog hans farbroder og formynder Joh. Peter Knudsen, Brunde, Østerholm stamparcel, som han flyttede til og byggede aaret efter 1796 gaarden Lysholm. Her kom lille Johan Peter da ofte paa besøg. I 1797 kom han i Helved skole, og gik der til 1801. I denne skole lærte han ikke meget, vel var C. K. Moldt en flittig og nidkær lærer, men han havde aldrig gaaet paa et seminarium, slige indretninger var endnu ikke ret kommet til udførelse, og de fleste landsbyskolelærere paa de tider kunne kun bibringe børnene de allernødvendigste kundskaber. Det laa hans moder paa hjerte at forskaffe ham en bedre undervisning, hun tænkte derfor paa at faa ham sat i Nordborg skole, og da hendes svigerinde Anna Margrethe Vogelsang, der var gift med residerende kapellan paa Nordborg hr. Frederik Ebbesen, var hendes

bedste veninde, og da denne tillige saa, at han havde det strengt i hjemmet, fattede denne familie godhed for ham og tog ham i huset der, hvor fru Ebbesen altid tog sig moderligt af ham og behandlede ham som sit eget barn. Her var han i 4 aar fra 1801 - 05, og i sit senere liv blev han altid ved at staa i et fortroligt forhold til disse mennesker.

I 1805 i maj blev pastor Ebbesen kaldet til sognepræst i Svenstrup, og Johan Peter kom derefter tilbage til Bommerlund. Hans stedfader holdt nu en huslærer til sine børn, huslæreren var en seminarist Knudsen, en meget duelig lærer, blev senere skolelærer i Sebbelev og kom derefter som degn til Tandsløt. Johan Peter gik da ogsaa en kort tid i skole hos ham, indtil han i 1805 skulle gaa til konfirmationsforberedelse hos pastor Ahlmann i Guderup, af hvem han blev konfirmeret i 1806 i foråret. Efter sin konfirmation blev han endnu to aar hjemme paa Bommerlund, hvor han gik med ved al slags arbejde, og iøvrigt var en meget munter og livlig dreng. Her blev han vidne til sin stedfaders jadskeri med pigen Grethe Skolemesters, der tjente paa gaarden, hvilket han gjorde sin moder opmærksom paa, hvad hun tog sig meget nær, og blev syg lidende af tungsind. Under hendes sygdom red han tit til Augustenborg til lægen dr. Henrici for hende, og han var endnu hjemme, da hun døde den 13. august 1808. Da Vogelsang kort efter tog pigen til husholderske, sørgede familien for, at hans stedbørn kom ud af huset. Johan Peter blev sat i handelslære hos købmand J. F. Momsen i Sønderborg, hvor han skulle forblive i 4 1/2 aar fra 1809 til 13, og hans søster Anne Christine kom i huset hos sin morbroder bager Thomas Thomsen, Augustenborg, hvor hun om vinteren gik til konfirmationsforberedelse, og i foråret 1809 blev konfirmeret af den gamle hofpræst Chr. Jessen.

Da Vogelsang senere ægtede sin husbestyrerinde, blev der den 27/2-1809 holdt skifte og deling paa Bommerlund efter hans første kone. Med fradrag af gæld og omkostninger beløb den fordelende arvemasse sig til 39.000 rdl., hvoraf faderen tog 2/13 600 rdl., enhver af sønnerne Johan Peter Knudsen, Mathias, Nicolaj, Martin og Frederik Vogelsang samme part hver, altsaa 600 rdl., og datteren Anne Christine Knudsen fik 300 rdl. Hun fik forlods ud af boet sin moders sorte silkekjole. Derimod gik de øvrige familiegenstande, der havde tilhørt den afdøde kone og hendes første mand med i registreringen. Han ville ogsaa have beholdt Knud Knudsens ur, og det var først efter, at familien paa Lysholm havde skammet ham ordentligt ud, at han rykkede ud med dette til sin stedsøn, der dog maatte være nærmest til at faa sin faders ur. Ovennævnte penge blev staaende i gaarden som en gæld indtil børnenes myndighedsalder. Skiftet er underskrevet af Mathias Vogelsang, Joh. P. Knudsen, Lysholm og boelsmand Jacob Jørgensen Wrang, Stolbro, der begge var formyndere for stedbørnene.

Den 26. maj 1810 blev Vogelsang gift med sin husbestyrerinde Margrethe Maria Hansen.

Købmand J. F. Momsen, der var en broder til provsten Alexander Momsen i Sønderborg, var meget tilfreds med den unge Joh. Peter Knudsen, han var paapassende, tro og paalidelig, og var tillige et

smukt og pænt ungt menneske, og gik derfor ofte under benævnelsen "den smukke Knudsen". Flere unge piger syntes derfor godt om ham og gjorde sig derfor ofte et ærinde ind i butikken. Iblandt andre syntes Gretchen Henningsen, hvem han godt kendte fra sin barndom, da hendes forældre boede paa Østerholm, godt om ham, hun traf engang i Sønderborg Christine Margrethe Frost, der var paa krammarket, og fik hende med ind i købmand Momsens butik, for at hun skulle se "smukke Knudsen", med hvem ogsaa hun ofte var truffet sammen paa Lysholm og ogsaa paa Nordborg. Han syntes derimod ikke om Gretchen, men bedre om den lille jomfru Frost, med hvem han et aars tid efter virkelig blev forlovet. I efteraaret 1813 forlod han Sønderborg og opholdt sig derefter et halvt aar i Frydendal hos kromand D. Bützow for at lære brønderiet. I april 1814 overtog han sit fødested kroen i Ketting.

Christine Margrethe Frost er en datter af skipper Christian Frost og hustru Marie Elisabeth Andersen, og er født paa Nordborg den 27. februar 1795, hvor hendes forældre dengang boede, hun var sine forældres yngste barn. Tidligt mistede hun sin gode fader. Han, der var en stor børneven, holdt meget af sin lille datter, naar han var hjemme fra sine rejser, spøjte og legede han med hende, og havde gerne noget med hjem til hende. Hendes ældste broder Christian, der var 12 aar ældre end hun, holdt ogsaa meget af sin lille søster, tog sig tit af hende og passede paa, at hun ikke kom for nær til den store dam, hun holdt da ogsaa meget af ham. Han gik efter sin konfirmation til søs med sin farbroder J. F. Frost af Nordborg, men fik paa Sct. Thomas den gule feber, døde og blev begravet der. At den kære broder er blevet ved at leve i den lille piges tanker, da han var borte paa den lange rejse, kan ses af følgende: Da hun en aften var ude, før hun gik i seng, kom der et lille, hvidt dyr, som et lam og strøg sig om hos hende, men da hun ville gribe efter det, forsvandt det pludselig. Om natten drømte hun meget om sin broder, hun saa ham komme ind ad døren, nærme sig sengen, og bad hende om at maatte ligge hos hende, da han frøs og var saa kold. Da han derpaa havde lagt sig, gennemfor en gysen hende. Han fortalte hende om, hvor meget han holdt af sin lille søster, bad hende om altid at være en god pige, være sin moder lydig og tage sig i agt for den slemme dam, hvorfor han saa tit havde vogtet hende. Han fortalte hende en del om, hvorledes han havde det i de fjerne, fremmede lande, og da han atter gik, lagde han en guldkæde i vinduet og sagde, at den skulle hun have, fordi hun var en god, lille pige. Om morgenen fortalte hun sin moder alt, hvad hun havde set og hørt i drømmen, hun var glad over, at hendes broder Christian var kommet hjem, hvilket hendes moder benægtede, men hun paastod, at han havde været der og foræret hende en guldkæde, som laa i vinduet. Hendes moder saa efter, og der fandtes ogsaa en lille sølvkæde i vinduet, som hun ikke kendte, og heller ikke vidste hvor den kom fra, men da den anden broder Nikolaj kort efter kom tilstede, paastod han, at det var hans kæde, og at han havde faaet den dagen forud paa gaden af andre drenge. Moderen blev imidlertid ved alt dette ilde tilmode og anede ikke noget godt. Et halvt aarstid efter kom styrmanden paa skibet, der var fra Fynshav, hjem tog til Nordborg og meddelte dem efterretning

om, at den unge Christian var død af den gule feber i Vestindien. Den lille Christine gik, da han kom, og legede med de andre børn paa isen paa den store dam, hun kom da ind, og han fortalte nu, hvorledes broderen i sin sidste stund havde fantaseret meget om sin lille søster, hvad han havde sagt og sendt en hilsen. Det stemte alt nøje med hendes drøm og tiden, da hun havde drømt.

Hendes ældre søster Dorothea Marie døde ligeledes i en ung alder efter hende arvede hun en lille vaskebalje, hvorpaa stod hendes navn og aarstallet 1796. Den findes endnu i familiens eje.

Mathias Warmings datter, der senere blev gift med skræddermester Livoni i Sønderborg, var dengang hendes bedste veninde, hun kom tit ind, da hun ikke havde det godt hjemme, og fik et stykke brød med. Hun vedblev altid senere hen i livet at være hendes gode veninde.

Som barn kom hun ofte hos sin farbroder Joh. Frederik Frost paa Nordborg, der havde en lille datter, som var meget forkælet. Hun kom ogsaa ofte op til sin faster madam Krog og de andre af familien. Da hun gik i skole, stiftede hun ogsaa bekendtskab med andre børn, hvoraf enkelte blev hendes gode veninder. Hun kom da ofte op til justitsraad Riegels, hvis datter Annette, der siden blev gift med skovrider J. D. Grodrian i Dynt, Broager, var hendes gode veninde. Senere holdt hun dog altid mere af dennes søster Juliane M. Karoline Riegels, der blev gift med hendes fætter skibsfører Johannes Brorsen paa Nordborg. Provst Fangels datter Sophie Margrethe var lidt yngre, men dog ogsaa en god bekendt af hende fra skolen, og hun kom ogsaa af og til i præstegaarden for at lege med Sophie. Naar den gamle præst sad i sofaen, og hun beskedent blev staaende ved døren, plejede han gerne at sige til hende: "kom nærmere lille Stine, hvorfor er Du bange". Naar hun saa først var kommet bort fra døren, kunne hun nok tale for sig og frimodigt svare paa alt; hvad hun blev spurgt om.

Paa Lysholm og Østerholm kom hun ogsaa ofte i besøg Paa Lysholm blev hendes fætter Nicolaj Ernst Andersen opdraget, der var hendes jævnaldrende legekammerat. Paa Østerholm boede dengang hendes gamle morfader Nikolaj Ernst Andersen, der døde 1804.

Da hun var 12 aar gammel, blev hendes moder meget syg af tæring, da hun blev sengeliggende maatte Christine være meget om hende og passe hende. Hun maatte ogsaa ofte sidde alene om natten og vaage over hende, da de kun havde en pige. Det var i det urolige krigens aar 1807. Den 24. oktober 1807 døde hendes moder, og hun stod nu forældreløs og ene tilbage i verden, thi selv hendes eneste broder havde man i flere aar ikke hørt noget til, siden han var gaaet til søs. Han kunne paa grund af krigen ikke komme hjem og faldt siden i engelsk fangenskab.

Skifte og deling. Hun fik nu sin farbroder J. F. Frost til formynder, medens derimod skibsfører Jens Krog, der var gift med hendes faster Birgitte blev formynder for hendes fraværende broder Nicolaj Ernst Frost. Hendes forældres sted blev lejet ud til skipper Christian Bladt, Nordborg paa 8 aar. Den samlede arvemasse udgjorde 7160 rdl. 10 sk. Med fradrag af omkostninger udgjorde broderens part 4149 rdl. 7 1/2 sk. og hendes part 2996 rdl. 35 1/2 sk. Moderen

havde nemlig før sin død gjort bestemmelse om, at for hendes part skulle de gaa i lige deling. Desuden fik Christine en hel del af boet, som vurderedes til 249 rdl. Til at dække det øvrige beløb skulle hun have 1600 rdl. ud af huset, og resten var laant ud til forskellige.

Straks efter moderens død kom hun i huset hos Peter Hansen Hollænder, der ejede et bageri paa Nordborg. Han havde oprindeligt været sømand, og havde tidligere været gift med en søster til hendes moder, og hans hustru Anna Maria Jebsen havde forhen været gift med F. J. Petersen til Philipsborg, der var et søskendebarn af hendes fader. Underligt er det, at inden af hendes nærmere slægtninge åbnede deres hus for hende. Hun havde jo ogsaa sin moster Anna Johanna Knudsen paa Lysholm, som ingen børn havde. Hun forblev hos Hollænder i 1 1/2 aar indtil sin konfirmation. Hun havde det godt og fik nok at leve af, der var tre drenge, og den yngste Peter Hollænder var paa hendes alder, han blev senere købmand i Sønderborg. De holdt alle meget af hende.

Hun blev konfirmeret den 26. marts 1809 i Nordborg kirke af hr. Niels Tingberg Fangel, der dengang var kapellan hos sin fader, den gamle provst Fangel. Efter konfirmationen kom hun 1/2 aar ud at sy hos kleinsmed Broust, hvis kone dengang var almindeligt søgt i denne henseende. Huset paa paa dæmningen ved Kromom ind til Augustenborg. Samtidig med hende lærte en anden ung pige Katrine Elisabeth Iversen, en datter af forpagter Peter Iversen paa Møjbølgaard. Hun blev senere gift med møller Jacob Kirstens Buhl i Sønderborg. Her havde hun det ikke videre godt, da hun sultede og havde det meget knapt, skønt hun betalte 50 rdl. for sig. Derefter opholdt hun sig en kort tid paa Lysholm, indtil hun fik sig en plads. I efteraaret 1809 fik hun en plads som jomfru paa Krammark i Broager sogn, hvor hun skulle have aarlig 24 rdl. i løn. Familien Matzen var hende ikke helt fremmed, thi konen Charlotte Petersen var fra Rumohrsgaard, og altsaa var hun hendes næstsøskendebarn paa hendes faders side, desuden var søsteren Christine Margr. Petersen gift med hendes morbroder Klaus Andersen paa Lundsgaard. Det var en meget streng plads, svært arbejde og mange ubehageligheder, da konen var en skrap og gal husmoder. Hun kom tit senti i seng, da hun skulle vente, til hr. Matzen kom hjem for at trække hans støvler af. Klokkeren blev 1, 2 og 3, da han spillede kort meget tit, og dertil blev der drukket "thevandsknægte". Da hun skulle tidligt op om morgenen, hun passede ogsaa mejeriet, fik hun ikke megen søvn en saadan nat. Senere efter et opgør, hvor madam Matzen havde beskyldt hende for, at hun lagde an paa hendes mand, blev hun vred og sagde, at det var en skændig usandhed, og nu ville hun ikke et øjeblik blive der længere, men tage sit tøj og gaa. Det gjorde hun, men da hun var kommet et stykke hen ad vejen, kom baade mand og kone efter hende og bad hende med gode ord om at komme tilbage igen. Hun fulgte nu med dem tilbage og tjente dem saa i endnu 3 aar, og nu havde hun det bedre hos dem. Senere, naar de var paa tur til Nordborg, hvor fru Matzen havde en broder Bøi Petersen, tog de altid ind i kroen i Ketting for at hilse paa hende.

Da Christine Margrethe Frost opholdt sig paa Krammark, havde

hun ikke siden 180r hørt eller set noget til sin broder Nicolaj Ernst Frost. Familien havde nok hørt, at han skulle være i engelsk fangenskab. Her paa Krammark hørte hun, at han skulle være flygtet bort fra sit fangenskab, og nogen tid efter kom han hjem, det skete i 1813. Her paa Krammark modtog hun ogsaa en gang et brev fra sin farbroder L. J. Frost fra Randers. Niels Tingberg Fangel fra Nordborg, der 1810 var blevet kaldet til præst for Gudum menighed i Jylland, havde paa rejsen dertil været inde hos ham i Randers, og omtalt hende paa en rosende maade, derfor fik han lyst til at skrive til hende. Randers den 25. Febr. 1812.

Min kjære Broders Datter.

Meget glædede mig at modtage Brev fra min uforglemmelige og min elskede Broder Christian Frosts Datter, og endnu kærere var dette mig, da jeg deraf erfarer at Du lever vel, Gud lade fremdeles alle Dine Foretagende lykkes. Religion og Dyd er de sikreste Vejledere i Verden, helst i den for Europa saa ulykkelige Periode, som vi maa opleve, og hvem er mere udsat for Forførelse end som en ung Pige, hvor naturlige Beskyttere er i Evigheden. Din gode Karakter min gode Christine er mig bekendt af den unge Hr. Fangel, som nu er Præst til Gudum, og fra hvem Du imodtog Konfirmation, den Vinter Du gik til Præsten foranlediget af hans Godhed ved at tale til mig saameget til Din Berømmelse har jeg tilladt mig at anføre ovenstaaende. Din Principal og dydzirede Kæreste bedes venligst fra mig hilset, og afleg fra mig for dem min forbindligste Tak for al deres Godhed, de viste imod Dig, ligeledes bedes at aflægge min forbindligste Tak til Hr. Matzen for hafte Ulejlighed ved at ville forskaffe mig en Tegel-Mester intet skulde være mig kjærere end som Lejlighed skulde vise sig til Gentjeneste. Jeg med mine 4 Børn lever Gud være lovet vel. Chr. Frederik Frost er paa Landet hos en Informator og de tre andre er hjemme. Naar Du kommer til Nordborg, hils dem alle hjerteligt fra os, og se Du kan overtale Broder Joachim Fred. Frost til at besøge mig engang i Sommer, og saa maaske Du og Deres Datter følger med, hvilket vilde være mig et kjærkommende Besøg. Mine Børn med mig hilser Dig kjærligt og forbliver til min Død Din uforanderligt oprigtige! Lorenz Joh. Frost.

Da Christine maa have sendt brevet til Nordborg, har hendes anden farbroder skrevet paa den anden side:

Jeg har Dig meget flittig at hilse fra Din Broder Nicolaj, han er afgaaet til Norge. Mange venlige Hilsner fra os alle, iligemaade Hr. Matzen og Madam Matzen fra os. Nordborg d. 6. Maj 1812. J. F. Frost.

Udskrift: Porto 4 sk.

Velædle Jomfru Christine Margrethe Frost
Adr. Hr. Peter Matzen
til Krammark
pr. Gravensten.

hun skulle indlade sig paa dette parti, men familien Frost og Hol-
lænder overtalte hende dertil, og saaledes blev hun da forlovet. Føl-
gen deraf blev, at hun i 1813 kom til Lysholm, hvor hun opholdt sig
et aar, indtil hen i 1814 deres bryllup blev holdt. Det var nærmest
for at bringe hendes udstyr i orden, at hun opholdt sig paa Lysholm.
Samtidig opholdt sig ogsaa her hendes broder Nicolaj Frost, der var
kommet hjem efter at være flygtet bort fra det engelske fangenskab,
og paa grund af krigen var forhindret i at tage til søs.

Da Joh. Peter Knudsen den 28. august 1812 fyldte sit 21 aar, og
altsaa blev myndig, ophørte hans formynders opsyn. I den hensigt blev
han den 9. januar 1813 erklæret myndig i Nordborg herredsfogderi.
Til maj 1814 overtog han sin faders sted Ketting kro. Der blev derfor
forud den 25. april holdt skifte i herredsfogderiet paa Augustenborg
mellem Joh. Peter og hans medarvinger.

1. Erklærede Joh. P. Knudsen sig villig til at overtage stedet i
Ketting med de dertil hørende redskaber, møbler m.m. i den stand
Mathias Didrichsen Vogelsang havde holdt det, uden at gøre noget
erstatningskrav gældende.

2. Paa den anden side erklærede ligeledes forpagteren M. D. Vogel-
sang, at han ingen fordringer havde paa erstatningskrav af Joh. P.
Knudsen paa bekostninger og forbedringer paa stedet i de 20 aar, han
havde haft det i forpagtning.

3. Er det blevet fastsat, at J. P. Knudsen skal udbetale for stedet
til sin søster Anne Christine gift Thomsen 431 rdl. 9 sk. eller 689
rbdl. $862/5$ rbsk., og til sine 4 halvbrødre Mathias, Nicolaj Knud,
Martin Christian og Friedrich Vogelsang 284 rdl. 24 sk. cour. eller
455 rbdl. $19 \frac{1}{5}$ rbsk., altsaa ialt 715 rdl 33 sk. cour. eller
1145 rbdl $9 \frac{3}{5}$ sk.

4. Disse summer skulle aarlig forrentes med 4 pr.c.

5. Til gengæld afstod hans medarvinger ethvert krav, og indsatte ham
i fuld ejendomsret af stedet med kro og høkeri.

6. Forpligter J. P. Knudsen for fremtiden at svare alle de skatter
og afgifter, som paahviler stedet, og

7. ligeledes at yde aarlig det ved kontrakt af den 6. juli 1790
hans bedstemoder hjemlede aftægt.

8. Overtoges ligeledes den ifølge skiftebrev af 1794 den 18. sept.
paa stedet efter hans fader hvilende gæld 697 rdl. 44 sk. cour. el-
ler 1116 rbdl. 64 rbsk.

Sket i Augustenborg herredsfogderi den 25. april 1814.

Joh. P. Knutzen, Math. D. Vogelsang, Mathias Vogelsang for sine 4
børn, Thomas Thomsen for sig og sin hustru, født Knudsen.

In fidem Mathiassen.

Lørdag den 1. oktober 1814 stod deres bryllup paa Lysholm, hvil-
ket hans onkel og tante gjorde for dem. Ifølge den tilladelse, kon-
gebrevet indrømmede dem blev de viede hjemme i huset af pastor Hans
Ahlmann, Guderup. Brylluppet var vel ikke ret stort, dog var de nær-
meste af familien paa Bommerlund, Hartsprung og Nordborg, foruden
præsten med familie med. Efter bordet gik præsten tillige med det
unge par og to af deres nærmeste ind i et værelse og opsatte et

testamente mellem dem indbyrdes, hvori de bestemte, at hvis en af dem skulle gaa bort uden livsarvinger, den længstlevende da skulle være universalarving til deres fælles formue. Hendes gamle tante havde vel nok lovet hende et udstyr til hendes bryllup, det holdt hun imidlertid ikke, da det kom til stykket. Derimod fik han af sin farbroder et par heste, som han siden havde i flere aar.

Christine holdt nu sit indtog i kroen i Ketting. Hendes nye hjem var imidlertid alt andet end hyggeligt, det var gammelt, skummelt og trist, huset vistnok ca. 200 aar gammelt, da der endnu saas spor og mærker fra den svenske krig 1657 - 60. Det var mærkt i stuerne, da de smaa blyvinduer sad meget højt, og gulvet saa ud til at være stampet lergulv, det mente hun i alt fald. Men heri tog hun dog fejl, thi da hun en dag for alvor tog fat paa at gøre rent og faa bund i det, opdagede hun, at der forneden var dels stengulv og dels brædegulv i andre stuer. Hun fik nu travlt med at prøve at hakke, og mærkede da, at det hele kun var en overklistring af gammelt smuds og snavs, der havde sat sig fast ovenpaa gulvet i den tid, Vogelsang havde siddet paa stedet, og ikke havde gjort ordentlig rent. Alt blev nu hakket af, og flere trillebøer fulde af gammelt snavs kørt ud, hvorved det gamle gulv igen kom frem, og der kom til at se lidt mere ordentligt og menneskeligt ud. Huset var og blev dog alligevel gammelt og svaerede ikke til tiden, og derfor tænkte Joh. Peter ogsaa paa med det første at bygge en ny kro. Thi det var nødvendigt for at trække gæster til stedet. Da Egenmølle kro paa den tid var en ganske pæn kro, og Jørgen Krogh en god og flink vært, der forstod at opvarte gæsterne. Mathias Vogelsang og kone havde derimod ved deres mangel paa orden jaget folk fra Ketting kro, hvorfor næsten alle paa den tid tog ind i Egenmølle og kørte Ketting kro forbi. Saaledes var det ogsaa i den første tid, mine forældre havde fæstet bo i Ketting. Kroen havde ingen kunder. Den første mand fra Nørreherred, der dels af nysgerrighed, dels fordi han langt ude var lidt i slægt med familien, kom til kroen, var den gamle, rige Laurids Aagesen fra Himmarn. Han fandt de nye folk overmaade flinke, blev selv ved at tage ind her, roste dem for andre og gav dermed anledning til, at flere og flere fra Nørreherred fulgte efter, tilsidst vendte de alle tilbage fra Egenmølle og tog ind i Ketting. Laurids Aagesen vedblev fra den tid at være en god ven af familien, der senere laante dem penge, naar det af og til kneb.

J. P. Knudsen tænkte tit paa at bygge, men det kneb med pladsen, thi fordi kroen oprindelig kun havde været et inderstehus, saa var der noget indeklemt og indskrænket. Der var nok plads til et nyt stuehus, men ikke til stand og ladebygninger. Vel havde hans faster købt et gammelt boel i byen med flere tønder land til, men det var dog altid en slem ulempe, at ladebygningerne, som havde tilhørt det gamle boel, laa temmelig langt fra kroen. Der var ikke andet for, end at han maatte se at komme i besiddelse af et gammelt kaad, der laa lige klinet op ad kroen. Det tilhørte nogle gamle folk, hvor manden Hans Chr. Rasmussen i mange aar var graver paa Ketting kirkegaard. Dette sted købte han 1815 for 150 rdl. cour. eller 240 rbdl.

Til stedet hørte en lille mark i Østermarken ikke langt fra kroens egen mark, men det bedste var, at der hørte en god lille have til huset, og ved at faa den vandt kroen plads. Folkene fik lidt aarligt som en slags aftægt. Knudsen rev nu den gamle, lange bygning, der laa langs med gaden lige hen til kroen ned, og opførte igen et mindre hus for de gamle folk i en udkant, hvor de havde ret til at bo til deres dødsdag.

I 1816 tog han fat paa sit byggearbejde. Han lod opføre et brandmuret stuehus mod gaden paa 10 fag. Efter den tids almindelige mode gik en forstue midt gennem huset, der var delt i to dele, den ene til gaden og den anden til gaardspladsen. Til højre for forstuen var butikken paa et fag, bag ved denne var en sal paa 3 fag ud til gaden, en lille, mørk gang førte forbi butikken fra forstuen hen til salen. Ved siden af salen laa bagved to smaa gæstekamre ud til gaardspladsen, de var for finere gæster. Fra forstuen ud til gaarden førte en trappe op paa loftet, hvor der i den vestlige gavl fandtes et stort kammer med 4 senge til mere almindelige gæster. Under trappen fandtes et lille værelse, hvor pigerne til en tid laa. Fra forstuen kom man tilvenstre ind i skænkestuen paa 3 fag, hvor der fandtes et meget langt bord med en lang bæk langs med vinduet, og en anden foran. Her stod ligeledes en meget stor bilæggerovn og fandtes stengulv, i de andre værelser var der bræddegulv og almindelige kakkelovne. Her stod ogsaa skænken op i et hjørne, et slags hjørneskab, der var købt paa gamle provst Fangels auktion. Ved siden af skænkestuen var et stort køkken ud til gaarden, her fandtes ogsaa en Kjølleovn til at tørre malt paa, her stod et mindre bord med bænke, og her spiste folkene. I den østlige gavl fandtes for enden af skænkestuen og køkkenet tre mindre kamre, et ud til gaden paa to fag, der brugtes til at vise de pæne gæster ind i, det andet i midten var familiens soveværelse, og det tredje med en dør til køkkenet tjente som spisekammer. Hylderne og gryntønderne her holdtes altid ved skuring meget blanke.

En ulempe ved huset var det, at det sprang alt for vidt frem imod gaden, saa at der ikke blev plads til en port, hvad der senere følte som en trang, og tilsidst blev nødvendig, da folk maatte holde paa gaden.

Tværs for stuehuset langs med den lille have lod han opføre, ligeledes af brandmur, det høje bryggers og brænderihus, der var en gang fra køkkenet ud til bryggerset, paa den højre side af denne ud til gaarden var et pigekammer, til venstre ud til haven var et mælkekammer, dernæst et proviantkammer, længere tilbage i bryggerset fandtes et andet kammer ud til gaarden, hvor der fandtes oplag af øl og brændevin. Skorstenen i bryggerset var gravet ned i jorden, saa at man gik ned ad en trappe til den. Her fandtes ovnen og alle bryggeri og brænderi hørende genstande, her fandtes ligeledes en brønd med en post med render til at lede vandet hen i karrene. En dør førte fra huset ud til gaarden, og ovenover var der en luge ind til loftet og en trisse til at hejse kornet op paa loftet. Ligeledes var der anbragt trærender under jorden over gaarden til at lede spølet ind i 2de kummer ved kostalden.

Han brød nu ogsaa bygningerne ned paa hint gamle boel, som hans fader havde købt, og hvad deraf lod sig bruge anvendte han atter til de to ladebygninger, som han opførte ved kroen, en mindre lade med brændselsrum og hønsehus, samt svinestald og gæste-hestestald, der var ogsaa en rullestue. Desuden blev der opført en anden, større bygning, hvori kostalden indrettedes med fodergang i midten og 10 baase til hver side, den ene til malke- og den anden til fedebraug. Dernæst en kornkiste, 10, hestestald med karlekammer, huggehus og hakhelsesrum. Pladsen, hvor forhen det gamle kaad havde ligget, anvendtes som møddingplads.

En lille have indrettedes hjemme ved huset i den nederste ende af en lille eng, hvor vandet fra bryggerset løb ud. Her fandtes ogsaa aspargesbede, og hvor det gamle boel havde ligget, indrettede han ogsaa en større, smuk have, langs med muren plantedes kirsebær, blommer og andre frugttræer, og langs med gangene ribs, solbær og stikkelsbær.

Man ser deraf, at hans byggeforetagende var fornuftigt og planmæssigt anlagt, men det værste var, at han byggede paa en tid, da stenene var ualmindeligt dyre, desuden tog han det alt paa een gang. Det hele foretagende blev ham alt for dyrt og kostbart, han kom derved i en gæld, som han aldrig kunne rede sig ud af, og som kom til at trykke ham haardt for hans hele øvrige fremtid. Tømmeret fik han dog forholdsvis billigt af den gamle Lauritz Aagesen. Aerstallet 1816 var anbragt paa husets vestlige gavl.

I 1816 blev hendes broder Nik. Ernst Frost forlovet med provst Fangels datter Else Kathrine paa Nordborg. En dag kom hans farbroder Joachim Frederik Frost og begge pastor Fangels døtre Else K. og Sophie M. om til Ketting i besøg, og i den anledning indbød man ogsaa Joh. Peters to farbrødre Jacob og Jørgen Knudsen op i kroen, sidstnævnte var netop hjemme paa besøg fra Langeland hos sin familie i Ketting. Men paa eftermiddagen fremstillede Christines farbroder Joachim Frederik Frost og Nicolaj Ernst de andre, at provst Fangel og de var af den mening, at Nicolaj Ernst kom til at sidde temmelig haardt for stedet, saa at hans kaar i fremtiden ville blive trykkende og byrdefulde, og at præsten derfor var lidt betænkelig paa sin datters vegne, at det var billigt, at hans søster af de 1600 rdl., som hun skulle have af stedet, burde eftergive ham halvdelen 800 rdl. De ville nu høre de andres mening, og da begge hans farbrødre talte imod sagen, prøvede hendes farbroder dog at overtale Christine til at gaa ind for denne sag. Men da blev Jacob Knudsen vred og ytrede, at var det hensigten, hvorfor man var kommet, saa ville han for sit vedkommende ikke have nogen del deri, hvorpaa han tog sin hat og gik hjem. Resultatet blev dog, at hun eftergav sin broder de 800 rdl.

Den 7. november 1816 var de sammen med den øvrige familie med til hendes broders bryllup paa Nordborg, det stod hos provst Fangel, hvis datter Else Kathrine han blev gift med. Samme dag var tillige provstens 50 aars jubilæumsdag. I den anledning var der stor højtidelighed, og det blev et meget stort og fint selskab, da øens honoratiores indfandt sig til jubilæet og derved tillige som bryllups-

gæster.

Hans farmor Anne Christine Wrang, enke efter Joh. Peter Knudsen i Ketting, der døde 1783, døde den 23. april 1818 79 aar gammel. Hun boede paa sit fødested i Ketting, hvor hun levede af sine penge og af den lille aftægt, hun skulde have fra kroen. Hun naaede aldrig saa vidt, at hun kom op i kroen at se til sin sønnesøn, og fik heller aldrig at vide, at den gamle kro var revet ned, og en ny opført, thi saa ville hun være blevet vred, derfor undgik man at tale til hende derom. Ved hendes død bortfaldt den aarlige aftægt, og maa vor fader have arvet noget, men hvor meget vides ikke.

Den 28. april blev Jørgen Knudsen kaldet til kapellan for Nordborg menighed hos den gamle provst Fangel. Da han en dag ankom til Ketting i møj, kørte hans brodersøns vogn ham til Nordborg, og min moder fulgte med ham, hvor de tog ind til madam Frost, og siden spadserede op i præstegaarden. Da man hen paa eftermiddagen spadserede over paa kirkegaarden, og den gamle provst gik et stykke foran med J. Knudsen, ytrede min moder i spøg til provstens datter Sophie, der var hendes jævnaldrende veninde, at Jørgen Knudsen var en mand for hende. Hun gjorde vel indvendinger, men hvad der var sagt i spøg, blev senere til virkelighed. Den 29. september 1820 blev J. Knudsen kaldet til præst for Tranderup menighed paa Ærø. I den anledning blev han den 21. januar 1821 gift med Sophie Margrethe Fangel. Brylluppet stod i Nordborg præstegaard, hvor familien i Ketting ogsaa var med.

Efter at have boet i to aar fra 1819 - 21 med sin familie i Sønderborg, og efter at gaarden "Bülowshof" i forvejen var blevet sat i stand for ca. 1000 Specier, flyttede biskop Tetens med familie til Ketting den 1. april 1821. Biskoppens havde ingen børn, men en søsterdatter til bispinden var allerede som barn kommet i huset hos dem og blev adopteret som deres datter. Da der hørte 20 td. land til stedet, lod han selv avlingen drive og holdt i reglen 2 heste og 6 køer. Biskoppen holdt en tjener, en kusk og en dreng, desuden en stuepige, en kokkepige og en malkepige. Folkene havde det godt og blev længe i deres tjeneste.

Af præstegaarden i Ketting lejede J. P. Knudsen lige til sin død 6 1/2 td. land, kontrakten er fra 2. okt. 1821. Det lod til at være en god mark, men blev ogsaa af ham holdt i god gødningskraft. Ved at have denne jord i forpagtning kunne han holde 2 heste og 11 køer.

Et besøg i Tranderup 1824.

I forening med sine to farbrødre Jacob i Ketting og Joh. Peter Knudsen paa Lysholm besøgte han sin farbroder pastor Jørgen Knudsen i Tranderup paa Ærø. Han havde sin lille datter Anna, der dengang var 7 aar, med. De havde meldt deres ankomst i forvejen, men da brevet var blevet forsinket, traf de ikke præsten og hans kone hjemme, thi da de ikke vidste, at de kom, var de taget til Drejø for at besøge pastor Hans Petersen, der ligeledes var fra Als. Da de henimod aften vendte tilbage, kunne gæsterne modtage dem i deres hjem. De forblev der i 5 a 6 dage og rejste derefter tilbage til Als. Iblandt andre besøgte de en dag møller Clausen i Ærøskøbing.

Den 7. juni 1825 var begge mine forældre med til bryllup, da Jes Thomsem blev gift med Dorteia M. Frost, en datter af Joachim Fr. Frost paa Nordborg, der var et søskendebarn til vor moder, og hun havde ofte været flere dage paa besøg hos dem, før hun blev gift. Hun havde ogsaa i 1815 staaet fadder til deres ældste barn.

Henrik Peter Klein blev degn og skolelærer i Ketting 1821. Han var en meget nidkær og duelig skolelærer og havde over 100 børn i sin skole. Han var tillige en meget god ven af familien i kroen, kom derfor ofte hen i aftentimerne, dels for at læse aviserne, dels for at faa en passiar med Knudsen, der havde en god forstand, og ved læsning erhvervede sig en del kundskaber.

Med den anden skolelærerfamilie i Sebbelev paa den tid, der var meget pæne og agtverdige folk, stod de ogsaa i et nøje venskabsforhold, det var skolelærer Knudsen, der havde undervist børnene paa Østerholm og Bommerlund, og en kort tid ogsaa havde været Joh. Peter Knudsens lærer.

Ketting skole blev bygget 1822. Det gav ogsaa anledning til en stor strid, ikke just mellem degnen og beboerne, men mellem hertugen og beboerne. Det vil føre for vidt her at komme ind paa dette.

Den 10 juli 1823 døde slagter Hans Erichsen i Ketting godt 35 aar gammel, denne mand var født paa stedet 1787, og var søn af slagter hans Erichsen i Ketting. Begge forældre døde tidligt og efterlod sig tre børn: Hans født 1813, Henrik født 1815 og Christian født 1817. Provst Buchardi var præst for Ketting menighed paa den tid, det var en meget lærd mand, og han læste med en del unge mennesker, som forberedte sig til at gaa paa universitetet.

Af andre familier i Ketting var skibskaptajn Jørgen Matzen. Han havde i flere aar faret som styrmand med Nicolaj Ernst Frost paa Nordborg, og fik siden selv skib at føre, han sejlede nærmest paa Island og England, og laa da for det meste hjemme om vinteren. Han var gift med en engelsk dame og beboede et pænt lille hus oppe i byen. Jørgen Matzen var en meget forstandig mand; han var tillige en god dansk mand, og stillede sig afgjort paa den side, da politiken saa smaat begyndte at udfolde sig. Han kom derfor jævnlige ind og fik sig en passiar med kromanden, der helst indlod sig med den slags folk. Matzen var derfor altid en god ven af huset, han og konen kørte undertiden med til familien paa Hartsprung, Lysholm og Nordborg.

Boelsmand Thomas Lorentzen Thomsen var en gammel retsindig og brav mand, men noget sær, han blev helst hjemme og rodede i sin gammeldags bedrift. Hans kone var meget tjenstagtig og gik folk meget tilhaande i sygdomstilfælde, og var ligeledes tit behjælpelig med at passe vor moder, da hun var syg. Hun tog ogsaa gerne de yngre børn med hjem til sig og beholdt dem om natten, naar der var dans eller anden uro i kroen. Der vanke de da gerne et stykke honningbrød. Hun nød den ære at bære alle kromandens børn i kirke, naar de skulle døbes. Vor moder holdt altid meget af denne kone.

Postbefordringen i de dage 1826.

I de tider fik man posten to gange om ugen. Tirsdag og fredag kørte en post fra Senderborg til Nordborg, der medtog alle breve,

aviser og fragtgods fra posthuset i Sønderborg og tillige besørgede folks private ærinder. For at lette afsætningen holdt han ved alle kroer og andre steder undervejs for posten og passagerer, og ligeledes tage dem op. I Ketting kro, som laa omtrent midtvejs, gjordes et længere ophold paa henved en halv time. Niels Ohlsen kørte i mange aar denne post frem og tilbage mellem de to byer. Han var en meget brav og ærlig mand, der var godt kendt og godt lidt af alle. I kroen fik han gerne noget varmt, hvad han især om vinteren kunne trænge til, han var derfor en god ven af familien der. Avisen var i de dage ikke meget udbredt paa øen, enkelte embedsmænd holdt Alt Mercur eller Berlingske Tidende, men mest udbredt blandt den egentlige befolkning var dog Fyns Stifts Tidende, senere udkom et blad i Sønderborg, udgivet af bogtrykker Wiswe. I Ketting kro holdt man ogsaa Hempels avis, og kromanden holdt meget af at læse den, og havde ogsaa interesse af at følge med i politiken, som var begyndt at vise sig, men han fra sit standpunkt, havde dog taget sigte paa et dansk stade.

Ketting kro var godt beliggende midt paa øen mellem Sønderborg og Nordborg, derfor bedede de fleste folk her. Især var det bønderne fra Nørreherred, som i de tider kørte deres korn til Sønderborg, der holdt for, naar de kørte ud, og igen tilbage fra byen. Stedet havde ogsaa en ret betydelig høkerhandel, nærmest med byen Ketting, dog ogsaa noget med sognets andre byer. Til stedet hørte jo ogsaa ca. 20 td. land, desuden havde han lejet eller forpagtet ca. 6 1/2 td. land af provst Buchardi. Joh. P. Knudsen var en fornuftig og indsigtfuld landmand, der passede sin avling godt, hans eget korn, foruden en del han købte, anvendtes til brænderiet, der ogsaa var ret betydeligt. Men paa grund af de daarlige tider var der ikke mange penge blandt folk og ikke megen omsætning, de fleste folk indskrænkede sig, hvor de kunne, thi det gjaldt om at spare og holde ud imod den onde tid. Derfor, hvor godt stedet end kunne have været, saa kneb det alligevel tit for familien i Ketting at hugge sig igennem, dertil havde han taget imod stedet med for megen gæld, og den var blevet alt for meget forøget ved det store byggeri. Desuden tabtes en del af de penge, han havde faaet med sin kone, ved konkurser. De var derfor altid trykket af gæld og maatte ofte laane paany, naar penge blev dem opsagt til udbetaling.

Den 24. august 1829 døde hans farbroder cand. theol. Jacob Knudsen i Ketting 63 aar gammel. Han havde ikke søgt befordring og beboede et sted i Ketting bag ved kirken, som han havde arvet efter sin moder. Han levede et meget stille og ensformigt liv af sine egne midler, som han havde arvet efter sine forældre. Han kom jævnligt op i kroen til sine slægtninge, hvem han holdt meget af, og hvem han ofte var en god støtte i deres pengeforlegenhed, navnlig holdt han meget af vor moder, der altid viste den gamle mand megen opmærksomhed, og jævnligt gik ned til ham om aftenen for at være ham til selskab. Børnene ville gerne ned til ham, da han altid havde frugt og andet godt til dem, og fortalte dem historier. Især var den ældste datter Marie Elisabeth den han holdt mest af, og hun plejede ham i hans sygdom, da vor moder dengang selv var meget syg. Ved skiftet efter

hans død bestemte hans to brødre J. P. Knudsen, Lysholm og pastor J. Knudsen Tranderup, at vor fader forud skulle have stedet, for at det kunne blive ved kroen, men da de var bange for, at kreditorerne paa grund af hans gæld kunne lægge beslag det, overlod de det til hans ældste søn Knud, der endnu var et barn. Hans søster madam Thomsen, Hartsprung ville dog kun gaa med paa den betingelse, at de skulle dele lige efter farbroderen.

Ved denne tid blev ogsaa min moder meget syg, og hun fik et meget daarligt bryst, og hun laa længe til sengs. Lægen dr. Bjørnson, Augustenborg tvivlede om hendes liv. Hun kom sig dog igen.

Familien paa Lysholm.

Den gamle farbroder Joh. Peter Knudsen viste dem altid megen godhed, og tog megen del i deres trykkede stilling, hans kone, der almindeligt kaldtes moster, var lidt mere kold, medens vor moder levede, men blev efter hendes død mere aaben for kærlighed og blev da en god moder for hendes børn. For at hjælpe familien i Ketting med de mange børn kom den ældste søn Knud Knudsen i 1829 til pastor Jørgen Knudsens hjem i Tranderup paa Ærø, og to af vore søstre Marie Elisabeth og Christine Margrethe kom i 1830 til Lysholm, ligesom de begge forstrakte mine forældre med pengelaan.

Her paa dette sted vil jeg indføre nogle breve til og fra vor moder, de giver bidrag til at lære hende at kende som en brav kvinde og en kærlig moder, og dernæst indeholder de ogsaa et og andet, som har tildraget sig i den nærmeste kreds i tiden fra 1829 til 1834. Der er optegnet 27 breve i bog nr. V, men der medtages kun to i denne afskrift.

Brev nr. 10 fra Christine M. Knudsen til sønnen Knud i
Tranderup 1831.

Min kære søn.

Da der gives saa meget passiar hos Anna, kan jeg ikke undlade uden at skrive til dig et par linier. Hvorfor har du dog ikke gode Knudde glædet os i den lange vinter med brev, havde du bedet din gode onkel, naar han skrev til os, fik du sikkert altid en liden seddel indlagt, om det endnu kun var 10 linier var det dog altid bevis paa at du tænkte paa os. Af pastor Petersen (kapellan i Rise) har jeg haft den fornøjelse at erfare at dine kære plejeforældre er godt tilfreds med din opførsel. Lad mig altid erfare det gode søn og betænk at du ingen bedre maade kan vise dem din taknemmelighed end ved lydighed og orden i alle dine forretninger. Tænk hver dag i dit stille sind at jeg ikke alene vil være taknemlig for det gode, som jeg selv modtager, men ogsaa for hvad de yder mod mine forældre, der ogsaa ofte har haft prøver paa deres gode hjerte. Vil gud spare mig sundhed, saa kommer jeg snart over til eder og vil da maaske medbringe Doris, som længes meget efter at tale med dig. Du fear her et brev fra hende, det er noget barnagtigt skreven, men det er godt og oprigtigt ment. Lev nu vel min gode Knud og lad mig stedse erfare dit gode hjertes fremgang. Du hilser venlig Maria fra mig, og du være stedse hilset fra din til døden elskende og tro moder

Christine M. Knudsen.

Ifølge det i brevet ytrede ønske gjorde vor moder i foraaaret en lille tur til Ærø, og havde Doris med. Hendes datter forblev en del af sommeren paa Ærø, og kom først tilbage med tante Frost paa Nordborg.

Brev nr. 27 fra Christine M. Knudsen til sin søn Knud i
Tranderup præstegaard 1834.

Min kære søn.

Med stor hjertens glæde, ser jeg nu ret den dag imøde, da du kommer hjem. Mit faste forsæt var, at have overrasket dig tillige med kære onkel og tante løverdag før din højtidelige confirmationsdag, men ved saa mange indtrufne forretninger, blev det mig ganske umuligt at forlade huset. Jeg var næsten syg af længsel derover baade paa løverdag og søndag, thi da jeg var altfor overbevist om, at du følte dis misfornøjet med at vi ej opfyldte dit ønske, gjorde mig tiden desmere lang og trang. Intet kunde have været mig kærere min gode Knudde, end at have været tilstede og vidne til det højtidelige løfte, som du denne dag vist med rørt og oprigtigt hjerte har aflagt for den alvidende gud, og for din stedste kjære højteiskede onkel, som nu fra din uskyldige barndom har bragt dig, ved sin gode undervisning, til nyttig menneske for din fremtid. Tak ham nu med det varmeste, reneste og rørte hjerte, nu du forlader ham, for de mange usigelige velgerninger de har bevist imod dig i de forsvundne aar, du har tilbragt i deres behagelige og oprigtige selskab, endnu kan du ei lønne dem med andet end ret dit gode forhold, men med guds hjælp kan du i fremtiden gjengjælde dem noget for deres godhed. Vel var det min kjære søn, at jeg ei kom bort til eder, da vinden og vejret ei ret havde tilladt mig at komme tilbage før løverdag, maaske kunne det have kostet mit liv, da jeg nylig havde haft hul paa brystet, og var ei dengang kureret tillige har din gode søster Anne været meget dødelig syg, og er ei endnu rigtig istand, og ville altsaa og for hende have været alt for besværligt, om hun skulde have savnet mig saa længe. Hils nu hjærteligt alle i huset først min kjære onkel og gode kone, og tak venligst fra mig, til jeg tales dem selv, for alt det usigelige gode de har bevist imod dig os os. Hils ogsaa jomfru Mathiesen og tillige Stine og Sine, ifald at de endnu er der. Dig sendes med din gode fader tre forklæder, som du skænker pigerne fra mig, fordi de undertiden have haft umage for dig. Jeg kan i øjeblikket ikke sende dem ens, da jeg i disse dage har solgt saa mange til bryllupper. Vil du huske at faa de ledige flasker og kurve med hjem, som er derovre.

Lev nu vel gode søn, med længsel ser vi dig og gode fader imøde baade store og smaa, alle glæder sig ved at du nu ei tør rejse bort fra os igen. Du vil nu vel glæde dig ved at se din lille søster Lisbeth, som er voxet meget siden ifjor, og som er saa usigelig god og viis. Nu maa jeg slutte med de venligste hilsner fra os alle sammen, især fra Anne og Doris.

Din oprigtige indtil døden tro moder

C. M. Knutzen.

Den 6. april 1834 blev Knud Knudsen konfirmeret i Tranderup kirke. Som det lader til kom ingen herfra over til hans konfirmation paa grund af haardt vejr og modvind, men hen i ugen rejste hans fader derover for at hente ham hjem. Den 16. april, en onsdag aften kom de hjem. Hans forældre sørgede for at han et aarstid gik op i Augustenborg skole for at faa en bedre undervisning og lære tysk hos skolens duelige lærer hr. Hansen. Fra 1836 til 38 lærte han landvæsen paa Rumohrsgaard.

Min moders broder blev borte til søs 1834. Min moder holdt meget af sin broder Nicolaj Ernst Frost. Som hun i sit brev havde skrevet, fik hun ham ikke mere at se. I oktober 1834 gik han i den engelske kanal under med mand og mus, deriblandt ogsaa hans styrmand Brynning fra Sønderborg. Vor moder tog sig sin broders død meget nær.

Indlogerede gæster paa kroen:

Lambert Eichen. Blandt logerende gæster kunne nævnes L. Eichen, der hørte til det hollandske eller brabantiske selskab, der havde et gammelt privilegium til udsalg af kobbertøj her i landet. Han var ugift og havde bopæl i Haderslev. Han kørte omkring tillige med sin karl Cornelius og afsatte sine varer, som han førte med sig i en stor vogn. Han var en meget pæn og dannet samt velstaaende mand. Han var en meget god ven af huset, holdt meget af børnene og forærede dem mange smukke ting. Han logerede gerne i det øverste gæstekammer.

Forskellige jøder, der gik omkring og handlede. De kom gerne paa loftet.

Isenkræmmeren Tribben fra Westphalen, der gik omkring med jernvarer. Han friede sig senere ind i Ærtebjerg kro.

Mutter Kunckes, en meget pæn, gammel kone fra Flensborg, der tidligere havde siddet i gode kaar, men da det var gaaet tilbage for hende, gik hun omkring og handlede med tøj. Hun laa gerne i sovekammeret, og vor fader maatte da rømme op i gæstekammeret.

Broder Matzen af Sønderborg, gik omkring med eget bagværk og konditorsager, han havde udmærkede butterdejskringler.

Velschauw fra Sønderborg, hans kone syede pynt. Han gik omkring og solgte legetøj.

Peter Hansen eller Peter Pultmand fra Sønderborg handlede med klude, men stod sig iøvrigt godt.

Til rakket, der kom over i boskammeret, hørte foruden de almindelige haandværksbursche Jens Mortensen og den saakaldte syge Boisen, to stakler fra Asserballe, der drev omkring for at faa en snaps. Da Jens Mortensen en aften kom drivende, førend min moder og vi børn var gaaet til sengs, blev døren i en fart laaset, og vi dukkede os ned, som om alle var gaaet i seng. Han bankede da lidt paa døren, men gik kort efter sin vej igen.

De omsværmende tyske haandværksbursche, der ofte blev opsnappede af landdrytter Hans Mathiesen af Sebbelev, der tit mishandlede og slog dem.

Naar der holdtes marked i Sønderborg, Augustenborg, Bromølle eller Dynneved, plejede der ogsaa at holde en del folk ved Ketting kro. Ligeledes gav det godt besøg om vinteren i skovtiden, eller

naar folk fra Nørreherred kørte deres korn til Sønderborg. I foraaaret købte prangerne fra marsken en mængde køer op rundt omkring paa øen. Køerne fra den nordlige del leveredes i Ketting kro. Pigerne fik da travlt med at malke den store masse køer om aftenen og om morgenen, mælken beholdt man i kroen. Dagen efter dreves hele folkken videre ad marsken til.

Hestevæddeløbstiden.

Som bekendt havde hertug Christian August til Augustenborg stor passion for hestevæddeløb. Hvert aar i september anstillede han ogsaa saadanne løb i 4 a 5 dage i Rumohrsgaards kobbeltæt udenfor byen Ketting. Disse hestevæddeløb samlede en masse mennesker fra hele øen, hvorfor der fandtes flere telte paa banen med beværtning og kaffeudsalg. Mine forældre havde altid et stort telt dernede ved ridebanen, hvor der kunne faas forskellige slags spise- og drikkevarer. Men ogsaa hjemme var der fuldt af folk og om aftenen dans. Ved en saadan lejlighed trængte de da til hjælp for at opvarte de mange folk baade ude og hjemme. Fra Sønderborg fik min moder gerne madam Livoni, hendes datter Stine og mutter Jollis op at hjælpe ved en saadan travl lejlighed. Smedens datter i Ketting, Trine Smeds, en rar og god pige hjalp ogsaa gerne til med opvartningen. Kathrine Sørensen af Ketting passede da gerne skorstenen i bryggeriet. Madam Livoni var fra Nordborg og en god barndomsveninde til min moder. Skræddermester Livoni var født i Faaborg og flyttet til Sønderborg.

Ringridergilde.

Om sommeren ved pinsedagstider holdt karlene fra Ketting og Bro et ringridningsgilde i kroen. De red efter ringen med lange lanser paa gaden ud for biskoppens. Den, der fik ringen først 3 gange, var konge og vandt en lille præmie. De havde hvide bukser paa, og deres heste var pyntet med blomster. Hver karl havde budt en pige med. De holdt derefter gilde med dans i kroen. Beværtningen plejede at være kaffe og senere punch.

Byens drenge havde ogsaa deres ringridningsgilde i kroen. De red paa en stok og stak efter ringen med en kortere pind. Bagefter havde de et lille børnebal. Naar hertugen om vinteren havde holdt sine sædvanlige klapjagter, skænkede han en lille sum penge til et børnebal for børnene fra Augustenborg, der blev holdt i Ketting kro. De smaa herrer og damer var meget pyntede og ikke lidt vigtige i al deres stads. Ligeledes gav han en sum til et bal for børnene fra landet i omegnen af Ketting, der da ligeledes blev holdt paa kroen til det samme traktement.

Den voksne ungdom fra Augustenborg holdt ogsaa om vinteren et sluttet bal, der stod i Ketting kro. De fleste af herrerne mødte i sort kjole og hvide benklæder, og damerne for det meste i hvide kjoler.

Bal for Nørreherreds bønderfolk.

En smuk dag kørte vor moder selv om til Nørreherred, nærmest Hagenbjerg og Svenstrup sogne, hvor hun havde mange venner, iblandt hvilke dog maa fremhæves synsmand Hans Jepsen og hans vakre kone Anne Nissen i Brandsbøl, og synsmand Jakob Clausen i Svenstrup. Hun

lod da en liste gaa rundt i hver by med indbydelse til det bal, som holdtes i vinterens løb. Huset blev gerne helt fuldt af gæster, hver mand mødte med sin kone. De mødte dengang med deres gammeldags hovedklæde indenunder den stive hue, men det tog sig alligevel godt ud. De dansede paa en anden maade end dem fra Sønderherred. Manden havde begge sine arme om konens liv, og hun lagde begge sine hænder op paa hans skulder under dansen. De blev beværtet med kaffe, skinke med langkaal eller steg og kage foruden punch. De morede sig altid godt. Skjættegilder. Om efteraaret, naar hørren var braadet i et hus ved landevejen uden for byen, holdtes der skjættegilde inde i byen, hvortil man hjalp hinanden med en pige, desuden ligeledes en del koner. De kom over middag og sad i den ene lo med deres arbejde. Saas en karl ind i loen til dem, var han vis paa, at man sang ham et slaglam ("skættelam"), hvori man passede ham en pige til, som man vidste syntes godt om ham. Frederik Skov var "pigernes Jens", og blev naturligvis godt drillet.

Kartegilde. En vinteraften kunde man indbyde byens piger til at hjælpe at karte ulden, det gik da ogsaa løs paa kartelam, thi alt arbejde gik den gang med sang. Oldemoder fra Jestrup var da kommet tilstede, og sad fra den tid af i sovekammeret, og spandt hver dag paa ulden. Det var en gammel kone fra Jestrup, hvordan vor moder havde faaet fat paa hende, ved jeg ikke. Hun laa i sovekamret, og vor fader lagde sig da op i det nederste gæstekammer. I begyndelsen var alt godt, men havde hun først sat sig godt fast, begyndte hun at herske og regere, saa fyrede hun ordentligt i kækkelovnen, blev vranten og graven og smældede i et væk over børnene, der ikke let gjorde hende fortræd, da det var gode, lydige børn.

Juleaften. Vi fik denne aften risengrød, steg og æbleskiver. Efter bordet kom folkene ind, og spilledes der kort om pebernødder. Men paa aftenen kunne enkelte af byens ungdom komme indenfor, forklædte og med masker for hovedet. Der blev da en gættten paa, hvem det kunne være. Undertiden kunne de spille deres rolle ganske godt, for det meste var det kun bajadsstreger. De fik et glas mjød og æbleskiver. Om natten blev en tallerken sat frem, paa hvilken "Helliggeist" lagde adskilligt legetøj og kager til børnene, som de fandt om morgenen.

Nytaarsaften. Der opvartedes med risengrød, et svinehoved og langkaal, samt æbleskiver. Efter bordet spilledes der kort om pebernødder. Byens karle skød nytaar ind. Børnene klædte sig ud ligesom juleaften. Naar der blev affyret skud ved døren, blev vedkommende indbudt og beværtet med mjød og æbleskiver. Slog man potter paa, rendte vedkommende gerne sin vej. Naar kirkeklokken slog 12, forsamlede degnen Klein sig med byens karle oppe ved kirkedøren og afsang med dem sangen: "O Brødre Timen lyder sidste Gang", men da der en gang, medens man stod deroppe, kom et svært bulder, der lød som det var inde i kirken, sagde han efter en stille pause meget alvorligt: "kom lader os gaa herfra". Og fra den tid stillede man sig op nede for kirkens port og afsang hin sang.

Helligtrekongersaften. Denne aften blev fejret med boghvedegrød og æbleskiver, der spilledes kort om pebernødder, og udklædte gæster kunne lade sig se. Ved denne tid saas ogsaa drenge fra Sønderborg

at gaa omkring, klædt i hvid skjorte og synge til stjerner, sangen om de hellige tre konger, der rejste til Bethlehem. Det var nærmest for at tigge.

Mortensaften. Denne aften blev ikke holdt i Ketting kro. Derimod lod kromand Chr. Krogh i Egenmølle gerne en indbydelsesliste gaa omkring i omegnen til denne aften at spise til mortensgilde i Egenmølle kro. Vor fader foruden enkelte andre i Ketting tegnede sig gerne ved en saadan lejlighed.

Provst Ebbesen valgt til stenderdeputeret 1834. Den 3. oktober 1834 blev der første gang afholdt valg til den slesvigske stenderforsamling. Etatsraad Manthej i Sønderborg blev udnævnt til valgdirektør for de mindre landejendomsbesiddere 6te kreds, der omfattede øen Als. Der blev stærkt tale om at vælge provst Ebbesen i Svenstrup til deputeret, og vor fader, der altid fra sin barndom holdt meget af denne mand, der ofte kom i hans hus, gjorde alt for at fremme hans valg, medens de hertugelige agenter gjorde alt for at forhindre det ved at fremstille ham latterlig. De virkede for dr. Steffens paa Nordborg. Ved mødet paa valgdagen paa Augustenborg blev provst Ebbesen valgt til deputeret med 312 stemmer, og boelsmand Christen Bonefeldt til suppleant. Tyskernes kandidat dr. Steffens fik 199 stemmer. Vor fader viste saaledes straks, da politiken begyndte at røre paa sig, sit danske sindelag, ligesom han altid havde været en ivrig beundrer af Napoleon. Vor moder brød sig vistnok ikke stort om politik. Hans søster paa Hartsprung blev derimod tysksindet.

Den 14. februar 1835 døde Mathias Vogelsang paa Bommerlund, der var min faders stedfader. Hans søn Nicolaj Knud Vogelsang tog imod gaarden Bommerlund efter sin fader.

Den 3. januar 1835 døde hans svoger Thomas Thomsen paa Hartsprung. Enken blev siddende paa gaarden.

Den 1. april 1835 blev Jørgen Knudsen, præst i Tranderup, kaldet til præst for Hagenbjerg. Biskop Tetens meddelte dem denne glædelige efterretning. Det var naturligvis en stor glæde for hele familien, at de fik denne gamle slægtning nærmere i deres nærhed.

Et større tyveri i Ketting kro i oktober 1836.

Der blev en nat straalet varer for ialt ca. 600 mk. cour. Tyveriet blev aldrig opklaret, skønt det straks blev meldt til Augustenborg, men det var dengang en meget simpel øvrighed.

Vor moder tog selv dagen efter om til Augustenborg og meldte det skete indbrudstyveri til herredsfoged Prehn. Hun havde ofte selv i et eller andet enliggende henvendt sig til denne mand, og skønt han var en meget opfarende mand, der tit overfusede folk, havde han altid behandlet hende med høflighed og venlighed. Men denne dag var han i meget ondt lune, der var mange folk, han skulle ekspedere, og en vogn fra Sønderherred holdt for døren, der skulle have ham med paa en synsforretning. Han overfusede i alle folks nærværelse paa en højst brutal og gemen maade vor moder, en behandling hun som en pæn, agtet og afholdt kone ikke var vant til at faa. Han regnede op for hende, at de husede kællinger og andet pak, hvorved han sigtede til mutter Kunches af Flensborg. Denne, der var en meget brav kone, hav-

de i flere aar gaaet omkring og handlet med tøj, hun var kommet syg til dem, og de havde plejet hende med kærlighed og omhu. Hun døde der og blev begravet. De indgav bagefter en regning, men nu viste det sig, at hun havde faaet af fattigkassen, og de fik intet. Han ville altsaa, at de straks skulle have anmeldt hendes sygdom, for at hun kunne være blevet sendt hjem som et fattiglem. Da vor moder ytrede, at hun ikke vidste, at hun havde faaet af fattigkassen, og at de heller ikke kunne have forsvaret at drive hende ud af deres hus i den tilstand, hun var i, blev han endnu mere opfarende, og lod hende høre, at de handlede med forbudte varer med silketøj, hvoraf hun vistnok altid havde lidt. Hun tog sig denne uværdige modtagelse meget nær, hun var blevet bestjaalet og skulle oven i købet være udsat for grovheder. Hun rystede og besvimeede, da hun kom om til bager Jensen, hvis kone var et søskendebarn til vor fader. Denne kone var tit lidt forstyrret i hovedet, men da hun hørte, hvad der var sket, løb hun straks om til herredsfogden, og gav ham i alle folks nærværelse et ordentligt gilde. Hun regnede op for ham, hvad han var for en daarlig politimester, hvor mange kællinger der strejfedes landet rundt, uden at han kom nogen vegne med dem. Han maatte tro, thi det var kun alt for sandt, hvad hun den halvtforvirrede kone sagde. Hun gik, smækkede døren i for næsen af ham, og ytrede til manden, der holdt for døren, at han kunne gerne køre hjem, for herredsfogden var endnu langt fra færdig. Manden kørte, og herredsfogden kom ikke med. Saaledes skal man tit have sandheden at vide af børn og tossede folk.

Vor moder blev syg 1836.

Den ærgrelse, vor moder havde været udsat for hos herredsfogden, gik hende nær til hjerte. Det krænkede hende i høj grad, at hun saaledes skulle blive behandlet af denne raa mand. Hun skrantede fra den tid af og maatte tilsidst lægge sig til sengs, hvor hun holdt sig en stor del af vinteren. Hun brugte vel lægen dr. Bjørnson, men det hjalp ikke. Mange tog oprigtigt del i hendes langvarige sygdom. Biskop Tetens var meget opmærksomme imod hende med et og andet, hun kunne ønske. Hun var under sin langvarige sygdom meget taalmodig, from og god, hengiven i sin skæbne, hun var jo en kone, som havde prøvet livets alvor, lidt stridt og kæmpet sig igennem denne verden, men under alt dette bevaret en fast tro paa den gode fader i himlen. En pige fra Sundeved, som havde tjent paa Krammark sammen med vor moder, besøgte hende engang under hendes sygdom i det sidste, og vaagede en nat hos hende. Denne pige saa da om natten medicinflaskerne og alt, hvad der stod paa bordet foran hende, løbe rundt i en dansende bevægelse. Hun fortalte det om morgenen til vor søster Anne, og hun troede ikke, at vor moder levede, fordi hun havde set dette. Karlen Jørgen Skræp, der laa under trappen til loftet, hørte om natten før hun døde, en lyd i salen, som om man klædte et lig, det lød som om to kvinder gik om en kiste, og af og til kom de ind i det nederste gæstekammer, lukkede linnedskabet op, tog ligtøjet ud der, og gik igen tilbage til salen. Den gamle moster paa Lysholm hørte om natten forud for hendes død lyden af et menneskes fodtrin, der listede sig hen til hendes seng, og tilbage til sengene hvor vore to

yngste søstre laa. Det forekom hende, som om skikkelsen flere gange listede sig frem og tilbage mellem begge senge. Hun tydede det som et varsel om vor moders død. Det kan maaske have stemt hendes hjerte blødt til at antage sig de moderløse børn.

Onsdag den 7. juni lyste den kære sol mildt og stille over jorden, men denne dag oprandt med en haard strid for den gode moder, der selv følge, at hun skulle skilles fra sine kære smaa, hun tog en kærlig afsked med sin mand og de ældste børn, de mindre holdt man ude, da hun ikke kunne taale at se dem. Hun stred hele dagen, henimod aften kl. 7 hensov hun stille og rolig i herren.

Mandag den 12. juni blev hun begravet. I huset holdt den gamle pastor J. Knudsen en tale ved hendes baare, og i kirken prædikede pastor Jacobsen over hende. Hun kom til at hvile ved den datter, over hvis død hun saa længe havde sørget, de genfandt hverandre hist, hvor det er godt og saligt at være. Hun opnaaede kun en alder af 42 aar.

Henad foraaet 1837 blev der atter begaaet flere indbrudstyverier, blandt andet paa Hartsprung. I 1838 fik man fat paa disse tyve, det var en Jørgen Møller og Claus Eller fra Asserballeskov foruden 3 a 4 andre. Klaus Ellen havde navn efter sin moder, et mandhaftigt fruentimmer, der havde en baad, hvormed hun jævnlige sejlede til Lyø og Avernakø, hvor hun gik under navnet skipper Ellen. Det var smuglerier hun drev. Man slap nu af med de værste kæltringer paa øen. Walter fra Hundslev blev aaret efter pisket og brændemærket og sat i slaveriet. Den snilde Frederik Steg vedblev at gaa fri, han holdt herredsfoged Prehn for nar, men faldt dog tilsidst paa sin gerning, da han hængte sig. Det er et vidnesbyrd om en slet og daarlig øvrighed paa øen i den tid før 1848. Hvilken udmærket sikkerhed herskede der derimod ikke paa øen i tiden fra 1848 til 1864, navnlig var borgmester Finsen i Sønderborg og herredsfoged Arnesen paa Augustenborg meget dygtige embedsmænd og strenge politimestre. I den tid ville hine tyverier i Nordborg, Lauensby og Ketting kro vel ikke være gaaet sporeløst og ustraffet hen.

Husets bestyrelse.

Nogen tid efter vor moders død kom Hedchen Henningsen, en søster til pastor Henningsen i Lysabild, til Ketting, og anbefalede sig til husholderske for vor fader. Det var vel nærmest en spekulation for maaske at blive gift med ham. Men han ville ikke inklade sig derpaa. Han havde sin ældste datter Anna, der dengang var 20 aar, hun havde forestaaet huset i vor moders sygdom, og klaret sig udmærket, derfor nøjedes han med sin datter, hun lærte ham at kende fra en god og smuk side, og hun vandt hans fulde fortrolighed. Han levede nu op igen efter sin store sorg, men hans gamle svaghed havde ikke forladt ham, da efteraaet havde godt begyndt, svækkedes han langsomt, og hen imod julen tog hans kræfter mærkbart af, og han svandt mere og mere hen. Folk anede, at hans tid ikke ville blive lang, og han selv gjorde sig mere fortrolig med den tanke, at han snart maatte gaa bort. Hans gæld trykkede ham, og den tanke pinte ham, at han ikke sikkert kunne disponere over sit bo og træffe foranstaltninger, der kunne sikre hans børns fremtid.

Julen og nytaar oplevede han, det blev imidlertid ogsaa det sidste. Den næste jul var hans hus lukket, og hans talrige børneflokk spredt til forskellige sider, men dog optagne i kære slægtnings hjem.

Det var helligtrekongers aften 1838. Der var tale om, at byens karle og piger ville anstille et fælles optog, forklædte og med masker, men paa grund af vor faders svaghed var det ikke meningen at tage ind paa kroen. For at jeg kunne faa dem at se et sted, fulgte Søren mig hen ad gaden, han ytrede, da vi gik hen ad vejen, at vor fader vist ikke levede længe. Jeg var kun et barn, havde aldrig haft den tanke, jeg blev bedrøvet, og fra den tid af kunne ogsaa jeg se, at hans kræfter aftog dag for dag.

Uagtet han var saa svag, forblev han dog hver dag paa benene, men gik tidligt til sengs. I den sidste uge havde han besøg af flere af sine slægtninge og venner, thi de kunne jo nok se, at hans dages tal snart var til ende. Han lod sin ven Kaspar Voigtmann paa Augustenborg kalde hertil og raadførte sig med ham om at træffe en ordning, saa at han kunne sikre sin yngste søn Christian stedet, da det jo var bestemt, at den ældste Knud skulle have Lysholm, men Christian var jo endnu kun 9 1/2 aar gammel, derfor ville det jo være usikkert. Voigtmann raadede ham til at henvende sig til hertugen, og den 12. januar opsatte han et andragende til: Durchlauchtigester Herzog Gnädigste Fürst und Herr. Ansøgningen gik ud paa, om hans anden søn Christian, som nu var ca. 10 aar gammel, maatte faa kroen, og hvad dertil hørte i forbigaaelse af sin ældste broder Knud, som er 19 aar gammel, men som en onkel har testamenteret gaarden Lysholm. Og at formynderne for hans børn maa gaa ind for at Christian overtager besiddelsen, naar han er blevet myndig eller 25 aar gammel. Ansøgningen er underskrevet: Unterthanigst Joh. Peter Knutzen.

Hertugen beklagede, da han faa dage efter erfarede hans død, at han ikke tidligere havde henvendt sig til ham om denne sag, der laa ham saa meget paa hjerte, og han gav sit minde dertil.

Lørdag den 13. januar var hans gamle onkel pastor J. Knudsen, Hagenbjerg hos ham, samt hans søster fra Hartspring, og de fandt ham meget svag. Præsten sad længe inde i det lille kammer ved skænkestuen og talte med ham. Han meddelte ham, at ligesom den gamle tante paa Lysholm ville tage sig af hans to yngste pigebørn Christine og Elisabeth, ville han tage sig af hans søn Christian og sørge for ham som en fader. Herover blev min fader meget rørt og glad i sit sind, og da de gik ud af kammeret, da han ville afsted hjem, greb han hans haand, takkede ham af et rørt hjerte og sagde: "Nu erkender jeg gode onkel at du er en god mand". "Da er det sært at du ikke har erkendt det før", svarede han. Det har vor fader vistnok ogsaa erkendt tidligere, og det var maaske ogsaa lidt forkert udtrykt i hans rørte stemning. Det var vist alligevel første gang, at han i fuld fortrolighed henvendte sig til sin gamle farbroder, tidligere havde han altid ladet vor moder gaa til dem, naar der skulle søges om hjælp. Han generte sig derfor og følte sig trykket derved, hun derimod kunne bedst gøre dette.

Da de fremmede var taget bort, gik han henimod kl. 5 til sengs,

han var træt, og rejste sig ikke mere af sit leje. Hen paa natten blev han svag, og vor søster Anna vaagede over ham, han var meget bleg, laa stille og hen paa morgenstungen mellem kl. 7 og 8 slumrede han stille hen og var død. Saaledes gik han da hurtigt bort efter vor moder, der var kun 7 maaneder mellem begges død. Lørdag den 20. januar blev han begravet. Den strenge frost 1838 var begyndt, og denne dag var det et rygende snefog. Den gamle præst i Hagenbjerg kunne ikke komme og følge ham hen, men hans hustru og tante Thomsen fra Hartspring var kommet dagen før for at være behjælpelige ved begravelsen. Kapellan Jakobsen holdt ligttalen over ham. Han blev sænket i graven ved siden af sin hustru, han opnaaede en alder af 46 1/2 aar. De var begge hver paa sin vis ualmindeligt brave mennesker, og gode trofaste forældre. De hvile i fred, salige i gud.

Deres børn var følgende:

1. Maria Elisabeth født den 24. maj 1815, hun døde den 5. juni 1832 i en alder af 17 aar.
2. Anna Christine født den 17. april 1817. Hun blev senere gift med Møller, og de fik kroen.
3. Knud født den 30. juni 1819. Han blev ejer af Lysholm.
4. Dorothea Maria født den 18. april 1822. Hun blev gift med blikkenslagermester Elley i Sønderborg.
5. Christine Margrethe Knudsen født den 26. april 1825. Hun blev gift med skibskaptajn V. Møller af Falsled.
6. Christian født den 17. april 1828. Han blev præst.
7. Marie Elisabeth født den 13. april 1833. Hun blev gift med møller M. Davidsen, Blæsborg Mølle.

Den 1. oktober 1838 blev kroen med en del inventar forpagtet ud paa 15 aar til politibetjent J. P. Christensen, Augustenborg for den aarlige afgift af 640 rdl. sølv.

Brev fra skibskaptajn Nic. E. Frost til sin søster Christine M. Knudsen i Ketting 1833:

Til velødle mad. Chr. Marg. Knutzen, født Frost i Ketting.
Rotterdam, den 26. juli 1833.

Inderlig elskede gode søster.

Din mig saa kjærkommende skrivelse af 3. d. m. har jeg rigtig d. 9. modtaget af min styrmand ved hans ankomst hertil, og det fornøjer mig inderligt at se heraf, at du og alle dine befinder eder vel, hvad mig angaar da maa ogsaa jeg takke den gode gud for et godt helbred, og dette er jo det bedste man kan have her i denne verden. Du kan ogsaa gode søster være overbevist om, at jeg har taget stor del i din sorg forrige aar ved tabet af din ældste datter. Dette er tungt, og der er ingen der bedre kan dømme derover end den, der har tømt den samme skæbne, og bedste søster det har jo desto værre din arme broder, og hvad har han ikke maattet prøve, og gud

ved hvad jeg nu skal gennemgaa i denne verden, og skønt tiden er den bedste læge for alle sorger, saa vil jeg dog vist aldrig glemme tabet af mine to elskede sønner, men vi maa jo være tilfreds med guds vilje og finde os i vor skæbne, som det bør for sande christne. Nu kære søster er min rejse bestemt til Rio de Janeiro og jeg agter at betræde samme i næste uge. Jeg vil altsaa ikke have den fornøjelse at se eder endnu i denne vinter, og den algode ved, om jeg nogensinde mere i denne verden skal nyde denne fornøjelse, men dette tvivler jeg næsten om, men bedste søster saa har vi dog det haab at vi engang ved guds hjælp skal samles hisset, og dette er for mig ogsaa den eneste fornøjelse og trøst jeg har. Dog er jeg nu bedre tilmode end før, thi nu haaber jeg dog at have et godt skibsmandskab ombord, og dette har jeg manglet i de sidste aar. Du kan tro at Niels Petersen har gjort mig mange graa haar, han er en slet krabat, dog maa jeg bede dig ikke at tale derom, thi jeg ønsker ikke gjerne at vores gode svoger skulde høre noget om dette, da han har saa høj en tanke om ham, men han vil desto mere vist engang faa øjnene op selv og indse, hvad det er for et menneske, ifald han fortjener dette navn af mig vist ikke, dog gud være lovet, at jeg er ham løs, og det skulde være mig en inderlig fornøjelse om han i fremtiden vilde forbedre sig.

Nu bedste søster vil tiden denne gang ikke tillade mig mere, og jeg maa nu derfor slutte, lev vel og være du og alle dine kærligt hilset fra

din oprigtige broder

N. Frost.

Knud Knudsen til Lysholm, hans levnedsløb.

Knud Knudsen er født den 30. juni 1819 i Ketting kro paa Als. Hans forældre var Johan Peter Knudsen, kromand og købmand i Ketting og hustru Christine Margrethe Frost. Hans fader, der var noget stille og svagelig, gav sig ikke meget af med børnene, saalænge de var smaa, derimod blev de omhyggeligt plejet af deres gode og kærlige moder. Det var derfor hende, der nærmest drog dem til sig. Med sine ældre søstre Elisabeth og Anna fulgte den lille Knud ofte ned til den gamle farbroder bag kirken. Denne mand var cand. theol. Jacob Knudsen, der var farbroder af børnenes fader. Han boede her ugift paa sin moders sted. Han var altid glad for børnenes selskab.

Med sin familie kom han jævnlige til Lysholm, som hans faders anden farbroder Johan Peter Knudsen ejede. Madam Knudsen var moster til hans moder. Hans fader blev gerne hjemme, derimod plejede de at tage den gamle farbroder Jacob med, denne og hans moder sad gerne paa det første sæde paa vognen i livlig passiar, børnene sad paa det bageste sæde. I frugttiden var der fuldt af kirsebær, blommer, æbler, pærer, stikkelsbær og anden frugt. Om aftenen fik man enten risengrød eller stegt and og en brødkage.

I en alder af 5 aar kom han i skole hos den gamle Carl Simonsen, der kaldtes styrmand, her gik 10 a 12 børn i skole. Da han var 6 aar, kom han i byens skole, hvor Henrik Peter Klein var lærer, han var en nidkær og dygtig lærer, men havde alt for mange børn at undervise.

Knuds ophold paa Ærø fra hans 10de til hans 15de aar.

Den 24. august 1829 døde den gamle Jacob Knudsen i Ketting, hans broder Jørgen Knudsen, præsten fra Tranderup paa Ærø, var herovre til begravelsen og talte over ham i huset. Ved denne lejlighed blev det bestemt, at naar han igen om nogen tid kom herover til deling af den afdødes arvemasse, ville han tage drengen med sig hjem og holde ham til hans konfirmation. Det gjorde han for at lette Knuds forældre, da de sad i temmelig trange-kaar med en stor børneflokk. Lidt længere hen paa efteraaret kom han saa igen med sin kone, og familien delte mellem sig den afdøde broders ejendele. Da jorden, der hørte til det sted, som Jacob Knudsen havde faaet efter sin moder, var blevet indlemmet i Askhøj, der ved udskiftningen 1789 var blevet udlagt til kroen i Ketting, var begge den afdødes brødre, Peter Knudsen paa Lysholm og Jørgen Knudsen præsten i Tranderup stemt for, at huset skulle blive ved kroen, men da de var bange for, at vor faders kreditorer kunne falde ind og gøre udlæg i stedet, naar det blev hans, sa indsatte de hans søn som arving og ejer af huset, saa meget mere som der var udsigt til, at han engang med tiden ogsaa blev ejer af kroen. Dette skete, og saaledes blev Knud allerede som dreng ejer af det gamle sted. Da præsten og hans kone kort efter rejste tilbage til Ærø, fulgte Knud efter aftalen med dem og forlod saaledes i en alder af 10 aar sit hjem i Ketting. Min faders vogn kørte dem som sædvanlig, naar de var i besøg paa Als, til Mommark, hvorfra fæргеbaaden satte dem over til Søby, og her hentede vognen fra Tranderup præstegaard dem.

Han længtes den første tid efter sit hjem, en opmuntring for

ham var det dog, at han traf en gammel bekendt hans lille kusine Marie Frost fra Nordborg, der allerede fra 1826 var kommet der i huset, da hun kun var 5 aar gammel, hendes moder var nemlig en søster til præstekonen. Marie Frost's fader skibskaptajn Frost havde været hjemme paa Nordborg vinteren 1831, da han i foraaet atter gik til søs, gjorde han turen først til Ærø, kastede anker ved kysten ud for Tranderup, kom iland og hilste paa familien. De tog da ud med ham ombord paa skibet og fik nogle forfriskninger, hvorpaa de tog afsked med ham uden at ane, at de aldrig fik ham at se mere, thi faa aar efter led skibet skibbrud i den engelske kanal, og det forliste med mand og mus.

I 1832 kom frk. Mathiesen fra København der i huset, hun var en datter af professor Boje Mathiesen, København. Professoren var gaerdmandssøn fra Snogbæk i Sundeved, og lærer for landkadetterne i tysk. Frk. Mathiesen var forlovet med Holger Fangel fra Nordborg, en broder til præstekonen. Fangel var samme aar blevet teologisk kandidat, og rejste til Gudum ved Aalborg til sin broder pastor N. Fangel for at øve sig i at prædike, førend han søgte plads som kapellan, og da prof. Mathiesen var død, bad han sin svoger og søster, om hun maatte komme i deres hjem for at lære husholdning. Om vinteren 1833 - 34 gik Knud til konfirmationsforberedelse hos sin plejefader, de var 10 til 12 konfirmander. Den 6. april blev han konfirmeret i Tranderup kirke. Paa grund af haardt vejr og modvind kom ingen af hans familie fra Als over til hans konfirmation, men kort efter rejste hans fader til Ærø for at takke hans plejeførelde, og hente ham hjem til Ketting.

Knud Knudsens ungdomsaar.

Han var et kønt ungt menneske, velvoksen, blond af haar og blaa øjne. Man kunne forundre sig over, at hans plejefader lod ham nøjes med den undervisning, han fik i Tranderup skole hos degnen Mads Vinter, den var tarvelig nok. Tranderup ligger ikke langt fra Ærøskøbing, og det havde jo ikke været saa vanskeligt et par aar at gaa ind til byens skole, hvor han altid ville have faaet en lidt fyldigere undervisning. Det følte hans forældre, og de tænkte paa hans videre uddannelse for fremtiden, derfor sørgede de for, at han kom i Augustenborg skole et aar hos den dygtige lærer Hansen. Det var ogsaa meget for, at han kunne blive uddannet i det tyske sprog, hvad der dengang var temmelig nødvendigt.

Iblandt hans kammerater kan nævnes: 1. August Ruse en søn af den gamle hertuginde Louise Augustas kusk, han var meget dygtig og godt begavet. Han hjalp Knud i begyndelsen, indtil han blev mere hjemme i det tyske sprog. 2. Riemer en søn af den gamle hertugindes mundkok Michael Riemer. 3. En søn af politiassistent Christensen, der senere blev forpagter af kroen i Ketting. 4. Hans Petersen søn af kromand Frederik Petersen, Bromølle. 5. Christian Abel en søn af hertuginde abepasser. 6. Thomas Thomsen en søn af bager paa Augustenborg Thomas Thomsen, blev en kort tid efter 1848 bortvist fra øen paa grund af politiken, blev forpagter i Holdnæs i Angel, købte Gøllinggaard paa Als, som han efter et par aar solgte til

V. Hansen.

Den undervisning, Knud fik her i Augustenborg skole, nød han godt af hele sin levetid. 1835 ved paasketid blev han færdig med skolen, og blev nu hjemme et aar for at sætte sig lidt ind i landbruget under karlen Frederik Skovs vejledning, det var en meget ferm karl, en søn af skovfoged Jens Jensen, Sjellerupskov.

I april 1835 blev pastor J. Knudsen, Tranderup kaldet til præst i Hagenbjerg, han blev indsat til præst der paa St. Bededag den 15. maj af provst Thomsen, Nordborg. Der var mange folk i kirken, ligesom der bagefter var indbudt en del gæster i præstegaarden. Knud, der jo tidligere havde været flere aar i Tranderup præstegaard, ville gerne overvære højtideligheden og spadserede derfor om morgenen til Hagenbjerg kirke, bagefter hilste han paa sin onkel.

Da den gamle tante madam Knudsen paa Lysholm ved en tilføjelse til testamentet efter sin mands død 1831 allerede havde bestemt, at Knud engang skulle overtage Lysholm, indsaa hans forældre, at det var nødvendigt for hans fremtid, at han kom ud for at lære landvæsen. Hans moder, der var godt kendt med familien paa Rumohrsgaard, henvendte sig derfor til forpagter Jacobsen om at tage ham i lære i 2 aar, hvad han var villig til, og saaledes blev det afgjort, at han til foraaaret 1836 skulle til Rumohrsgaard.

Knuds ophold paa Rumohrsgaard fra hans 17de til hans 19de aar.

Hen var endnu meget bly og undselig især overfor fremmede, som han ikke kendte, først naar de kom ham imøde i venlighed, kunne han faa munden paa gled. Han har vel nok været lidt ængstelig og benovet, da han skulle bort fra hjemmet og tiltræde sin nye plads. Han blev dog hurtigt hjemme paa Rumohrsgaard, da det var godmodige mennesker, han kom til.

Forpagteren Jacob Jacobsen var født paa Gammelgaard 1797, og en søn af Christian Jacobsen fra Sønderborg, der siden 1792 havde haft gaarden i forpagtning. Hans kone madam Jacobsen var født paa Hjortholm som datter af proprietær Witzke 1799. Hun var en meget huslig og dygtig kone. Alle Witzkes børn var i hjemmet opdraget til arbejde og tarvelighed. Pigebørnene maatte tit gaa med ved markarbejdet. Forpagter Jacobsen holdt altid en tysk avis "Itzehoer Wochenblatt", han var tysksindet, det var alle de hertugelige forpagtere før 1848 nødt til at være, men egentlig politik laa udenfor hans livsperiferi. De havde flere børn, deriblandt Carl Jacobsen født 1834, forpagter af Vertemine og Gammelgaard.

Knuds arbejde! Som landvæsenselev tog han del i alt markarbejde, samt havde opsyn med hovfolkene, at de udførte deres arbejde godt, og hjemme maatte han holde bog over det arbejde, der hver dag blev udført paa gaarden. Ligeledes maatte han made ved malkeleddet og se til, at pigerne malkede rent og deres bestemte antal køer. Der holdtes 7 a 8 malkepiger. For at kende deres køer bandtes der traade af forskellig farve i halen paa køerne, og hver pige kendte paa denne maade sine køer. Til at bære mælken hjem holdt man flere æsler. Der holdtes 3 a 4 tyre, som gik løse ved køerne, om foraaaret før køerne sloges paa græs, kom tyrene en dag ud i gaarden og prøvede kræfter, for at de ikke siden paa marken skulle ødelægge hinanden,

de kunne ofte være slemme nok, en lille gal tyr hed Ahlmann og havde kommando over de andre. Om vinteren kastede han korn omkring paa lofterne.

I den tid han opholdt sig paa Rumohrsgaard, døde hans moder den 17. juli 1837 efter et langt, smertefuldt sygeleje. Hun lod ham kalde hjem og tog en kærlig afsked med ham og de andre børn. Hen mod aften døde hun, og et halvt aar efter den 14. januar 1838 døde ogsaa hans fader efter længere tids svaghed. Kaptajn Matzen blev nu antaget som bestyrer, indtil der kunne blive taget en ordning paa forholdene i hjemmet.

Doris tog noget før paaske i besøg til Nordborg til tante Frost, og ligeledes nogle dage til Hagenbjerg præstegaard, og da hun rejste hjem til Ketting, fulgte Marie og Grethe Frost med, tillige med mig, og de forblev paasken over i besøg i Ketting. En aften var vi alle indbudt til Rumohrsgaard, der blev anstillet flere pantelegge og blev sunget flere morsomme, tyske sange, det brugte man gerne, naar der kom fremmede i besøg, og der fandtes flere unge herrer og damer iblandt. Det gjaldt gerne om at kysse.

De unge landvæsenselever kom gerne med i besøg hos Jacobsens svigerfader den gamle Witzke, der boede i et hus ved Notmark kirke. Han havde boet et par aar paa aftøgt paa Hjortholm, men lidt uenighed med den yngste søn, der fik gaarden, gjorde at han flyttede til Notmark, her plejedes han og hans kone paa deres gamle dage af den ugifte datter Anna Elisabeth født 1798. Hun havde en del aar været mejerske paa Hvedholm, siden kom hun hjem og plejede de to gamle, og efter deres død bestyrede hun et par aar huset for forpagter Hans Andersen paa Kegenæsgaard, indtil han 1855 giftede sig anden gang. Det gik altid meget gemytligt til hos de gamle Witzkes, her blev der ogsaa leget og sunget. Witzke var selv en gammel, gemytlig mand, han var tillige meget dansksindet, hvad der ikke var tilfældet med de fleste af hans børn. Da krigen udbrød i 1848, hængte han hertugens billede ud paa sit Paris, hvad man ikke syntes om paa Rumohrsgaard. Hans kone Eleonora Elisabeth Brandt døde 80 aar gammel 1847, og hr. J. P. Witzke døde 82 aar gammel 1852.

Knuds ophold paa Lysholm fra hans 19de til hans 25de aar.

Han kom til Lysholm den 1. juni 1838. Efter en del intriger fra forskellige sider lykkedes det vor moder, som før omtalt, at faa den gamle tante paa Lysholm til at bestemme, at hendes ældste søn Knud Knudsen engang, imod at afgive en bestemt sum for gaarden, skulle overtage den, naar hun døde, eller ønskede at fratræde den. I henhold hertil kom han saa i denne sommer til Lysholm. Hans mening har jo vist nok været, at han skulle bestyre gaarden for hende, men dels var han jo endnu ung, og dels var hun en gammel kone, der helst lod alt gaa efter den vante stil. Jes Sundbo blev ved at være avlskarl, og gaarden blev drevet efter den gamle slendrian. Den gav ikke stort udbytte, den trængte til mergling, og en bedre behandling, men det var der under disse forhold ikke mulighed for at tænke paa. Hans stilling blev derfor halvt overflødig og lidt kedelig i længden. Men i en henseende var det godt, at han kom dertil, hun havde

omkring sig et menneske, hun kunne raadføre sig med, der kunne være hende behjælpelig med hendes pengesager, i hvilke tilfælde vor moder gerne havde hjulpet hende, og frem for alt kunne han have lidt op-sigt med og hindre, at folkenes rapserier gik alt for vidt, de var jo næsten alle gifte. Han fik sin egen stur med indgang fra forstuen. Løn fik han vel ikke, uden hvad hun ved lejlighed godvilligt gav ham. Han sørgede ogsaa for, at kvægbesætningen blev forbedret, der-ved, at han fik hende til ærlig at skaffe gode tillægsdyr og gode køer fra Rumohrsgaard. Men det kedeligste for ham var vistnok, at efter gammel skik paa gaarden sad pigerne inde i dagligstuen og spandt paa deres rok, ligesom karlene ogsaa sad derinde de lange vinteraf-tener og smøg paa deres piber indtil kl. 9, da de gik ud for at fodre af. Han tænkte derfor undertiden paa at tage sig en plads som for-valter indtil videre, men det blev alligevel ikke til noget. Han del-tog ellers i alt arbejdet.

Ved min faders død var alle vi børn endnu umyndige, derfor fik vi formyndere, Knud fik forpagter Jacobsen, Rumohrsgaard, og jeg fik min plejefader præsten Jørgen Knudsen i Hagenbjerg, mine søstre for-skellige andre. Det havde været min faders ønske, at jeg engang i tiden skulle have kroen, og han havde før sin død raadført sig der-om med Kaspar Vogtmann, og i den henseende opsat et andragende til hertugen af Augustenborg. Men da der var stor gæld, og formynderne ikke kunne gaa i kaution, og navnlig heller ikke min plejefader vil-le gøre det paa mine vegne, hvorimod han lovede, at han nok skulle sørge for min fremtid, blev det besluttet, at min broder Knud Knud-sen skulle overtage kroen, og denne lejes ud paa 15 aar. Det skete, og saaledes blev han da ejer af vort fødested. Men paa efteraaret 1838 blev der holdt auktion over alt bohavet, og kroen blev lejet ud til politiassistent Christensen paa Augustenborg. Forpagteren havde svært ved at klare sig, og derfor maatte Knud ofte give ham lidt efter. Først da krigen kom i 1848, gik det ham godt, og han kom paa benene. Knud maatte ikke blot svare skatterne, men ogsaa renter-ne af gælden. Adskillige af kreditorerne gav lidt efter, men gælden var høj nok alligevel. For den indkomne forpagtningssum søgte han at klare renterne og afdrage lidt af gælden. Stedet bag kirken ved-blev han at leje ud til vognmand Jacob Hansen Skad, deraf havde han altsaa en lille særlig indtægt. Det var manden paalagt, at han ikke maatte lade den gamle væg i dagligstuen med de gamle familieportræt-ter overmale, det gjorde han alligevel paa egen haand 1842 for at føje sin kone.

Knud benyttede meget af sin fritid til at læse, han blev medlem af trykkefrihedsselskabet og fik altsaa de bøger, selskabet udgav i disse aar. Senere blev han ogsaa medlem af dansk litteraturselskab og fik de skrifter, som samfundet udgav. I disse aar anlagde Fritz la Motte en boghandel i Sønderborg. Han blev hans ven, kom ofte derind og talte med ham, saa paa de bøger, der udkom, og købte jævnligt nye bøger. Han begyndte da efterhaanden at samle sig et lille bibliotek, det var mest historiske skrifter, han samlede paa, dog begyndte han ogsaa efterhaanden at interessere sig for juridiske skrifter, især

saadanne der angik slesvigske forhold. Han læste Dannevirke, som begyndte 1838, og som tante Christine fik den gamle tante til at holde, og selv holdt han Altonaer Mercur, som i de tider af tyske blade blev mest læst i det slesvigske. Han tilegnede sig paa denne maade en del historiske og juridiske kundskaber, fulgte med i striden mellem tysk og dansk, som begyndte at røre sig paa den tid. Men endskønt en del af hans ungdomsvenner var tysksindede, vedblev han dog at være dansk og fædrelandssindet. Han fik ogsaa en del bøger til læsning af Nørreherreds folkebibliotek, som kapellan hr. Chr. Fangel i Hagenbjerg paa den tid havde oprettet.

Paa Lysholm kom dengang ikke mange fræmmede, hyppigst kom Frederik Hollænder fra Nordborg. Han var den gamle tantes kurator, og tog heraf anledning til engang hver maaned at besøge hende med sin familie. Uagtet de blev godt trakterede, og det var visitter, han af lagde, indsendte han dog efter hendes død en regning, og lod sig betale for hver tur, han havde gjort.

Tante havde ogsaa en gang om aaret familien fra Hagenbjerg og Hartsprung indbudt til middag, og blev da gerne til gengæld indbudt til middag en dag hos disse familier. Der kunne om sommeren undertiden ogsaa komme et læs fra Sønderborg eller andre, men i det hele var hendes omgang ikke stor.

Der kunne jo ogsaa nok undertiden komme en og anden af hans bekendte, men det skete ikke ofte, da det var et temmelig ensformigt og stille hjem efter den gamle stil. Derfor tog han saa meget mere af og til ud, paa de kortere ture spadserede han til fods til Rumohrsgaard, Hartsprung, eller ogsaa red han paa Claus, en af de sorte køreheste. Han red saaledes til Gunstrup og andre steder, men især til Hagenbjerg præstegaard, hvor han ofte kom og tit blev om natten. Han laa da oppe i gæstekammeret, hvor jeg da skulle ligge hos ham, hvad enten det var for selskab, eller det var ham trist at ligge alene oppe i det afsides værelse, hvor man sagde, at pastor Meyer spøjte om natten. Undertiden læste han da ogsaa højt om aftenen, førend den gamle præst kom ud af sit studereværelse.

Knud blev fri for militærtjeneste. 1841 mødte han til session paa Nordborg, men da hans tante var en gammel enke og foregav, at hun trængte til hans bistand som bestyrer, blev han fritaget for militærtjeneste.

Ved den tid nedsatte Jes Heinrich Johansen sig som urmager paa Augustenborg. Han var fra Kasmusdam i Sundeved, hvor hans fader ogsaa var urmager. Han havde sin søster Anna hos sig for at holde hus. Efter at have været et aar fra 1840 - 41 i Adsbøl præstegaard kom Knuds søster Doris til det hertugelige køkken paa Augustenborg for at lære husholdning. Her traf hun to af Kasper Markussens døtre, hvoraf den ældste Louise fik løn, den anden Elise skulle ligesom Doris lære at koge. Doris blev hurtigt bekendt med dem, ligesom med deres to andre søstre, den ene af dem gik daglig op paa palæet for at læse højt for den gamle hertuginde. Og de blev ogsaa snart godt kendte med ovennævnte Anna Johansen. Paa den maade blev Knud ogsaa bekendt med Johansen, og de blev en tid gode venner. De var jævn-

aldrende, han saa godt ud, var livlig og behagelig i omgang. Han tog en gang om ugen til Nordborg, og Knud red ofte med ham dertil. Flere damer paa Nordborg blev straks indtaget i ham. Frøken Ida Andre-sens ur gik tit i staa, og der maatte gerne hver gang bud efter ham, naar han kom til byen. Hendes moder fru Hofræthinn Andresen, som hun plejede at kaldes, anvendte al sin veltalenhed for at vinde ham. Den gamle madam Dreschers stueur ville heller ikke gaa, ogsaa dette maatte han tit se til, men her var jo ogsaa en datter Marie. Det smigrede ham, dog det hele venskab med Knud gik vistnok nærmest ud paa at vinde ham for søsteren, og han forstod ogsaa godt at gøre sig behagelig for ham. Doris kom flere gange til Lysholm og havde Markussens døtre og Anna Johansen med. De første var meget pæne piger, hvorimod Anna var meget smægtende og lidt paatrængende. Han gyngede dem og spillede paa gitar for dem. Men under alt dette holdt han sig dog kold, og der blev ikke noget deraf.

Om sommeren 1842 gjorde Knud en lille tur til Fyn og besøgte Christian Autzen, der var forvalter paa Sollerup.

Knud bliver formynder for børnene paa Bommerlund. I efteraaret 1842 døde hans farbroder Nicolaj Knudsen Vogelsang paa Bommerlund. Enken fik skolelærer Hansen i Dynneved til kurator, og Knud blev formynder for hendes tre børn. Det blev hans første offentlige bestilling.

Knud overtager Lysholm 1843.

I efteraaret afstod den gamle tante gaarden til ham og trak sig paa aftægt paa Østerholm, derhen fulgte mine søstre Christine og Elisabeth hende. Han overtog saaledes Lysholm og fik sin ældste søster Anna til husholderske. I den anledning gjorde han lidt om i huset. De samme folk tjente ham om vinteren, men til foraaaret fik han ny besætning. Han fik nu ogsaa en landvæsenselev Knudsen en søn af degnen i Tandslet. Knud tog straks fat paa merglingen og tog en mark hvert aar.

Tantes aftægt: Det var bestemt, at Knud skulle give 6000 rdl. cour. for Lysholm, og af denne sum maatte han aarlig svare hende renter, ligesom han ogsaa aarlig maatte give hende det hende bestemte aftægt.

Knud bliver forlovet 1844.

En dag i november 1843, da urmager Johansen havde været paa Nordborg, tog han paa tilbagevejen ind i Hagenbjerg præstegaard. Her bad han om en samtale med den gamle præst og fulgte med ham op i hans studereværelse, hvor han meddelte ham, at han agtede at bejle til Marie Frost, der dengang opholdt sig i præstegaarden. Præsten kunne intet sige hertil, men lod pigen kalde. Hun gav ham imidlertid en kurv. Knud havde vistnok faaet nys om, at han havde dette i sinde, men vidste ikke rigtig besked derom. Kort før jul kom karlen Chr. Bødker kørende til Hagenbjerg for at hente mig til Lysholm i juleferien, og en aften talte han om dette frieri og fik nu større visshed for, at Johansen havde faaet afslag. Kort efter nytår 1844 skrev han et brev til Marie og anholdt om hendes haend, hvilket hun efter kort betænkning gik ind paa. Et par dage efter kom han ridende dertil, og saaledes blev deres forlovelse deklareret.

I foraaaret 1844 fik han flere nye folk, dog blev Jes Sundbo og H. Chr. Bødker ved at gaa for dagløn paa gaarden. Han fik ogsaa en mejerske.

Metthea Marie Elisabeth Frost's levnedsløb fra 1ste til 23de aar.

Hun er født paa Nordborg den 29. juli 1821. Hun var en datter af skibskaptajn Nicolaj Ernst Frost og hustru Else Kathrine Fangel, en datter af provst Holger Fangel paa Nordborg.

Som barn havde hun og hendes søskende meget legetøj. De plejede hvert aar at sætte en tallerken op for Helligchrist juleaften, og fik da om morgenen en del sager, som han havde bragt i løbet af natten. Naar deres fader kom hjem fra rejse, havde han ogsaa gerne flere forskellige ting med hjem for at fornøje dem. De kom mest sammen med købmand Peter Fangels to døtre Marie og Else Kathrine, der var deres søskendebørn. Det var nemt at komme sammen, da deres haver grænsede op til hinanden. Det er ikke godt, naar man fortæller børn gyselige historier om trolde og nisser og andre spøgelser, det sætter deres fantasi i alt for stærk bevægelse og indjager dem en skræk, som de i lang tid har svært ved at overvinde hen i livet. Saaledes gik det ogsaa Marie som barn, hun mindedes ofte, at da hun og hendes søster engang som børn spadserede med deres pige paa vejen til Holm, mente hun, at trolden kom farende bag efter dem, slæbende paa et trug, og deri ville han gribe en af dem. Hun glemte aldrig den skræk, hun gik i, og endnu mange aar efter har hun ofte drømt om denne begivenhed, og det hæslige syn stod for hende.

I 1826 kom hun til Ærø for at blive der, da hendes onkel og tante i Tranderup præstegaard, som ingen børn havde, nok ønskede at have en lille pige i huset. Hun var endnu kun 5 aar gammel, og det var jo tidligt nok at komme bort fra hjemmet, det kunne befrygtes, at hun ville komme til at savne sin moder og sit hjem alt for meget, men det gik dog alligevel godt. Det hjalp ogsaa, at hendes moder og lille søster Grethe hvert aar kom paa et længere besøg i præstegaarden, og at hun og hendes plejeforældre hvert aar kom i besøg i hendes hjem. Selv hendes fader besøgte hende dem et par gange paa Ærø i den tid, hun opholdt sig der, ogsaa sidste gang inden han forliste, var han der.

I 1832 kom hun igen hjem til Nordborg, da hendes moder mente, det var det bedste for hendes undervisning, hun var dengang 11 aar, og det var paa høje tid, at hun kom i en bedre skole.

En rejse til Jylland i 1833. Dette aar besøgte hun sammen med sin moder og søster samt sin onkel cand. theol. Holger Fangel og hans forlovede frøken Mathiesen sin familie i Jylland. Hendes moder havde to brødre, der var bosatte i omegnen af Aalborg: forpagter Jens Fangel paa Vildmosegaard og præsten Niels Tingberg Fangel i Gudum. De sejlede med en skipper Christensen fra Sønderborg, der skulle til Aalborg. De tog selv en del proviant med, brød, skinker, en hane og to høns, for at lave suppe af dem. Det gik godt i begyndelsen, men noget langsomt med sejladsen, da det faldt i med stille vejr og de i noget tid maatte ligge stille ved Endelave. Da de saa endelig igen kom til at sejle, blev det en forrygende storm. Skip-

peren drev dem ned i kahytten og stængede døren, saa at de ikke kunne komme ud paa dækket, dels for at de ikke skulle gaa i vejen, og dels for at de ikke skulle blive skyllet overbord. De sad dernede i den dødeligste angst og troede, at de skulle forgaa. De blev alle meget søsyge undtagen tante Rikke, hun blev sulten og gav sig i lag med et stykke flæsk af skinken. Endelig dagedes det igen lidt, og de kom ud af buret. En dag var hanen kommet ud og fløj op paa rælingen, kandidaten listede sig hen for at annamme den, men han beholdt kun halen i haanden, hanen fløj i havet og druknede. Paa grund af modvind satte skipperen dem af i Hurup, et landgangssted ved Kættegat, hvorfra de ikke havde langt til Vildmosegaard. Ankomne hertil fandt de hendes onkel Jens Fangel syg og sengeliggende. Marie var ikke hyggeligt stemt ved at se ham, da han laa i febevildelse. Han havde mange børn, hvoraf flere var hjemme deriblandt en del døtre, men de var alle ældre end hende. De forblev der nogle dage og rejste derfra til Gudum præstegaard til den anden onkel, der var det modsatte, han var barnlig og elskværdig, men en noget svagelig mand. Kort efter døde Jens Fangel, og hans søster besluttede sig til at tage datteren Emilie, der havde haft det strengt hos fæderen og gik lidt tilovers hjemme, med til Als, naar de rejste tilbage. I Gudum præstegaard var konen død for en del aar tilbage. Præsten havde en søn og tre døtre, der dog alle var ældre end deres smaa kusiner. Sønnen Holger gik i Aalborg skole og blev student, men blev senere landmand og fik en gaard af grev Schimmelman i forpagtning. De tilbragte en fornøjelig tid i omtrent en maaned. Da de rejste tilbage, tog de altsaa Emilie Fangel med hjem til Nordborg. Kandidaten blev tilbage hos sin broder for et aars tid at øve sig i at prædike.

Da Emilie Fangel var kommet til Nordborg, var hun ligesom fløjet ud af buret, og som en fugl glædede hun sig ved sin frihed. Hun løb tit ind til naboen Andreas Petersen, der holdt skænk og beværtning, her havde de to sønner hjemme, den ældste Ernst Petersen var kleinsmed og fik stedet, byggede og blev siden harmonivært, den anden Fritz Petersen, en lille, lidt pukkelrygget mand, men et snildt hoved, var bendrejer. Man mente, at hun var indtaget i den ældste, da hun altid gjorde nar ad den anden, men inden man saa sig om, blev hun forlovet netop med ham, og nu gik det som ordsproget siger: "at den kaal man spytter i skal man selv søbe igen". De blev siden gift, han købte en grund lige overfor Andresen, byggede her et pænt, lille hus og drev sit haandværk. Familien blev senere meget tysksindet, og skønt Emilie Fangel var født jyde, lod hun sig ogsaa smitte deraf. Senere drev han ogsaa lidt skænk og beværtning.

I efteraaret 1835 begyndte Marie at gaa til konfirmationsforberedelse hos provst Thomsen, Nordborg. Han var en hjertensgod mand, men hans undervisning var strengt rationalistisk. Hun blev konfirmeret Pænesøndag 1836. I aaret 1837 solgte Maries moder sit hus i Nordborg til Jes Thomsen, der boede overfor amtsstuen og ejede det sted, som i sin tid havde tilhørt hans svigerfader Johan Frederik Frost, og hvortil der laa et boels land fra Holm. Maries moder fik en lejlighed paa Storegade hos købmand Hans Hess, hvor de boede i

nogle aar. Han havde næsten ingen handel, men gik af og til ud i butikken og rørte skufferne, saa det lød, som der var folk der købte.

1837 lærte Marie at sy i Sønderborg. Hun fik logi hos degn og skolelærer Jørgen Petersen, de boede i den saakaldte brændte gade. Hun gik i syskole hos de gamle jomfruer Knudsen, der boede paa Storegade og dengang var mest paa mode som dameskræddere. Hos dem plejede mange unge piger at lære at sy. Ligeledes lærte hun ogsaa lidt pynt hos modehandlerinde mademoiselle Hansen, der boede ikke langt fra Petersens.

Hun havde ikke saa faa veninder i disse aar paa Nordborg, med hvem hun hyppigt kom sammen i ungdomsselskab. Hun og hendes søster kom sammen med første rangklasses damer, til dem hørte herredsfoged dr. Steffens døtre Marie og Eva, to sjældent vakre piger, dr. Balles tre døtre Sofie, Lise og Augusta, der var altid meget gemytligt, og alle Balles børn var sjældent rare. Sofie blev siden gift med amtssekretær Jessen paa amtskontoret, han var tysksindet, og ved ham blev hun ogsaa fortysket. Emma Riegels en datter af herredsfoged justitsraad Riegels paa Fægteborg ved Nordborg var noget yngre end alle de andre, men da hun meget tidligt gav damen, og de andre blev indbudt til Fægteborg, hørte hun med til lauget, hun var dengang temmelig vigtig og havde høje tanker om sig selv. Da provstens ældste datter Marie engang spurgte hende: "Hvad vil din broder være?" svarede hun lidt rask: "Aa kan han ikke blive andet, kan han blive landsbypræst", men saa fik hun igen svar tilbage: "Ja da maa han takke gud, fordi han blev det, det er da ikke saa ilde og foragteligt at være landsbypræst." Efter at hun havde været forlovet med en løjtnant Bruun og lod ham gaa i haab om at faa baron Wedell, der 1850 - 62 var skovrider paa Nygaard, men det ikke ville lykkes, hvor meget man end inviterede ham, tog hun til takke med en landsbypræst, idet hun 1860 blev gift med Theodor August Bernth, der fra 1860 - 94 var præst paa Kegenæs. Frøken Ida Andresen en datter af hofraad Andresen var noget ældre, men kom alligevel med i dette selskab i disse familier. Marie og Grethe Frost ligesom Balles døtre kom ogsaa sammen med de unge piger af anden rang, til dem hørte Anna Rasch en datter af købmand Herman Rasch, hun var noget skrap og ikke meget afholdt af de andre. Hun blev gift med Chr. Brorsen paa Nordborg, der i flere aar ejede Teglgaerden paa Løvensby Mark. Marie Drescher en datter af kontrollør F. H. Drescher, der ejede Tomtoftgaard paa Nordborg, hun var en elskværdig pige. Hun blev gift med skibskaptajn Frederik Brorsen paa Nordborg. Marie Fangel en datter af købmand Peter Fangel, hun var noget for sig, kom ikke sammen med de andre, men da hun var en tante til Frost's døtre, kom de sammen. Hun gjorde sig i disse aar meget haab om dr. Eckermann, med hvem hendes broder kapellan Fangel idelig plejede omgang, men da dette haab glippede, blev hun gift med Jørgen Clausen, der havde været kommis hos hendes svigerinde købmand Peter Fangel's enke, men siden bosatte sig som købmand i Sønderborg. Her havde hun i 1862 den sorg at miste sin mand og ældste søn ved en drukneulykke.

Marie kom til Hagenbjerg i 1838. Hendes onkel Holger Fangel,

der var blevet præst i Højbjerg i Jylland, blev den 15. september 1838 i Hagenbjerg gift med frk. Ulrikke Mathiesen. Da hun saaledes tog bort fra deres hjem, hvor hun havde været siden 1832, bestemte præsten J. Knudsen, at Marie Frost skulle indtage hendes plads. Men det var kun en lille løn, hun fik, men de gamle præstefolk viste jo ogsaa megen godhed imod hendes moder og søster, der endnu gik i skole og plejede at komme der lørdag aften, blive søndag over og tage bort mandag morgen saa tidligt, at hun kunne naa at komme i skole. Dog skulle hun begynde at gaa til konfirmationsforberedelse i efteraaret 1838 og konfirmeres i foraaet 1839.

Marie Frost gik med i husholdningen og plejede at sy tantens klæder, hvad der var meget vanskeligt at passe, da hun var meget svær. Hun havde den vane at gaa og spise ris, som hun havde i lommen. Naar sognets folk kom i forretninger, fik de gerne et glas vin, hjemmebagte kager og en cigar.

I 1840 foretog hendes moder en rejse til Jylland med begge sine døtre for at besøge sin broder. Siden hun sidst havde været der, var hendes yngste broder Holger ogsaa blevet præst der i Højbjerg mellem Randers og Viborg. De sejlede fra Sønderborg med skipper Gylstorp til Aarhus, hvorfra de over land tog til Højbjerg præstegaard, de havde det fornøjeligt nok, men uhyggeligt var det, da det var en meget gammel præstegaard og fuld af rotter, der løb om i hele huset. De forblev der i længere tid, og tog derfra til Gudum præstegaard til den anden broder. Han var meget glad for besøget. Herfra tog de en dag til Vildmosegaard, og besøgte familien paa denne gaard. Hendes broder Jens Fangel var jo død, men den ældste datter Marie gift med Michael Ravnborg havde faaet gaarden i forpagtning af grevskabet. Han paa efteraaret 1840 kom tante og Marie igen tilbage, hvorimod Grethe blev i Gudum præstegaard vinteren over for at gaa lidt med i husholdningen. Kort efter pinse 1841 kom hun igen tilbage fra Gudum, den yngste af præstens døtre kom med, og forblev en del af sommeren i præstegaarden for at bade, da hun ikke var rigtigt rask. Ofte gik og tit kørte de ned gennem skoven til stranden. De spadserede ogsaa ofte ind til Nordborg.

Grethes sygdom. Hun har vistnok lidt af blegspot, og det varede ikke længe, før det udviklede sig til epilepsi og krampe, hun fik det flere gange i Hagenbjerg, og det tiltog i foruroligende grad. Hendes moder søgte først dr. Balle paa Nordborg, men da han døde 1842, tyede hun til dr. Nielsen i Jestrup, som efter den tid ogsaa blev læge for præstegaardens familie, medens man søgte dr. Eckermann til folkene. Men det hjalp altsammen ikke. For ikke at genere i præstegaarden, hvor tante Knudsen altid blev meget forskrækket, naar det kom paa hende, tog hun til Nordborg, og Marie var nu nødt til at følge med, da hendes moder ikke kunne hjælpe hende alene. De boede da et par aar for det meste paa Nordborg, og kom ligesom i tidligere tid kun en dags tid i præstegaarden. Da pastor Fangel kom til Oxbøl i 1842 om efteraaret, overtalte de tante Frost til at søge raad hos den gamle bondekone Tille Mathiesen i Snogbæk, der var af fru Fangel's familie, og hvilken familie var bekendt for at have hjulpet mange, der led af denne svaghed. Hun tog da med sin datter en dag

til Snogbæk, fik en del medikamenter derfra, og det havde efter et aars forløb en god virkning, saa at hun efterhaanden kom sig. Dr. Nielsen vidste ikke andet, end at det var ham, som havde kureret hende.

Pastor Fangel i Højbjerg blev kaldet til Oxbøl, og ankom til præstegaarden først i december 1842, og blev indsat ikke den første, men den anden søndag derefter.

I efteraaret 1843 døde købmand Peter Fangel paa Nordborg i den unge alder af 31 aar, det var en stor sorg for hans efterladte enke og smaa børn og et savn for mange, da han var almindelig afholdt.

Marie var med til at følge bispinde Tetens til graven. Den 31. april 1844 gik der i forvejen opfordring til præsternes damer om at følge. Derfor tog hendes tante Knudsen og hun med, der var et meget stort følge. Bagefter blev alle præster med damer beværtet i Ketting præstegaard hos provst Høeck.

Knuds og Maries bryllup.

Den 7. november 1844 stod deres bryllup i Hagenbjerg præstegaard, det var hendes moders bryllupsdag, og dagen efter var det præstens fødselsdag. Den nærmeste familie var indbudt: paa Nordborg den Fangel'ske familie, bendrejer Petersen, fra Oxbøl pastor Fangel og præsteenken fru Petersen, familierne fra Solbjerggaard og Hartsprung, Pastor Ahlmann i Guderup med datteren Louise, det var deres sognepræst, Vogelsangs fra Østerholm, lærerne Frederiksen og Jacobsen i Hagenbjerg. Det var regnvejrs, og gæsterne kørte i kirke, hvor gudstjenesten var ansat til kl. 3. Pastor Knudsen viede dem. Da de kom tilbage fra kirken, blev de opvartet med kaffe og chokolade. Senere gik man til bords, der var dækket i den store sal, der omtrent var fuld af gæster. Pastor Knudsen med den gamle tante fra Østerholm sad paa brudgommens side, paa den anden side ved bruden sad præsten fra Oxbøl med hendes moder. Lige overfor brudefolkene placeredes Marie Fangel med sin forlovede Jørgen Clausen, og her skulle ogsaa min søster Doris, hvem jeg et par dage forud var med til at hende paa Augustenborg, have siddet med sin forlovede underkok Christian Elley, Augustenborg, men han kom ikke, og saa fik hun en anden plads. Mine søstre Anna og Christine og Grethe Frost gjorde opvartning. Der herskede en munter stemning ved bordet, og flere taler blev holdt. Men der blev begaaet den fadøse, at tante Thomsen paa Hartsprung, der var faster til brudgommen, altsaa var temmelig nær i slægt, kom allernederst til bords af damerne og maatte nøjes med Jacobsen til bordherre. Og en anden fadøse var det, men det var præstens skyld, der gjorde brylluppet, at madam Vogelsang, Bommerlund ikke var indbudt, hun var dog nærmeste nabo til Lysholm, og havde belavet sig paa det, da hun og hendes mand havde været med der til pastor Fangel's bryllup 1838, saa meget mere var det en fejl, da hendes ældste mand havde været en farbroder til brudgommen, og dog var Fritz Vogelsang og kome paa Østerholm indbudt og med til dette bryllup. Brudefolkene blev her om natten, og dagen efter kom der en del gæster for at gratulere dem og præsten til hans fødselsdag. Iblandt dem krigsraad Riegels med familie, Fægteborg, der udtalte, at det var et kønt, ungt par. Dagen efter kørte de hjem til Lysholm, hvor

hendes møblement, der var lavet paa Nordborg af snedkerne Vindsled og Bleshøj i forvejen var bragt ned.

Knuds manddomsaaar, tiden 1844 til 1848
fra hans 25 til 29 aar.

I den første tid modtog de besøg af en del fremmede, der kom for at lykønske dem i anledning af deres ægteskab. Saaledes kom forpagter Jacobsen og kone og svigerinde Augusta Balle og flere. Nogen tid derefter, da de var kommet lidt i ro, gjorde de et stort gilde for familien. Deres omgang var i de første aar ikke saa stor, som den siden blev.

Da Doris var svagelig og ikke kunne taale den stærke varme i det hertugelige køkken paa Augustenborg, og pladsen i det hele var temmelig streng, kom hun til Lysholm i november 1844. Tante Frost med Grethe var der ogsaa meget ad gangen, det var temmelig mange mennesker at have gaende, og derfor sagde han Anna op til majdag 1845. Hun fik plads paa Hjortholm som jomfru og mejerske, og Doris overtog om sommeren derefter at besørge mejeriet paa Lysholm. Grethe kom til Hørup præstegaard, hendes moder sagde sin lejlighed op i Nordborg, og flyttede helt til Lysholm, hvad Knud hellere ville, da han halvvejs skulle underholde hende paa Nordborg. Tante Frost overtog for en del opsynet med hønsegaarden. Jeg var i paasken paa Lysholm. Da Doris var forlovet med Christian Elley, der var underkok i hertugens køkken, var i Langfredag indbudt til at besøge hans forældre paa Augustenborg. Den gamle Elley havde været lakaj hos den gamle hertuginde paa palæet, der døde i 1843. Han levede nu af sin pension og boede i et hus paa vejen ud efter Kromom. Det tilhørte den gamle kammertjener Schmidt, der selv boede ovenpaa i huset. Vi var et stort læs fra Lysholm, foruden os var der tre halvsøskende af gaardejer Peter Petersen fra Langdel og madam Witzke paa Hjortholm. Broderen Mathias havde sin kæreste foruden sine to søstre med. Om aftenen kom ogsaa den gamle kammertjener Schmidt ned til selskabet, og han og gamle Elley fortalte en del om hoffet i ældre tid.

Den gamle pastor Ahlmann i Guderup døde noget efter paaske 1845. I hans sted kom pastor Jørgen Hansen fra Notmark. Med denne familie fik de megen omgang baade som præst og senere som biskop. De yngste af hans børn var paa alder med de ældste børn paa Lysholm, og børnene kom ogsaa jævnlige sammen. Jeg var i Egen kirke bods og bededag 1845 og kørte med hjem til Lysholm. Vi fik ogsaa Christian Elley med fra kirken, han blev et par dage, han ville rejse lidt rundt for at besøge familien og tillige for at sige farvel, da han om kort tid agtede at rejse til Tyskland for at søge en større plads hos et eller andet herskab. Vi spadserede om eftermiddagen til Hartsprung over Sjellerup. Vi blev vel modtaget, Jacob var hjemme og fik gamle faster ind, saa vi fik en længere samtale med hende. Da tante gik paa aftægt i 1847, flyttede hun til Augustenborg.

Den 26. august 1845 rejste jeg tillige med Jens Krog og Chr. Bruhn fra Nordborg til Odense for at gaa i kathedralskolen, hvor vi blev optaget i 6te klasse. Fra Lysholm var de mødt ved Fynshav for at tage afsked, fra Hagenbjerg fulgte de med ned til Fynshav, hvor

tante var meget bedrøvet ved afskeden, da hun begyndte at ængstes for sin sygdom og tænkte, at det var sidste gang, at hun saa mig.

Den slesvig-holstenske bevægelse i korte træk fra
1830 til 1845.

Den tog sin begyndelse ved Uwe Jens Lorenzens optræden 1830. Det var især advokaterne, der spillede en rolle; da ständerforsamlingen blev indkaldt i 1834, vrimlede det af disse folk: Beselev, Görlich, Tiedemann, Clausen o.s.v. Det varede ikke længe, før hertugen af Augustenborg blev hovedet for hele bevægelsen. 1842 blev hans broder prins Frederik af Noer statholder for begge hertugdømmer Slesvig og Holsten og Reventlow udnævnt til kancellipræsident, og under disse to mænds indberetninger til kongen søgte de at føre ham bag lyset ved at fremstille de forskellige optøjer som ufarlige og betydningsløse, og det hele ville efterhaanden gaa i sig selv og dø hen, naar man ikke rørte for meget ved det. Hertugen ledede nu i smug den hele bevægelse, satte hemmelige adresser igang, skrev selv anonymt og tillige ved sine mange agenter, artikler i hertugdømmernes tyske aviser for at ophidse befolkningen og sætte den tyske Mikkell i bevægelse. Der blev hist og her trommet folkemøder sammen, hvor man sørgede for, at en del pøbel fra Sydslesvig mødte, der saa udgaves for nordslesvigsk befolkning, thi den egentlige dansktalende befolkning stod dels ligegyldig og tavs overfor den hele bevægelse, men traadte efterhaanden som den vakte op af sin dvale og fik øjnene op for det hele spil, op imod det. Der blev rundt omkring i købstæderne og flækkerne oprettet tyske sangforeninger eller Liedertafler, i hvilke ogsaa en del folk fra landet blev optaget som medlemmer, hvorved de blev vundet for den tyske sag, og for at stemme den øvrige befolkning gunstig for sagen og vinde den tog en saadan sangforening ofte ud paa landet for at holde koncert. Hertugen var ogsaa ivrig for at udbrede kendskab til sin formentlige arveret paa begge hertugdømmer, naar den kongelige mandsstamme, hvad der var udsigt til, skulle uddø. Fra Augustenborg udgik ideen om et eget flag for hertugdømmerne, det saakaldte slesvig-holstenske, der skulle fordrive Dannebrog.

Det danske partis modvægt 1838 til 1845.

Imod alt dette uvæsen optraadte hertugdømmernes patriotiske mænd: prof. Paulsen og prof. Flot ved Kiels universitet, lægen dr. Manicus i Eckernförde, herredsfoged Wimpfer, præsten Jørgen Hansen i Notmark med flere. De fik oprettet det danske blad Dannevirke i Haderslev 1838, og købmand Peter Chr. Kock blev redaktør, disse mænd skrev idelig i bladet og vakte efterhaanden den dansksindede befolkning til modvægt imod den hele kunstige og falske bevægelse. I ständerforsamlingen traadte de danske deputerede med den bekendte købmand Peter Hjort Lorenzen som hoved op imod hertugens og de fanatiske advokaters falske påstande, og dermed fik efterhaanden den loyale befolkning øjnene op for det hele falske løgnevæsen i slesvig-holstenernes færd.

Ogsaa Augustenborg fik sin Liedertafel. Men forsøgte at optage medlemmer paa landet i den, der var enkelte, der lod sig indmelde,

folk der gerne ville hæve sig over deres ligemænd eller ansaa det for en stor ære paa denne maade at blive hædret, men det var dog alligevel ikke mange, men disse vedblev saa ogsaa senere at holde til den tyske side. Det var nærmest borgere fra Augustenborg og forpagtere paa de hertugelige gaarde, der blev medlemmer. For imidlertid at gøre større propaganda paa landet begyndte man 1845 at trække ud paa landet om søndagen og holde koncert et eller andet sted. Saaledes tog de en søndag til Frydendal og en anden gang til Fynshav, men begge steder forholdt befolkningen sig temmelig ligegyldig, og lod til bagefter at have været misfornøjet med det hele optog. Bedre blev de modtaget paa Hartspring, hvor de skal have været indbudt.

Misfornøjelsen med dette uvæsen fra den danske befolknings side kom til udbrud, da Liedertaflen lidt længere hen i sommeren 1845 agtede at holde koncert i den lille skov Egeskov ved Nordborg, man havde fra tysk side ventet sig at gøre stor propaganda ved denne lejlighed. Herskabet fra Augustenborg deltog i denne tur. Herredsfoged dr. Steffens og hans dræbant den tyske barber Heinemann, der selv regnede sig til embedspersonerne, gjorde i forvejen, hvad de kunne for at stramme beboerne op og give festen et festligt præg. Det lille Nordborg nød sjældent en saadan ære, og byen havde saavidt muligt iført sig en festlig dragt, de fleste huse var pyntet med grønt. Under sang og musik og med de forbudte faner og flag i spidsen holdt det hele tog sit indtog i byen, og marcherede siden i procession under klingende spil ud til skoven Egeskov, hvor koncerten skulle holdes. For at holde en del uvedkommende gæster ude fra skoven havde man ved indgangen paalagt at løse billetter til 1 mk. for stykket. En del af egnens landbefolkning mødte imidlertid ogsaa, navnlig fra Oxbøl sogn, hvor de gæve danske mænd boelsmænd Henrik Eriksen, boelsmand Chr. Bonde og boelsmand Jørgen Rasmussen saa med harme paa det hele optog og satte mod i den øvrige tilstedeværende danske befolkning. De nægtede at betale ved indgangen, thi skoven var fri for alle, den var kongens. I begyndelsen holdt den hele mængde sig udenfor og indtog en truende holdning, men paa en gang brød det hele publikum uden videre ind i skoven. Hele festen blev rent spoleret, da befolkningens truende holdning imponerede de tyske gæster, og derfor fik alt et meget spagfærdigt udfald. Bønderne skulle endog have været temmelig nærgaaende og var ikke langt fra at træde prinserne paa hælene, da de spadserede rundt i skoven, og ligesaa da man bagefter spadserede op gennem byens gader til Harmonien. Farver Lorenzen, en svigersøn af den tyske synsmand Frederik Jepsen i Guderup havde paa en latterlig maade udstafferet sin lille søn i skikkelse af den tyske folkehelt "Ridder Hermann", der saaledes stod udenfor hans dør og hilste de høje herskaber, da de kom forbi. De tyske nordborgere, navnlig den glubende barber Heinemann var rasende over, at den hele fest havde gjort fuldstændig fiasko, og da en del af det forstyrrende publikum ogsaa fulgte med op i Harmonien, men her holdt sig i skænkestuen, kom hr. Heinemann ogsaa snart herind og yppede klammeri med en skrædder Westphalen, der efter navnet at dømme vistnok var fra dette land i Tyskland, men iøvrigt var han ikke tysksindet. Det varede ikke længe, førend de røg i haaret paa

hverandre og tumlede omkring paa gulvet, og barberen fik sin kjole revet itu. Dr. Steffens lod nu skrædder Westphalen arrestere, men da kort efter en stor mængde mennesker samlede sig udenfor arresthuset og forlangte ham løs, kom han omsider paa fri fod. En af de følgende dage blev Henrik Eriksen og de andre mænd fra Mels indstævnet til at møde i herredsfogediet. En mængde andre mænd fra Mels og Oxbøl fulgte dem ind til byen. Hos en købmand fik de sig af hvidt og rødt tøj syet et stort dannebrogflag, og under dette marcherede de alle op igennem den hele by og endte ved slottet, hvor herredsfogden boede. Da de indstævnedes mænd var blevet indladt for ham, begyndte han først at skælde paa dem og sætte dem i rette for deres færd om søndagen og denne dag. Henrik Eriksen var nu ikke sen til at give ham bestemt svar paa tiltale, at hint flag kendte han ikke, men godt det flag, de selv havde ført med sig, om herredsfogden da ikke vidste hvad den kørde betød, som han kunne se paa hans kasket, den betød troskab mod konge og fædreland. Herredsfogden søgte nu at gøre gode ord, og dermed lod han dem igen gaa. De marcherede da alle bort under det danske flag. Saaledes endte festen paa Nordborg. Men melsingernes bestemte, faste og energiske optræden bevirkede dog saa meget, at Liedertafel ikke tiere gjorde lystture ud paa landet af frygt for, at lignende eller maaske være tildragelser kunne hænde.

Hertugens sølvbryllup 1845.

Den 18. september holdt hertugen med megen pomp sølvbryllup paa Augustenborg slot. Den hele stads varede i flere dage, og faldt tilige sammen med det aarlige væddeløb, der plejede at holdes paa hertugindens fødselsdag den 22. september. Til det fyrstelige taffel paa den egentlige højtidsdag var foruden flere fremmede fyrstelige og høje adelspersoner, der var sendt fra en del af de tyske, fyrstelige huse, ogsaa afsendinge fra det preussiske og svenske kongehus for at overbringe deres lykønskninger, ogsaa hele gejstligheden og alle embedsmænd var indbudt. Desuden deputationer fra Sønderborg, en deputation fra Graasten, en fra skovfogderne med overførster König som formand, en for de hertugelige forpagtere, der repræsenteredes af forpagter Dirch paa Rønhave, og ligeledes en deputation for de hertugelige skolelærere, der repræsenteredes af degnen Becker fra Lysabild, samt en repræsentation for bønderne i Sønderherred og Sundeved fra hertugens godsdistrikt, bestaaende af en bonde fra Miang, en fra Tandslet og to fra Sundeved. Dog var hverken kongen af Danmark eller hertugens søster dronning Karoline Amalie tilstede ved den hele festlighed. En anden dag holdtes et stort bal, hvortil en del augustenborgere med deres familier, ligeledes præsterne, forpagterne og skovfogderne med familie foruden flere andre var indbudte. Konversationen og talerne gik mest paa tysk, de forbudte flag prangede ogsaa, men i det hele gik alt af i den største orden og rolighed, naar undtages, at paa selve sølvbryllupsdagen afsang en del unge bønderkarle nærmest fra Notmark sogn om aftenen i slotshaven og i skoven en parodi paa sangen "Schleswig Holst. stamverwandt". Den lød: "Slesvig Danmark søsterland". Et stort publikum indfandt sig som sædvanlig ved en saadan lejlighed for at se paa stadsen, der-

iblandt ogsaa min broder, som var taget dertil tillige med sin søster Doris samt Græthe Frost. Den hele stads og pomp, som herskede under festligheden, havde vistnok fra hertugens side til hensigt at gøre sig bekendt og yndet. Han forsøgte paa alle maader at gøre propagan- da, hvor han kunne. Min broder holdt sig udenfor alt det tyske væsen, han med sin familie var jo dansksindet og havde faaet en dansk opdra- gelse. Dog traadte han ikke aktivt op, dertil var han endnu for ung, men han fulgte med levende interesse den hele bevægelse, læste daglig Dannevirke og købte ogsaa en del af de politiske pjecer, der udkom i denne tid fra begge sider. Dog var det vel ikke frit for, at hertu- gen ogsaa saa smaat søgte at vinde ham, thi naar han afholdt jagt i omegnen, sendte han gerne et par harer ind paa Lysholm.

Den 1. oktober 1845 fødtes deres første søn, han blev døbt man- dag den 18. november i Egen kirke, og fik navnet Johan Peter Knudsen efter den gamle ejer af Lysholm, der var en broder til barnets olde- fader.

Da tante i Hagenbjerg led af kræft, og hendes sygdom havde taget svært til, var min søster Doris kommet dertil i det nye aar for at forestaa husholdningen i præstegaarden, hun ville gerne have med mad- lavning at gøre, og der plejede at komme mange fremmede der.

I foraaet 1846 kom Martin Vogelsang fra Solbjerggaard til Lys- holm som landvæsenselev, han var noget døv.

Første paaskedag 1846 var Knud og hans kone til en stor fest paa Nygaard, den gamle skovrider Grotrian holdt den dag sit 50 aars jubi- læum som embedsmand, der var i den anledning 60 - 70 personer forsam- lede. De var 55 til bords og fik flere slags kold steg med en del ge- myse til og tilsidst flere slags kager og flere slags vin, længere hen punch. Amtmanden førte forstraadinden til bords. Mange toaster blev drukket, hvorved amtmanden, Riegels og flere udfoldede deres ta- legaver, efter bordet blev der danset, den ældste af døtrene, der var hjemme, ytrede ud paa natten: "ich bin so müde". Selskabet more- de sig fortræffeligt, og familien fra Lysholm kom først hjem kl. 3 1/2.

I denne tid spillede det Müllerske selskab komedie i Sønderborg. Den 16. april tog de dertil, Christine og Elisabeth fra Østerholm var ogsaa med. Herskabet fra Augustenborg var der ogsaa den aften, og huset var propfuldt. De tog endnu engang derud og saa stykkerne "De danske i Paris", det lille stykke "Nej", "Ude og hjemme", "En aften i Tivoli. "Ude og hjemme" gjorde mest lykke.

Min første ferie. Den 1. august fik vi ferie i Odense skole og rejste over Bøjden hjem. Krog tog til Svendborg for med dampskibet Karoline Amalie at tage til Flensborg og tilbringe den første del af ferien med sin moder og bedstemoder hos hans onkel Peter Christensen i Medelby, den sidste del af ferien tilbragte de saa paa Als. Bruhn og jeg tog derimod den sædvanlige vej over Bøjden til Fynshav, og med os rejste vor værtinde enkepastorinde Fangel og begge hendes dø- tre Sophie og Regitze, der skulle i besøg hos enkepastorinde Petersen i Oxbøl, i hvis hus en tredie datter Agnes Fangel boede. Det var et dejligt vejr, og vi kørte fra Odense kl. 4 om morgenen. Ved Fynshav

blev vi modtaget fa familien fra Lysholm, og begge mine søstre Christine og Elisabeth, de havde den lille Peter med. Min søster Doris var med vognen fra Hagenbjerg, og Bruhn kørte med os dertil. Tante i Hagenbjerg havde forandret sig meget og saa meget svagelig ud. Der blev anstillet en del gilder for den Fangelske familie, de blev indbudt en dag til Hagenbjerg, en dag til Lysholm samt flere. Sofie Fangel var helt skudt i Carsten Clausen en søn af degnen i Oxhøl, han var dengang seminarist og hjemme i besøg i ferien. Imod slutningen af ferien blev familien fra Hagenbjerg og Oxbøl foruden familien paa Lysholm indbudt til gæst paa Østerholm, tante var saa vel, at hun kunne gøre turen med, madam Petersen med sine gæster blev ogsaa indbudt.

Den 29. juni 1846 fødte min søster Anna en søn, han blev døbt i august, medens jeg var hjemme, og i den anledning var alle fra Lysholm, Christine og Elisabeth fra Østerholm og Doris og jeg fra Hagenbjerg derovre paa Kegenæs til barnedaab. Min broders vogn kørte os dertil. Han stod mandfadder, og Marie fulgte hende i kirke. Om midt dagen efter endt gudstjeneste var vi inde i præstegaarden. Hos svingerforældrene var der et stort barnegilde, hvor de to unge opholdt sig, indtil de kunne faa noget for sig selv. Vi kørte om aftenen hjem i det dejligste sommervejr.

Bedriften og vejrliget 1846. I foråret stod hans raps og vinterkornet særdeles godt. Det faldt lidt vanskeligt med vaaren, da det regnede af og til, og jorden havde svært ved at blive tør til behandling, senere hen blev det varmt og tørt, men det blev et meget frugtbart aar. Græsset gav rig afgrøde og blev flere gange overtøjet. Hans raps gav et godt udbytte, dog var prisen ikke saa høj, der taltes om 14 mk. cour. pr. tønde, hvorimod han aaret før fik 20 mk. c. pr. tønde. Prisen for korn: 1 td. hvede 9 rbdl. 2 mk 8 sk. 1 td. rug 8 rbdl. 1 td. byg 5 rbdl. 1 td. graa ærter 7 rbdl. 1 td. gule ærter 8 rbdl. Om vinteren gav det 800 pund smør, kærne gav god mælk om sommeren, da de havde rigeligt græs, ved maalingen kunne man regne 5 1/2 kande mælk af hver ko i gennemsnit. Smørprisen var: for herregaardssmør 9 1/4 sk. pr. pund, for middelgodt smør 8 3/4 sk. pr. pund, og for godt bønder smør 8 sk. pr. pund.

Lidt politik paa Als 1846.

Den 8. juli udstedte den danske regering det saakaldte aabne brev, hvori den godt og tydeligt klarede arvefølgen i den danske stat. Det blev opløst i ständerforsamlingen, og slesvigholstenerne blev rasende. Det gik løs med hadske artikler i de tyske blade og med slesv. holst. folkemøder. Tyskerne paa Als gjorde en lysttur med et dampskib til Haderslev, her stødte "das schleswigholstein. Donnerwetter" hr. barber Heinemann sammen med redaktøren af Dannevirke P. C. Kock, for som en gal hund ind paa ham, sønderrev hans klæder og bed en finger af ham. Kock klagede, der blev holdt forhør og folk indstævnet, men hr. Heinemann mødte ikke, han lod advokat Johansen i Sønderborg indmelde, at han ikke kunne give møde, da han ikke kunne forlade sine mange patienter. Han regnede nemlig sig selv til lægerne, og som saadan til embedsklassen.

I Slesvig Holstens hovedrede var der rigtigt liv i væddeløbstiden i september. Først havde hertugen en dag indbudt alle de tyske naturforskere, der var forsamlede i Kiel, til Graasten, hvor det dog ikke gik saa stærkt politisk til. Men lige kort efter var en stor del af det slesvigholstenske ridderskab indbudt til væddeløbene, deriblandt den af kongen til audiens afviste klosterprovst hr. Rewentlow, af andre var flere af de afsatte regeringsraader i Slesvig. Ved taflet paa hertugindeens fødselsdag gik det især politisk til, saa at det tilsidst udartede til personligheder. Saaledes blev dr. Nielsen, postmester Wernich i Sønderborg, krigsraad Riegels og flere andre tiltalt paa en upassende maade. Et fakkeltog blev givet om aftenen, hvorved hr. rentier Fischer, almindelig kaldet baron Fischer, paa Augustenborg holdt en tale, hvori han blandt andet ytrede: "Wenn es den Dänen einfällen sollte in unseren Land einzufallen, so wollten wir alle einen festen Mauer um die Schloss bilden" og meget mere af den slags blev der talt, saa at det blev selv herskabet for drøjt. Dørene blev tillukket, og de trak sig tilbage.

Tante i Hagenbjerg blev svagere dag for dag, og den 29. januar 1847 døde hun 49 1/2 aar gammel.

Stændervalg paa Als 1847.

Den tyske agitation vedblev at stige, men paa den anden side kom den egentlige befolkning mere og mere til at føle sig som danske. I begyndelsen af aaret 1847 blev det tredje stændervalg afholdt. Det gik temmelig stormende til, som sædvanlig blev det afholdt paa Augustenborg. Hertugen vovede ikke at opstille, eller ville maaske ikke opstille dr. Steffens paany, men hans agenter anbefalede møller Kaufmann, Sønderborg og gaardejer Matzen, Krammark. Disse to mænd fik ogsaa en del stemmer paa Kegenæs, hvor valget begyndte, kun ellers af nogle enkelte navnlig synsmænd, der havde maattet love det, eller ville indsmigre sig hos øvrigheden. Prinserne var i begyndelsen til stede ved valghandlingen, men folk tog ingen notits af dem, og viste dem den største ligegyldighed, og hertugen blev aldeles borte. En af hertugens agenter boelsmand og kromand Mathias Mathiesen, Vollerup fik en ørefigen af bonde Peter Andresen Kaad i Mindebjerg. Ved denne eller en anden lejlighed spurgte Peter Kaad gaardejer Peter Mathiesen i Mindebjerg, der siden solgte og blev kromand i Bromølle, hvorfor han var tysk. "Ja fordi de fanneme er det", "Ja saa er du pinedød jen au dem", gensvarede Peter Kaad. Det regnede ogsaa med skoser over de tilstedeværende tysksindede vælgere, navnlig gik det ud over barber Heinemann fra Nordborg, der maatte tage imod mange stikpiller og spottegloser, fordi han paa turen til Haderslev havde bidt en finger af redaktør Kock. De tysksindede gik dog ved enhver lejlighed tilside, og forholdt sig meget tavse, da de var ængstelige for den danske befolkning, som mødte meget tærlig til dette valg. Sagen mellem Peter Kaad og Mathias Mathiesen kom vel for retten, men blev nedlagt, da man frygtede for demonstrationer. Boelsmand Hans Bladt og boelsmand Hans Hansen begge fra Tandslet og stoute opponenter mod hertugen, blev valgt.

Hertugens jagtret i Nørreherred.

Hvad der navnlig i Nørreherred ophidsede folk imod hertugen var hans jagtret. Tidligere havde han forpagtet jagtretten i Nørreherred af regeringen, i Sønderherred havde han naturlig jagtret, da det hørte til hans fyrstelige besiddelser. Nørreherred derimod var kongelig, men da han i 1838 gav afkald paa sin toldfrihed, fik han til gengæld jagtretten her som ejendom afstaaet af regeringen. Hertugen fredede vildtet for meget, saa det gjorde stor skade paa markerne, krybskytteriet havde derfor altid gaaet meget i svang paa Als, navnlig i Nørreherred. De fleste unge karle satte en ære i at gaa paa krybskytteri især fra Sjellerup, Elstrup og Østerholm søgte man til skovs, hvor der fandtes en mængde vildt. Ofte blev en og anden taget af jægerne og da mulkterede, meget ofte vankede der blodige slagsmaal mellem disse krybskytter, og flere jægere blev haardt medtagne af de slag, de havde faaet, saaledes blev Nis Holvej, der boede i kapellaniet i Lauensby, saa mishandlet i 1842, at han i længere tid laa og tilsidst døde. Hertugen ansatte selv jægerne, og han valgte til denne bestilling gerne folk, der havde været blandt krybskytterne og derfor bedst kendte rummelen. Iblandt de sidste jægere i Elstrup og Østerholm kunne nævnes Chr. Jensen Bonde fra Hønsbjerg ved Elstrup og Christian Drejer fra Østerholm. Den første blev engang saaledes banket af flere krybskytter, deriblandt af sin egen uøgte søn, at det vistnok forarsagede hans død, den anden Chr. Drejer, en meget rolig mand gik vel fri, men blev dog flere gange truet af folk udenfor hans hus om natten. Det hele liv var meget raat og demoraliserende, en uting var det, at regeringen havde overlaadt hertugen jagtretten. Naar man i disse aar høstede i min broders marker, der stødte op til Nørreskoven, fandt man sæden helt nedtrampet og afpillet, og saaledes gik det mange andre. Der blev ofte klager herover, men det hjalp ikke, alt blev ved det gamle. Der herskede derfor almindelig forbitrelse mod hertugen, og da han i de senere aar mere og mere slog ind paa den separatiske retning, følte folk sig saa meget mere berettiget til at vise deres misfornøjelse. Dette kom især tilsyne paa de fleste klapjagter, som holdtes i efteraaret 1847. Folk ville slet ikke lystre jægerne, men gjorde hvad de ville og selv fandt for godt. Hertugen mærkede godt den fjendtlige stemning, og var meget vred. Saaledes gik det til ved Sebbelev og paa jagten i Stolbro og Stevning. Paa det sidste sted fik hans overjæger prygl, ja der var endogsaa dem, der kastede en sten paa ham. Jægerne selv var temmelig forknytte.

Dyrtid og høje kornpriser 1847.

I dette foraar herskede dyrtid, og priserne paa kornet gik højt op. Paa Als kostede 1 td. hvede 11 rbdl. cour. 1 td. rug 10 r. 1 td. byg 8 r. Havde han gemt sig korn, kunne han med et være blevet en rig mand. Det blev meget trykkende for arbejdsfolk og de fattige. I flere byer var det nærved at skabe opløb. I Odense blev en dag hele torvet fuldt af mennesker, der raabte paa korn. Magistraten i byerne og sogneraadene paa landet traf derfor overalt nødvendige foranstaltninger for at afhjælpe nøden, saaledes ogsaa her paa Als, folk tegnede sig for et vist kvantum korn, som saa blev solgt til billige priser. I

Sønderborg solgtes en skæppe rug til 2 mk., og saaledes ogsaa i sognene paa landet. I Svenstrup forenede præsten sig med en del sogne-mænd om at tage 60 børn i huset og give dem kost og logi indtil høsttid.

I maj 1847 var det en herlig, frugtbar tid. Efter en mild vinter fulgte et mildt foraar. Der faldt regn af og til. Rapsen maatte pløjes om, men vintersæden stod fortræffeligt, vaarkornet skød hurtigt frem, men bygsæden blev lidt forsinket, ved det at rapsen først skulle pløjes om. Græsset kom ogsaa godt frem, og den nye kløver stod særlig godt. Mange havde allerede kørerne paa græs den 16. maj, min broder tænkte ogsaa paa at slaa dem ud om et par dage, han havde dette aar 34 malkekøer og to aftægtskøer, altsaa ialt 36 køer, han ville nu hvert aar avancere, indtil han kunne naa op til 40 stykker foruden ungvæg.

En landmandsforening oprettet 1847.

Der blev i denne tid oprettet en landmandsforening for Als og Sundeved. Allerede forrige aar havde pastor J. Hansen i Egen i sinde at faa en saadan oprettet, og tilkaldte flere mænd, deriblandt pastor Fangel i Oxbøl og proprietær Matzen, Melsgaard til at hjælpe sig med at faa den i stand, den skulle udelukkende bestaa af bønder og uafhængige landboere, hvorimod de hertugelige forpagtere ikke maatte optages i samme. Disse, som fik nys om sagen, fik i en hast ideen fat og ville danne en landboforening, som vel skulle være for bønder med overførster König i spidsen, og indbød saa pastor Hansen eks. til at forenes med dem og danne forening, som da ogsaa kom i stand. Herover er de dansksindede bønder med Bladt og Kaad blevet fortørnede, og disse søgte nu at danne en landboforening under sig selv. Min broder troede ogsaa nok, at den første forening, hvøraf han selv var medlem, aldrig ville komme til at tælle ret mange bønder, og at den ogsaa omsider ville blive mere tysk- end dansksindet, endskønt betingelsen fra pastor Hansens side var, at det danske sprog skulle være foreningssproget, men dog heller ikke kunne formene den enkelte, som ikke kunne dansk, at tale tysk. Den 7. juni skulle de samles anden gang i Sønderborg for at vedtage statutterne for foreningen og tilige vælge en direktør.

Landvæsenselev Martin Vogelsang paa Lysholm havde faaet sig en kollega i Franz Petersen fra Nordborg. Vogelsang saa ud som en gammel fatter ved siden af ham, og han tvivlede om, at han kunne faa Vogelsang oplivet. En broder Jørgen Petersen kom til Majbølgaard.

Længere hen paa sommeren maa det være blevet meget varmt og tørt. Græsset i Bjergekobbøl var helt tørt ud. Til november maa Grethe Frost være kommet fra Hørup til Oxbøl præstegaard. Først i december 1847 var Knud til bal i Sønderborg paa Stadt Hamburg og havde Grethe og sin søster Christine med. De holdt ud til kl. 6 om morgenen. Kommis Elley hos madam Fangel paa Nordborg havde ogsaa indbudt Grethe Frost og Agnes Fangel i Oxbøl til bal paa Harmonien i Nordborg, her var Martin Vogelsang ogsaa anden gang med paa bal, og tog sig godt ud. Franz Petersen var ogsaa med.

Deres datter Anna blev født anden juledag kl. 5 om morgenen, det var en stor pige, men Peter var ikke tilfreds med søsteren. "Hun skal hænges op ved benene", ytrede han, dog ville han nok af og til se hende.

Den 10. februar 1848 blev hun døbt i Egen kirke af pastor Hansen og fik navnet Anna Johanne Knudsen efter den gamle tante paa Østerholm, efter hvem hendes fader jo havde faaet gaarden Lysholm. Den gamle tante skulle have holdt hende over daaben, men da hun i denne tid skrantede meget, blev hun paa hendes vegne holdt af hendes plejedatter Christine Margrethe Knudsen. Faddere var forpagter Jacobsen, Rumohrsgaard, tante Thomsen, Hartspring, forpagter Thomas Thomsen, Sjellerup og Grethe Frost. De indbudte gæster skulle samles kl. 2 ved kirken efter daabshandlingen og kørte alle i 7 vogne fra kirken til Lysholm. Selskabet bestod af pastor Hansens, Guderup, pastor Fangels fra Oxbøl, Doris fra Hagenbjerg præstegaard, Christine og Elisabeth fra Østerholm, skolelærer Michelsen og kone fra Elstrup, forpagter Jacobsen og kone fra Rumohrsgaard, forpagter Thomsen og jomfru Würst Sjellerup, bager Thomsen og kone, Augustenborg, tante Thomsen, Claus Hansens kone fra Bostedvraa og jordemoderen fra Guderup. Da de kom til Lysholm, dampede kaffen dem imøde. Herrerne fik sig et spil l'hombre, og til aften fik de postejer, to slags steg og flere slags kager, rødvin og sauterne. De lod alle til at være tilfredse og fornøjede, men de to vigtigste personer savnedes, den gamle madam Knudsen paa Østerholm, der i længere tid havde lidt af mathed, klemmelse og af og til af diarrho, men dog mentes at komme sig igen, og den gamle onkel pastor Knudsen i Hagenbjerg, der lige siden julen havde lidt af forkølelse og slem hoste, men dog nu igen var noget i bedring.

Den 20. januar 1848 døde kong Christian den 8de af Danmark. Der var stor sorg i landet ved hans død, og stor uro og bekymring herskede, da man ikke vidste, hvad fremtiden ville føre med sig. Han efterlod sig et udkast til en statsforfatning for det samlede monarki, som hans efterfølger kong Frederik den 7de straks lod kundgøre, men det vandt hverken bifald hos danske eller hos slesvigholstenere. Der blev holdt mange møder paa begge sider og skrevet for og imod fra alle kanter.

En ny biskop for Als og Årø.

Biskop Tetens tog sin afsked den 1. december 1847 og flyttede til København. Det stod temmelig længe hen, inden en ny biskop blev udnævnt. Det gjaldt om at faa en mand, der ligesom biskop Tetens kunne holde hertugen stangen og støtte regeringen og den danske sag imod hans mange egenmægtige overgreb. Tetens anbefalede ivrigt til regeringen pastor J. Hansen, Guderup, og denne fulgte hans raad, og pastor Hansen udnævntes til biskop den 11. februar 1848, dog saaledes at han ved siden af sit bispekald tillige skulle blive ved at fungere som sognepræst for Egen sogn, imod at holde en kapellan. Hertugen og hans parti blev rasende over denne udnævnelse. I vinteren 1847 til 1848 strejfede en stor mængde tyske haandværkssvende omkring her paa øen, saa det blev en sand landeplage for befolkningen, politiet gjorde intet for at hindre dette uvæsen. Hertugen gav sig

et skin af godgørenhed, idet han foranstaltede, at hver af dem fik 1/3 cour. og fik middagsmad paa Ladegaarden ved Sønderborg. Omtrent 8 dage før oprøret udbrød, forsvandt de helt fra øen og tjente straks for størstedelen i friskarerne.

Efter at den gamle tante paa Østerholm havde skrantet en del siden nytaar, døde hun den 27. marts 1848 i en alder af 80 aar, da oprøret udbrød et par dage tidligere, maatte der ikke ringes med kirkeklokkerne, og derfor blev hun begravet uden klokkelyd den 3. april paa Egen kirkegaard.

Palmesøndag den 16. april blev vor søster Elisabeth konfirmeret i Egen kirke af biskop Hansen. Christine var blevet forlovet med skibsfører Vilhelm Møller af Falsled, en broder til madam Hansen paa Bommerlund. Anna og hendes mand var fra Kegenæs kommet til Østerholm, for at føre husholdning der efter tantes død. Elisabeth var kommet til Lysholm, indtil hun kunne komme til Sønderborg for at lære at sy.

Gaardens størrelse. Lysholm havde, da min broder tog imod den, efter det lille maal 1 td. land beregnet til 240 kvadrat r. et areal paa 140 td. land, og ved grundskattens fastsættelse 1802 blev dens taxationsværdi ansat til 18.319 rbdl. 22 mk. Baade kornregnskaber, mejeriregnskaber og pengeregnskaber er ført gennem alle aarene. Da min broder paa Rumohrsgaard var vant til at affatte regnskaberne paa tysk, vedblev han dermed paa Lysholm de første aar indtil krigen 1848, derefter affattede han dem paa dansk.

Tiden fra 1848 til 1864.

Det slesvigholstenske oprør 1848.

Efterretningen om oprørets udbrud kom allerede til Als lørdag aften den 25. marts, og søndag formiddag blev det almindelig kendt. Tirsdag den 21. marts havde hertugen allerede forladt Augustenborg slot og opholdt sig denne nat hos sin broder paa Noer. Det var hertugens bestemmelse at rejse til Berlin for at stemme den preussiske konge Friedrich Wilhelm den 4de gunstigt for oprørets sag, hvad kun alt for vel lykkedes, da Preussen kort efter tog parti for oprøret og kastede sig ind i begivenhedernes hvirvel. Hertuginde forlod et par dage efter hemmeligt om natten Augustenborg med sine børn, og blot hofraad Barth blev tilbage. Det var ligesaa heldigt, at hertuginde med børnene havde begivet sig bort, da hun ellers let ville være blevet overrumplet og taget til fange, hvad der ville have sat regeringen i forlegenhed. Det er ogsaa et vidnesbyrd om, at man paa Augustenborg godt har vidst, hvad der ville ske, men alt vidner ogsaa om, at man har troet, at det ikke ville vare længe, førend man igen kunne vende tilbage og sidde i ro paa Augustenborg, medens Slesvig og maa ske hele Danmark faldt i tyskernes hænder.

Bevægelsen paa Als 1848.

Skønt man ogsaa paa Als havde fornemmelsen af, at den slesvigholstenske mine maatte springe og oprøret udbryde, fremkaldte alligevel efterretningen en stærk bevægelse. Tyskerne: de fleste civile embedsmænd og flere af de ansete borgere knejsede med hovedet, men

stolede ikke rigtigt paa den danske befolkning, der indtog en truende holdning. Den langt overvejende del af øens befolkning var afgjort dansksindet. Der var straks indløbet breve fra den provisoriske regering til de tysksindede embedsmænd, hvori de lovede at stadfæste dem i deres embede og opfordrede dem til at indsende deres klasser og indkalde en del af det værnepligtige mandskab, men heri hindredes de af den loyale befolkning. Alle levede dog de første dage i spænding, uro og bekymring. De vildeste rygter naaede til øen, at friskarerne og regulært militær rykkede nordpaa og plyndrede byerne, hvor de kom frem. Folk strømmede sammen i landsbyerne og ind til Sønderborg, alle ville væbne sig, men ingen forstod at gribe sagen an, thi der manglede en fører, og der herskede megen forvirring.

Det var krigsraad Riegels store fortjeneste, at han i disse dage rejste omkring paa øen, gav folket gode raad, styrkede dets mod, ledte bevægelsen ind i et godt spor og afholdt folk fra at gøre excesser, hvad let kunne være blevet tilfældet, da det ingen tillid havde til øvrigheden, der for det meste stod paa den anden side, der var ingen autoritet, og alt kunne let være udartet i lovløshed og raahed. Han var husfoged og boede paa Fægteborg ved Nordborg. Han var saa at sige den eneste af de civile embedsmænd, der af hjertet var dansksindet, sin konge og sit fædreland tro. Allerede den 27. marts kom han til biskop Hansen, han opfordrede biskoppen til at rejse med omkring for at bevæbne befolkningen. Biskoppen forsikrede manden sin sympati, men fandt det ikke passende for sin stilling at prædike vaaben og være fører, hvad Riegels anerkendte.

De melsinger bønder 1848.

Bønderne paa landet havde faaet nys om, at den provisoriske regering havde sendt budskab til de tysksindede embedsmænd, at den stadfæstede deres embeder, og befalede dem ufortøvet at sende deres kassebeholdninger ind til Flensborg. Hvor gerne flere af dem havde villet dette, saa nølede de dog noget, thi landbefolkningen var paa benene og indtog en truende holdning. Om mandagen den 27. marts blev der afholdt en forsamling ved Melsgaards mølle, hvortil de melsinger bønder havde indbudt. Hele Nordborg øvrighed var indbudt til at møde, eller rettere sagt af bønderne tvunget til at møde. Riegels og alle bønderne talte og var stemte for en kraftig optræden mod tyskheden, de andre embedsmænd var lunkne. Tirsdag den 28. marts blev bestemt til en ny sammenkomst for hele Nørreherred. Boelsmand Henrik Eriksen og andre bønder lod amtmand Johansen og de andre embedsmænd forstaa, at de maatte vise sig mere venlige for den danske sag som kongens lovlydige embedsmænd. Denne optræden havde da den virkning, at de blev hindrede i at anerkende den provisoriske regering.

I Sønderborg vaklede man. Søndag eftermiddag den 26. marts blev der afholdt en forsamling paa raadhuset for at afgøre, om de skulle anerkende den provisoriske regering. Tyskerne med borgmester Langreuter i spidsen var meget højroastede og stemte for anerkendelsen. De danske med købmand Hansen Norsk talte lige saa ivrigt imod. Man kom ikke til noget resultat og besluttede et nyt møde om mandagen, hvilket heller ikke gav en afgørelse, hvorfor man igen ansatte et

nyt møde til tirsdag den 28, hvor det endeligt skulle afgøres. Dette møde faldt bort af sig selv ved Najadens ankomst, thi nu var der ingen diskussion mere. Det var et stort held, at dette indtraf, thi var dette skib ikke kommet den dag, og byen havde erklæret sig for den provisoriske regering, saa havde byen vistnok faaet alle bønderne fra landet imod sig, thi i saa fald havde de lovet sønderborgerne, at deres blod skulle have flydt i rendestenen. (En livlig beretning om mødet findes i mine hæfter XXV 275 - 276).

De indkaldte soldater 1848.

Tirsdag den 28. marts havde en umaadelig masse folk fra landet forsamlet sig i Sønderborg for at se, hvad det berammede møde paa raadhuset ville beslutte sig til. En hel del kavallerihest, som skulle med færgen over til Sundeved, og som var bestemte til at sendes til insurgenterne, blev holdt tilbage fra at komme over af bønderne. Ligeledes standsede de flere vogne fra Augustenborg, der formodentlig ville flygte. Soldaterne blev indkaldt, nogle indfandt sig selv. De kom til Augustenborg for at hente deres marchpenge, hofraad Barth skal have erklæret til den første, der meldte sig, at han ikke kunne betale dem, da han ingen ordre havde dertil. Da soldaterne truede med at stikke ham ihjel paa stedet, betalte han dem grædende. Dragonerne gik til Aarhus, infanteristerne til København, nogle kom samme aften med dampskibet Geisir, der ekspederedes tilbage efter at have ført Najaden hertil. En morgenstund kom nogle læs med sang igennem Sønderborg, de blev i Aabenraa standsede med bajonetten for brystet af borgervæbningen samt af borgmester Schow og dirigerede sydpaa til Rendsborg. De gik blot tilbage over Hardeshøj til Fynshav og videre til Fyn. Den tyske, patriotiske forpagterske paa Werthemine fru Jessen udrustede en karl med hest for at sende ham til insurgenterne, men karlen red nordpaa og afleverede hesten til den danske arme.

Under al denne bevægelse levede man bestandig i frygt og ængstelse for, at friskarernes tropper skulle komme over til søn, derfor var landbefolkningen vaagen og paa benene. Folket ville bevæbne sig, men havde ingen fører, der var ikke engang en underofficer nord for Flensborg. I næsten alle civile embedsmænd saa det forrædere, og til næsten ingen havde det tillid. Man skulle undre sig over, paa hvor kort tid alle baand kunne løses, naar øvrigheden taber al indflydelse. Havde folket ikke i sig selv været saa enigt, kunne let store ulykker være sket. "Gud bevare landet for den tid, da folket maa føle sig opfordret til at minde øvrigheden om sin pligt, medens det omvendte er i sin orden". (Biskop Hansen).

Tirsdag den 28. marts var krigsraad Riegels atter hos biskoppen og ville arbejde paa en bevæbning rundt i byerne. Kort efter at han var kommet til præstegaarden, kom et bud fra pastor Henningsen, Lysabild paa en skummende hest med et brev til biskop Hansen fra orlogskaptajn Dirchink Holmfeld, Najaden, der laa for anker ved Kegenæs. Ved Kegenæshøj kom om aftenen bonden Christen Petersen af Skovby ud til ham og fortalte, hvorledes det stod til paa søn, at insurgenterne endnu ikke havde bemægtiget sig den, at stemningen var regeringen meget gunstig, men oprørt. Manden blev ombord og fulgte med til Søn-

derborg, men med baaden, der sætte ham ud, sendtes brevet i land. Brevet indeholdt blot meddelelse om, at kaptajnen ville takke for enhver oplysning om landets tilstand, og at land- og sømagten sættes i bevægelse for at bekæmpe separationen. Han erklærede krigstilstand paa øen, gav folket ret i dets foranstaltninger med at holde kavalierhestene tilbage o.s.v., men aftog det løfte af befolkningen, at de ikke ville gøre hertugens ejendomme nogen skade, hvad ogsaa blev holdt. Kaptajnen nød en uindskrænket tillid og hengivenhed. Medens han selv blev ved Sønderborg, lod han dampskibet Geisir gaa til Flensborg, fordi han havde erfaret, at oberst Renouard med en del jægere af 4de jægerkorps i Slesvig var gaaet mod nord, og han troede muligvis at kunne finde dem der. Disse var imidlertid blevet adspalttede, de fleste var blevet forførte i Flensborg, og vendte tilbage til Slesvig under anførsel af kaptajn Lange, nogle gik med de andre officerer nordpaa. Dampskibet blev derfor modtaget med flinteskud ved broen og vendte tilbage til Sønderborg. Om aftenen gik Geisir tilbage til København og havde en del af de indkaldte soldater med. Orlogsmændenes ankomst havde en mærkelig indflydelse, der kom en autoritet, til hvem folket havde tillid, og fra nu af sporedes fasthed og ro, og frygten for overrumpling af friskarerne var ophørt.

Dannebrog hejses paa Augustenborg slot.

Onsdag den 29. marts samlede der sig en stor mængde mennesker, især fra de sydlige sogne, paa Augustenborg, de marcherede op foran slottet. Hertugen med familie havde, som før omtalt, forladt dette, men hofraad Barth var alene tilbage, han maatte frem for at forhandle med befolkningen, han viste sig paa slotstrappen, men havde ikke sit ridderkors paa. Befolkningen, som var blevet ikke saa lidt nærgaaende, tilraabte ham da: "Har kongen ikke givet dig et Dannebrog" og "vil du tøj din Dannebrog oh", vedblev at lyde, lige indtil hofraaden skaffede sit ridderkors tilveje og viste sig med det paa brystet. Efter nogen parlamentering blev det saa bestemt, at Dannebrog skulle hejses paa Augustenborg slot, men der fandtes ikke et Dannebrogflag paa hele slottet, der maatte da sendes en karl paa en hest ud til Ulkebøl for hos pastor Krag-Meyer at faa et udleveret. Efter at flaget var hejst paa slottet, hilstes det af mængden med rungende hurraaab og svingen med hatte og huer. Hofraaden vendte blikket mod jorden, "vil du se op til Dannebrog og raabe hurra", lød det i en truende tone fra mængden. Hofraaden maatte pønt parere ordre, men dagen efter forlod han Als. Dannebrogflaget blev hejst paa kuplen over slottets port, og har uafbrudt vajet der indtil 1853 den 29. marts, da det blev nedtaget, fordi det kostede betydeligt hvert aar. Man havde tiltænkt hofraad Prehn og Reuter og den saakaldte baron Fischer den samme skæbne, men de gjorde sig syge. De blev dog kun befriede for at blive hentet til det samme, derved at man først ville uddele hertugens vaabensamling. Kaptajn Dirchink Holmfeld havde kommitteret løjtnant, kontrollør Ronacher ved Fynshav. Hertugens rustkammer blev bevogtet af hans jægere, døren blev nu opbrudt og geværerne uddelt til folk. Saaledes tvang man de hertugelige embedsmænd, og det tyske Augustenborg til at være dansk.

Torsdag den 30. marts. Enhver der havde lyst, gik nu paa jagt. Værre var det, at man nu ogsaa begyndte at anse hertugens ejendomme, navnlig skovene, for almindeligt gods og øvede megen uorden, derfor maatte der sættes skrænker. Kaptajn D. H. holdt raadslagning med adskillige om øens forhold.

Min broders standpunkt under denne strid. Ogsaa min broder tog som dansk levende del i den hele bevægelse, men han forsvinder i mængden, han holdt sig maaske ogsaa lidt tilbage paa grund af den gamle tantes sygdom og død, hun stod i disse dage lig paa Østerholm. Hvilken side han tilhørte, kan imidlertid ses af et brev, som han kort efter sendte mig, hvori han meddeler flere af disse tildragelser: "Hvor skal jeg begynde, hvor ende? Fast glemmer man i denne uheldsvangre tid sine egne private anliggender for det offentlige, store omvæltninger vil ske, det er sikkert, herren vende det da til det bedste, fremfor alt vil vi bede ham staa konge og fædrelandet bi i farens stund, skænke kongen og hans raad kraft og mod, saavel sol folket til at forsvare sig mod fremmed vold og magt. Danmark har i mange aar maattet vige tilbage og ladet sig foreskrive haarde betingelser af sine overmægtige naboer, vi ville haabe at gengældelsens dag er kommen at faa oprejsning for det lidte. En folkelig kraftig konge sidder paa tronen, kraftige og ansvarlige ministre staar ved hans side. Dette er en god begyndelse. Held og velsignelse over Danmark."

Dansk militær kommer til Sønderborg.

Den 29. marts ankom det første danske militær 5te liniebataillon under oberstløjtnant Haxthausen til Sønderborg.

Øen faar en kommandant.

Kammerherre, generalkrigskommissær Riegels, ejer af Snoghøj, og en broder til husfoged Riegels paa Fægteborg var blevet udnævnt til kommandant paa Als, og ankom til Sønderborg 1. april. Krigsraad Riegels havde allerede begyndt paa at faa en landbevæbning i stand paa hele øen. I Egen sogn havde boelsmand Chr. Klyhn i Guderup og skolelærer P. Hansen været meget virksomme i den retning. Kammerherre Riegels traadte nu til som chef for landbevæbningen og holdt søndag den 2. april et møde ved Egen kirke for nærmere at aftale sagen med de mest ansete mænd fra øen.

Der blev oprettet en landbevæbning for Nørreherred med krigsraad Riegels som anfører, den bestod af ca. 1500 mand, og en anden for Sønderherred med løjtnant, kontrollør Ronacher som anfører, den bestod af ca. 2000 mand. Den bestod baade af kavalleri og infanteri, var bevæbnet dels med geværer og dels med spyd, havde til uniform en blaa vaabenfrakke med hvid krave. Den blev inddelt i flere kredse efter sogne og havde sin eksercerplads og alarmplads paa et bestemt sted i kredsen. For Egen sogn, hvortil den kongelige del af Notmark sogn, Helved, Katry og Frederikshof henhørte, var eksercerpladsen i nærheden af Egen kirke og alarmpladsen ved kirken. Under krigsraad Riegels stod for Egen sogns vedkommende Chr. Klyhn og skolelærer P. Hansen og de fire befalingsmænd: høker Jørgen Matzen, Guderup, høker H. C. Wulff, Elstrup, Knud Knudsen, Lysholm og Hans Christensen, Kat-

ry, foruden flere for den øvrige del af sognet. Iblandt andre fungerende boelsmand Jacob Blom i Sjellerup som løjtnant. Landbevæbningen holdt flittigt øvelser og skulle ogsaa holde strandvagt paa de mest udsatte steder: ved Stolbromai, Hardeshøj, Møllebakken ved Guderup og østkysten af Als. Befalingsmændene maatte holde opsyn med strandvakterne, passe at de mødte ved solnedgang til dens opgang, min broder maatte derfor i denne tid om aftenen tit ned stranden for at se, om alt var i sin orden. De skulle ogsaa have et øje med vagabonder og mistænkelige personer, at de ikke spionerede for fjenden. Synsmændene og befalingsmændene maatte agte paa signalerne fra krigsskibene, naar bønderne i landbevæbningen kaldtes til vaaben og forsvar mod fjenden. Disse signaler var: 1 naar der skulle mødes ved Sønderborg 3 kanonskud straks efter hinanden og derefter 3 raketter. 2. naar der skulle mødes ved Hardeshøj 2 kanonskud og derpaa 2 raketter. Signalerne om dagen var: 1. naar der skulle mødes ved Sønderborg 3 flag paa krigsskibene. 2. naar der skulle mødes ved Hardeshøj 2 flag. For at forebygge misforstaaelser maatte kirkeklokkerne i den første tid ikke lyde, thi naar der var fare for fjendens landgang, skulle alle klokker sættes igang for at alarmere folk. Landbevæbningens chef kommandanten hr. Riegels inspicerede ofte landbevæbningen, lod i forvejen sin ankomst højtideligt melde, holdt formanende taler, gav gode raad og skønne løfter, som han ikke kunne holde, og fik sig tilsidst ogsaa en adjutant i hr. Carl Drescher, hans fætter, som kort i forvejen havde solgt sin gaard i Jylland og nu laa ledig i Nordborg. Han blev kaldt løjtnant og fik en slags uniform med epauletter paa forskellig fra de virkelige officerers.

Kongen kommer til Als 1848.

Den 6. april om eftermiddagen kom kong Frederik d. 7de med følge til Sønderborg, hvorved folkestemningen endnu mere styrkedes. Om aftenen, efter at biskoppen var gaaet i seng, ankom en ordonnans med en kongelig skrivelse at suspendere præsterne Petersen i Notmark og Schlaikør i Asserballe, da de havde udvist en adfærd og et sindelag, der stred mod deres undersættelige pligt, og disse forhold skulle undersøges af en kommission, der var nedsat til at undersøge embedsmændenes forhold. Tillige skulle biskoppen tilkendegive hofpræst Germer paa Augustenborg, at hans funktion som saadan var ophørt. Den 7. april tog biskoppen til Sønderborg for at tale om suspensionen, inden den blev bekendt. Da det skulle have sit forblivende med samme, maatte der træffes anstalter til embedernes bestyrelse. Pastor Fangel, der var kapellan i Hagenbjerg, blev konstitueret som præst i Notmark og Asserballe menigheder, Augustenborg tænktes lagt til Ketting, hvortil det tidligere havde hørt, men da provst Hoeck ikke ønskede at have det, besørgedes det saa paa tur af præsterne, indtil senere i december 1848 den fra Broager menighed fordrevne provst Steffensen overtog bestyrelsen af embedet. Det skete mest for militærets skyld. Det var kommandanten, der straks uden biskoppens vidende hos kongen havde faaet udvirket ovennævnte suspension.

Kongen inspicerer landbevæbningen.

Den 9. april tog kongen om til Nørreherred, hvor han inspicerede Nørreherreds landbevæbning i Hartspringkobbøl, det saakaldte Hulekob-

kobbel, hvor mandskabet gjorde en del øvelser for ham, og han ytrede sin tilfredshed derover. En stor mængde mennesker var forsamlede der, vel over 3000. Ogsaa herredsfoged dr. Steffens var tilstede som herredsfoged, men bønderne tog aldeles ingen notits af ham, i det hele antoges det, at dr. Steffens i den første tid efter oprøret søgte at bringe sin fortid i forglemmelse, og han var vist med glæde forblevet i sin stiåling under de nye forhold. Det var første gang, at min broder her saa kongen, han syntes, at han saa noget bleg ud, men forresten var en meget køn mand. Fra kl. 1 til 2 var kongen med følge til en frokost hos biskop Hansen, hvortil han blev ledsaget af en eskorte af landbevæbningen. Herfra tog Kongen til Sønderherred, hvor han i Majbølgaards kobbel inspicerede landbevæbningen for Sønderherred. Da kongen henad aften red hjem til Sønderborg, erfarede han ved Spang slaget ved Bov. Kommandanten meddelte senere landbevæbningen kongens store tilfredshed med dens øvelse.

En del suspensioner i embedsstanden 1848.

Ligesom de førnævnte to præster var blevet suspenderede, saaledes ville turen ogsaa være kommet til provst Hoeck og pastor Ahlmann, men ved biskoppens mellemkomst forhindredes det. En del af de civile embedsmænd blev suspenderede, dr. Steffens paa Nordborg som herredsfoged for Nørreherred, herredsfoged Prehn paa Augustenborg, borgmester Langreuter, hofraad Barth paa Augustenborg. Disse og flere andre blev foreløbig udvist fra Als, de kom igennem Odense og tog for det meste til København, siden fik de lov til at rejse ud af landet til Tyskland. Paa Nordborg sad Heinemann og fuldmægtig Petersen arresterede, men løslodes og udvist med flere andre folk fra øen. En del borgere i Sønderborg fik lov til at blive, men maatte af og til stille for kommandanten. Andre embedsmænd blev konstituerede i deres sted, aktuar Carstens som herredsfoged paa Augustenborg, advokat Johansen i Sønderborg til herredsfoged paa Nordborg og advokat Ravn som borgmester i Sønderborg.

Augustenborg slot og palæ blev indrettet til lazaret for de saarede baade af vore og fjendens tropper. Min broder var der kort efter med en del linned, som han havde indsamlet i sin nærmeste egn. Han var rundt i alle værelser og saa de syge og saarede, der var vel omtrent 180, af insurgenterne laa her en grev Rantzau en søn af den tidligere amtsf. paa Nordborg, en kaptajn Hedemann med flere. Hertugens møbler og private effekter var hensat i kirken, men mærkeligt var det at se, hvorledes alle laa i de fine værelser med atlaske og damaske betræk.

Kort efter stilledes til kommandantens disposition en indsamling af havre, hø og halm, som af min broder var indsamlet paa Østerholm som en gave til hæren. Ialt 21 td. havre, 4000 pund hø og 2200 pund halm.

Prøjserne kommer oprørerne til hjælp o.s.v.

Slaget ved Slesvig 1848 o.s.v.

En del af armeen kommer til Als 1848.

Anden paaskedag om morgenen den 24. april kom en soldat fra løjtnant Brummer af ingeniørerne til pastor Krog Meyer og meddelte, at der var fare for, at gudstjenesten maatte aflyses og alle mand samles paa Dybbøl for at skanse. Biskoppen holdt gudstjenesten, men de fleste mandfolk tog til Dybbøl, dog kom de mod aften tilbage, da der ikke var plads til saa mange arbejdere, og det hele syntes at være en misforstaaelse. Imidlertid udbredte sig rygten om, at den danske arme var trængt tilbage, den 25. april kom tropperne til Sønderborg, hvor kommandanten hr. Riegels i sin visdom havde iagttaget den forsigtighed at afbryde pontonbroen for at hindre fjenden i at komme til Als, men derved afskar han ogsaa vejen for vore tropper at komme hurtigt over. De var meget udmattede, det tog tid at føre dem over med færgen, og de, der først kom over, indkvarteredes nærmest, i stedet for at de burde have været længst bort. Mange af soldaterne kastede sig af udmattelse ned i Sønderborg, eller blev liggende ved vejen. Nordligere end Egen sogn kom ikke ret mange straks. De der naede hertil, søgte ind i lader ofte vel henimod 100. Her i Egen sogn skulle indkvarteres 7. og 4. bataillon. Den første indkvartering hos biskoppen var kaptajn Krüger, der førte 7. bataillon, da hans chef var faldet. Oberst Wickede førte 4. bataillon. I hvert boel laa 16 mænd, de bespistes uden betaling, og det var paafaldende, hvor hurtigt mandskabet erholdt kraft og munterhed. Efter omtrent 8 dag kom 2. bat., der bestod af "kulsviere".

Indkvartering paa Lysholm.

Paa Lysholm fik de major Ernst, kommandør 7. bat., løjtnant Schmidt, adjudant, kaptajn Gerner og løjtnant Olufsen. Da kommandør Ernst forlangte 4 a 5 værelser til disposition, hvad man ikke saa sig i stand til at yde ham, anviste man ham bolig paa Østerholm, hvor den gamle tante jo var død, og hvor altsaa hele huset stod til hans disposition. Kort efter fik de her paa Lysholm en 3 ugers tid i indkvartering løjtnant Rist, der imidlertid blev forfremmet til kaptajn, samt løjtnant Lorentzen og løjtnant Bartels, alle ved 1ste kompagni, 7. bataillon. Da min broder havde faaet underretning om denne indkvartering, gik han dem imøde for at tage imod dem. Kaptajn Rist mødte han ved det saakaldte "krumme led". Min broder var maaske lidt kedelig, da han ikke vidste, hvorledes de ville forholde sig, og om de ville gøre mange fordringer. Da Rist derfor saa ham komme ad vejen, tænkte han ved sig selv, at det maaske var en tysker, men det varede ikke længe, førend de blev godt bekendte, og Rist blev siden bestandig en ven af huset. Ogsaa her laa militæret og officererne den første tid uden betaling. Siden skiftedes kvarter, og de fik nu i nogen tid premierløjtnant Hansen, læge dr. Bloch, de frivillige hr. Luin, der hørte til skuespillerselskabet Pries, hvor han spillede Harlekin, og litograf Lind. Luin havde ligget i Elstrup, hvor han fik grød 3 gange om dagen, fortalte han. Officererne drev lidt sjov med ham.

Brohovedet anlægges 1848.

Den 6. maj begyndte tropperne at gaa over for at arbejde paa brohovedet paa den anden side, ligeledes anlagdes efterhaanden skanser paa alssiden fra Sønderborg og ud paa Ulkebøl halvø. Af og til

førtes kampe i Sundeved, ved Dybbøl den 5. juni, ved denne sidste lejlighed var landbevæbningen samlet ved Egen kirke og stod paa vagt om natten, og erholdt skarpe patroner. De mange kampe og den idelige kanonade ved Sønderborg lød uhyggelig og foraarsagede uro i befolkningen, vilde rygter kom ofte i omløb, at fjenden gjorde landgang det ene og andet sted, saaledes engang, hvor det hed sig, at fjenden var gaaet i land ved Hårdeshøj. Man ringede med klokkerne, militæret kom paa benene, mænd der hørte til folkevæbningen samlede sig og bevæbnede sig, men det hele var blind alarm.

Kommandantposten inddrages 1848.

Omtrent midt i maj rejste kommandanten hr. Riegels til København, vel tildels for at retfærdiggøre sig angaaende broens afbrydelse og tildels for at gøre forslag til nye foranstaltninger her paa Als. Han gik af som kommandant og blev den 24. maj udnævnt til oberst i armeen, samt til søens civilguvernør. Som kommandant havde han lagt sig ud med militæret, de havde ikke meget tilovers for hans dygtighed og indsigt, og som civilguvernør lagde han sig for en del ud med gejstligheden og de øvrige autoriteter, da han havde lyst til at blande sig i alt, ogsaa i sager der ikke kom ham ved. Til de nye indretninger, som han ville indføre, hørte folkeraadet, det skulle bestaa af 9 medlemmer, valgret og valgbarhed skulle foregaa omtrent efter de regler, som gjaldt for den slesvigske stænderforsamlings valg. Det skulle repræsentere baade landet og staden Sønderborg.

I juli var min broder og hans kone indbudt af kaptajn Rist til et officersbal i Sønderborg. Af og til, naar han kom til Sønderborg, saaledes han med andre og med en del officerer paa Stadt Hamburg, efter bordet gav man sig til at danse. Dr. Zacharie en lystig fætter, gav sig til at danse med proprietær Witzke til Hjortholm, hvem officererne kaldte Rødtop, under dansen spurgte Zacharie Witzke: "hvad er I fætter", "a holder mæ til de stærke", svarede Witzke. Havde Witzke før 1848 været lidt blakket, saa blev han siden en god dansk mand.

Den 31. august 1848 skriver min broder til mig: Høsten gaar sent i aar, rug og hvede har jeg dog faaet godt i hus, byg og havre har jeg høstet, og det kan snart køres ind, hvis vejret tillader det. Min raps gav godt, jeg fik 128 tønder, dog var jeg lidt for tidligt færdig til at sælge, idet jeg dengang kun fik 15 mk. 4 sk. cour. for tønden, og den nu koster 17 mk. cour., men det er jo ikke altid godt at træffe det bedste.

Vaabenstilstand i Malmø 1848.

Den 26. august sluttedes vaabenstilstanden i Malmø mellem Prejsen og Danmark. Da det kom til stykket, ville general Wrangel ikke underskrive den, efter en del vrøvl blev den dog underskrevet.

Kongen inspicerer landbevæbningen paa Als 1848.

Den 13. september holdt kongen revue i Hartspringkobbøl over tropperne her paa øen og landbevæbningen. I den anledning udstedte han den 14. september følgende dagsbefaling:

"Da Vi ved den igaar stedfundne Presentation for Os af Alsinger Landbevæbning havde Lejlighed til at bemærke den glædelige Fremgang som denne Væbning siden samme Presentation for Os i afvigte April Maaned har haft, ligesom Vi ogsaa af de angaaende bemeldte Væbning modtagne Beretninger har erfaret den gode Aand, som besjæler samme, og den gode Tjeneste den har presteret under de Farer, der truer Landet, saa finder Vi Os foranlediget til herved at tilkendegive Vor allernaadigste Tilfredshed og Tak for deres i saa Henseende udviste Virksomhed, idet Vi derfor paa nærmere Indberetning om Væbningens fuldstændige Uniformering ville tage i allernaadigst Overvejelse, hvorvidt den ridende Afdeling maatte være at tildele Standart og Fod Afdelingen en Fane samt Førerne passende Distinctioner. Hvilket Vi saaledes allernaadigst give tilkende til almindeligst Efterretning og videre Bekendtgørelse for hele Væbningen.

Sønderbort d. 14. Septbr. 1848.

Frederik R."

Sidst i oktober rejste jeg som student til København. Aftenen i forvejen var min broder, Marie og min søster Christine i Hagenbjerg, de kom med noget tøj, jeg skulle have med. Dagen efter kørte jeg, Bruhn og J. Krog med islandsk købmand Christensen af Nordborg, der boede i København, til Sønderborg, hvor vi laa om natten paa Reimuths hotel. Næste dag sejlede vi med en regeringsdamper til Assens og kørte med diligencen gennem Fyn og Sjælland til København. Min broder var mødt i Sønderborg for at hilse af med os.

Den 17. december 1848 var der stor højtidelighed i Egen kirke, da der blev ordineret to kandidater, nemlig Krog Meyer til Diakonas Satterup og Gerhard Grove til kapellan for Egen kirke. Pastor Krog Meyer prædikede, derefter foretoges ordinationen af biskoppen, derpaa blev vor kapellan indsat af provst Thomsen, Grove holdt derpaa sin tiltrædelsesprædiken, derefter toges de begge til alters af Krog Meyer, og handlingen var da til ende. Det ses heraf skrev min broder, at vi fik prædiken nok den dag. De tre afsatte præster fra Sundeved: provst Steffensen fra Broager, pastor Fejlberg fra Ullerup og Chr. Karstensen fra Dybbøl, endvidere provst Hoeck af Ketting og pastor Schwensen fra Hørup var til stede, der var naturligvis stor smaaus i Guderup overpaa, hvor alle ovennævnte herrer med damer var med. Jeg fandt, at det var en skam, at hverken onkel i Hagenbjerg eller Fangel i Oxbøl var indbudt.

Stærk indkvartering ventes 1848, skriver min broder. Vi kom af med en løjtnant igaar den 18. dec., han tog til Kegenæs med kompagniet, og vi venter nu stærk indkvartering, da der daglig kommer en mængde tropper til Als, her skal ialt komme til at ligge 10.000 mand. Man siger, at vi nu har lov af stormagterne til at rykke ned i Slesvig, men det vil dog næppe ske, før vi faar et godt føre. Altsaa nu er vaabenstilstanden ganske ophørt, den har jo rigtignok aldrig været holdt, maatte alt snart faa en god ende, men dertil hører, at tyskerne først maa have dygtig prygl, thi ellers nytter det ikke. Slesvig-holstenerne maa have bank, det er vist. Der er gode udsigter

for danske jurister, der vil studere slesvigsk ret.

Hjemmetyskerne, som for nogen tid siden atter hævede hovederne nok saa højt, synes nu atter at blive noget forknytte.

Kammerherre Riegels spiller endnu stedse en meget stor rolle her. Han har nu hele sommeren lovet befolkningen, at de skulle blive fri for udskrivning, naar der nu kommer befaling til session, saa rejsær Riegels bort, indtil den er overstaaet, og han vender derpaa atter tilbage. Foruden folkeraadet, som ikke lader høre meget fra sig, har vi nu ogsaa en repræsentantforsamling bestaaende af 60 mand fra hele landet samt Sønderborg og Nordborg. Denne forsamlings maal er at styrke folkeraadet, samt udtale folkets sande stemning. Af denne forsamling er ogsaa jeg medlem. Vi har en formand, borgmesteren fra Sønderborg, en viceformand, pastor Fangel, Notmark og to sekretærer. Forhandlingerne foregaar i Ketting kro. Vi har været sammen 4 gange, i morgen den 20. dec. skulle vi igen forsamles. Forsamlingens virksomhed har hidtil bestaaet i at indgive et andragende til København om at beholde de udskrevne rekrutter liggende her paa øen, hvor der da maaske skulle indrettes en skole for dem m.m., at faa landbevæbningen bedre organiseret og bevæbnet med geværer, at faa de tysksindede embedsmænd, imod hvilke bestemte fakta haves, fjernet fra deres embeder, angaaende hoveriet etc., men jeg indlader mig vist altfor vidtløftigt over denne forsamling og dens allerede udførte store gerninger, og det kunne let faa udseende af egoisme, da jeg selv er medlem af den. Jeg er ingenlunde stold af denne forsamling, der er nogle af disse rigtig iltre danske, som egentlig er republikanere, disse ønsker alt det bestaaende nedrevet, man har blandt skolelærerne de fleste af denne klasse.

Indkvartering om vinteren 1849.

En tid fra 5. jan. til 16. marts laa kaptajn v. Müller her, kaptajn v. Bülow, overkommandersergeant Bucherkenn, endvidere løjtnant v. Clausen. I den følgende tid, indtil krigen i foraaet udbrød paany, laa her i kort tid følgende officerer, uden at det kan siges, hvor længe de laa her: oberstløjtnant v. Røder, løjtnant v. Ingversen hans adjutant løjtnant v. Jacobsen, løjtnant baron Wedell Jarlsberg, løjtnant v. Saxtorff og løjtnant Hammerich, underlæge Orlamundt og underlæge Friese. Fra 8. til 15. april laa her 3 kongelige tjenere pr. dag 8 sk. cour.

Hen paa vinteren kom Grethe Frost fra Oxbøl præstegaard som jomfru til bispegaarden, da bispinden var blevet forlegen derved, at hendes søster frøken Louise Schwensen, som i en række aar havde været der i huset i denne egenskab, maatte tage til Hørup præstegaard for at bestyre huset for sin broder pastor Schwensen, da hans hustru var død i december 1848. Min søster Elisabeth var kommet til Augustenborg i huset hos apoteker Carstensens enke, hvor hun skulle vænnes til at være borte fra hjemmet, førend hun til foraaet kom til Arreskov, hvor hun skulle lære husholdning hos forpagter Schwensen. Madam Schwensen var en temmelig skrap kone, men behandlede alligevel de unge piger, hun fik i huset, som medlemmer af familien. Hos madam Carstensen længtes Elisabeth, og hun holdt kun ud i 3 uger. Det var mere behageligt at gaa hjemme efter sit eget hovede.

Den 8. februar 1849 blev vor søster Christine gift med skibskaptajn Wilhelm Møller af Falsled, de blev viet i Egen kirke af biskop Hansen. Hen paa sommeren tog hun med ham til søs, men blev i Liverpool angrebet af kolera og døde den 15. august 1849 i en alder af 24 aar.

En tysk adresse bæres omkring paa Als og faar slemme følger for dem, der underskriver den. En del personer fjernes fra øen 1849.

Hertugen paa Graasten 1849.

Hertugen opholdt sig her med familie. Det havde under forhandlingerne været blot mundtligt afgjort, at han ikke maatte opholde sig i hertugdømmerne under vaabenstilstanden. Kongen af Prøjsen havde ved afskedstaflet sagt til konferentsraad Reetz, at hertugen var "über alle Berge". Hertugen har altsaa trodset forbudet. Paa Graasten forlangte han og siden ogsaa hertuginde, at alle vennerne ogsaa fra Augustenborg skulle komme over til dem, og en del var idelig paa rejse, deriblandt ogsaa forpagter Jacobsen, Rumohrsgaard. Hertugfamilien blev paa Graasten, til krigen igen begyndte i 1849, og kom først igen dertil i 1865.

Krigen udbryder paany i 1849.

Kampe i Sundeved og Jylland o.s.v.

Træfninger til søs o.s.v.

Slaget ved Fredericia den 6. juli 1849 o.s.v.

Min broders udtalelser om krigen:

Den 4. juni 1849 skriver han: Jeg forstaaer mig ikke paa krigen og dens førelse, men saa meget tror jeg dog at forstaa, at det aldrig kan være rigtigt, at 15.000 mand tropper, som bestandig siden krigens fornyelse har holdt øen besat, skulle lade sig afspærre fra Sundeved og lade tyskerne tage Dybbølbjerg, hvorved de i det mindste meget mageligt ved deres anlagte batterier kunne lægge Sønderborg i grus til hvilken tid, de lyster. Als' vigtighed at kunne angribe fjenden i flanken er derved opgivet, han behøver nu ikke at holde mange tropper i Sundeved, man siger 6000 mand, men kan operere med hele sin styrke i Jylland, thi han er jo ikke udsat for angreb fra Als. Vi er forresten her ikke bange for, at tyskerne skulle komme herover. Vi er saa vante dertil, at vi næsten aldrig tænker paa fjenden mere, endskønt han er saa nær. Man taler nu meget om russernes komme her til øen. Jeg tror nok, at de kommer, men mon det skulle blive til andet, end at de lader sig selv se her med deres flaade, jeg tror næppe de gør landgang med tropper eller overhovedet tager aktivt del i krigen. Jeg tror snarere, vi faar snart fred, hvor Tyskland vil forblive lidt i sin nuværende splidagtighed. Det var vel ogsaa det bedste, at sige hvis vi kunne faa en nogenlunde ærefuld fred. Den 1. juli: Ved Sønderborg er der ikke forefaldet noget i disse dage, det lader til, at krigen vil blive langvarig, dog kort eller lang, det tror og haaber vi til gud, at Danmarks gode, retfærdige sag maa og skal gaa sejrrig og ærefuld ud af kampen. Lad os da gøre os fortrolige med den tanke, at det endnu vil være lang tid, inden vi faar fred og ro i landet. "Den slesvigske krig plejer ikke at ende

saa hurtigt".

I sommerferien 1849 var en dag familierne Drescher, madam Brorsen Bruhns med deres søn student Bruhn og madam Krog med sin søn student Jens Krog indbudt til Lysholm i kirsebærtiden. Madam Krog og hendes søn blev et par dage paa Lysholm, Bruhn havde forfald og kunne ikke blive. Jens Krog og jeg laa i den ene seng og min broder i den anden i deres sovekammer. Jens Krog sang og deklamerede flere sange af de nye stykker i "en søndag paa Amager" og "Abekatten", som vi nylig havde set i København paa det kongelige teater. Den følgende eftermiddag kørte min broder med Jens Krog og mig en lille tur til Hygebjerg, hvor man har en smuk udsigt.

En tur til Fredericia 1849.

Først i august maaned gjorde min broder og jeg en tur til Fredericia for efter slaget at se alt det skyts, som vi havde erobret. Vi rejste med færgebaaden fra Fynshav til Bødden, lejede der vogn til Arreskov for at besøge Elisabeth, der længtes og var ked af at være der. Vi kom der ved middagstid, saa os omkring paa gaarden, spadserede om eftermiddagen ad en sti til Korinth og Trolleborg, hvor vi spadserede omkring i parken og mødte hr. Hoxbro, som var formand i folketinget, han gik og filosoferede. I Korinth kro var en jomfru fra Falsled, der havde været min søster Christine lidt til selskab, da hun nogen tid tidligere havde været i besøg hos sine svigerforældre den gamle skibsbygmester Jens Møller i Falsled. Vi laa om natten paa Arreskov og lejede vogn den næste dag til Odense, hvor Elisabeth var med. Vi spadserede lidt om i byen og logerede paa Sct. Knuds Hotel. Elisabeth kørte med vognen tilbage til Arreskov, og vi kørte om aftenen med dagvognen til Middelfart, hvorfra vi dagen efter tog over til Fredericia. Vi saa os omkring i fæstningen og besaa tillige en del af det bytte, vor arme havde gjort i slaget den 6. juli. Paa grund af stor indkvartering kom vi ikke i seng i Middelfart og kørte meget tidligt om morgenen med en dagvogn til Assens, hvorfra vi med en damper tog til Sønderborg. Det var en køn tur fra Middelfart til Assens, en temmelig bakket egn, afvekslende med bakker og dale. Bøndergaarde- ne var ogsaa bedre bygget end i det øvrige Fyn fra Bødden til Odense, de lignede mere de slesvigske byer og bøndergaarde. Assens var ogsaa en køn by med temmelig brede gader. Rejsen kostede 69 mk. 10 sk. cour., det blev for hver ca. 35 mk. cour.

Et pragtfuldt aar 1849. Det var en behagelig sommer med godt vejr og varme. Det saa ud til et meget frugtbart aar og en rig høst, ogsaa frugttræerne lovede godt.

Christine Møller født Knudsen.

Christine var med sin mand i foraaet paa en tur til Fyn for at besøge de gamle Møllers i Falsled. Hun var omkring 1. juni nogle dage hjemme, da deres skib lossede kul i Høruphav. Den 4. juni sejlede de til Sønderborg for at tage fragt med til en tur til Norge og England. Hun tog med paa rejsen, hun var lykkelig med sin Møller, og vi ville haabe, at hun er godt forsørget. Den 1. juli skriver han: "Du har vel faaet brev fra Christine, ellers vil jeg blot sige dig saa

noget, at de skal gaa fra Odense til Dublin med rug og derpaa til Liverpool efter salt. Det er temmelig voveligt af Christine at tage med paa saa lang en rejse efter de omstændigheder, hun befinder sig i, men vi ville bede herrer, at han vil beskytte hende og haabe det bedste. Den 26. august skriver min broder til den gamle onkel i Hagenbjerg: Et sørgeligt budskab modtog vi fra Møller i Falsled i dag, der meddelte os, at vor elskede søster Christine ikke er mere. Efter at hun igen var blevet fuldkommen rask i Norge, hvorfra de sejlede til Irland, hvor hun i Dublin i et brev til de gamle Møllers fortalte, at hun morede sig fortræffeligt, og i det hele var saare lykkelig, at hun endog skriver, at naar hun skulle sige, at hun fejlede noget, da maatte det være, at hun var alt for lykkelig med sin Vilhelm. Herfra gik de til Liverpool, hvortil de ankom mandag den 13. august i god stand, dog det varede kun kort. Tirsdag den 14. august om aftenen blev hun angrebet af kolera, og om morgenen den 15. kl. 8 sov hun hen i sin mands arme. Hun blev begravet samme dags aften. Hendes mand var utrøstelig, det er derfor godt, at hans broder Christian er paa samme sted og kan tage sig af ham. Det var sørgeligt, at deres lykke skulle vare saa kort, at hendes gode mand saa hurtigt skulle skilles fra det kæreste, han havde, at de gamle i Falsled skulle miste en saa søm og kærlig datter, hos hvem de havde besluttet at henleve deres sidste dage, og vi en kær søster, der var saa kærlig og deltagende i alt, hvad der angik os enhver især. Det vil være et haardt slag for den gode Doris og Christian.

Lysholm den 26. august 1849. Eders sørgende Knud.

Indkvarteringen paa Lysholm 1849.

Fra 28. juli til 4. august laa her kaptajn Bruun, fra 4. august til 28. august kaptajn Falkenberg, fra 28. august til 31. oktober 7 mand samt løjtnant v. Ballig, fra 25. sept. til 2. nov. kaptajn Max Müller, fra 24. nov. til 31. dec. kaptajn Rist med en del mandskab. Da denne bataillion blev trukket lidt længere bort, gav kaptajn Rist andragende ind til overkommandoen om at blive liggende paa Lysholm, hvilket blev bevilget.

Grethe Frost kommer til Lysholm 1849.

Til november kom Grethe til Lysholm. Det var hende for svært at holde ud hos biskoppens. Hun ville overtage mejeriet, saa at han kunne slippe mejersken.

Aar 1850.

Indkvarteringen: Kaptajn Rist af 2. reservebataillion laa her i kvarter med 13 mand fra nytaar indtil 14. juli 1850, desuden løjtnant Bartholi ved samme. Som følge heraf maatte min broder brække skillemuren ned mellem folkestuen og pigekammeret for at forstørre folkestuen, da der med hans egne folk maatte være 22 mennesker i dette rum. Ved vort eget bord spiste vi 8 mennesker, i børnestuen 3, ialt 33 mennesker, foruden at vi næsten daglig havde en eller to officerer til aften, stundom til middag. Afset fra at gøre uhyre be-

svær og ulejlighed i husholdningen, hvilket altid gik ud over de stakels fruentimmer, som over min kone, der dog havde en tro støtte i Grethe, endvidere at det i pekuniær henseende følte mere, end nogen skulle tro, saa kunne det med alt dette dog ikke nægtes, at det forskaffede en mangen behagelig time, en l'hombre eller stundom whist var som oftest de midler, man brugte for at forslaa tiden, og var kaptajnen og jeg ene, spillede vi et parti skak. Blandt de officerer, som hyppigt indfandt sig, var løjtnant Dieckmann og løjtnant Balzer. Den sidste havde været student, men drevet tiden hen, gik frivilligt med i 1848 og avancerede til officer, efter krigen blev han toldassistent. Paa Østerholm, hvor min søster Anna boede, laa en løjtnant Møller i kvarter, han gik frivilligt med i 1848, blev officer og avancerede til kaptajn. Paa Bommerlund laa en løjtnant Wolf, et meget stille og beskedent menneske, som ofte kom til Lysholm.

I bespisningspenge fik vi: 684 mk. 14 sk., kvarterpenge 106 mk. 8 sk., for fourage 61 mk. 5 sk., for 7 a 8 stude i foder 606 mk. 6 sk.

Kaptajn v. Rist var født paa Rudegaard i Søllerød sogn, som hans fader ejede. Han blev kadet og ansat ved armeen, han blev gift med Marie Gunnerup, hvis fader var fra Løgumkloster egnen, hendes fader havde været sergeant og blev siden spækhøker i København. Han fik en del formue med konen, da hun var eneste datter, og hendes gamle moder, der var en svagelig, men meget dygtig og sparsommelig kone, boede som enke en del aar i huset hos dem indtil sin død. Fru Rist var meget smuk, men derhos ligesom sin moder en meget fornuftig, huslig og sparsommelig kone. De levede et meget lykkeligt ægteskab, og hun havde god indflydelse paa sin mand. Han købte en 4 td. land uden for Østerport, tværs overfor søetatens kirkegaard, hvor han byggede et pænt 2 etages hus, øverste etage var gerne lejet ud. Haven blev for en del lejet ud til en gartner. Da København senere blev svært udvidet, solgtes en del af arealet til byggegrunde, hvorved der udvandt en stor kapital, som hans døtre nu lever af. Da krigen udbrød, var Rist endnu løjtnant, men avancerede snart til kaptajn, han var anset for en meget dygtig officer, havde i 1849 været ansat ved det flyvende korps under general Ry's tilbagetog op gennem Jylland. Om vinteren eksercerede han daglig med sine soldater, han var streng med stadig at holde folkene i øvelse, men alligevel meget afholdt, da han var meget retfærdig og kendte sine soldater godt. I huset her var han fuldstændigt et medlem af familien, ville helst spise ved deres bord og leve af tarvelige retter. Han var fuld af spilopper, havde navne til fruentimmerne i huset, kaldte dem store og smaa madammer: min tante Frost og min svigerinde, store og smaa jomfruer: min søster Elisabeth og Grethe, til den sidste slags jomfru Frederiksen, der paa den tid var jomfru og mejerske. Ved bordet sad den lille landvæsenselev Petersen nærmest hos kaptajnen, han var en lille, vigtig herre, der aldrig var forlegen for svar. Da de engang havde været i kirke, spurgte kaptajnen: "Naa, hr. Petersen, hvad var det klareste i kirken i dag?" "Kaptajnens øjne naar de saa paa pigerne", svarede han rask. Kaptajn Rist havde en tidland om vinteren et slemt daarligt øje, min svigerinde maatte om aftenen dryppe ham i øjet, og det helbredtes efterhaanden.

Han tog flere gange med familien til Hagenbjerg præstegaard, hvor oberst Læssø laa hele vinteren i kvarter. Rist var en god bekendt og ven af Læssø, de var dus, da de havde gaaet paa kadetaskolen sammen. I Oxbøl præstegaard laa kaptajn Diogenes i kvarter, og det var ogsaa en af Rist's kadetkammerater, saa de kom ogsaa sammen.

I marts maaned 1850 kom fru Rist paa besøg i en 3 ugers tid for at se til manden. Den 8. marts gjorde min broder med kone en rejse til Flensborg med dem. Kaptajn Rist betalte rejsen, og min broder gav befordring. Den kostede min broder 8 mk. vistnok for kusk og heste.

Min broders udtalelser om krigen.

I februar skriver min broder: Jeg kan tænke mig det uhyggelige for eder derovre i København, medens al postforbindelse var standset mellem øerne, da havet for en kort tid var lagt til, her paa Als lever vi forresten med den største tryghed, og det er aldrig faldet nogen ind, naar jeg undtager præsten i Oxbøl og lignende, at frygte for et overfald af slesvig-holstenerne, naar vi her paa Als har 12.000 mand, i Jylland andre 12.000 og desuden paa Fyn 5 a 6.000 mand, allesammen paa feltfod. Jeg maa bemærke, at naar armeen kan gaa over til Sundeved, saa kan den ogsaa gaa over fra Fyn til fastlandet, og saa vil det vel være dig indlysende, at der ikke kan være nogen fare. Det tyder ikke paa fred, at armeen i gaar fik befaling til at opgive det allerældste mandskab af forstærkningen, som gaar til 50 aar, hvilket mandskab skal benyttes til garnisonstjeneste, endvidere at man maatte belave sig paa at modtage rekrutter, her paa Als har ingen vidst, at der øvedes rekrutter. Man taler om 2 nye brigader.

Kongen af Prøjsen skal have taget et bekendt sted i vor konges trontale meget ilde op, det paastaas, at han har sendt en note i den anledning, han fik ogsaa en god en paa hovedet, man siger, at den russiske minister skal have forlangt det.

Biskop Hansen fortalte forleden, at ved et stort gilde i Flensborg, hvor bestyrelseskommissionen og de øvrige notabiliteter var tilstede, havde Carl Plessen ved bordet sagt, at Beselev var "ein Schuft und lumpen Kerl", hvorover han og en præjsisk major kom dygtigt i haarene paa hinanden, Mulenborg tog Plessens parti, Eulenburg ville nu hjælpe sin landsmand, Tillisch kom ogsaa til, og den præjsiske politik levnedes ikke nogen ærlighed, saa at Eulenburg skal have faaet stærk podagra i benene næste dag. Beselev har berejst Slesvig incognito, det er ikke blot et rygte. Den danske politik er alt for ærlig, den er ikke snu nok, den skulle følge eksemplet, bruge lidt mere rænker, bruge de midler der staar til raadighed, det fører snarere til maalet. Den skulle f. eks. se at bringe uenighed i fjendens lejr, bestikke nogle af advokaterne o.s.v. Vi maa vel udraabe hvad skal enden blive, men jeg har dog den fortrøstning og den faste tro, at alt dog engang vil ende godt, men hvornaar? Det skal man lade ubesvaret.

Min kære Marie har ikke haft det godt i denne tid, men er gud ske lov dog i bedring nu igen. Hun har i længere tid haft tykke ben og arme.

Den stakkels Doris i Hagenbjerg har det ikke godt med den gamle. Hun er nu i februar blevet forlovet med blikkenslager Elley i Sønderborg. Det er ingen fæd steg, og han er tillige slesvig-holstener,

men hvad kan alt dette hjælpe, det kan jo dog blive godt, oven paa alt det onde, som hun har maattet døje.

Jeg kommer hjem i paasken. Med regeringsdamperen rejste Krog og jeg hjem til Als midt i Marts, da vi kunne komme gratis med. Der var om natten stærk storm og frost. Palmesøndag den 24. marts frøs det stærkt, og det blev et saadant snefog, at alle veje føg til, og konfirmationen flere steder maatte udsættes. Endnu op i april, da vi rejste tilbage, laa sneen ved vejene. Vi var en dag indbudt til Dreschers paa Nordborg, hvor Doris var med fra Hagenbjerg og familien fra Lysholm, vi dansede om aftenen.

Haven anlagt og et hønsehus bygget 1850. I foraaet blev det lille hus i haven bygget og indrettet til Paris, høns og anderum, en hønsegaard blev indrettet ved huset. Haven blev ogsaa helt anlagt og forstørret, derved at et stykke af Peter Smeds kobbøl blev taget ind, frugthaven blev ligeledes lagt ind til haven, en park anlagt og forskellige plantninger foretaget. Kaptajn Rist havde travlt, da han for en stor del forestod anløget.

Den lille Georg Petersen fra Sønderborg rejste til maj. Han tog siden til Australien, hvor han anlagde et stort Scheferi. Jomfru Marie Frederiksen forlod ogsaa gaarden til maj, da hun skulle være husbestyrerinde i Hagenbjerg præstegaard, naar min søster Doris om kort tid skulle have bryllup. Grethe Frost skulle nu besørge mejeriet paa Lysholm.

Den 21. juni stod Elleys bryllup i Hagenbjerg præstegaard med min søster Doris, de blev viet af den gamle præst. Det var et lille, pænt bryllup. Gæsterne var oberst Læssø, som jo laa der i kvarter, præstens fra Oxbøl tillige med hans indkvarterede kaptajn Diogenes og frue, familien fra Lysholm tillige med kaptajn Rist, Elleys fader og broder med kone fra Græsten. Brudeparret rejste om aftenen til Sønderborg.

Den 9. maj nedkom med svigerinde med en søn, og da han var svagelig, blev han hjemmedøbt den 17. maj, der var noget i vejen med navlen. Den 14. juli blev han fremstillet i kirken. Han fik navnet Jørgen Nicolaj Ernst Knudsen. Han blev baaret af studiosus theol Christian Knudsen sin farbroder. Faddere: Kaptajn Rist og madam Else Kathrine Frost, elev Petersen og jomfru Marie Elisabeth Knudsen. Det var et temmelig stort barselsgilde, og gæsterne befandt sig vel, uagtet man vidste, at krigen snart igen gik løs.

Krigen udbryder paany o.s.v.
Slaget ved Isted o.s.v.

Den lille Johansen, som var stadskasserer i Sønderborg, var nogle dage i besøg paa Lysholm. Vi sov oppe i de biskoppelige senge i den store sal. Johansen i den ene, min broder og jeg i den anden seng. Han var i disse aar en god ven af min broder.

Den 12. august foretog min broder og jeg en tur til byen Slesvig for at se egnen, hvor slaget ved Isted havde staaet, og den

gamle Dannevirkevold. Han havde sin egen befordring. Fra Sønderborg tog Elley og boghandler la Motte med til Flensborg. Da der kun var to stole paa vognen, sad la Motte hos kusken og jeg paa min broders skød. Ved aftenstid ankom vi til Flensborg og tog efter la Mottes anbefaling ind paa Dølls hotel i den sydlige del af byen. Det er et meget godt hotel, men værten var anset for en tysker. Vi fik to værelser, det ene for min broder og mig, det andet for la Motte og Elley. Vi sad længe paa vort værelse om aftenen, og la Motte fortalte mange lystige historier. Dagen efter kørte min broder og jeg videre til Slesvig, medens Elley forblev i Flensborg hos en fætter ølbrygger Elley, og la Motte rejste hjem igen.

Vi kom forbi egnen, hvor slaget havde staaet, men deraf var nu ikke meget at se. Vi bedede undervejs i et par kroer og undrede os over, at folkene saa godt forstod og talte dansk. I Slesvig tog vi ind paa den bekendte madam Eichelbachs hotel, hvor det vrimlede med danske officerer, hvoraf min broder kendte flere. Vi traf ogsaa kaptajn Digenes, der havde ligget i kvarter i Oxbøl præstegaard, han og en anden officer viste os omkring paa Dannevirkevolden. Derefter var vi ogsaa inde i Slesvig domkirke, der er meget køn og berømt for sin altertavle, men forresten manglede kirken lys, det saa lidt mørkt ud. Vi gik ogsaa den lange by helt igennem fra ende til anden, kom forbi Gottorp slot, der er temmelig kolossalt i sin bygning. Vi saa ogsaa ind til Peter Jacobsen af Rumohrsgaard, der her stod i handelen.

Senere kørte vi tilbage til Flensborg hen imod aften, og tog om natten paany ind paa Dølls hotel. Om morgenen indfandt Elley sig, og vi tog med ham hen til begge hans fætre, ølbrygger Elley, der havde et stort bryggeri og god afsætning til vor hær, og en anden fætter, der var mægler. Begge brødre, især den sidste, var dansksindede. Han førte os ud til sin svigerfader hr. Cortesen paa Adelbylund, hvor han havde en større landejendom. Han var dengang dansksindet, men da kort efter sprogreskriptet udkom, ifølge hvilket det danske sprog skulle prædikes hveranden søndag i kirkerne i Angel, traadte han op imod det, blev valgt ind i stænderforsamlingen, og stemte her med det tyske parti. Efter at vi havde set os omkring i Flensborg, hvor vi var oppe paa Duborg og inde i Nicolaj kirke, kørte vi igen tilbage til Sønderborg, hvor vognen med familien var kommet os i møde. Rejsen kostede hver 30 mk. cour. eller 10 rbdl. cour.

Kort efter at jeg var kommet tilbage til København efter ferien, var jeg til session, hvor Bruhn og jeg blev taget. Jeg gik skolen igennem i 14 dage, og blev saa kasseret paa grund af kortsynethed, hvorved der blev stor glæde i hjemmet.

Elley havde været i besøg hos mig sidst i september, og lidt hen i oktober gjorde min broder med sin kone et besøg hos mig i København. Han havde aldrig tidligere været i København. Han havde ikke meldt sig i forvejen, og jeg var derfor ikke nede for at tage imod dem, da de kom med dampskibet fra Sønderborg. De tog ind paa hotel d'Angleterre, og havde spist ved Tabel d'hod. Derfra maa de have faaet et bud til mig. Da jeg kom derhen, blev vi enige om, da han mente, det blev for dyrt at bo der, at vi straks skulde tage ud at hilse paa Rist, saa

ville fru Rist vistnok opfordre Marie til at bo der, og min broder ville tage logi hos mig. Fru Rist ville have beholdt dem begge, men min broder foretrak at blive hos mig. Vi vendte tilbage til hotellet og fik tøjet besørget hen paa de behørigte steder. Vi blev et par gange indbudt til middag hos fru Rist, besøgte ogsaa kaptajnen flere gange paa hospitalet, hvor han endnu laa, skønt det var bedre med ham. Vi aflagde ogsaa en dag visit hos fru Diogenes, der boede paa Christianshavn hos sin moder. Om dagen gik vi gerne ud til Østerport for at møde Marie, og derefter besaa vi de fleste samlinger: Thorvaldsens museum, det oldnordiske museum, det etnografiske museum, den kongelige malerisamling, var i Tivoli og flere gange i Det kongelige Teater, hvad der morede mest. Vi spadserede til Frederiksberg og paa Volden og saa en del af byens mærkværdige bygninger. Vi var ogsaa paa Rosenborg slot, det kostede 3 rbd. Marie var med til det vigtigste, men ikke til alt, da hun jo ogsaa skulle opholde sig lidt hos fru Rist, saa gik min broder og jeg paa egen haand.

Han var glad for turen, hvilket jeg saa af hans brev af 24. okt., hvor han skriver: Du har vist nok for lang tid siden ventet at høre noget fra os, og dertil var du berettiget, men da vi havde isinde at sende dig et par øbler, saa tænkte jeg at udsætte skrivningen til den tid, og modtager du altsaa herved begge dele. Vi havde en meget behagelig tur hjem, da vejret var saa godt. Da kontrollør Bülow med frue var med skibet, saa havde man da en bekendt. Vi kom til Sønderborg næste dags morgen kl. 8. Først maa jeg nu aflægge en tak fra os begge til dig for al den ulejlighed og besvær du havde med os, hvilket du alletider saa gerne paatog dig, hvorfor du atter ret mange gange være takket. Denne rejse, omendskønt den kostede mig 70 rbd., ville jeg ikke undvære, og baade Marie og jeg tænker tit paa de mange fornøjelser og nydelser vi havde under opholdet der, dog er det skade at vi, skønt tiden blev udnyttet saa godt man kunne, dog maatte beklage at vi endnu ej kunne være blevet nogle dage for at faa alt med hvad der var værd at se. Men man kan jo alletider om nogle aar, gøre turen om, og da er det godt at have noget i baghaanden. Der er flere som siger til mig, at jeg næste gang skal gøre en rejse til Hamborg, Berlin o.s.v. Jeg troer meget gerne at man der kan se uhyre meget, da disse og andre kunne overgaa København i et og andet. Det kan være mig lige meget, jeg ville dog hellere gøre en rejse igennem vort fædreland, thi ligesom det er vigtigt at man først lærer sig selv at kende, før man vil lære at kende og bedømme andre, saa anser jeg det for vigtigt at man først lærer sit eget land at kende før fremmede lande. Det er ikke saa godt med Marie, for nogen tid siden fik hun et slemt stød af Peter i det daarlige bryst, som har voldt hende mange smerter, nu er der gaaet hul, og vil jeg haabe at det snart maa blive godt. Jeg venter dr. Nielsen her i øjeblikket for at se til hende. Fra børnene tak for de Amager folk.

En streng tid med krigskørsler o.s.v.

Tyfus grasserer i sognet o.s.v.

1851.

En stor russisk flaade ved Als.

Om sommeren 1850 laa der en stor russisk flaade her i vore farvande, den laa længe ved Lyø. Senere laa den ogsaa ved Sønderborg og Høruphav. Sidste sted var biskop Hansen ombord paa et stort linieskib med 120 kanoner, den 16. september var min broder med familie ogsaa ombord paa det, han gav drikkepenge 12 sk. og for en baad 2 mk. 8 sk. Fiskerne og andre tjente herved mange penge. De russiske matroser begik iøvrigt ikke excesser, og blev langt mildere behandlet end man skulle tro. Deres præster, som kaldtes poper, saa ud til at staa paa et lavt dannelsesstrin, de og matroserne drak sig tit fulde, naar de gik i land, de andre trak dem da ofte til en post og pøsede vand paa dem, hvorved de atter blev sødrue. Kongen kom paa denne tid til søen, og denne gav et gilde først i oktober i Sønderborg, til hvilket var indbudt viceadmiralen med to andre admiraler og stabscheferne. Det syntes at interessere dem meget, at kongen, minister, bønder, borgere, militær og civile saaledes sad ved samme bord med temmelig ugenert munterhed.

Forandringer i embedsstanden 1848 - 1851 o.s.v.

a. civile embedsmænd. b. gejstlige embedsmænd o.s.v.

Pastor Bernth bliver kapellan i Hagenbjerg.

De strenge krigskørsler vedblev ogsaa i januar 1851. Slesvig følte krigens byrde, i særdeleshed de idelige intendanturkørsler i Flensborg og Slesvig to og undertiden tre gange i hver maaned. Til hver tur medgik 7 a 8 dage og stundom mere, og det var ikke sjældent, at karl og vogn for hver gang kostede 7 a 8 rdl. cour. Bønderne med 30 td. land stod for en plov ligesaa vel som dem med 100 td. land og maatte altsaa præstere det samme som disse. Da jeg kun stod for en plov, maatte jeg heller ikke klage. Krigskørslerne kostede 257 mk. 9 sk. cour.

Krudt anbragtes i Ketting kirke 1851. Der havde i længere tid ligget krudt i Hørup kirke, den blev nu tømt, da den var halvt falden færdig, og først i januar blev Ketting kirke oplagssted for krudtet. Alt det indvendige i kirken blev ryddet ud, vinduerne tilmurede og kirken opfyldt med krudt.

Krigen endt o.s.v.

Børnene faar strubehoste. Den 5. marts var min broder med sin kone i Sønderborg. Hen paa eftermiddagen kom en ekspres ridende hjemme fra og meldte, at Peter pludselig var blevet meget syg. Vi kom i en fart hjem, og til al lykke havde doktoren allerede været der og taget sine forholdsregler, næste dag fik de andre to samme sygdom, og i flere dage var de meget daarligere, men det blev snart bedre.

Baron Wedell skovrider paa Nygaard. Den 10/5 tog den gamle skovrider forstraad Grotrian sin afsked og flyttede til Nordborg. I hans sted kom baron Wedell som skovrider.

Først i maj var min broder med som taxator paa Gammelgaard ved overleveringen til den nye forpagter hr. Møller. De følgende dage

var han med som opmand ved afleveringen af Sønderborg og Augustenborg Ladegaard respektive til forpagter Clemensen og Hanik. Fiskebæk paa Sundeved blev ogsaa bortforpægtet, denne fik hr. adjutant Drescher.

Fritz Hansen Løjtertoft bliver elev paa Lysholm.

Den 8. juni holdtes en folkefest paa Dybbølbjerg, hvor hele familien fra Lysholm var med. Den var stærkt besøgt, ogsaa af en del folk fra Danmark. Birkedal holdt her en tale, hvori han ironiserede over det hellige romerske rige.

Vejrligets karakter i 1851.

Rapsen stod ret godt og blomstrede den 4. juni. Hveden, byggen og havren trængte til regn, ligeledes kløvermarken. Kærne var paa græs ialt 40, 1 tyr, 5 toaarige og 7 etaarige kvier. Der var kløver i Bjergkobbøl, og der var der tørt for alvor. Frugttræerne stod i et herligt flor og tegnede ualmindelig godt, desværre var der den 4/6 om formiddagen en meget varm, tyk, taaget luft, som uden tvivl gjorde megen fortræd. Den 15. september var høsten fuldendt paa 12 dage.

Min broder gør en rejse til København 1851.

Mandag middag den 19. september rejste han med dampskibet Vesper til København og bad mig derfor om at møde paa Toldboden for at tage imod ham. Han logerede hos mig i Sct. Pederstræde nr. 125. Vi kom flere gange til kaptajn Rist's og spiste til middag der, og en dag lejede han en vogn, og vi kørte gennem Dyrehaven, hvor vi var oppe paa lystslottet Eremitagen, inde i beværtningsstedet Fortunen, igennem Lyngby, forbi Jægersborg og henne paa Drevsens papirfabrik paa Strandmøllen, hvor vi saa, hvorledes maskinerne bearbejdede papiret. En dag kørte vi til Roskilde med banen for at bese domkirken, hvor vi var rundt i alle de forskellige kapeller. Vi saa de forskellige samlinger og museer, som han havde set forrige aar, var desuden oppe paa universitetsbiblioteket, i teatret adskillige gange, paa den Molteske malerisamling og i Tivoli. Han forblev i København i 9 dage og rejste den 28. sept. med dampskibet Diana nord om Sjælland hjem. Den 6. oktober skriver han: "Først vil jeg takke dig for alt, hvad du gjorde for mig for at gøre opholdet i København saa behageligt som muligt, hvad det ogsaa i sandhed var, omendskønt jeg ikke vil nægte, at jeg dog tilsidst blev ked af alt dette, og længtes efter hjemmet, og komme tilbage til sin gamle tur. Man er ganske uvant til at se saadanne uhyre store samlinger og bliver forstyrret af den bestandige vrimmel og spektakel." Fra København til Helsingør brugte de 1 1/2 time og han opholdt sig paa dækket, brugte sit glas for at se den dejlige kyst til højre og venstre side. I Kattegat gik en meget stærk sø, og da opholdt han sig for det meste i kahytten. Fredericia naaede de først om aftenen i mørke, det tog tid med at komme i baade og gaa i land, henved 3/4 time. Han var urolig for sin vadsæk, der med alt det andet tøj laa paa dækket, og hvori han havde 2000 rbd. til hr. Günthersohn i Sønderborg. Næste dags aften om søndagen kl. 6 ankom han til sit hjem, hvor der var stor glæde, især blandt børnene over det medbragte legetøj. Tilsidst bad han mig hilse studenterne Nielsen og Krog og lovede at sende min værtinde et par ord. Turen kostede 75 mk.

Ketting kro solgt 1851.

Min broder solgte kroen og Marens hus til vor søster Anna og hendes mand Hans Jørgen Møller for 5000 rbd. cour. Der var først tale om forpagtning, men da Møller blev omsinds og helst ville købe, gik han ind paa handelen.

Den 25. november sendte han mig æbler og pølser, hvad han gjorde hvert aar, og to oste til min værtinde. Desuden "Adam Homo", som han havde læst med stor interesse, men han mente dog ikke, den egnede sig for unge mennesker. Hans kone havde et daarligt ben, som hun af og til havde store smerter i.

Den 26. nov. ville han begynde at mergle Antoinettes Kobbel, der var det sidste, saa var han færdig med dette arbejde, men det var meget besværligt, da de maatte hente merglen fra graven i Langkobbel, og først skulle have vandet ledet fra den.

En dattes fødes 1851.

Den 23. december meddelte han mig, at der var født en lille datter den 11. dec. "Min gode Marie, der i de første dage havde bedret sig, fik atter et tilbagefald, som hun rigtignok selv var skyld i, da hun en dag gav sig til at løfte paa den svære Jørgen, og har derfor atter maattet bruge læge, imidlertid er det nu atter i god bedring, og jeg haaber snart at faa hende paa benene igen. Den lille er et sundt og godt barn, der trives kendeligt, og ligner Anna. Marie har det gud ske lov godt med brystet i aar, forrige gang fik hun det rigtigt at prøve. Jørgen var ogsaa meget svagelig en lang tid, saa at vi ret maa takke gud, der denne gang har ladet alt gaa saa godt. En glad jul ønskes dig. Peter og Anne har gaaet i danseskole hos hr. Andersen i vinter, sammen biskoppens, pastor Fangels og Jensens børn i Hundslev, det endte med et børnebal i Guderup, hvortil ogsaa en del andre børn var indbudt."

Den 13. februar 1852 blev den lille pige døbt i Egen kirke og fik i daaben navnet Christine Kathrine Knudsen.

En ny mælkekælder bygges 1852. Arbejdet kostede 741 mk. cour. En ny kørevogn anskaffedes, da den gamle var slidt op, det var en faeton, smuk og smagfuld, men ogsaa temmelig dyr, men naar man vil have noget godt, maa man ogsaa godt ud med skillingen. Den kostede 492 mk. cour.

De var meget ude i paasken 1852 o.s.v.

Christian Hollønder fra Sønderborg var i besøg et par dage paa Lysholm. Han kom for at sige farvel, da han kort efter skulle til Ahlmann paa Ussinggaard som forvalter. Det var altid en glæde for min broder, naar hans elever kunne komme lidt i vej.

Køerne kom paa græs den 18. maj, ialt 41 malkekøer, det var godt, han havde den nye mælkekælder.

I ferien var pastor Bernth fra Hagenbjerg et par dage paa besøg paa Lysholm, i hvilken tid de var stærkt paa farten.

Fra den 13. til den 20. sept. var kaptajn Rist og frue i besøg paa Lysholm. I den tid var de meget paa besøg hos venner og bekendte.

Da de rejste, tog de den lille Anne med til København, hvor hun skulle forblive, indtil min broder senere ville afhente hende.

Den 27. sept. rejste pastor Fangel, Oxbøl, tilligemed sin kone til København. I den anledning kom hans søn Holger til Lysholm. De logerede hos fru Fangels broder kaptajn Mathiesen.

I oktober 1852 blev der holdt en stor landmandsforsamling i København og tillige en stor produktudstilling i Ridehuset paa Christiansborg slot. Af alsingere besøgte den blandt andre af skovrider Ulrich i Sønderskoven, proprietær Matzen, Melsgaard, forpagter Møller, Gammelgaard og min broder. Den 4. okt. sejlede han med dampskibet fra Sønderborg nord om Sjælland og forblev indtil den 15. okt. Han bad mig om at tage imod sig ved Toldboden, jeg gik da derned, men da det blev mørk aften og sengetid, og skibet endnu ikke var kommet, gik jeg hjem, da jeg ikke troede, at det ville komme. Kaptajn Rist havde ogsaa været der en tidlang, men gik hjem. Jeg gik derfor i seng. Men paa natten bankede det paa mit vindue, jeg boede nemlig i stuen, og det var min broder, der var kommet. Han fortalte nu, at dampskibet havde haft en drøj tur over Kattegat og derved var blevet forsinket. Matzen havde været meget i diskussion, havde forfægtet Slesvigs selvstændighed, i hvilken henseende min broder havde gendrevet ham. Om morgenen fik vi besøg af hr. Møller, der havde haft svært ved at komme ind om aftenen, han maatte ringe paa flere steder, inden der blev lukket op.

Tiden tilbragtes nærmest paa den maade, at min broder overværede de forskellige møder og hørte paa foredrag og taler, der blev holdt paa universitetet og andre steder. En proprietær Pind var meget for at lade sig høre, hvorfor der undertiden raabtes: "Op med Pinden", hvorover der blev stormende jubel. Vi var ogsaa flere gange paa udstillingen, hvor vi havde Anne med. Paa basaren vandt jeg et mandshoved af det segebergske kalkbrud, og det blev senere opstillet paa Lysholm i haven foran spisestuen, hvor de mange blomster stod om sommeren. Anne ville gerne prøve at køre med jernbanen, vi tog hende da med ud til Frederiksberg, hvor hun i Alleenberg kom op at køre i en karussel, det gik for jernbanen. Hun var ogsaa med til den store afskedsmaus i Kasino, der blev holdt mange taler. Vi var ogsaa flere gange ude hos kaptajn Rist's. Den sidste aften laa Anne hos min broder og mig i mit logi. Rejsen kostede ham 74 mk. 11 sk. cour. foruden en del indkøb. Den 15. okt. rejste de tilbage syd om Sjælland. Den 19. okt. skriver han, at han takker mig for den beviste opofrelse og velvilje, samt broderlige venskab, jeg havde skænket ham under hans ophold i København, "hvilket bidrog til at gøre mig det saa lidet besværligt som muligt, som det ellers maa falde for den der er ubekendt og uden vejledning i en saadan stor by. Forresten maa jeg sige, at jeg, og det er da ikke at forundres over, nu begynder at føle mig ret hjemlig og bekendt i hovedstaden, og det er mig saa meget behageligere som jeg derved lettere kan tilbagekalde alt i min erindring. Vor hjemrejse var meget heldig. Den første dag fik skovrider Ulrich, Møller og jeg os en l'hombre, Anne blev lidt søsyg i Køgebugt, men det gik dog snart over, hun var da tapper igen, med hvilket hun vedblev hele

tiden til Sønderborg, hun morede næsten hele skibets personale med sin munterhed og ugenærthed, den ene og den anden puttede derfor noget til hende. Til Sønderborg ankom vi næste dags formiddag kl. 9, hvor vognen med Peter og Holger holdt paa skibsbroen. Vi blev naturligvis modtaget med stor glæde ved hjemkomsten.

Høstgilde paa Lysholm.

Den 18. oktober havde vi høstgilde, der dansedes til kl. 3 1/2 morgen.

Den gamle præst's fødselsdag i Hagenbjerg 1852.

Onkels fødselsdag blev i aar fejret paa en smuk maade, da det var hans 80 aar. Først havde tante Frost faaet Dannebrog hejst paa græsplænen om morgenen. Om formiddagen indfandt sig allerede gratulanter nemlig amtsforvalter v. Gähler, apoteker Balle, Matzen og kone Melsgaard, madam Seyfert fra Nordborg med en stor kringle, gl. Fangel og bendrejer Petersen, hvilke sidste blev til middag, hvortil ogsaa indfandt sig en del baade inviterede saasom de oxbølle, de lysholmer og de fægtenborger, og uindbudne som Fangel i Notmark med kone og den lille jomfru Fangel og pastor Grove. Foruden disse gæster, som alle blev til aften, kunne endnu nævnes om aftenen biskop Hansen med frue, baron Wedell, provst Thomsen med frue og Thine Fangel, og dermed tror jeg, at det er sluttet. Pastor Fangel i Oxbøl havde forfærdiget et ganske smukt transparent med onkels navnetræk og en passende indskrift, hvilket jeg tror glædede ham. Jeg maa ikke forglemme at omtale justitsraad Riegels meget smukke og festlige skaal, som han udbragte for den gamle onkel ved meddagsbordet, den tvang mig vand i øjnene. Ved det sidste var onkel ikke til stede, da det blev temmelig sent, og han havde meget fornuftigt listet sig i seng. Vor herre skænke ham kraft og sundhed endnu i en række af aar, det er mit ønske og min bøn.

Stændervalg 1852.

Den 9. december var der stændervalg. Bladt, Tandsgaard blev valgt til deputeret og Bonefeldt til suppleant. Min broder fik 141 stemmer, næsten alle i Egen sogn eller i Nørreherred.

1853.

Dette aar gav en streng vinter med frost og sne, og alle børnene blev meget syge. Den 10. marts om aftenen begyndte den lille Jørgen at blive syg, og det viste sig at være strubehoste i en betænkelig grad, næste dag blev de andre ogsaa syge. Flere dage vedblev de alle at være meget daarlige, men med guds og dr. Nielsens hjælp kom de dog paa benene igen og var den 31. marts alle saa godt som raske.

Ildebrand paa Gammelgaard.

Den 3. april om aftenen udbrød der ild i kohuset paa hovedgaarden. Fogden og karlene prøvede paa at faa kærerne ud, men det lykkedes blot at faa to ud, og saaledes brændte 172 udmærkede, velfodrede kær. Fra kohuset bredte ilden sig til den store kornlade, det hele stod paa i omtrent to timer. Om ildens opkomst vides intet.

Denne brand gav overtroen næring. Der stod nemlig to meget gamle lindetræer paa gaardspladsen i nærheden af vaaningshuset, der saa

ud til at være faldefærdige og ved storm let kunne beskadige stuehuset, af hvilken grund de paa forpagterens andragende blev fældet i efteraaret 1852, det viste sig da rigtignok, at de endnu kunne have staaet i mange aar. Om disse træer gik der overalt paa egnen det kendte sagn, at naar de blev fældet, skulle kohuset brænde og ikke en ko blive frelst. De forhenværende gamle forpagtere viste derfor ogsaa stor omhyggelighed for disse træer, nemlig den gamle Jacobsen, der var forpagter fra 1793 til 1840, han lod sætte støtter og jernbaand om dem, for at de ikke skulle falde om.

Den 11. april holdtes der sølvbryllup paa Rumohrsgaard, hvor min broder og hans kone indfandt sig om eftermiddagen, der var mødt en stor forsamling, ialt 40 personer. De forærede dem en sølvflødepotte.

Den 13. april 1853 holdt biskop Hansen og frue, Guderup, sølvbryllup, her var forsamlingen af gratulanter endnu større. Der tog min broder alene hen.

Den 15. april. "I dag staar jo det store slag i den forenede rigsdag, gid det maatte faa et for rige og folk godt udfald, mig synes det dog, som om det var bedst nu at følge den af ministeriet foreslaaede vej, da det dog vel ikke godt kan lade sig forandre uden ulemper. Alligevel er jeg i princippet enig med de 50, at de har ret er mig soleklart, dog uden at jeg anser det for saa farligt at opgive denne ret, men jeg vil ikke her inklade mig paa nogen politisk discuss, der til rigelighed bliver udtærsket i bladene, jeg kan kun ønske det samme som ovenfor, at alt maa faa en ende til held og velsignelse for fædrelandet." De 50 kæmpede for toldgrænsens bevarelse ved Ejderen og for kongelovens amnesti bevarelse.

Peter i Augustenborg skole. Min broder havde haab om at faa ham i Augustenborg skole, der var bekendt som den bedste skole paa øen, og faa ham anbragt i huset hos glærmester Petersen, en meget retskaffen mand, og en ordentlig, brav kone.

Min broder ønsker mig til lykke paa min 25 aars fødselsdag: "I anledning af 17. april din fødselsdag er det, at jeg sender dig disse linier. Det er jo den dag for et fjerding aarhundrede siden, at du første gang saa dagens lys. Hvilke forhaabninger, forældrene dengang har tænkt sig, er ikke godt at vide, de har vist været meget beskedne, for det var just dengang, da ulykkerne begyndte saa smaat at vise sig, og indtil da vidste din fromme moder ikke andet, end at alt stod vel til. Fader holdt det hemmeligt, saa længe han kunne, vistnok for at bære denne byrde alene, men den blev ham dog omsider for tung. Men han fik da ogsaa i nøden en tro hjælper, ja en saadan hjælper, der paatog sig en saa svær og tung del af byrden, at hun tilsidst segnede under den. Saa var det da, at den gode gud, som han saa ofte plejer at gøre, kom og tog den fra hende og ham, og satte dem derhen, hvor de bestandig kunne glædes ved og med hverandre. Jeg siger altsaa og tror, at forhaabningerne om din tilkommende stilling og anseelse i livet de har været beskedne, for de vidste jo, at de ikke havde kræfter og midler til at give dig en saadan opdragelse og

undervisning, som de kunne ønske. Næppe havde de tænkt sig denne nykomne frugt om 25 aar i København som teologisk student med bedste udsigter til snart at blive kandidat. Men herren lønner jo alletider den tro arbejder og velsigner den fromme sjæl, en saadan løn og velsignelse for vore forældre maa det vel da ogsaa være, at det er gaaet deres børn saa vel og endda saa vel, som de dengang næppe kunne haabe. Gid da fremdeles som hidtil herrens velsignelse maa hvile over dig og over os allesammen, og at vi da ogsaa ret af hjertet maatte erkende det gode, som vi nyder for en sand guds gave uden egen fortjeneste. Jeg ønsker fremdeles, at du maa opleve mange gode og lykkelige aar."

Ved den tid skriver han: "Min kone har to lidenskaber: at køre paa kane, og at læse de breve som manden skriver. Mandens, eller min, største lyst er at købe gamle bøger." Ja, min broder gik lidt for vidt i at købe bøger. Fra aar 1846 til 1852 løb hans udgift til litteratur nemlig op fra 200 - 234 mk. cour. Det var i disse aar, at han subskriberede paa Mejers store konversationsleksikon paa 46 tykke bind og paa "Danske Herregaarde", det var dyre bøger. Men det var ikke blot nyudkomne bøger, han købte, men ogsaa en del ældre. Naar han i avisen saa saadanne bøger tilfals, fik jeg gerne opfordring til at købe dem. Han skrev flere gange, at han ville aflægge denne lidenskab, men den blev dog ved at følge ham en stor del af livet, men han havde jo lyst til at læse, og derved berigede han sine kundskaber. Fra aar 1853 gaar disse udgifter dog betydeligt ned.

Ved den tid forandrede han ogsaa sit navn fra Knutzen til Knudsen, hans fader og forfædre skrev ofte deres navn Knutzen, derimod havde de to gamle onkler, hans faders farbrødre Jacob og Jørgen, der havde studeret i København, altid skrevet deres navn Knudsen og ikke med den tyske form Knutzen. Derfor skrev han til at begynde med sit navn Knut Knutzen og fik mig til det samme, saa at jeg i Odense skole altid blev skrevet Christian Knutzen, men da jeg kom til København, forandrede jeg det til Knudsen, hvad min broder saa ogsaa gjorde.

Den gamle præst Jørgen Knudsen fra Hagenbjerg plejede gerne en gang om aaret at være indbudt til Lysholm til middag, naar jeg var hjemme i ferien. De foregaaende aar plejede det kun at være ham og familien fra Oxbøl, men dette aar og i fremtiden var ogsaa biskop Hammed familie, familien Riegels fra Fægteborg, baron Wedells fra Nygaard og pastor Fangels fra Notmark indbudt til middag. Min broder og hans kone kom de andre steder, og saa ville de hellere have dem paa een gang. Theol Johansen Knudsen fra Gislev kom dagen før til Hagenbjerg, da han laa paa tur til Flensborg, for at besøge sin forlovede Anna, hvis fader var skipper og boede der. Han tog da med til Lysholm. Om eftermiddagen spadserede vi da med det øvrige selskab omkring i haven og ud i marken for at se kornet og kærerne. Det var meget smukt vejr. Henimod aften kørte min broders vogn Knudsen paa vej til Augustenborg.

Først i september var pastor Bernth et par dage i besøg paa Lysholm. Han skulle ligge oppe paa det lange kammer paa loftet, tante

Frost havde pyntet smukt med blomster, maaske var der en lille bagtanke med hensyn til hendes datter Grethe, men Marie blev vred og tog det hele bort igen. Vi var med familien til Sønderborg, hvor der var stor udstilling og tombola, ved hvilken lejlighed mange damer var i aktivitet, foruden en del damer fra Sønderborg ogsaa flere fra landet, deriblandt fru Schwensen fra Hørup, fru Grønlund fra Nordborg og frøken Riegels fra Fægteborg.

Landmandsforsamling paa Graasten 1853.

Den 23. august skriver min broder: "Da jeg i dag har modtaget underretning fra formanden for den mellemslesvigske forening, at jeg er blevet valgt til medlem af den komite, der er udnævnt til at bedømme præmiepløjningen ved det forestaaende landmandsmøde paa Graasten, og i denne anledning er anmodet om at give foreløbigt møde søndag den 26. august, saa ved jeg ikke, om du kunne have lyst til at gøre turen med. Du maatte da være her lørdag. Vi er her langt tilbage med høsten, dels er det ikke modent, dels sent at faa fra roden. Hils onkel og pastor Bernth." Den 13. oktober var han atter i Graasten ved landmandsmødet og overnattede paa Fiskebæk hos forpagter Drescher. Dengang var Als og Sundeved endnu forenede i en landmandsforsamling. Møller Eriksen paa Østerholm fik 2. præmie for pløjning, og min broder fik en præmie for koen Lerke, en smuk sort ko med en stjerne i panden. Det regnede uophørligt hele dagen.

Søndag den 13. oktober holdt vi høstgilde, det er ellers altid blevet holdt om lørdagen, men præsten fra Oxbøl gjorde mig opmærksom paa, at det var ukristeligt, noget jeg aldeles maatte billige. Der blev naturligvis spist, drukket og danset paa det kraftigste til kl. 4 om morgenen.

Min broder er højtideligt stemt.

Den 9. december om formiddagen var jeg gaaet en tur til Østerholm, hvor vi i denne tid kørte mergel. Paa tilbagevejen gik jeg min sædvanlige, men ikke korteste vej hjem gennem skoven langs ad vejen i Lange Thimians og op ad fodstien i Antoinettes kobbøl. Da jeg passerede den sidste, brusede mig med et en dejlig klokkeklang i møde, jeg stod da stille og lyttede efter, hvorfra den vel kunne komme og opdagede da til min store glæde, at det var Ketting kirkeklokke, det var maaske første gang efter flere aars forløb, thi saa længe havde dette guds hus været beslaglagt af hans excellence krigsministeren til magasin for kugler og krudt, bomber og granater. Her havde han ogsaa et udmærket opbevaringssted for slige genstande, da kirken var særdeles tør, hvad brød han sig derfor stort om byens beboere, der med deres vaaninger laa omkring kirken, og derfor svævede i den største fare, navnlig i tordenvejr, thi skønt kirken var forsynet med lynafleder, gennemlevede de mangan gang den største angst. Hvad vedkom det ham, at menigheden berøvedes deres tempel og klokkers lyd og maatte nøjes med skolelæsning og skolelokale, hvor kun 1/8 af den sædvanlige kirkeforsamling kunne finde plads, hvorfør mangfoldige, som ellers var flittige gæster i herrens hus og ved nadverbordet, aldeles blev hjemme, saaledes at der var bragt forvirring og forstyrrelse i

hele menighedens ellers altid smukke sans og interesse for det kirkelige og kristelige liv. Men for at komme til klokkerne igen, saa havde disse altid, naar de lød, stemt mig højtideligt og ofte vemodig, man paastaar jo ogsaa, at de har en anden lyd, naar der snart kommer lig, de maa da have noget mere sørgeligt i lyden. Saa meget er vist, at for mig lyder ingen klokker saa smukt, saa harmonisk og som jeg ville sige klangfuldt, men det gør vel noget, at det er min fødebys kirkeklokker, og hjemmet synes dog altid at være det bedste.

Der sendtes mig som hvert aar fra Lysholm og Hagenbjerg æbler, pølser og ost m.m.

1854.

I disse aar var min broder medlem af 12 mandskollegiet for Egen sogn. Kollegiet samledes gerne i borgestuen i præstegaarden, hvor biskop Hansen og hans kapellan pastor Grove var til stede. Beværtningen bestod i øl og brændevin, men min broder blev ogsaa gerne, naar forhandlingerne var endt, bedt med ind til te. Ofte gik han dog med de andre mænd, da han overfor dem generede sig for at gaa med ind, naar de andre gik hjem.

Frost, snefog og kaneføre.

En mandag i januar var de fra Solbjerggaard til Lysholm. Det blev et slemt snefog, og de ville have, at de skulle blive om natten, men den gamle madam Vogelsang ville hjem, og det lod sig dog endnu gøre. Selv var de alle i kane til Hagenbjerg, og flere kom i kane til Lysholm.

Indsamling af korn paa grund af dyrtid.

Paa grund af dyrtiden blev der overalt paa landet sammenskudt korn, rug og byg enten gratis i mindre eller til nedsat pris i større kvantiteter. I Egen sogn sørgede enhver by for sine, paa Østerholm var sammenskudt korn 18 td. rug og byg respektive til 8 mk. og 6 mk. cour. pr. td., hvilket korn møller Eriksen tillige malede frit. I Sønderborg gik borgmester og raad selv omkring og samlede penge i byen i samme anledning, der skulle paa denne maade være indkommet 600 rbd. Paa Nordborg blev præsten og herredsfogden uenige om maaden, paa hvilken indsamlingen skulle ske.

Lidt om politiken 1854.

"Hvad min mening om forfatningen for Slesvig angaar, saa giver jeg ikke en hvid derfor. Jeg tror i det hele, at man først skulle ud-danne et frit og kraftigt kommunalliv, thi det trænger Slesvig formentlig til, der saa længe har været kuert af embedsbureaukratiet, og er det endnu den dag i dag, thi i saa henseende er de danske juridiske embedsmænd ikke et haar bedre, end de tyske var. De ved som oftest at benytte sig af deres myndighed og almagt med en mageløs arrogance. Vor retfærdige minister Moltkes strengthed gaar omtrent til pedanteri, saaledes har han fornylig forbudt Skov- og Rejsekalender for aaret 1854 i Slesvig, fordi den ikke benævner prins Christian som tronfølger, men som prins af Glücksburg, men denne almanak er gerne trykt et halvt aar i forvejen, altsaa maaske førend rigsdagen havde

stadfæstet loven om arvefølgen." Han forbød ogsaa de danske blade "Fædrelandet" og "Dagbladet" og forlangte, at slesvigske embedsmænd og præster skulle søge rejsetilladelse, naar de ville rejse over grænsen ved Kongeaaen, undertiden var det en rejse paa en halv mil, naar de boede ved grænsen.

Husandagten.

Paa Lysholm var det skik i min gamle onkel Joh. Peter Knudsens tid, at folkene, naar de var færdige med middagsmaden, blottede deres hoveder, lagde hænderne sammen og takkede gud for mad. Hveranden søndag tog han og hans kone med flere af folkene i kirke, de andre søndage blev der læst op af en huspostille.

Den 3. maj skriver min broder: "Vi ligge nu i fuld bygning og er indskrænkede paa to smaa sovekamre, hvor vi har hele menagen." Min broder havde i flere aar haft i sinde at bygge helt om indvendig i stuehuset, men han ville ikke forhaste sig, han ville nøje overveje sagen, førend han tog fat paa arbejdet for ret at faa det gjort til tilfredshed. Han udkastede da flere planer og lavede tegninger, og da han saaledes var kommet til et bestemt resultat, besluttede han sig til at udføre det i 1854, man maa ogsaa sige, at han har ære af dette arbejde. Alle beboelsesværelser blev lagt ud til syd mod haven, i en lang række laa her 5 værelser: sovekammer, en lille dagligstue med udgang til køkkenet, den store dagligstue, havestuen og den store spisestue længst mod vest, alle forbindelser med dobbelte døre, saa at naar de alle blev lukket op, kunne man se fra den ene ende af huset til den anden. To glasdøre førte ud til haven, den ene fra havestuen og den anden fra soveværelset. Mod nord indrettedes ved siden af den store spisestue to gæstekamre, hvoraf min broder tog det nærmest ved forstuen til sit kontor og bibliotek, dernæst forstue med trappe op til loftet, fra forstuen indrettedes en lille gang med indgang til den store spisestue og nedgang til kælderen. Paa den modsatte side en gang til køkkenet, her i denne gang gik en dør ind til en gæstestue og til et lille jomfrukammer. Fra gangen kom man ud i køkkenet, ved siden af dette var et spisekammer, en dør førte fra køkkenet ud til en lille forstue for folkene, og en gang førte ned til mælkekælderen. Ved siden af forstuen laa folkestuen, der forhen havde været mælkestue. Paa loftet indrettedes der 5 værelser foruden et kistekammer. Her fik ogsaa pigerne deres kammer, hvortil en trappe førte op fra den lille forstue. Naar man hertil regner, at alt blev smukt malet og tapetseret, maa man tilstaa, at det ikke blot blev smukt og venligt, men ogsaa tillige en bekvemt indrettet bolig. Hele arbejdet kostede 1731 rbdl. 1 mk. 2 sk. R.M.

Indførelse af rigsmønten.

I 1854 blev indførelsen af rigsmønt i stedet for courant paa-budt.

I dette aar havde de paa Lysholm en del vanheld med kreaturerne. Først i maj maatte en udmærket ko slaas ned paa grund af sygdom, den var anslaaet til 36 rbdl. I samme maaned døde en kvie, der havde kastet om efteraaret, til 30 rbdl. 6 juni kvaltes ved at falde i en

grøft om natten en ko i god foderstand 32 rbdl. Den 8. juli døde en ung, stor ko ved om natten at falde i en grøft, den var rigelig 50 rbdl. værd. Den 13. juni døde en toaars bede, værdi 7 rbdl. 31. sept. kastede hoppen Schnell et fæl, og paa grund af de usædvanligt høje priser paa heste var dette et betydeligt tab.

Den 30. juli faldt Peter i vandet paa Augustenborg nede ved skibsbroen, hvor han balancerede paa rækværket paa den derværende sluse, og var der ikke i det samme kommet en mand forbi, der straks hjalp ham op, kunne det have set slemt ud for ham. Desværre kunne mandens navn ikke efterspores. Den 18. august faldt Peter ned fra det øverste loft gennem et aabent kaminhul ned paa gulvet i salen, altsaa fra to lofter, han stødte et par tænder løse i munden og fik et temmelig stort hul paa hagen, hvormed han saa atter slap meget heldigt fra det efter omstændighederne. Han var en meget vild dreng, dog god af hjertet. Vor herre forunde, at vi maa faa glæde af ham.

At stryge for kaalen.

Den 24. august var kornet ophøstet, naar kærnekornet var ophøstet, var det gammel skik, som blev vedligeholdt paa Lysholm, at hele høstpersonalet med deres respektive avlsredskaber ilede ud i haven, marcherede hen foran kaalen, hvor karlene gav sig til alle paa en gang at stryge deres leer. Det kaldtes "at stryge for kaalen". Meningen var da den, at nu skulle kaalen heren, hvilket forhindredes derved, at man skyndte sig ud i haven med flasker og glas for at skænke dem hver en snaps.

Den 27. august. I dag køres hvede ind fra to ladesteder med 3 vogne fra hvert sted. Naboen Jens Pedersen, Skovfoged og Christen Ebensen, der har tilbudt at hjælpe med deres heste og vogne, er ogsaa taget i brug. Det er glædeligt at have saa tjenstvillige og hjælpsomme naboer i en saa vanskelig og besværlig tid, som det er i aar, navnlig for mig, der i aar har to marker med vintersæd mest hvede. Ogsaa J. Hansen paa Bommerlund havde tilbudt mig sin hjælp. At benytte søndagen som enhver anden dag, har jeg ikke lyst til, den bliver dog altid en egen dag for sig, med noget vist højtideligt. For mig er søndagen den smukkeste dag i ugen.

Han hylder ikke den reaktionære politik.

Tirsdagen den 8. august erholdt jeg tilsendt med posten bladet "Københavneposten", heri søger minister C. Moltke at vække sympati for ministeriet her i Slesvig. Bladet er følgelig aldeles ministerielt sindet og gaar stærkt løs paa oppositionen i kongeriget, navnlig imod juristerne. Justitsraad Riegels, der just var her paa Lysholm, og som det var paalagt af kammerherre Helzen at bede mig om, at jeg ville gøre det bekendt i videre kredse, erkendte at jeg ikke hylde bladets tendens, og at jeg altsaa ikke kunne paatage mig sligt.

At køre med fokken 1854.

Med det sidste korns indagning anstilles et festligt optog med den saakaldte "fok" (sønderjydsk fukke, nørrejydsk fugge), den bestaar af et trækors ca. 3 a 4 alen højt, hvilket omvikles med sæd,

udbaldyret med blomster overalt, ofte faar en saadan ogsaa mandfolkeklæder paa og en stor hat paa hovedet. Imedens saaledes det sidste læs korn læsses paa vognen, pyntes fokken af pigerne. Hestene udstafferes tillige med blomster, og fokken læsses paa høstvognen under almindelig jubel, hvor den sættes midt i med en karl paa hver side for at holde den oprejst. Under idelige hurraraab køres derpaa hele høstpersonalet paa samme vogn, og kunne de ikke rummes, da paa en anden bagefter hjem til gaarden, hvor der køres tre gange rundt paa gaardspladsen, derpaa holdes midt for hoveddøren, her bliver hele personalet beværtet med brændevin, de der holder fokken, drikker den først til og hælder brændevinen ned paa ham, derpaa føres han under rungende hurra ind i laden. Undertiden kører man lidt omkring med fokken til de nærmeste naboer, der ogsaa giver en snaps.

Stændervalget 1854.

Til stændervalget var min broder udnævnt til valgassistent. Mandag den 22. maj mødte følgende sogne: Ulkebøl, Ketting, Egen, Notmark og Asserballe. Tirsdag den 23. maj: Svenstrup, Hagenbjerg, Nordborg landsogn og Oxbøl. Den 24. maj: Hørup, Tandslet, Lysabild og Kegenæs.

De to kandidater, der fik flest stemmer, var: Dannebrogsmænd Bladt af Tandsgaard med 260 stemmer, han blev deputeret, og K. Knudsen til Lysholm med 215 stemmer, der blev suppleant.

Min broder skrev til mig: Jeg kan naturligvis være mere end tilfreds med de stemmer, jeg fik af mine medborgere, hvilket jeg saa meget mere har kunnet glæde mig over, da jeg ikke selv har givet anledning dertil, men meget mere søgte at undgaa enhver ytring med hensyn til valget. Men denne glæde bliver dog for mig betydeligt formindsket, naar jeg spørger mig selv, om jeg har fortjent saa mange stemmer, og er værdig til deres tillid, og jeg saa med sorg maa tilstaa for mig selv, at jeg savner mange af de egenskaber, der fordres til at være en folkerepræsentant, at mine kundskaber er mangelfulde og ringe. Men saa trøster jeg mig igen med, at skulle jeg ved uformodede omstændigheder blive indkaldt, tror jeg, at gud nok hjælper og giver kraft og styrke, naar man har en redelig vilje.

Herom skriver han videre i sin lille bog: Stundom pækommer mig en stor ængstelse med hensyn til, at jeg har paataget mig en suppleants post, i det tilfælde at jeg skulle komme til at møde i stændersforsamlingen. I saadanne ængstelige øjeblikke pækommer det mig, at jeg er aldeles uduelig til sligt, at jeg ingenting forstaar, og jeg fortryder da meget, at jeg ikke nægtede at antage det paa mig faldne valg. Til andre tider har jeg igen godt mod.

Sønnen Nicolaj født 1854.

Den 10. sept. Det er med sand glæde, at jeg kan meddele dig, at dine i dit sidste brev udtalte gode ønsker med hensyn til min kones befindende er gaaet i opfyldelse. I gaar aftes kl. 11, altsaa den 9. september, er hun nedkommet med en sund og rask dreng, alt gik heldigt og rask.

Høsten endt 1854.

Høsten blev vel overstaaet paa boghveden nær, og den blev meget

godt bjerget, da jeg gav tid, til vi fik det gode vejr. Det har fyldt helt gode, hvad de fyldte lader og de store stakke, af hvilke jeg har fem indeholdende ialt 190 læs, kan bevidne. Det er herrens velsignelse, jeg glæder mig nu til det gode, lange efteraar, man nu kan vente, naar høsten er saa tidligt endt, og man kan faa ro til at glæde sig ved den skønne natur.

Kaptajn Rist i besøg.

Sidst i oktober var kaptajn Rist og frue, 3 børn og en pige i besøg 3 dage. De var paa gennemrejse til København, hvortil han var blevet forflyttet og ansat ved 10 bataillon.

Privat klub oprettet.

Sammen med flere andre familier: provst Hoeck, Ketting, forpagter Møller, Gammelgaard, forpagter Kilding, Gunstrup, bager Thomsen, Augustenborg, proprietær Thomsen, Hartspring dannede de en selskabelig klub. Det blev bestemt, at anretningen skulle være helt tarvelig, men det varede dog ikke længe, før den ene søgte at overbyde den anden. Navnlig gik begge fruer Thomsen vidt i den retning.

Barnet blev døbt.

Den 12. november blev deres søn døbt i Egen kirke af biskop Hansen og fik navnet Nicolaj Ernst Frost Knudsen.

1855.

Det var en meget streng vinter, en af de strengeste i den nyere tid. Istransporten varede i 75 dage, kulden var skarp og bedøvende, og der faldt ogsaa en del sne. Alle de danske sunde var tillagte, og der var almindelig samfærdsel mellem alle øer og over Øresund. Posten hentedes i lang tid over Samsø til Aarhus over isen.

Anne var hos biskoppens nogle dage i julen og tog de yngste af deres børn med til Lysholm et par dage. Hr. Evald og frøken Øst pynkede en senere aften et juletræ for børnene, der gjorde stor lykke.

Min broder skriver: Den stakkels Doris har bestandig slem hoste, foraar og efteraar er jo værst for alle brystsvage. Doktoren har sagt, at hun maa ikke anstrenge sig, ak men for sildig, intet vil nytte, hun vil dø fra mand og barn, dø fra sine kære søskende, ak min bedste søster, dø vil hun saa tidligt fra mig. Dog jeg vil rive mig løs fra disse sørgelige betragtninger, men hvorfor fortie dem, det er dog bedre at være fattet paa det, end at give sig hen til et skuffende haab.

Møller i Ketting i livsfare.

Den 25. februar. Hans Jørgen Møller vor svoger i Ketting, var forleden i stor livsfare, han kørte nemlig nogle fra Kainæs i en kane over isen mellem Høruphav og Kainæs, da de kom midt ud paa isen, brast slæden igennem. Møller mærkede det lykkeligvis saa betids, at han kunne springe af, førend slæden sand. De to fruentimmer væltede af, og manden, der var kusk, sank i, nu laa han og jamrede sig, han havde faaet fat i skørtet paa den ene kvinde, der sad paa kanten af isen. Heldigvis kom nu Møller til og fik dem alle op paa isen.

Anden pinsedag den 28. maj var familien fra Lysholm som sædvanlig til middag i Hagenbjerg præstegaard. De gjorde om eftermiddagen en tur ned i præstegaardens skov. Da alt dette var overstaaet, og de skulde til at tænke paa at tage hjem, kaldte den gamle præst min broder op i sit kammer og spurgte ham, om han troede, at Elley ville tage ham det ilde op, hvis han gav ham 100 rbdl. til hjælp i den strenge og kostbare tid, som den stakkels Doris' sygdom havde ført med sig. Han ytrede, at hun egentlig var den eneste, der aldrig havde faaet noget af ham og fandt da, at det bedst kunne behøves nu. Det glædede Doris dobbelt, fordi hun derved saa, at han tænkte paa hende og tog del i hendes skæbne. Hun blev glad og laa paa det sidste og talte meget om Hagenbjerg. Hun døde kort efter den 31. maj. Min broder var meget be-
drevet over den kære søsters død.

Jeg blev teologisk kandidat.

Da min broder den 14. juni tog til Sønderborg, modtog han i Egen mølle et brev fra pastor Bernth, hvori han meddelte ham, at jeg stod til laud til den skriftlige del af den teologiske eksamen, hvilket glædede ham meget. Den 16. juni kom jeg op i den mundtlige prøve og fik laud i hovedkarakter. Det var saa meget heldigere, som vi kun var 3 af 25, der fik denne karakter, Hall og Schat Rørdam foruden mig. Da hele eksamen var afsluttet, rejste vi med dampskibet nord om Sjælland hjem. Vi overnattede i Horsens, hvor vi laa ombord, og kom dagen efter til Sønderborg.

Hen i oktober tog jeg fra Hagenbjerg til Lysholm og blev der i to aar for at læse med børnene. Peter kom hjem fra Augustenborg. Jeg fik mit værelse paa kvisten, der blev skole. Om morgenen og aftenen sad min broder og jeg mest i den lille stue ud til gaarden, som han dengang benyttede som sin stue. Den øvrige familie opholdt sig til daglig mest i børnestuen, og kun naar der kom fremmede, opholdt man sig i den store dagligstue ud mod haven. Den lille dagligstue mellem denne og børnestuen brugte de dengang selv til soveværelse. Men da der var megen støj og uro i børnestuen, hvor der tillige fandtes flere senge, blev de snart kede af dette og forandrede det saaledes, at børnestuen blev sovestue for dem selv og børnene, og den lille stue blev familiens dagligstue for alle.

En dag var klubben indbudt til Gammelgaard, hvor jeg var med, og hvor jeg var for første gang. Det interesserede mig at se den smukke have og blive bekendt med omegnen, hvor det gamle slot havde ligget, og andre mærkværdigheder var at iagttage. Hen paa aftenen kom jeg i en livlig disput med hr. Møller og min broder, der som alle her holdt med russerne i deres krig med Frankrig og England, hvorimod jeg holdt med vestmagterne.

Min broder blev indkaldt til ständerforsamlingen i Flensborg. Hen i november blev han i en tre ugers tid indkaldt som suppleant til møde i den slesvigske ständerforsamling, da den deputerede Hans Bladt af Tandsgaard ikke kunne give møde. Min broder rejste til Flensborg, hvor han boede paa Rasch's hotel. Her gives en kort beretning om hans ophold i denne tid ved ständermødet af breve, som han skrev dels

til sin kone og dels til mig, hvilke han bad os gemme, da han maaske senere ville benytte dem til en lille dagbog.

Paa Rasch hotel traf han flere af de deputerede fra Nordborg. I gæstestuen var der flere gæster, som han ikke kendte, men han formodede, at det var deputerede. En af dem nærmede sig ham og spurgte, om han ogsaa skulle til møde, og da han besvarede det, forestillede han sig som Lauritz Skau, og nu blev han ogsaa forestillet for de andre mænd: gaardejer Juul fra Hjerndrup, gaardejer Bruhn, Løjt, købmand H. Petersen, Haderslev, købmand Bahnsen, Aabenraa, pastor Møller, Vonsbæk og flere andre. Pastor Christiansen fra Medelby kom ogsaa til, og saaledes blev han da straks bekendt med flere af de herrer. Han ville nu straks efter anordningen forføje sig ud til den kongelige kommissarius for at melde sig og hilse paa ham, men Skau mente, at han hellere maatte opsætte det til tiden mellem kl. 6 og 7, naar han havde spist til middag. Til den tid gik han da derind, men traf ham ikke hjemme, hvorfor han afleverede sit kort, og saaledes var han færdig med den visit. Om aftenen gik han i teater, hvor han saa Elverhøj, det var det Borteske selskab, der gav forestillingen. Stykket blev i det hele godt spillet, især maatte han fremhæve madam Bruhn som Elisabeth Munk. Om aftenen var hans Krüger fra Bevtøft ogsaa kommet til, og ham lærte han ogsaa at kende. Naar man i Skau saa forstand og snille afprøget, saa saa man i Krüger den sande nordiske kraft, det virkelige mod og den sande djærvhed, han var som løven, der af naturen er godmodig, men i faren intet ænsrer. Derfor var han ogsaa i krigen overalt med armeen og skyede ingen færer.

Den 15. november. Næste morgen kom en af de kgl. sekretærer og overbragte mig en indbydelse fra kommissarius til middag kl. 5, samt tilsagde mig at møde i apellationsretssalen kl. 9,30 om formiddagen. Jeg fulgtes derhen med Krüger, Skau og Juul, og efter at alle deputerede var indtrufne, gik vi alle i procession hen til Nicolaj kirke, hvor der var lagt tæpper paa gulvet og hensat stole, saa at vi kunne tage plads paa hovedgangen. Efter at en dansk salme var blevet sunget, besteg biskop Boesen prædikestolen og holdt en meget god prædiken. Derpaa holdt provst Otzen fra Femern en tysk prædiken over den samme tekst, og dernæst sluttedes med en tysk salme. Herfra gik forsamlingen til stændersalen. Der blev her straks fra tysk side rejst indsigelse mod Lauritz Skaus valg, men han klarede sig udmærket, og ved afstemningen var der kun to stemmer imod. I forvejen havde de dansksindede deputerede aftalt at stemme paa kancelliraad Schmidt af Flensborg til præsident, men da han ytrede, at han ikke ville tage imod valget, blev provst Otzen fra Femern valgt til præsident. De egentlige forhandlinger kunne læses i bladet Dannevirke, da Skau straks sendte et referat til bladet.

Gildet om aftenen hos kommissarius var naturligvis efter stor stil, 18 retter mad og 6 slags vin. En del skaaltaler blev udbragt, næsten alle paa tysk, dog mod slutningen kom provst Hansen fra Huusby og pastor Møller fra Vonsbæk med et par gode taler paa dansk, som jo ogsaa ville komme i aviserne. Hr. Ahlefeldt, Lindau blev fuld ved bordet, og fik Krüger under armen efter bordet. Jeg talte med amtmand

kammerherre Holsten, der saa gerne ville besøge gamle onkel i Hagenbjerg endnu en gang. Kammerherre Raastrup havde jeg ogsaa en lang samtale med, man maatte jo se at træde lidt dristigt frem og ikke staa og gro fast i hjørnerne.

(Ovenstaaende er udtog af det første brev, det bliver for vidtløftigt at tage mere med.)

Det var første og sidste gang, han mødte i stændersalen. Min broder havde flere gange tidligere ytret, at han var ængstelig ved at have paataget sig hvervet som suppleant, da han syntes, at han manglede de fornødne evner og kundskaber i den retning, men vi ser her, at han udfyldte sin plads i denne henseende saa godt som nogen, ja maaske bedre end mangan anden. Han bevægede sig med lethed i disse kredse og blev meget agtet og afholdt baade for sin indsigt og for sit dannede og belevne og dog tillige beskedne væsen. Han lod ogsaa til selv at være glad for denne tur.

Børnebal paa Lysholm.

Den 28. oktober var der et stort børnebal paa Lysholm, hvortil jeg skulle indbyde pastor Bernth, pastor Fangel og frue, Oxbøl med deres søn Sofus. De børn, som var indbudt, var: biskop Hansens 3 yngste piger, pastor Fangels 3 drenge fra Notmark, pastor Schwensens børn fra Hørup, Thomsens børn fra Hartspring, bager Thomsens foruden flere børn fra Augustenborg, proprietær Jessens børn fra Majbølgaard, provst Hoecks fra Ketting og flere andre. De morede sig udmærket, navnlig Peter Knudsen.

1856.

Skovrider baron Wedell Wedellsborg var ansat fra 1852 til 1862 som skovrider for Nørreskoven med bopæl paa Nygaard. Baronen blev forlovet og senere den 25. juni samme aar gift med sin kusine baronesse Holck. Hans kone var en lille, stille og beskedne dame, der lod til at genere sig i større selskaber, derfor blev hun ofte hjemme. Som baronen tidligere kom paa Lysholm, og min broder ogsaa kom paa Nygaard, saaledes gjorde han ogsaa straks med sin kone visit der, og baronessen kom der af og til, ligesom de ogsaa blev indbudt til Nygaard. Hun syntes at finde behag i min svigerindes omgang, thi for hende generede hun sig ikke. Denne mere fortrolige omgang fremkaldte lidt misundelse hos en og anden af de andre familier.

Baronen var ogsaa meget høflig og hensynsfuld overfor sine undergivne. Navnlig stod skovfoged Hans Dreyer paa Østerholm højt hos ham. I 1862 blev han forflyttet til Vallø som overfører.

Den alsiske klub blev ogsaa dette aar ved at bestaa, og derved kom jeg en del steder, hvor jeg ikke før havde været f. eks. til Gunstrup, provst Hoeck, Ketting, bager Thomsen, Augustenborg, proprietær Møller, Gammelgaard og proprietær Thomsen, Hartspring. Da Andersens, Kegenæsgaard i 1855 var blevet gift med provst Hoecks datter Sophie, blev han ogsaa indbudt, og vi kom ogsaa der igen. Der var ogsaa undertiden andre indbudte, som ikke hørte med til klubben, saaledes biskoppens paa Lysholm, Becker, Lysabild paa Kegenæsgaard, køb-

mand Otzen hos bager Thomsen. Da jeg ikke spillede l'hombre, kom jeg med i et whistparti. Klubben samledes ogsaa af og til om sommeren. En gang denne sommer kørte flere af dem først til Frydendal og derfra til Gunstrup. Disse gilder var rare nok, men min broder og hans kone blev dog tilsidst kede af dem, da det gik for tit paa, og til tider mod aftalen for flot til, og deres omgang blev paa denne maade mere og mere udvidet. Desuden fik de derved ikke tid til at besøge deres egen familie, og saaledes gik klubben efterhaanden ind.

Gildet i Østerholm kro.

Min broder syntes ikke rigtigt om herredsfoged Grønlund, Nordborg han gjorde derfor alt for ikke at komme i berøring med ham, men det var nu lettere sagt end gjort, han var naturligvis altid meget forekommende overfor min broder. Hr. og fru Grønlund gjorde visit paa Lysholm, og de var da nødt til at gøre genvisit. De blev ogsaa indbudt til fint selskab og var nødt til at indbyde igen, og saaledes kom omgangen efterhaanden i stand af sig selv. I denne sommer foreslog flere af noblessens familier fra Nordborg: justitsraad Riegels, der havde pastor Bernth med, herredsfoged Grønlund, toldkontrollør Bülow, toldforvalter Fauerschauw, dr. Jensen m.fl. en skovtur gennem Nørreskoven til Østerholm, her var der bestilt aftensmad i kroen. Til denne tur indbød selskabet familien paa Lysholm, og vi spadserede da til Østerholm hen paa eftermiddagen. Fru Grønlund, der gerne ville forestaa hele arrangementet, fik anstillet en leg, den man kalder "to mand frem for en enke". Det saa kosteligt ud, at se de ældre, som justitsraaden, hans damer og den tykke fru Jensen hoppe frem og tilbage med deres respektive herrer eller damer. Pastor Bernth hoppede med frøken Emma Riegels, de blev senere forlovet og gift. Da man nu skulle gaa til bords, foreslog fru Grønlund, at damerne skulle tage herrerne til bords, og hun selv aabnede ballet med at tage min broder til bordherre, det øvrige selskab fulgte paa samme maade bagefter. Da man havde spist, kørte justitsraadens vogn først frem for døren, vi var nu spændte paa, hvorledes man ville sidde paa vognen. Justitsraaden satte sig hos kusken, fru Riegels og frk. Hofmann paa det ene sæde og pastor Bernth og frk. Emma sammen paa det andet, og da vognen kørte bort, brød hele det øvrige selskab ud i et kraftigt hurra, og kort efter blev de virkelig forlovede.

Min broder havde i foraalet 1855 købt to smukke Angelbo kvier til en meget høj pris, over 100 rdl. for stykket. Han gjorde det for at forbedre sin besætning, han fik to tillægskalve af disse kvier en tyr og en kviekalv. Tyrekalven blev en smuk, god tyr, som han beholdt i flere aar, og efter den havde han en del smukt tillæg, velblandet, men af de bedste af malkekøerne.

Sommeren 1856 var meget kold, blæst, storm og graavejr med regn hørte til dagens orden. For det meste kunne man gaa med sin vinteroverfrakke hele sommeren, men det var alligevel et usædvanlig godt og frugtbart aar, kornet stod tæt og rigeligt. Høsten indtraf paa grund af vejret temmelig sent, den begyndte først i september, flere steder var man ikke færdig før ind i oktober. Min broder havde saaet sommerhvede i Antoinettes koppel, den stod ude endnu i oktober.

Bryllup paa Solbjerggaard. Den 9. oktober blev Thomas Vogelsang fra Bommerlund gift med datteren Karoline Vogelsang. De flyttede til gaarden Holbæk i Adsbøl sogn, som han havde købt.

1857.

Det blev en meget mild vinter, regn, blæst og tyk og gråa luft næsten hver dag. Der faldt ingen sne, i hvert fald ikke saa meget, at det blev kaneføre.

Den 24. januar var min broder og jeg paa en rejse til Graasten. Vi kørte med hans egen befordring til den nyanlagte chausse, undervejs var vi inde paa Holbækgaard for at besøge familien Vogelsang, ligeledes besøgte vi degn Hansen i Adsbøl, der var gift med vor kusine Kathrine Thomsen fra Hartspring. Dernæst kørte vi til Graasten, men hvad hensigten hermed var, husker jeg ikke.

De augustenburgske godser.

Aar 1852 købte den danske krone samtlige augustenburgske besiddelser i rede penge for 3 millioner rbdl. og betalte tillige gælden paa ejendommene

669.711 - 34 mk.

ialt 3.669.711 rbdl. 34 mk.

Deraf solgte regeringen efterhaanden følgende ejendomme:

1. Rønhave herregaard uden gods og skov	160.000 rbdl.
2. Hedemøllen for 50 td. byg aarlig og	5.000 -
3. Humbæk Mølle - 50 - - - og	5.000 -
4. Blæsborg Mølle uden afgift	8.000 -
5. Avnbølgaard uden gods	101.000 -
6. Kajnæsgaard - -	126.000 -
7. Werthemine - -	160.000 -
8. Gunstrup - -	60.000 -
9. Augustenborg kro	10.500 -
10. Potten ved Augustenborg 3 td. land	1.350 -
11. Flæskholm i Notmark sogn 10 td. land	2.150 -
12. Sønderwisch ved Sønderborg	3.000 -
13. Hørup mølle uden afgift	9.500 -

Ovenstaaende ejendomme blev solgt fra 1852 til 1857, senere, efterhaanden som forpagtningerne udløb, blev de øvrige ejendomme solgt ved offentlig auktion.

Sommeren 1857 var meget tør og varm. Uheldigt var det, at min broder i disse aar havde kærne i de to kobler Damkobbøl og Bjergkobbøl, hvor jorden var meget let. Høsten blev mindre god, og græsset meget sparsomt. Vandmangel indtraadte flere steder, men et overordentlig mildt efteraar bevirkede, at kreaturerne kunne holde sig længe ude, enkelte steder saas kærne ude helt til jul. Man avlede dette aar en usædvanlig mængde frugt. Denne sommer anskaffede min broder sig en vandvogn med tønde og trug til at køre vandet for kærne i marken, det lettede arbejdet, og kærne gik ikke og sled i græsset, naar de skulle trækkes til vands. En pump, der kunne flyttes, anbragtes da i det nærmeste vandsted.

Til svendegilde i Elstrup.

Den 23. juni var min broder og hans kone til svendegilde hos smeden Hans Henrik Møller, et saadant svendegilde holdtes hvert aar hos en af smedene i Nørreherred, og det gik paa omgang. Herredsfogden og alle smedene i Nørreherred var med, ligesom naboerne og nogle af vedkommende smeds anseligste kunder blev indbudt. Da min broder i disse aar brugte smeden i Elstrup, blev han ogsaa indbudt. Traktementet var som til et bondebryllup. Det kostede ham to rdl. Da svendene udgjorde et laug, og herredsfogden var laugets patron, blev laugsartiklerne oplæst om eftermiddagen efter bordet.

Den 1. juli var der stort landbomøde med dyrskue og bal paa Augustenborg for den alsiske landboforening. Ballet var paa slottet.

Tolvmandsmøde i Hagenbjerg præstegaard.

Den 1. juli blev der holdt tolvmandsmøde i præstegaarden. Dette bestod af præsten og 12 af sognets bedste mænd, det var en slags sogneraad, hvad der efterhaanden var gaaet ind i de fleste andre sogne, det holdt sig endnu i den gamle skik her. Der blev hvert aar holdt et tolvmandsgilde af en af kollegiets medlemmer, det gik paa tur. En ny tiltrædende mand blev af gildet drukket til for det følgende aar, og naar der ikke var kommet nogen ny mand ind i kollegiet, gik det paa tur til den følgende mand, gildet stod for.

Præsten havde allerede straks efter sin ankomst til Hagenbjerg i 1836 gjort et tolvmandsgilde, og nu kom turen igen til ham i 1857. Han gjorde da sit gilde, og det blev stort, thi foruden sin egen talrige familie: familierne Fangel, Oxbøl, Nordborg og Notmark, bendrejser Petersen, familierne fra Lysholm og Ketting, Hartspring, selv tante Thomsen, Augustenborg var der med sin tilkommende svigerdatter, saa var der alle tolv mænd med deres koner samt naboer, desuden skolelærerne og andre indbudte. Han tog Clausen, Brandsbøl til skaffer og en del nabokoner til at gaa i køkkenet, thi det hele gik som et almindeligt bondebryllup. Der var dækket i den store sal og i de to øverste kamre, og kuskene sad i borgestuen. I den store sal blev tolv mændene med deres koner bænket ved det lange bord hver paa sin side, og ved det andet bord familien. Ved tolvbordet sad præsten, hans kapellan Bernth med sin forlovede frøken Riegels, foruden en del af de andre præster med deres fruer. Min broder og jeg tog plads i det første gæstekammer for at oplive stemningen ogsaa derinde, at det ikke skulle blive for tørt for dem. I det bageste kammer sad en del af naboerne. Der blev ikke sparet paa mad, vin og cigarer. Der blev holdt en del taler inde i den store sal, men det varede ikke længe, før vi tog luven fra dem inde hos os, der blev holdt flere taler, foruden af andre ogsaa af min broder og mig. Der blev drukket temmelig stærkt og lød megen højkrøstet tale derinde, hvor vi sad, og vi havde vel ogsaa del deri. Gæsterne var muntre men ikke peraliserede, dog var det ikke frit for, at flere svingede lidt paa benene, deriblandt ogsaa min broder, og jeg for min del kunne ogsaa nok mærke, at jeg havde drukket temmelig meget. Paa grund af den muntre stemning sad gæsterne temmelig længe ved bordet i et godt laug, hvorfor der ikke blev tid til den sædvanlige køretur om eftermiddagen, hvorimod folk spadserede

omkring, var oppe ved kirken, hvor der dette aar byggedes et nyt taarn. Paa hjemvejen sad min broder og talte i et væk, han var oprømt, glad og veltilpas. Det var tilmed et dejligt vejr.

Medlem og formand i en kommission til at ordne plovtalet i Nørreherred 1857.

Paa grund af plovtalets ulige fordeling havde man i Nordborg amt følt byrden af talrige krigskørsler i krigens tid 1858 - 50, og især i det sidste aar, da en vogn med heste og kusk næsten hvert øjeblik laa 5 a 6 dage i Slesvig og ved Dannevirke i slud og regn, for det meste uden at komme ordentligt i hus. Der maa være indgaaet en besværing til det kongelige ministerium for Slesvig, og ifølge en skrivelse fra ministeriet af 26. januar 1857 blev der nedsat en kommission for at undersøge og gøre forslag til en bedre og mere ligeleg fordeling af byrderne. Kommissionen bestod af amtsforvalter v. Gähler, justitsraad Riegels, borgerrepræsentant Dreschler, Knudsen, Lysholm, Thomsen, Hartspring, Matzen, Melsgaard, Kosmus, Nordborg og flere. Amtsforvalteren sammenkaldte kommissionen til et møde paa Nordborg amtsstue den 2. juni, hvor han gennemgik sagens akter, og da de forskellige medlemmer havde givet deres mening til kende, foreslog justitsraad Riegels at vælge en komite af to parcellister og et medlem fra de 5 sogne og et fra Nordborg til at gennemgaa sagen og udarbejde forslag, som den samlede kommission saa senere skulle tiltræde. Valgt blev de to parcellister Knudsen Lysholm og Thomsen Hartspring samt 6 andre.

Knudsen, Lysholm blev formand for komiteen, og det blev ham paalagt at udarbejde forslag, hvad han vistnok var bedst skikket til, da han vel af dem alle var den, der var bedst inde i sagen.

Knud Knudsens komite betænkning.

Hans udførlige betænkning var affattet den 15. juli 1857 og underskrevet af alle komiteens medlemmer. Han viste her klart, hvorledes det lille Nordborg amt var stærkt bebyrdet i forhold til andre amter, hvor plovtalet ved lejlighed var blevet stærkt reduceret. Haderslev amt stod i landmatrikulen fra 1652 til 1574 plove, den 1. august 1683 reduceret til 1100 plove og 1686 og 1691 til 800 plove. Augustenborg herred stod i matrikulen fra 1652 for 273 plove, blev 1694 og 1764 reduceret til 129 5/6 plov, og saaledes havde ogsaa flere af stederne tid efter anden faaet deres saakaldte stenplove betydeligt nedsat. Derimod havde det lille Nordborg amt lige fra 1652 staaet uforandret med 269 plove. Siden 1652 var flere betydelige arealer af heder og moser blevet opdyrket og kultiveret, hvilket ikke var tilfældet i Nordborg amt. Uligheden var derfor stor mellem de forskellige amter indenfor hertugdømmet. Dog var det ikke komiteens mening at opfordre regeringen til at udjævne disse uligheder over det hele, thi dertil ville fordres en helt ny matrikel, og sagen krævede stændernes samtykke, men komiteen ville blot paapege uligheden indenfor Nørreherred og opfordre regeringen til at udjævne misforholdet indenfor denne del, da et boel paa 30 td. land stod for det samme som et boel paa 100 td. land, eller svarede de samme kørsler som 3 boel i Augustenborg herred, hvilket var en stor ulighed. Tilmed

laa der en stor del frijorder og embedsjorder indenfor amtet, som gik fri, hvad der ikke længere var tilfældet i kongeriget, hvor det privilegerede hartkorn og embedsjorder deltog i alle amtsreparationsbyrder, ogsaa regeringens skove i kongeriget ydede bidrag. Hertugen af Augustenborg betalte til sin tid af godskassen aarligt 320 rbdl. for sine godser, og ved salget af de augustenburgske godser blev der paalagt køberne pligt til at deltage i alle disse byrder. Derfor var det ogsaa billigt, at frijorder og embedsjorder her i amtet ydede deres bidrag. Ville de nyde godt af amtets indretninger, der jo ogsaa kom dem til gode, var det rimeligt, at de ogsaa tog del i byrderne. Naar jordernes taksationsværdi blev lagt til grund, ville et boel passende kunne ansættes til 48 td. land.

Regeringens svar: Denne lod gennem amtsstuen svare, at den ikke kunne paalægge ejerne af embedsjorder, frijorder og større boel disse byrder, uden at de forespurgte og gav deres samtykke dertil, derfor blev disse indkaldt til et møde paa amtsstuen den 11. december 1857. Af embedsmændene afgav pastor Fangel, Oxbøl, amtsforvalter v. Gähler, herredsfoged Grønlund den erklæring, at de fandt betænkningen billig, at de ikke kunne paalægge embedet den forpligtelse, men for deres personlige vedkommende var villige til for deres embedstid at erlægge bidrag, de andre erklærede, at de blot kunne gøre det, naar det ved lov befaledes dem. Saaledes erklærede ogsaa ejerne af den Echelbergske gaard og de andre borgere paa Nordborg, og de paa landet, der sad inde med frijord. Skolelærerne henholdt sig til, at deres skatter blev udredet af kommunen, og at derfor skolekollegierne maatte høres og udspørges. De store ejendomsbesiddere i Broballe og Lauensby erklærede sig for sagen. Sagen blev imidlertid udsat indtil videre.

Amtsforvalter v. Gähler var en grundskikkelig og godmodig mand, og i besiddelse af ikke faa kuhdskeer, men han var halvt slesvigholstener i sine anskuelser, dog var han til enhver tid loyal. Han var lidt naragtig og kunstig i sit væsen, men kunne tale med om alt. Han havde forpagtet jagten i de tre nordlige sogne paa Als og gik tit paa jagt, men han fik i reglen intet, dog var han ofte nær ved at skyde en hare. Hans hund hed Onkel, og den var meget klog, han fortalte selv, at da han engang var indbudt til jagt hos baron Wedell i Nørreskoven, havde han om aftenen sagt paa tysk til sin familie, at de om morgenen skulle holde den indelukket, da han ikke ville have den med paa jagt, men Onkel havde forstaaet det, og da amtsforvalteren kom til Nygaard, stod Onkel der og tog imod ham, den forstod altsaa baade dansk og tysk, og i fremtiden mente han, at man maatte tale fransk indbyrdes, naar Onkel ikke maatte høre det. Han har selv flere gange fortalt historien til mig, jeg gjorde da den bemærkning, at var hunden saa klog, ville den ogsaa snart forstaa fransk.

I november herskede der megen sygdom paa Lysholm. Grethe var meget syg. Peter og Anne fik igler paa. Jørgen, Ditte og Nicolaj var ogsaa syge, men i løbet af nogle uger blev alle igen raske.

1858.

Den 9. januar blev deres sjette barn Holger Christian født. Desværre viste det sig, at begge hans fødder var skæve og den ene saa slemt, at den maaske ville blive en klumpfod, ellers var drengen vel-skabt nok, og en stille og rolig dreng.

Ogsaa dette aar var det en meget mild vinter, endnu i december 1857 gik der ungreaturer paa græs. Der var heller ikke megen sne den vinter.

Den 18. januar blev pastor Fangel, Oxbøl udnævnt til provst for Als Nørreherred, da provst Thomsen i Nordborg havde taget sin afsked. I den anledning var der stort gratulationsgilde dagen efter. Min broder kom ind i Hagenbjerg præstegaard og havde pastor Grove med, og pastor Bernth og jeg tog med. Jeg tog med til Lysholm om aftenen og gik den følgende dag tilbage til Hagenbjerg.

Peter kommer i Augustenborg skole.

"I dag den 7. februar 1858 kom min søn Peter atter i kost hos glarmester Petersen paa Augustenborg for der at søge skolen. I de to aar har min broder undervist børnene, men paa grund af den gamle onkels sygdom maatte han tage til Hagenbjerg først i november forrige aar, hvor han endnu ikke ret kan undværes, jeg har saa selv undervist børnene i vinter, og har til foraaret antaget hjulmand Jørgensens datter paa Augustenborg til at paatage sig dette hverv! Min broder skrev desangaaende til mig den 6. februar: I morgen bringer jeg Peter til Augustenborg, til de øvrige smaa unger kan vi nok faa en ferm lille datter af stelmageren paa Augustenborg, som skolelærer Hansen anbefaler og siger, at hun godt kan paatage sig undervisningen de første par aar, og da hun tillige er ferm i haandarbejde, var det jo ogsaa i saa henseende godt for pigebørnene.

Den 21. februar døbttes deres fjerde søn i Egen kirke og fik navnet Holger Christian Knudsen efter sin farbroder og begge sine morbrødre. Faddere var Christian Knudsen, som holdt ham over daaben samt svogeren Møller, svigermoderen og Grethe.

En tur til Hjortholm.

Den 11. marts lod min broder mig vide, at han dagen i forvejen ville have været en tur til Hagenbjerg, men blev forhindret af Hansen, Gollinggaard, der kom lige over middag og blev til kl. 3,30, saa det blev for sent at tage afsted. Derimod ville han lade mig vide, at han fredag den 12. marts var indbudt sammen med Thomsen, Hartspring til Witzkes fødselsdag paa Hjortholm, og at han blev der natten over, og hvis jeg havde lyst til at tage med, kunne jeg blive hos Bruhn i Lysabild præstegaard. Jeg maatte da komme samme dag til Lysholm. Da vi kom til Lysabild, var Bruhn ogsaa indbudt til Hjortholm, hvorfor jeg tog med dertil. Her var foruden os familien Jacobsen, Rumohrsgaard pastor Nissen, Kajnæs, Andersen Kajnæsgaard, degn Becker og degn Uhlenberg. Det blev et herreselskab. Om aftenen kørte jeg med Bruhn tilbage til Lysabild og var der, indtil min broder hen paa eftermiddagen kom tilbage fra Hjortholm.

Den 14. april foretog dr. Nielsen en operation paa lille Christians fod, første gang paa den venstre og bedste fod, det lykkedes godt, men den anden kunne han ikke gøre noget ved.

I foraaet kom altsaa Rikke Jørgensen, datter af stelmageren paa Augustenborg, til Lysholm, hvor hun skulle læse med børnene. Hun blev senere gift med en søn af skolelærer Hansen, som var baker paa Augustenborg. Ligeledes kom dertil Lise Løvingreen en plejedatter af glarmester Petersen, Augustenborg for at lære husholdning. Hun døde siden et aars tid efter, at hun var kommet hjem.

Det blev en meget varm og tør sommer 1858. Kornet blev smaat og græsset meget knapt, saaledes var det næsten overalt, dog stod kornet bedre midt paa øen end nord og syd for, da man der fik flere tor-denbyger. Paa Hartspring stod det ret godt. Det var et føleligt tab for min broder, som netop i disse to tørre somre havde korn i Bjerge- og Damkøbbel, hvor jorden var meget let og sandet. Mange steder var der vandmangel.

I 1858 blev der oprettet en brandforsikring for løsøre for hele Als, der bestod forud for denne tid flere mindre brandforsikringer for løsøre her paa øen.

Det var et ustadigt efteraar, saa det gik meget sent med vintersædens lægning og med øbleplukning. Der var næsten intet græs til kærne, saa det var vanskeligt at faa det smør samlet, der var bestilt.

Min broder havde i forening med møller Ahlmann i Egen mølle og møller Jacobsen, Svenstrup mølle forpagtet Bøsted skov for om vinteren at jage svin paa olden, hvoraf der var én masse det aar. Da han boede i nærheden, havde han mest ulejlighed med det hele. Et hus blev bygget i skoven til at jage svinene ind i om natten, og den 14. oktober blev 57 stykker jaget paa olden.

Den 14. december 1858 døde gamle madam Vogelsang paa Solbjerggaard 86 aar gammel.

Grethe Frost kom til Hagenbjerg præstegaard i december i stedet for jomfru Marie Frederiksen til at bestyre huset.

1859.

Denne vinter stod det meget med storm og regn, dog helt uden frost og sne gik den ikke hen, men den var i det store og hele ikke streng.

I foraaet døde Anne Christine Thomsen paa Augustenborg, enke efter proprietær Thomas Thomsen til Hartspring 65 aar gammel. Hun var født i Ketting kro i 1794 som datter af Knud Knudsen ejeren af kroen og hustru Marie Elisabeth Thomsen af Augustenborg.

Knud Knudsen kunne være blevet kammerraad.

I disse aar blev flere gaardejere i Slesvig bl. a. Møller til Skovgaard, Schmidt, Kollund, Juul, Hjerndrup og flere andre udnævnt

til kammerraader. Amtmand Heltzen i Aabenraa Sønderborg amt forespurgte, om min broder ønskede at modtage denne titel, men han frabad sig det. Han satte ingen pris paa denne titel, der desuden let ville have sat ham i et skævt forhold til befolkningen.

Baron Wedells fødselsdag.

Uformodet fik min broder og hans kone indbydelse til middag paa Nygaard, og her traf de justitsraad Riegels, herredsfoged Grønlunds, biskop Hansen og pastor Grove. Der blev rigeligt bakket op ved bordet, en fed kalkun sendt fra Holckenhavn manglede ikke, og da kagen blev serveret, fremsattes ogsaa høje, store champagneglas, der forskrev sig fra en gammel oldefader, og dette gav anledning til, at Riegels anede uraad og sagde, at der bestemt maatte ligge noget under, han gættede paa, at det var baronens fødselsdag, hvad det ogsaa var. Baronnen havde sjældent været saa gemytlig og glad som den aften og resten af selskabet ikke mindre.

Fredag den 18. februar blev de igen bedt til fødselsdag hos fru Grønlund, hvor de traf Riegels, baron Wedells, amtsforvalter v. Gähler o.s.v. Toldkontrollør Bülow var blevet forflyttet til Marstal.

Lørdag den 19. februar var han til forpagter Jacobsens fødselsdag paa Rumohrsgaard, han tilbragte en meget gemytlig aften.

Den 25. februar var det pastor Fangels fødselsdag i Notmark, hvortil familien fra Lysholm var indbudt. Da deres onkel provst Fangel i Oxbøl var født samme dag, blev deres fødselsdag skiftevis holdt i Notmark og Oxbøl. Provsten fyldte 55 og præsten 48 aar denne dag.

Hans Christian Fangel, søn af pastor Fangel i Notmark kom til Lysholm som elev for at lære landbrug, han var der altsaa sammen med en anden elev Joh. Matzen, Melsgaard samt Rikke Jørgensen og Lise Løvingreen.

Fra 23. juni til 2. juli holdtes den syvende danske landmandsforsamling i Haderslev. Dyrskue var der den 2. juli. Dyrene skulle være til stede i Haderslev den 30. juni om morgenen. Deltagerne, som ønskede logi, skulle henvende sig til etatsraad Hammerich. Min broder deltog ogsaa i forsamlingen, særlig da han jo kendte flere af de fremstaaende mænd fra ständerforsamlingen i Flensborg.

Det var den tredie tørre sommer 1859. Det sved til korn og græs, og der faldt ingen tordenbyger før om efteraaret. Min broder besluttede at gøre en forandring i sine markers inddeling, han beholdt de 7 kobler: Antoinette, Timian, Langkobbel, Lysmose, Ryggelstedt, Tofthøj og Peter Smeds Kobbel som hovedmarker, lod derimod hegnet rydde mellem de to marker Damkobbel og Bjergekobbel og inddelte disse i syv smaa skifter, der dyrkedes for sig. Dette bragte ham paa den tanke at forandre sin drift til mejeridrift med fodring og forandre kostalden, saa den blev mere hensigtsmæssig.

Den 7. september var han med sin familie og sine elever til landmandsbal paa Augustenborg.

Tordenvejr og ildebrand 1859.

Efter høsten stod det ofte med torden, flere strenge tordenbyger trak over søen og bevirkede flere nedslag. To større ildebrande blev følgen, den 28. sept. slog lynet ned og tændte i Elholms gaard i Sebbelev og ca. 14 dage efter trak atter et voldsomt tordenvejr op og antændte Jørgen Rasmussens gaard i Miang, der ogsaa nedbrændte. Begge var medlemmer af den alsiske brandforsikring, der, skønt foreningen var ny, dog bestod prøven godt.

1860.

Der er ingen breve fra min broder fra 1859 til 1870. I disse aar har han kun skrevet til mig, da jeg var i Jylland fra foraaret 1859 til efteraaret 1860, men disse breve er bortkommet. Fra 1861 til 1864 var jeg hos biskop Hansen i Guderup, og det var saa nær ved, og fra 1864 til 1870 var jeg paa Lysholm.

Vinterens karakter: Før jul, i mellemdagene og efter nytaar gav det frost, og der faldt en del sne. Den øvrige tid af vinteren var afvekslende med frost og tø.

Min broder valgtes til suppleant ved valget den 20. januar til den slesvigske stænderforsamling. Han var udnævnt til sekretær i valgkollegiet paa Augustenborg, derfor fik han i diæter 38 rdl. Valgt blev H. C. Bladt, Tandsgaard som deputeret for sjette valgdistrikt og Knud Knudsen, Lysholm som suppleant. Den 31. marts var han assistent ved rigsraadsvalget paa Augustenborg og fik i diætpenge 10 rdl.

Hovedgaarden Rønhave brændte den 2. april om natten. En del af besætningen indebrændte. Den var forpagtet af hr. von Rosen.

I foraaret 1860 blev frk. Nathalie Kastrup lærerinde paa Lysholm. Hun var datter af bogtrykker Kastrup i Flensborg, der havde udgivet en dansk avis.

Den 26. juni blev J. P. Witzke, ejer af Hjortholm, gift med frk. Helene Hansen, datter af biskop Hansen, Guderup, hvor brylluppet stod. De blev viet i Egen kirke af hendes fader. Det var et temmelig stort bryllup, hvortil en del af biskoppens og Witzkes familie var indbudt. Familien paa Lysholm var ikke med til bryllup, men dagen efter med en del andre gæster til gratulationsgilde i Guderup bispegaard.

En meget kold og vaad sommer 1860.

Oven paa de tre tørre og varme somme 1857, 58 og 59 blev det atter en meget kold og vaad sommer. Høsten var derfor meget vanskelig og overmaade sen, til ind i september og oktober. Vintersæden blev de fleste steder slet lagt paa grund af den store fugtighed, og sent blev man færdig, og kort efter begyndte vinteren at indfinde sig. I grøshøsten var der dog i ca. 14 dage nogenlunde tørt og mildt vejr.

Mejeridrift og fodring paa Lysholm.

Hvad han havde tænkt paa i flere aar, det satte han i vært dette aar, nemlig at forandre hele sin drift. I stedet for, at kornavlningen hidtil havde været det første og mejeriet det andet, ville han

derimod for fremtiden lægge mere vægt paa et godt mejeri. Dertil krævedes stærk fodring med korn eller andre produkter. Han havde hidtil holdt 38 a 40 kær, men ville for fremtiden ikke holde saa mange, i reglen ca. 35 stykker, hellere lidt mindre for at fodre dem saa meget bedre, og for at de altid kunne have tilstrækkeligt græs om sommeren. Ved den stærkere fodring haabede han ogsaa at give jorden større og kraftigere gødning, saa at dens ydeevne blev forøget.

I de første aar havde min broder gerne et par større kuler i nærheden af stalden, hvori han nedsaltede grøntfoder til kærerne i den ene stald, der endnu i efteraaret gav mælk. Det bestod af roeblade, toppen af gulerødder m.m., der blev hensyltet, men det forsøg opgav han igen efter nogle aars forløb. Kærerne fik nu roerne hele og forstod lidt efter lidt at skrabe dem og faa dem fortøret. Han indrettede efterhaanden ogsaa vandbassin i mælkekælderens til at afkøle mælken i den varme tid. Der blev ogsaa anlagt et lille ishus og samlet is deri om vinteren. Desuden blev der bygget en svinestald af kampesten, for at svinene kunne udnytte vallen og andet affald. Ved alle disse indretninger bragte han efterhaanden sit mejeri op paa en smuk fod. Ejeren af Gammelgaard og min broder var de første her paa egnen, der begyndte paa stærk fodring og mejeridrift, og det lykkedes. Mælke- og smørproduktionen steg for hvert aar, og en smuk besætning erhvervedes, hvorfor han flere gange paa dyrskuer fik præmier.

Den 20. nov. 1860 blev pastor Bernth, der hidtil havde været kapellan i Hagenbjerg, kaldet til præst for Kainæs menighed. Den 7. jan. 1861 var min broder paa Kainæs i præstegaarden og paa Hjortholm. Præsten har maaske søgt hans raad i et og andet øjemed.

Der var tale om, at Peter, som gik i skole i Augustenborg, skulle konfirmeres til paaske 1861, eller blive gaaende et aar længere i skolen. Det blev bestemt, at han skulle konfirmeres til paaske, dernæst blev det ogsaa overvejet, om han skulle konfirmeres af provst Hoeck eller af biskoppen, skulle han konfirmeres af biskoppen, maatte han tages ud af skolen og komme hjem, derfor blev det vedtaget, at han skulle blive i skolen paa Augustenborg og gaa til forberedelse hos provst Hoeck.

1861.

Vinteren begyndte i december, i julen og efter nytaar laa der megen sne. Det var besværligt i denne mellemtid at komme med dagvognen fra Aabenraa til Sønderborg. Det blev ved med frost og sne igennem januar og februar, endnu først i marts kunne møllevejen fra Guderup ikke passeres, fordi den ikke var kastet.

Ordination i Egen kirke.

Den 11. februar blev jeg ordineret i Egen kirke. Det var tillige biskop Hansens fødselsdag. Hos ham skulle jeg være kapellan og var kaldet hertil den 11. januar. Den 11. februar var fastelavnsmandag, om søndagen havde det været smukt, klart frostvejr, da vi kørte til kirke, men dagen efter, kort før vi skulle køre til kirken, blev det et forrygende snefog, og vejene begyndte at sne til, kun med nød og næppe kom flere af præsterne igennem: provst Hoeck, pastor Krog Meyer,

pastor Fangel, Notmark og provst Fangel, Oxbøl. Baron Wedell fra Nygaard var ogsaa i kirke, ligeledes amtsforvalter v. Gähler og Witzke, Hjortholm, der var kommet dagen i forvejen. Min broder og hans familie var paa vej men maatte vende om igen ved Trymbelyng, da vejen allerede var tilsat, og de var bange for ikke at kunne komme hjem, og saaledes gik det flere andre. Efter gudstjenesten tog flere straks hjem. De gæster, der tog med til bispegaarden, maatte paa grund af snefoget blive om natten, foruden andre provst Fangel, pastor Fangel, amtsforvalteren og Witzke. Der opvartedes der med østers, og amtsforvalteren tog godt til sig af denne ret, han var den dag den, der gjorde mest ved det, thi de andre østersliebhaveere var udeblevne. Den følgende dag maatte de ogsaa blive, da alle veje var fulde af sne, og først dagen efter igen slap de løs. Provst Fangel, som besørgede forretningen i Hagenbjerg, da den gamle præst var svag og uden kapellan, havde et lig at jorde fra Lunden, da han ikke var kommet til stede, maatte de sætte liget ind i vaabenhuset, og det blev først begravet dagen efter, da han kom hjem.

Det er vistnok den dag, der har været de færreste gæster til biskoppens fødselsdag.

I 1861 blev Augustenborg hovedgaard solgt ved offentlig auktion til kammerraad Fenger, dog fik han ikke hele gaarden, han fik et areal paa 382 td. land, 109 td. land blev desuden solgt til forskellige af byens beboere.

Kammerraad Fenger var først ejer af Breininggaard i Ringkøbing amt, siden af Nordgaard ved Ringsted, han solgte i 1860 Nordgaard og flyttede med sin familie til Augustenborg, hvor de boede i nogen tid i gartnerhuset, da han ville være ved haanden for at købe denne eller en anden af de hertugelige gaarde, naar de skulle til salg, 1861 købte han da Augustenborg hovedgaard. Da hans fætter var finansminister, fik han tilladelse til at lade skoven, som han havde købt med gaarden, rydde imod at lade plante et stykke paa den jyske hede af lignende areal. Ved at sælge træerne indvandt han vel ca. 20.000 rdl., hvad han nok kunne trænge til, da han ikke havde stor kapital. Han havde mange børn 7 sønner og 5 døtre. De var alle godt begavede, fulde af vittigheder og lystige indfald, hvor de kom, satte de liv i selskabet. De spillede tit en og anden et puds. I ferien, naar de havde besøg af deres talrige fætre og kusiner, spillede de gerne komedie, hvilket ogsaa efterhaanden andre unge lærte af dem. Kammerraad Fenger solgte gaarden i 1871 og købte gaarden Gottesgabe paa Lolland.

Den 23. april 1861 blev Gerhard Grove, hidtil kapellan i Guderup, gift med Anne Kathrine Helene Hansen, datter af biskop Hansen, i Egen kirke. Bryllupsgæsterne var foruden et par af hans brødre nærmest familierne Schwensen i Hørup og Jessen paa Majbølgaard, provst og pastor Fangels samt pastor Bruhn og jeg, da jeg jo var kapellan hos biskoppen. Dagen efter var der stor gratulation, hvor min broder med familie ogsaa var til stede.

Den 26. april 1861 rejste min broder tillige med flere andre deputerede og suppleanter fra Nordslesvig til København i en deputa-

tion, som amtmand Heltzen havde sat igang for at virke i en jernbanesag vedkommende Aabenraa og Sønderborg amter. De rejste med dampskibet til Korsør i en forrygende storm. Deputationen blev indbudt til kongeligt taffel, hvor flere af ministrene og rigsdagens formand var til stede. Kongen spøjte ved tafflet meget med folketingets formand etatsraad Bregendahl og underholdt sig ogsaa naadigt med flere af deputationens medlemmer. Min broder benyttede ogsaa lejligheden til at tale med flere af autoriteterne for det forslag, som han tidligere havde udarbejdet angaaende en bedre fordeling af plovtalet for Nørreherred paa Als og havde den glæde, at sagen blev ordnet til almindelig tilfredshed kort før krigen 1864.

Sidst i marts blev Peter konfirmeret paa Augustenborg af provst Hoeck i Ketting.

Den 30. april blev pastor T. A. Bernth, præst paa Majnæs, gift med frk. Emma Riegels i Hagenbjerg kirke af provst Fangel. Brylluppet stod paa Fægteborg i brudens hjem. Der var mange gæster, men mærkeligt var det, at min broder og kone og jeg ikke blev indbudt, da han dog i 10 aar havde været i Hagenbjerg præstegaard og havde meget med dem at gøre. Min broder havde endogsaa været et par gange paa Kajnæs, da han besørgede et og andet for præsten, f. eks. var han paa tur i Nørreherred for at købe et par heste til hans præstegaard.

I 1858 blev der oprettet et amtsraad i Haderslev amt, det var ogsaa paatænkt at oprette et lignende i Sønderborg og Aabenraa amter, men da forholdene var meget forskellige i de forskellige herreder, blev der i Sønderborg amt oprettet 3 herredsraad i stedet for et fælles amtsraad. Nybøl herred eller Sundeved for sig, Augustenborg herred og det lille Sønderherred kom til at udgøre det andet og Nørreherred det tredje herredsraad. Det sidste skulle bestaa af 7 medlemmer med herredsfoged Grønlund som formand. De 5 sogne: Nordborg landsogn, Oxbøl sogn, Hagenbjerg, Svenstrup og Egen valgte hver et medlem. Den del af Notmark sogn, som hørte til Nørreherred, valgte ogsaa et medlem og flækken Nordborg et medlem for sig. De skulle samles i det mindste 4 gange om aaret paa Nordborg. Medlemmerne skulle fungere i 6 aar, og der skulle ogsaa vælges suppleanter. Min broder blev valgt for Egen sogn, Chr. Hansen, Frydendal for Notmark, Thomsen, Hartspring for Svenstrup, Jørgen Eriksen for Oxbøl, Garver Løvengreen for flækken Nordborg. Herredsraadet havde at gøre med de samme sager, som i reglen er henlagt under et amtsraads omraade.

Kort efter gjorde min broder atter en rejse til København med sin kone og lille søn Christian, der skulle opereres paa den daarlige fod, han blev nok skaaret paa foden, men den blev ikke sat i stand, han vedblev dog at have en klumpfod.

Foruden frk. Kastrup paa Lysholm var der i disse aar en del lærerinder paa Als: frk. Lassen paa Gammelgaard, frk. Widding paa Majbølgaard, frk. Vinkler i Hørup, frk. Sidenius hos forstraad Ulrich i Sønderskoven og desuden var der en lærerinde hos kammerraad Fenger.

Fest paa Dybbølbjerg 1861.

Den 7. juni var de alle fra Lysholm til stor fest paa Dybbøl, der var stor spisning i et telt. Af talere kunne nævnes pastor Birke-
dal, degnene Becker i Lysabild og Kjærbølling, Asserballe.

Kong Frederik den 7. opholdt sig om sommeren tit i længere tid paa Lyksborg slot, og herfra gjorde kongen tit smaa udflugter, enten kørte han en tur ud i Angel, eller sejlede ind til Flensborg eller Sønderborg, hvor han ved forskellige lejligheder gik venlig og folke-
kær omkring blandt borgerne, naar man i Flensborg holdt Sct. Knuds Gilde eller i Sønderborg holdt skyttefest nede paa slotspladsen. Han skød da selv sit skud, gik omkring iblandt mængden og røg af sin pipe.

Kongen kommer til Nordborg 1861.

Det var bekendt, at kongen dette aar ville opholde sig flere da-
ge i Sønderborg og derfra gøre ture ud paa Als. Herredsfoged Grønlund og frue var i Sønderborg flere dage forud for hans ankomst for straks at være ved haanden for at faa audiens og indbyde kongen til at gøre en tur op ad Nørreherred til Nordborg. Kongen ankom sejlen-
de til Sønderborg en af de første dage i august, og alle øens embedsmænd med deres fruer modtog ham ved landingsbroen, thi kongen havde sin gemal-
inde grevinde Danner med. Der blev nu almindelig audiens og præsentation oppe i det hus lige overfor slottet, hvor kongen plejede at ta-
ge ind, naar han kom til Sønderborg. Biskop Hansen præsenterede præ-
sterne, amtmand Heltzen de civile embedsmænd for kongen. Damerne blev præsenteret for grevinden, og fru v. Gähler underholdt sig i længere tid med hende paa fransk. Flere af damerne lo bagefter heraf eller ærgrede sig herover, maaske fordi de ikke selv kunne gøre det samme. Grønlunds tog derud hver dag for at faa nys om, hvorvidt kongen vil-
le op ad Nørreherred, og hvilken dag han ville komme, og søndag den 4. august kom Grønlund ilende fra Sønderborg hen paa eftermiddagen med den efterretning, at kongen den følgende dag ville gæste Nørre-
herred og Nordborg. Alle fik nu travlt, fru Grønlund ikke mindst, thi herredsfogden agtede at give kongen en splendid frokost. Det blev en frokost paa 7 retter mad, det er et bevis paa konens dygtighed, at hun kunne faa alt dette anstillet i den fart, thi det var jo ikke blot for kongen, men ogsaa hans følge og flere af egnens embedsmænd deltog i taflet. Men fru Grønlund havde i alle disse aar en meget dygtig pi-
ge, som hun havde taget med fra Fyn.

Da kongen med følge ankom til Egenmølle, var her rejst en æres-
port paa grænsen mellem Sønder- og Nørreherred, og her bød justits-
raad Riegels i faa ord kongen velkommen paa Nørreherreds grund. Ved Hagenbjerg præstegaards laage op til kirken var ogsaa rejst en æres-
port, hvor provst Fangel, som nu var kaldet til præst for denne menig-
hed, holdt en lille tale for kongen, som denne optog meget naadigt. Den gamle præst pastor Knudsen, som havde taget sin afsked, spadscere-
de omkring i haven tillige med frk. Arenfeldt, som var i besøg for at se paa stadsen. Provsten kørte ogsaa bagefter til Nordborg. Her havde man ogsaa bygget en æresport ved indgangen til byen, hvor herreds-
foged Grønlund, omgivet af herredsraadets medlemmer og de andre

embedsmænd modtog kongen, der havde taget sin gemalinde med. Kongen tog nu først op til kirken, hvor amtsforvalter v. Gähler gjorde honnør og viste kongen omkring og forklarede, hvad det var for fyrstelige lig, der stod i kapellet. Bagefter tog kongen ind paa amtsstuen, hvor der serveredes vin og kage. Derefter blev der opvartet med den splendide frokost hos herredsfoged Grønlund, hvortil gaves forskellige slags vin. Kongen talte her en stund med provst Fangel og takkede ham for talen. Da man bagefter drillede provsten med, at han vistnok fik et kors, ytrede han blot: "ja, kongen var meget naadig." Den gamle kammerherre Ravnsgaard i kongens følge kendte godt justitsraad Riegels fra tidligere dage, de fik lyst til at drikke om kap, men følgen blev, at justitsraaden fik for meget, og kammerraaden holdt sig. Kongen havde lovet at se indenfor paa Fægteborg, naar han kom forbi paa tilbagevejen, derfor tog Riegels afsted straks efter taflet, men var nødt til at gaa til sengs og undskyldte sig med upasselighed, da han ikke var i den forfatning, at han kunne modtage kongen. Da taflet var hævet hos Grønlunds, strømmede publikum ind for at tage det hele i øjesyn, selv ikke fru v. Gähler kunne holde sig tilbage, men kom derhen, gik igennem salen og ytrede, saa at folk kunne høre det: "det er underligt at se sine egne sager paa et fremmed bord", thi herredsfogden havde laant en del sølvtøj af dem til stadsen, herover blev fru Grønlund fornærmet. Da kongen kom til Fægteborg, blev han som sagt ikke modtaget af justitsraaden, man undskyldte ham med hans upasselighed. Kongen maa have kendt grunden, han raabte flere gange: "ho ho, hvor er min gamle ven, hvordan har han det." Hen ad kl. 5 kørte toget tilbage. Baade paa hen- og tilbagevejen red foran kongens vogn et stort antal unge bønderkarle i hvide benklæder fra hele Nørreherred.

Om aftenen var der som sædvanlig kongeligt taffel paa raadhuset i Sønderborg. Under taflet ytrede kongen, der troede, at det var byen Nordborg, der havde hædret ham med frokosten, men nu hørte, at det var herredsfogden, der privat havde anstillet den, "hvad skal man saa give ham", men i det samme svarede han: "han kan jo faa en tepotte". Borgmester Finsen og herredsfoged Arnesen var faa aar forud blevet udnævnt til kancelliraader og blev nu begge den 15. august udnævnt til justitsraader, raadmand C. Jensen blev udnævnt til ridder af dannebrog og raadmand A. Behn til Agent. Hvad havde man ikke gjort for at faa en titel eller i alt fald et lille kors, men Nørreherred fik ingen af delene. Herredsfoged Grønlund fik som sagt et meget fint te-service. Da herredsfoged Riegels kort efter kom til Guderup og talte med bispinde Hansen om disse dages begivenheder, spurgte justitsraaden hendes naade, om biskoppen ikke havde faaet en højere orden ved denne lejlighed, hvortil hun svarede nej, men spurgte i det samme: "men hvad fik De hr. justitsraad", "jeg fik en pisk", sagde han og lo.

Som medlem af herredsraadet havde min broder deltaget i og set paa hele stadsen, men han var i den situation "nok se, men ikke røre", thi da han kom til Hagenbjerg præstegaard, var han skrupsulten. Her havde man til middag faaet kyllingesteg med grønne arter og salat

foruden andet godt, og Grethe Frost havde sat mad hen til ham, medens han spiste og fortalte om dagens begivenheder, kom provstinden ogsaa til med sin søn Sofus. Drengen fik lyst til salaten og blev ved med at sige det til sin moder, indtil hun greb efter asietten til ham, men min broder tog den straks og sagde: "nej tak, det er min, han har faaet deraf til middag, og nu har jeg lyst til at spise det."

1862.

Rumohrsgaard solgt.

Rumohrsgaard med fredskoven Dyrehaven solgtes ved offentlig auktion af statskassen for 164.000 rdl. til proprietær Hellemann, den udgjorde med skoven 625 td. land. Dyrehaven regnedes for 56 1/2 td. land. En parcel paa 11 td. land, der laa ikke langt fra Egenmølle, solgtes til hr. Ahlmann, ejer af Egen vand- og vejrmølle.

1861 og 62 blev Graasten slot og ladegaard, Fiskebæk hovedgaard og skovene Dyrehaven, Roden, Stengerodde, Øvre og Nedre Stjerne, Vand og Saltholm, ialt 1740 td. land af staten solgt til det Hvidtfeldtske fideikommi besidder grev Moltke Hvidtfeldt for 504.200 rdl. som uprivilegerede ejendomme, dog med jagtret og valgret til den slesvigske stænderforsamlings godsejer valgkassen. Graasten hovedgaard havde 590 td. land ager, Fiskebæk 554 td. land. I 1862 blev hovedgaarden Kiding af statskassen solgt som uprivilegeret ejendom til baron Rosenørn Lehn for 274.000 rdl.

Ligesom de tidligere aar blev ogsaa dette aar en mark drænet paa Lysholm, saa at efterhaanden alle marker blev drænet. Paa denne maade udtørredes ogsaa flere mosehuller, der nu blev forandret til pløjjord, medens de tidligere var blevet slaaet som eng.

Til maj 1862 kom Holger Fangel, en søn af provst Fangel, Hagenbjerg til Lysholm for at lære landvæsen. Han havde gaaet i Haderslev skole og var i 1861 blevet student, men han ville ikke fortsætte studierne.

I 1862 blev skovrider paa Nygaard baron Wedell forflyttet til Vallø som overførster. I hans sted blev forstkandidat Carl Hansen ansat som skovrider paa Nygaard. Han var fra Lolland og hans kone fra Hobro. De kom siden meget sammen med familien paa Lysholm.

Præsten i Hagenbjerg J. Knudsen død 1862.

I 1861 den 28. marts tog den gamle pastor Knudsen sin afsked, og provst H. Fangel, Oxbøl blev kaldet til præst i Hagenbjerg. Pastor Knudsen havde tilladelse til at blive boende i præstegaarden, hvor en lejlighed blev indrettet til ham i den østlige ende. Dog boede den gamle præst der ikke længe efter denne tid, da han døde den 25. juni 1862 i en alder af 90 aar. Der blev holdt to auktioner over hans bo, en større over alt det udvendige inventar, besætningen og de overflødigde møbler før hans død, og en anden efter hans død over resten af hans bohaves. Herredsfoged Grønlund tog som skifteforvalter hans bo under forvaltning, men det blev staaende uafgjort fra juni 1862 til februar 1864. Snart foregav han den ene snart den anden intetsigende

undskyldning.

Den 19. august 1862 blev pastor Christian Bruhn gift med frk. Lucie Hansen, datter af biskop Hansen. De blev viet i Egen kirke af biskoppen. Brylluppet var ikke saa stort, hans familie fra Nordborg, pastor Schwensens fra Hørup, proprietær Jessens fra Majbølgaard. Men dagen efter indfandt sig mange gratulanter fra hele øen, deriblandt ogsaa min broder med familie.

Den 24. juli holdt justitsraad Arnesen børnebal paa Augustenborg, hvortil børnene paa Lysholm ogsaa var indbudt. I den anledning maatte der købes hvide handsker til Jørgen 1 rdl.

Den 4. januar 1862 døde fru Marie Fangel i Notmark præstegaard. Den 2. oktober 1862 blev pastor Fangel gift med Helene Louise Schwensen, datter af konsistorialraad Christian Schwensen i Hørup. Hun var en rar, elskværdig kone, der ved sit fornuftige og omgængelige væsen straks vandt hans voksne børns kærlighed og fortrolighed. Et lille bryllup stod i Hørup præstegaard, senere var der gratulation i Notmark præstegaard.

Den 8. oktober var der landmandsmøde, dyrskue og bal paa Augustenborg, hvor min broder med sin ungdom deltog.

I november 1862 var biskoppen paa Ærø for at visitere øens kirker og skoler. Han ledsagedes af sine to døtre Sophie og Kathinka. I Marstal skole lod han børnene selv vælge en sang, de ville synge, først pigerne saa drengene. Pigerne valgte sangen "Kom yngling paa din stille vej, kom kast dit blik paa mig", drengene istemte "Holmens faste stok".

Han vendte hjem paa bispindens fødselsdag den 25. november, men det blev en forrygende storm og snefog, og da det blev aften, kom karlen tilbage fra Mommark med den besked, at der ingen baad kom og ingen var at se, og man opgav haabet om, at de kom hjem den dag. Det var imidlertid slemt og kedeligt, thi et stort selskab havde indfundet sig. Da tiden rykkede frem, skulle man snart gaa til bords og maatte altsaa gøre det, uden at værten var med, men kort forinden ankom han med færgemandens køretøj, som han havde lejet, og der blev naturligvis stor glæde. Da frk. Sophie, der hjalp med opvarningen, kom til fru Grønlund, kom det til et lille sammenstød, fruuen spurgte paa en lidt spydig maade, hvorledes hun havde moret sig paa Ærø, hvorover hun blev stødt og ikke gav hende noget svar. Følgen deraf var, at da Grønlunds om sommeren gjorde ungdomsbal, blev biskoppens damer ikke indbudt, heller ikke frk. Kastrup paa Lysholm, hvorimod datteren Anne blev indbudt.

Den 5. december var familien fra Lysholm til komedie i Sønderborg, 2 rdl.

Den 18. december var der jagtgilde i Elstrup, som min broder plejede at gaa med til, 5 mark 4 skilling.

1863.

Den 27. marts var min broder med familie til bryllup paa Øster-

holm, hos parcellist Peter Jensen, hvor Jørgen Bøtzow af Stevning blev gift med datteren Marie Elisabeth Vogelsang. Han var brudedefører, og hans kone pyntede bruden, jeg viede dem. Min broder gav mig det raad at lade Jørgen Lindegaard køre for mig, saa kom han paa denne maade med til bryllup. Det var et meget pænt bryllup, det var ikke saa stort, da de alle kunne sidde indenfor. Opvartningen var god, da de havde taget Jørgen Lorentzen til opvarter, der til hjælpere blot havde brudgommens søster Anna og Helene Jørgensen, det gik langt bedre end med de mange opvartere af koner og piger, som plejede at have den bestilling ved bondebryllupper. Familierne fra Hartspring, Ketting og Blæsborg var ogsaa med. Deres brudegave bestod af kopper og 2 sølvspiseskeer til 7 rdl.

Anne Knudsen blev konfirmeret den 29. marts 1863, hun blev konfirmeret i Egen kirke af biskop Hansen. Der var et skrækkeligt føre ved kirken, da mange folk kom kørende i kirke. Min broder havde to vogne i gang. Damerne sad i den første vogn, kørevognen, og min broder i den lille kapervogn, bagefter fik jeg plads ved siden af ham, da jeg tog med derned til middag. Biskoppen tog til Hørup straks efter gudstjenesten, hvor der ogsaa var konfirmation den dag, og sønnen Christian blev konfirmeret der. I Hagenbjerg præstegaard var der ligeledes konfirmation, hvor sønnen Sofus blev konfirmeret.

Da den første vogn kørte til, gav hestene for vor vogn et ryk, hvorved agestolen, vi sad paa, faldt tilbage, og min broder og jeg gik bag over smækken paa vognen og faldt ned i det slemme søle. Godt var det, at vi ikke faldt paa hovedet, hvorved vi let kunne være kommet galt afsted, vore kapper tog nok noget af for stødet, og det var ikke saa haardt at falde, da jorden var saa opblødt. Min broder kom hurtigt paa benene og fejledé intet, men jeg maa vist være faldet paa en lille sten, thi stødet trak op for brystet, og jeg var nær ved at besvime. Han blev meget forskrækket paa mine vegne, men da jeg kom ind i huset ved kirken og fik lidt vand at drikke, gik det bedre, og vi kørte hjem. Da brystet vedblev at smerte lidt, raadede de mig til at gaa i seng og sendte bud efter dr. Nielsen, som var i Hørup præstegaard, han kom hen paa eftermiddagen og undersøgte mig og erklærede, at der ikke var noget i vejen, men for en sikkerheds skyld skulde jeg lade mig aarelade, hvilket skete, og de følgende dage var jeg igen rask. Til konfirmationen paa Lysholm havde de blot indbudt familien. Dagen efter indfandt sig mange gratulanter.

I 1863 blev Majbølgaard i Hørup sogn af statskassen solgt til forpagter H. H. Jessen for 132.000 rdl., det var den sidste af de hertugelige gaarde paa Als, der blev solgt.

Min broders søn Peter havde været hjemme i nogen tid efter sin første rejse til søs, han skulle ud igen og fik hyre med en kaptajn Sønderholm fra Aabenraa. Den 27. juni fulgte hans forældre ham dertil med deres egen befordring, Jørgen var ogsaa med. De var hos ham hele dagen og lod sig ved denne lejlighed fotografere, for at han kunne faa billedet med sig til søs. Da de om aftenen sad paa deres værelse paa hotel Danmark og var noget vemodigt stemt, fordi de snart skulle

tage afsked med Peter, og de tænkte paa, hvor ensomt han nu fik det, bankede det pludselig paa døren, og en dame traadte ind. Det var en gammel bekendt Birgitte Neumann, nu fru Jensen. De havde flere gange set hende gaa paa gaden, og derfor ville hun hen at hilse paa dem, og da hun hørte, i hvilken anledning de var kommet til byen, tog hun Peter med sig, for at han kunne være hos familien, indtil han skulle sejle ud. Da der blev gjort en del ved skibet, førend det gik ud, blev han vel en maanedstid i Aabenraa, og i denne mellemtid fik han ogsaa besøg af sin søster Anne og sin tante Grethe Frost, der med sin moder nu boede paa Nordborg, hvorfra de med baad satte over og tilbage fra Hellesø. De opholdt sig et par dage i Aabenraa og blev venligt optaget af familien Neumann. Det var meget venligt af denne familie, de var i tidligere dage flere gange kommet i besøg paa Lysholm i den gamle tantes tid, og mine søstre kom ogsaa i besøg hos dem en gang hvert aar, men siden var bekendtskabet gaaet ind. Fra den tid gik vi bestandig ind til dem og hilste paa dem, naar vi kom til Aabenraa.

Den 11. juli omkom ved et ulykkestilfælde den almindeligt agtede købmand Jørgen Clausen i Sønderborg tillige med sin søn Nicolaj, det skete ved en drukneulykke ved badning.

I juli gjorde min broder og jeg en tur til Flensborg med hans befordring for at bestille et monument til den gamle onkel pastor Jørgen Knudsens gravsten paa Hagenbjerg kirkegaard. Min broder lod sig fotografere hos fotograf Kriegsman, og jeg lod ham tage nogle fotografier efter min gamle onkels, Doris' og skibskaptajn N. E. Frost's billeder. Om eftermiddagen kørte min broder tilbage til Als, hvorimod jeg tog med dagvognen ud til pastor Bruhn i Braderup ved Tønder, hvor jeg blev 5 a 6 dage. Vi gjorde flere interessante ture ud i marsken og til Møgeltønder. Fra Flensborg tog jeg igen med dampskibet til Sønderborg.

Kong Frederik den 7. besøger Nørreherred 1863.

Den 11. september afgik dampskibet Slesvig fra Skodsborg til Lyksborg, hvor kongen ogsaa dette efteraar tog ophold. Herfra tog han lidt senere i flere dage ophold i Sønderborg. En dag foreslog kongen en tur gennem Nørreskoven og fik lyst til at se Østerholms gamle slotsgrund med dets volde og grave, han steg da af og var nede at se paa pladsen. Det var skade, at min broder ikke var til stede, da han ikke vidste noget af det. Han kørte nu gennem skoven og tog paa tilbagevejen ind i Guderup bispegaard, hvor kongen og det øvrige følge spredtes i de forskellige værelser. Kongen tog ophold i havestuen og blev beværtet med vin og kage og anden konfekt. Som kapellan blev ogsaa jeg præsenteret for kongen, hvorved jeg tog anledning til at vise ham et grundrids af pladsen paa Østerholm og forklare ham, hvorledes de forskellige bygninger og slottet havde ligget. Jeg viste ham ogsaa en tegning af det gamle slot Østerholm, hvilken jeg bagefter forærede til etatsraad Trap, kongens kabinetssekretær, der paa denne tid udgav en historisk topografisk beskrivelse af hertugdømmet Slesvig i lighed med det bekendte værk over Danmark. Han tog med glæde imod tegningen og udtalte, at nu fik de måske en forklaring paa et gammelt billede

paa Frederiksborg slot, som de ikke vidste, hvor de skulle føre hen. Efter hvad han kunne se, maatte det være det samme billede af det gamle slot paa Østerholm.

Kongen tager til Nordborg 1863.

Da kongen et par dage derefter besøgte Nordborg, blev herredsraadet af Nørreherred og min broder som medlem heraf præsenteret for kongen. Kongen holdt ham da tilbage og underholdt sig længe med ham, som ejer af slotsgrunden, om det gamle slot og anmodede ham om en beskrivelse af samme, hvilket kongen ogsaa ville have faaet, hvis kongens død og krigens udbrud ikke havde hindret det.

Vi gør etatsraad Trap vor opvartning.

Min broder og jeg tog en dag til Sønderborg og gik op for at hilse paa etatsraad Trap. Han talte da atter om Østerholm og lovede, at det med andre gamle slotte skulle faa en plads i hans værk om Slesvig, hvor det findes. Han bad mig tillige, om han maatte sende mig sit manuskript om Als til gennemsyn, og at jeg da ville rette og tilføje et og andet, som kunne have interesse, og som havde undgaaet hans opmærksomhed, hvad ogsaa skete. Originalen til det billede, som jeg forærede til hr. Trap, ejedes af synsmand Jacob Blom, Sjellerup. Paa min broders anmodning og foranstaltning blev det indsendt og foræret til kongen.

En stor skyttefest ved Sønderborg 1863.

7de bataillon laa i disse aar i garnison i Sønderborg. Kaptajn E. Nielsen interesserede sig meget for en skytteforening for Als og Sundeved og fik flere af øens bekendte mænd, deriblandt min broder, til at interessere sig for skyttesagen og virke for sagen i deres omegn. For at fremme sagen og sætte den i gang blev der om sommeren 1863 afholdt en stor skyttefest i nærheden af Sønderborg i et af La-degaardens kobler.

Den 22. juni indbetalte min broder 3 rdl. til skytteforeningen, som synsmand Jacob Blom havde udlagt for ham, og den 29. sept. afholdtes skyttefesten, hvortil et stort publikum indfandt sig, ogsaa min broder var der med sin familie, og jeg var ogsaa derude med biskoppens. Der var oprejst flere telte, og i hovedteltet, hvor den bekendte madam Richter, hvis mand var skipper og sejlede meget paa København, havde bevarning om dagen, var der om aftenen stor spisning. Over indgangen til sit telt havde hun anbragt ordene: "I dag maa ingen svigte, det beder madam Richters". Her blev holdt mange patriotiske taler af skytteforeningens formand kaptajn Nielsen, amtmand Heltzen, borgmester Finsen m. fl. Forud havde der været skudt om udsatte gevinster. Sagen kom dog ikke i gang, thi kort efter udbrød krigen, og der blev da andet at tænke paa.

Den 5. sept. 1863 holdt provst Fangel i Hagenbjerg sølvbryllup, der var mange gæster baade fra Nordborg og fra landet og præster fra Nørre- og Sønderherred, desuden familien, deriblandt min broder med sin kone.

Kong Frederik den 7des død og bisættelse 1863.

Den 10. november blev kongen syg af rosen paa Lyksborg slot, da han vendte tilbage fra en udflugt til Kappel og Slien. De følgende dage læs han syg paa slottet, dog uden at man mente, der var fare paa færde, men sygdommen tog tilsidst en farlig vending, og den 15. november kl. 2,35 døde han i sit 56 aar til stor sorg for det danske folk. Han var elsket og afholdt af hele folket. Hvor almindeligt elsket han var, viste sig kort efter, da hans lig blev ført fra Lyksborg slot og bragt om borg paa dampskibet Slesvig for at føres til København. Kongens lig henstod en 14 dages tid paa Lyksborg slot, indtil det mandag aften den 1. december blev ført til Flensborg. Et stort følge af præster og andre embedsmænd foruden en hel del af befolkningen fra Angel fulgte om aftenen under fakkeltog med hans lig til Flensborg, her blev det modtaget af en langt talrigere mængde, der var kommet fra hele hertugdømmet Slesvig, ogsaa fra Als var mødt en del baade embedsmænd og forskellige korporationer foruden en del private. Paa herredsraadets vegne mødte min broder og Thomsen, Hartspring. Med biskop Hansen fulgte pastor Fangel, Notmark, Witzke fra Hjortholm og jeg. Tavse og med dyb sorg i hjertet skred det store tog igennem Flensborgs gader med det kongelige lig, der blev baaret af bønder og borgere ned til havnen, hvor det blev ført omborg paa kongeskibet Slesvig og stillet paa en katafalk, og den 2. december om morgenen afsejlede dampskibet til København.

Samlinger til en familiehistorie VII del af Chr. Knudsen.
Fortsættelse af min broder Knud Knudsen til Lysholm. Hans
manddoms aar i tiden fra 1864 til 1870.

Christian den 9de konge.

Ved Frederik den 7des død den 15. nov. 1863 besteg prins Christian af Lyksborg ifølge londontraktaten af 1852 den danske trone. To dage efter underskrev han den af rigsraadet vedtagne fællesforfatning for Danmark og Slesvig. Minister Hall havde i forvejen meddelt den preussiske premierminister, den bekendte grev Bismarck udkastet til denne forfatning, hvilket han havde givet sit bifald, men da kong Frederik uventet døde paa samme tid, skiftede han signaler, trak sig tilbage og nedlagde protest derimod. Dette signal efterfulgtes af flere andre. Ved efterretningen om Frederik den 7des død udstedte prins Frederik af Augustenborg fra sit slot Dolzig en proklamation til hertugdømmernes beboere, hvori han i et svulstigt sprog meddelte dem, at han under navn af Frederik den 8. besteg tronen i hertugdømmerne som hertug af Slesvig Holsten. o.s.v.

Krigen begynder 1864.

Sidst i januar sendte de to tyske stormagter hver et armekorps under general Wrangel til Holsten, de udgjorde tilsammen 59.000 mand, vor arme var paa 30.000 mand. o.s.v.

Den første efterretning om krigens udbrud modtog min broder og jeg den 2. februar paa Nordborg, hvor vi var indkaldt i herredsfogdiet

for at foretage delingen af den gamle pastor Krudsens bo, da Grønlund hen imod middag kom ind med aviserne, hvori det meddeltes, at general Wrangel havde overskredet Ejderen og var rykket ind paa slesvigsk grund, og krigen var saaledes erklæret. Det gjorde alligevel et underligt indtryk paa os, skønt vi jo nok kunne vente det hver dag, men vi stode alligevel paa den fæste Dannevirke stilling. Imidlertid gav det sig til at fryse. Natten mellem den 3. og 4. februar var det endogsaa meget haard og streng frost. Her paa Als gik vi i den dødeligste angst for vor arme. Dannevirke stillingen var alt for lang at forsvare, dertil var vor arme for lille, men den var jo ogsaa anlagt i tillid til den lovede svenske hjælp. o.s.v.

Paa tilbagetoget fra Dannevirke for at opholde fjenden, at han ikke skulle overraske armeen paa tilbagetoget, naar han ved spejdere blev bekendt med sagen, skulle general Max Müller danne arrieregarden med sin brigade, og det kom til en for vor arme hæderfuld kamp med østrigerne ved Sankelmark den 6. februar. Major Rist, som var chef for 11. brigade, blev her saaret i det ene ben, men kom dog med armeen og blev ført til København. o.s.v.

Søndag den 7. februar kom en del af armeen til Sønderborg, en del blev indkvarteret her, og det gik ligesom i Flensborg, mange af tropperne kastede sig paa trapperne for at hvile ud og slumrede ind. Borgerne viste dem al mulig gæstfrihed, aabnede deres huse for dem og beværtede dem med noget varmt. Kavalleriet blev foreløbig sendt ud paa landet, og om aftenen fik biskop Hansen den første indkvartering, løjtnant Viale, som var helt hvid af sne. Paa Lysholm skulle de have ritmester Munk, men da han kom til Elstrup, landede han i kroen, hvor han midt om natten jog kromand Wolf og kone op af sengen, krøb selv i den varme seng og slumrede blidt ind. Han havde aldrig ligget saa godt som denne nat. Den følgende dag kom han til Lysholm, hvor jeg traf ham om aftenen, da jeg var gaaet derned for den følgende dag at køre til Nordborg, hvor der hos herredsfoged Grønlund skulle fortsættes med delingen af bøet fra Hagenbjerg.

Da min broder igen kom tilbage til Lysholm, var ritmester Munk afrejst, og de havde faaet en snes mand af første regiment, der bestod af københavnere. Iblandt dem var ogsaa en Kjærbølling, en søn af dr. Kjærbølling, der var forstander for den zoologiske have i Frederiksberg. Han holdt sig lidt til familien, da hans fader var godt bekendt der som alsinger, født i Egen sogn. Desuden havde de faaet indkvartering af flere officerer ved dette regiment, premierløjtnant Sørensen og sekondløjtnanterne Wiuf og Gerding, de laa her omtrent i 14 dage. Et par dage efter fik de ogsaa en læge.

Delingstanken fremkommer.

Da armeen saaledes maatte rømme Dannevirke, og vore fjender ville tage hele Slesvig, ansaa min broder og jeg en deling af Slesvig som det rette, saaledes at landet til Flensborg og Tønder blev inkorporeret i Danmark og den sydlige del lagt til Holsten, som man saa ville overlade til augustenborgerne. Den 11. februar var det biskoppens fødselsdag, og ogsaa ved denne lejlighed var de fleste af den mening, at det ville være det heldigste at indgaa paa en deling.

Saaledes udtalte blandt andre pastor Schwensen, at det ville være det heldigste og ligeledes proprietær Ahlmann, og denne mening vandt hurtigt udbredelse blandt øens danske befolkning. I København kom man for sent ind paa denne tanke.

I denne maaned blev der ogsaa paa Als foretaget rigsraadsvalg, for det øvrige Slesvig blev det udsat indtil videre. Til landstinget var der en del, som ville stemme paa borgmester Finsen i Sønderborg, men den største part var for biskop Hansen. Skønt min broder sympatiserede mere med borgmester Finsens politiske anskuelse, ville han dog ikke undlade at give biskoppen sin stemme af gammelt venskab for ham. Biskop Hansen blev valgt med 204 stemmer, desuden faldt der stemmer paa mange andre kandidater.

Til folketingsvalget, der holdtes paa Augustenborg, blev degn Jørgensen i Hørup valgt. Hans modkandidat var løjtnant Kofoed, der aalede ham temmelig godt, men Jørgensen havde jo sine egne Sønderherreds bønder, der saa et stort lys i ham.

Det var et held, at vore fjender ikke straks rykkede efter vor arme efter tilbagetoget, thi saa ville de jo med det samme have taget Dybbøl skanserne, thi der var i forvejen mest kun arbejdet paa at sætte Dannevirke i forsvarsstand og ikke anvendt meget paa Dybbøls og Fredericias befæstning. Der blev nu arbejdet paa at sætte skanserne paa Dybbølbjerg og paa Als ved sundet i saa god forsvarsstand som muligt. o.s.v.

Paa Lysholm laa der i nogen tid regimentschefen for 17. regiment oberst Bernstorff en født holstener, der meget roste vore alsingere og nordslesvigere som soldater og udtalte, at de var mere lærenemme og opvakte, og at sydslesvigerne var de daarligste soldater i den danske arme, men senere sendtes der ikke indkvartering ned til Lysholm og ejendommene langs østkysten til Fynshav, da det var temmelig langt at marchere frem og tilbage. I Guderup og alle byer ved landevejen og Alssund fik de stadig indkvartering. Biskoppen havde saaledes altid indkvartering i denne tid. Næsten alle regimenter, der laa paa Als, har ligget indkvarteret i Guderup, Sjellerup. Staben laa altid i bispegaarden, og desuden var biskoppens hus til enhver tid et almindeligt samlingssted for mange officerer.

Sønderborgs bombardement 1864.

Den 2. april foretoges et almindeligt bombardement paa byen, hvorved en stor del af byen lagdes i ruiner og brændte. Der brændte 94 bygninger, 39 blev totalt ødelagt, 87 stærkt beskadigede og 98 mindre beskadigede. Det var et uhyggeligt syn at se bagefter, da hele den nederste del af byen laa jævnet med jorden. Den 3. april brændte raadhuset, det gav en forfærdelig forvirring, beboerne skrev og raabte, løb med alt, hvad de kunne frelse af deres bohaver, og samlede sig oppe i den anden ende af byen. Kunne man faa en vogn, læssedes en del af deres sager paa den tillige med deres børn og gamle folk. Mange flygtede ud paa landet og fandt her i længere tid en gæstfri modtagelse. Paa Lysholm laa i nogen tid den gamle putsmagerinde mademoiselle Hansen og hendes niece frk. Johansen. Deres hus i den saakaldte "brændte gade" blev dog skaanet, men havde faaet enkelte skud. Vore

soldater kom under bombardementet til hjælp med at slukke brandene og bjerge folks ejendele. Men det var tyskernes trafik bagefter at tale om alt det, der blev røvet ved den lejlighed, og det var især det danske militær, der fik skyld herfor. At der kan være sket lidt rapseri ogsaa fra militærets side, kan vel ikke nægtes, men det har vel nærmest bestaaet i ran af vin og cigarer og lignende sager, og det kan da tildels undskyldes, naar de saa, at det alligevel ville gaa op i luer og blive ødelagt. Men de glemte at omtale deres venners adfærd, at de ikke undsaa sig for at beskyde en aaben og forsvarsløs by, og paa denne maade udsætte de fredelige beboere for denne elendighed blot for at komme det danske militær til livs og berøve det dets dækning. Det kan man ikke kalde humanitet.

Den 14. april afbrændte prøjserne ved skydning Rønhave. Dybbøl mølle brændte den 10. april. I krigen 1849 brændte møllen den 13. april.

En telegrafstation ved Egenmølle.

Den blev anlagt i farver J. Kroghs have, hvorved militæret sættes i stand til hurtigt at kunne meddele sig til de forskellige regimenter, der laa paa nord- og Sydals. Mærkeligt er det, at telegraftraaden ofte var overskaaret snart paa det ene og snart paa det andet sted, og det gerne paa en tid naar der gik noget alvorligt for sig, eller fjenden paatænkte en overgang. Det viser, at der ikke var faa spioner paa øen, befolkningen udpegede ogsaa adskillige f. eks. skomagermester B. fra Augustenborg, der i den tid jævnlige saas flakke om paa landet, og en Lorenz Jensen, der var opdraget i Ketting og var en slem dreng i skolen, hvor han ofte fik prygl af skolelærer Klein, men nu havde han et hus paa Dybbølbjerg. Han passerede meget frem og tilbage over broen til Sønderborg, men der kunne intet bevises, men folk havde dog mistanke til dem. Man paastod endogsaa, at der var kanoner paa Arnkil, som var blevet fornaglede.

Til Guderup kom indkvartering gerne om aftenen. 16de regiment, som havde bestaaet af holstenere, der i begyndelsen af krigen var blevet hjemsendte, og nu var blevet udfyldt af gamle, indkaldte forstærkningsfolk, hvoraf mange var gifte og bosiddende, havde forladt os, og man ventede igen 15de regiment, som kommanderedes af major B. Men det udeblev, og vi sad og ventede paa det hele natten. Langt om længe kom regimentet, og major B. forklarede nu, at de havde haft deres nød med at faa de gamle folk til at gaa over i skanserne, ja, at de havde maattet bruge sablerne. Netop af den grund, da folkene efterhaanden blev bange for at gaa over, havde overgeneralen søgt om tilladelse til at opgive forsvaret af skanserne. To dage efter kom den 18. april, en mandag, da skanserne efter et tappert forsvar af vore folk blev indtaget af prøjserne. Blandt de mange fanger ved denne lejlighed var ogsaa en søn af biskop Hansen, premierløjtnant Jørgen Hansen, der stod ved 16de regiment. 15de regiment havde faaet ordre til at rykke ud og blive staaende ved Vollerup, indtil det fik nærmere ordre. Der var en god aand og mod i disse folk, thi da de hørte, at skanserne var ved at indtages, ville de afsted for at hjælpe. Saaledes faldt Dybbøl efter et langt, tappert forsvar.

En vaabenstilstand sluttes 1864.

Da militæret rykkede bort fra Dannevirke, havde det medtaget en mængde køretøjer med kuske og heste fra Sydslesvig, som i de dage havde været i transport. De førtes med til Als og kunne ikke komme tilbage, saa længe krigen stod paa. De blev efterhaanden samlet i et par vognparke og fik ligesom soldaterne deres forplejning og blev indkvarteret hos bønderne i byerne. Det var ikke saa underligt, at de stakkels folk, der paa en saa hovedkuls maade var blevet skilt fra deres hjem, meget ønskede at vende tilbage. Regeringen tænkte paa det, da vaabenstilstanden kom. Den nedsatte en kommission under major Gulstads ledelse til at ordne sagen og fastsætte den erstatning for slid, tab og tidsspilde, de hver især kunne tilkomme. Min broder blev tilkaldt som civilt medlem af kommissionen. De tog først vognparken ved Høruphav for, og derefter den i Hagenbjerg. Min broder fik den 19. nov. 1864 sendt fra intendanturen i København 45 rdl. 3 mk. i diæter og befordring.

For i muligt tilfælde, at armeen skulle blive nødt til at trække sig tilbage fra Als, blev der bygget tre broer: en imod nord ved Holm, en ved Flejbæk i Nørreskoven og en paa Kajnæs.

Under vaabenstilstanden blev de paa Als liggende tropper spredt i indkvartering ud over hele øen. Paa Lysholm fik de kaptajn Klüwer indkvarteret og i nogen tid ogsaa hans hustru, og da hun vendte tilbage til sit hjem, fulgte han med, og de havde min broderdatter Anna med. Ombord paa dampskibet til Faaborg var nogle soldater kommet op paa første dæk, men nu gav kaptajn Klüwer dem en ordentlig overhaling, saa de hurtigt kom ned paa andet dæk igen.

En aften ved tebordet fortalte min broder, at der stod i avisen, at den brave oberst Rist var helbredt og rejst igennem Odense for at vende tilbage til armeen. "Nu faar vi sikkert snart besøg af ham", sagde min broder, og i samme øjeblik kom en af pigerne ind og meddelte, at der holdt en militærperson til højt udenfor døren og spurgte efter herren. Min broder løb ud, og han blev glad overrasket, thi det var netop den brave oberst Rist. Han ville tilbage til sit regiment, men ville først opholde sig et par dage paa Lysholm. Han var den samme livlige mand, han altid havde været, han havde meget at fortælle, og skulle se alting efter. Han fik sig ogsaa af og til en lang pas-siar med civilingeniør Fischer, der laa indkvarteret her, og naar min broder og obersten spadserede ud i marken, og de mødte forskellige soldater, skulle han straks hen til dem, spurgte dem ud og spøgte med dem. Klüwer derimod gik dem altid kold og stolt forbi.

Hos biskoppens samlede sig jævnligt en del officerer, der blev da ofte danset om aftenen. Officererne foranstaltede ogsaa undertiden koncerter af regimentsmusikken. Der blev flere gange spillet i haven, hvor et stort publikum da kom til stede, en anden gang i Dyndved, og en dag gaves ogsaa koncert paa Lysholm, hvor en del officerer havde indfundet sig, desuden biskoppen med familie og flere andre. Et stort publikum spadserede rundt i haven, og et stort bord var dækket om aftenen. Artilleristerne sang og spillede i borgestuen, det var jo en uskyldig fornøjelse, men nu gik kaptajn Klüwer ud og bad dem holde op dermed.

Min broder blev udset til at være kongevalgt medlem af rigsraadet. Ved amtsforvalter Lauritz Skaus død under krigen 1864 blev et kongevalgt sæde i rigsraadet ledigt, og regeringen havde paatænkt at udnævne min broder i hans sted til kongevalgt medlem. Han skriver derom saaledes: "Ved denne tid blev jeg ved telegram fra konseisprezident Monrad opfordret til at modtage valg som kongevalgt medlem af rigsraadet. Jeg svarede straks tilbage med ja. 8 dage efter kom der atter forespørgsel, om jeg ville. Svar sendtes igen, men det er maaske ikke indløbet, thi nogen tid efter blev etatsraad og daværende civilkommisær Knudsen, hvis hverv som saadån efter Als' erobring var endt, udnævnt til denne post."

Biskop Hansen og degn Jørgensen var paa denne tid indkaldt til møde i rigsraadet. Biskop Hansen kom hjem, faa dage før præjserne tog Als. Jørgensen kom først hjem senere.

Den 24. juni opsagdes vaabenstilstanden, og krigen begyndte igen. Den præjsiske overgeneral havde tidligere forsøgt en overgang til Als fra et punkt i Sundeved overfor Hardeshøj, men atter opgivet dette. Den 26. juni havde han befaling fra Berlin til at gaa over, men først den 29. juni satte han det i værk. Allerede dagen i forvejen var min broder og jeg til Sønderborg, og den dag vað det manges mening, at de om natten ville forsøge en overgang, da der var stor alarm paa den anden side af kørsler med vogne, idet man formode, at fjenden samlede baade.

Rygtet gik almindeligt paa Als bagefter, at en del tyskere fra Sønderborg og Augustenborg om aftenen den 28. havde været ude i Arnkilde for at hilse paa de danske officerer, havde drukket øl og andet med dem, og at de hemmeligt skulle have kommet noget i øllet for at bringe dem til at sove, hvorvidt det forholder sig saaledes, kan jeg ikke indestaa for.

Kl. 1 om natten kom biskop Hansens ældste søn Chr. Hansen, der senere blev herredsfoged, og vækkede mig og sagde, at de sikkert var i færd med at gaa over, da der kunne høres voldsom skyldning. Jeg stod op, klædte mig paa og gik op paa Egen kirkegaard, hvorfra man havde en god udsigt over hele farvandet Augustenborg fjord og Alssund. Her var allerede en stor mængde mennesker forsamlet. Da vi kom derop, laa "Rolf Krake" endnu i den inderste del af fjorden, og alle forundrede sig. Endelig efter maaske en halv times forløb gik den ud af fjorden og rettede flere skud ned ad Alssund, kom saa efter nogen tid atter ind og lagde sig igen paa samme sted, og der indtraadte almindelig stilhed, hvorfor alle troede, at angrebet var afslaaet, og folk gik hjem. Da vi kom ind til biskoppens have, mødte vi avlskarlen Ernst, til hvem jeg ytrede, at angrebet maatte være afslaaet, da "Rolf Krake" igen var løbet ind i Augustenborg fjord. Han betvivlede det, da han kunne høre en del geværskud, og det tydede paa, at der kæmpedes paa nært hold.

Da vi kom ind, var alle kommet paa benene, og skønt klokken kun var 5, fik vi kaffe. Imidlertid gik det atter voldsomt løs, hvorfor jeg igen løb op paa kirkebakken, hvor denne gang kun faa mennesker havde indfundet sig. Da vi havde staaet lidt, satte "Rolf Krake" sig

i bevægelse, rettede flere skud ind mod Arnkilde, løb da ud af fjorden, men imod forventning ikke mod syd, men mod nord op ad sundet, hvor det forsvandt, men skal have bjerget en kanonbaad, der laa i Slesvig. Vi anede da, at prøjserne maatte være kommet over, og for at faa vished i denne henseende løb jeg ned til Egenmølle til telegrafstationen, der var man allerede i fuld gang med at pakke sammen, og sagen var desværre vis nok. Da jeg gik tilbage, fulgtes jeg med den ene af biskop Hansens døtre frøken Margrethe op ad landevejen, og paa engang lød et forfærdeligt knald, der fik alle vinduer til at ryste. Jeg troede, at fjenden allerede havde sat over fra Arnkilde til Dynneved siden. Bagefter viste det sig, at det var vore egne folk, der havde sprængt ammunitionen i luften, førend de forlod den, for at fjenden ikke skulle tage den og kanonen.

Under denne affære havde min broder med flere fra omegnen taget plads paa en høj kaldet Firhøj tæt ved Elstrup, hvor man dog ikke har den udsigt som paa Egen kirkebakke. Alle vore tropper havde ordre til at trække sig tilbage til Kajnæs Drej, og der samledes de fleste efterhaanden, prøjserne forfulgte dem ad vejen til Hørup til Vibæk. Pastor Schwensen i Hørup maatte skjule sig i kælderen, og Jessen, Majbølgaard søgte skjul under en bolbro, hvor bækken løber igennem ved mølledammen. Kanonkuglerne regnede ned over Majbølgaards bygninger, alle ruder sprængtes, men bygningerne antændtes heldigvis ikke. Senere er der i dammen og engen fundet flere granater. De tropper, der laa ved Hardeshøj, marcherede igennem skoven langs den østlige side af Als til Kajnæs, hvor de alle blev udskibet. Iblandt de fangne officerer var kaptajn Mathiesen, en broder til provstinde Fangel i Hagenbjerg. Min broders fødselsdag var det dagen efter den 30. juni, men den blev naturligvis ikke holdt, kun i stilhed.

Søndag den 3. juli gjorde en prøjsisk officer v. Stockhausen, ledsaget af et par soldater, en fodtur rundt omkring til forskellige mænd, dels for at spionere og dels for at udforske deres sindelag. Han kom fra Notmark præstegaard til Frydendal, derfra til Bommerlund og Lysholm og derefter til Guderup bispegaard. Han traf min broder paa gaardspladsen, gik et øjeblik med indenfor og gjorde forskellige spørgsmaal, der nærmest gik ud paa, om der ikke var efterladt noget her. Min broder lagde ikke skjul paa noget, og efter et øjeblik tog han igen afsted. Hos biskoppens sad han en timestid og spurgte ham nøje ud om politiken og hans eget forhold, som han gav rede for paa aaben maade. I dette øjeblik var netop et ungt menneske, som havde været ansat paa herredsfoged Arnesens kontor paa Augustenborg, til stede, og da Hauptmannen begyndte at rive ned paa den danske politik, begyndte han at sige ham imod. Dette var under disse forhold biskoppen ubehageligt og ville kunne skade ham. Det var desuden i højeste grad taktløst, da sagen jo slet ikke angik ham. Biskoppen fik ham til side og viste ham det ubetimelige i hans optræden. Besøget havde ingen videre følger for nogen af de mænd, han kom til, han var ellers bekendt for at være en brutal og hensynsløs mand.

Als bispedømme gik ind og blev lagt under superintendanten i Slesvig, og Ærø blev lagt til Fyn. Biskoppen blev beordret til at ud-

levere alt i arkivet, som angik Sønderherred, til provst Hoeck, og hvad der angik Nørreherred til provst Fangel. En dag kom derfor amtmand Sarauw tillige med provst Hoeck og fik den part, han skulle have, og en anden dag med provst Fangel, der ogsaa fik sin del. Resten, som angik Ærø, blev liggende lang tid uden, at der kom ordre om at udlevere det. Biskoppen henvendte sig derfor tilsidst til amtsforvalter Wolf paa Ærø om at afhente det, da han helst ville af med det. Biskop Hansen blev siddende som sognepræst for Egen.

Den 31. oktober 1864 sluttede Danmark fred med Østrig og Prøjsen, hvorved det afstod de tre hertugdømmer til disse to stormagter.

Paa Lysholm havde de blot en lille, beskeden løjtnant v. Horn i indkvartering i længere tid. Han var embedsmandssøn og længtes efter hjemmet. Han skrev et par gange til sin broder, fik flere sager med, der var ubekendte i Tyskland, f. eks. et par træsko og andre ting, og sendte dem igen en lille, støbt plov, der kunne vise, hvilken slags plove der brugtes i Tyskland.

Anden søndag i advent den 4. december 1864 blev der anordnet takkefest for freden. Om aftenen var der illumination i Sønderborg, Augustenborg og Nordborg, som de tysksindede satte i scene. De ekscesser, der udøvedes ved denne lejlighed, kan efterses i bogen "Hvorfor er jeg blevet tysk" af Matz Matzen 1869.

Frk. Kastrup, der var blevet forlovet med biskop Hansens ældste søn Christian forlod i efteraaret 1864 Lysholm og tog til pastor Grove i Nyker paa Bornholm, der var gift med en datter af biskoppen. Her var hun et aarstid og kom da til Guderup, hvor hun blev, indtil hun blev gift.

Paa Lysholm fik de til lærerinde igen frk. Sofie Becker, en datter af degn Becker i Lysabild. Hun havde i nogle aar været lærerinde paa Kajnæsgaard, men da tyskerne havde sejret, følte hun ikke lyst til at blive der i huset, da familien var temmelig tysksindet. Hun skiltes dog fra dem i al venskabelighed, og de vedblev at holde af hende.

Hr. Sarauw blev amtmand. Hr. Sarauw havde tre brødre i dansk tjeneste, en broder var skovrider ved Vordingborg, en anden var herredsfoged i Lø herred og birkedommer i Møgeltønder og Ballum birk. De var begge gode danske mænd. En tredie broder C. Sarauw var kapellan i den danske arme og R.af Dbg., men denne Sarauw var i 1850 kommet paa kant med civilkommissionen i Slesvig og gik derfor til Tyskland, hvor han havde faaet en anstilling i Pommern. I 1864 stillede han sig ogsaa til raadighed. Han var i det hele taget en ret skikkelig mand, der ikke gjorde nogen fortrød. Han var her kun til 1866, da han blev forflyttet som landfoged til Femern.

1865.

Den 5. januar 1865 blev løjtnant Walther gift med Margrethe Hansen, en datter af biskoppen, der viede dem i Egen kirke. Brylluppet stod i præstegaarden, det var just ikke stort. De indbudte gæster var familierne Schwensen Hørup, Jessen Majbølgaard, Fangel Notmark og min broder med familie fra Lysholm. Brudeparret flyttede til Viborg, hvor de boede en del aar.

Den 31. januar var fru Bendz fra Lysabild i besøg paa Lysholm tillige med degnen Beckers to døtre Tinne og Charlotte. Paa grund af snevejr blev de der om natten. De ville have mig med til Lysabild præstegaard for at prædike for pastor Bendz, der var syg. Jeg blev der til efter paaske.

Kaneturen til Augustenborg.

Da der midt i februar var megen sne, foranstaltede en del af de dansksindede her paa øen en stor slædetur, der skulle gaa ud fra Sønderborg og ende paa Augustenborg, hvor man ville spise til aften og holde bal i gæstgivergaarden. De var ialt 16 a 17 kaner, som samledes i Sønderborg, og de havde pyntet hestene med røde og hvide baand. De deltagende var: Hansen, Gøllinggaard, biskop Hansens søn Sofus med sine søstre Sofie og Kathinka, min broder og kone med datteren Anna samt frk. Becker, Drescher, Egenmølle, Hellemann, Rumohrsgaard, Fenger, Augustenborg hovedgaard, Ahlmann, Augustenborg, Møller, Gammelgaard, Jessen, Majbølgaard, Peter og Christian Karberg, Andreas Karberg og konsul Nielsen fra Sønderborg m.fl. Augustenborgerne var rasende og betragtede det som haan, at de ville holde deres indtog i byen paa en saadan maade. De overlagde i forvejen, hvorledes de ville tage imod dem. Drengene skulle modtage dem med snebolde, hvad der dog for en del blev forhindret, da skolens fornuftige lærer Hansen holdt dem i skolen længe over tiden. Da de naaede til byen, blev de alligevel modtaget med en del snebolde, og det slesvig holstenske flag vajede paa alle huse undtagen hos provst Ahlmann, da hans søn var kaptajn i den danske hær. Hos bager Thomsen var der heller ikke flag oppe, om grunden saa var den, at der var gamle bekendte med i kaneturen, ved jeg ikke.

Da der var tændt lys, og gæsterne var gaaet til bords, samlede der sig efterhaanden et stort publikum paa gaden. I skænkestuen sad en del prøjsiske soldater samt flere civile personer. Da selskabet havde rejst sig fra bordet og ville begynde dansen, kon en sten ind ad vinduet og ramte hr. Hellemann. Paa engang gik dørene til balsalen op, og med rebslageren i spidsen stak pøbelen lange stænger med slesvig holstenske flag ind i salen og stak efter gæsterne, snart var de alle inde i salen fulgt af soldaterne, og der opstod almindelig forvirring. Købmand Andreas Karberg var kommet blødende ind i salen, konsul Nielsen fik klæderne revet i stykker, købmand Peter Karberg blev kastet som en bold hen ad gulvet, og møller Drescher havde barrikaderet sig bag et bord for at forsvare sig, der faldt det ene sabelhug efter det andet. Det gik ikke damerne bedre, de fløj hvinende ud og op ad trappen for at finde deres tøj, men idet de for ud, fik min

broderdatter Anna et sabelslag over ryggen, og konsul Nielsens datter og frk. Sofie Hansen fik deres kjoler revet itu. Fru Møller fra Gammelgaard kendte en af officererne paa Augustenborg, der havde ligget i kvarter der, hun fik sendt et bud til ham, og langt om længe kom han og søgte at holde styr paa soldaterne. Øvrigheden lod sig længe ikke se, men omsider kom herredsfoged Lüders til stede og forbød dansen, hvorpaa hele selskabet skiltes og blev ledsaget ud af byen, eskorteret af en vagt af soldater. Min broder med familie maatte gaa ud af byen, da de havde hestene og kanen staaende paa Blæsborg.

Det kan jo ikke nægtes, at det var lidt ufornuftigt paa denne maade at gæste det tyske Augustenborg, og de kunne i forvejen let have forudset, at de ville være udsat for moddemonstrationer, men det hele blev dog en skandale for augustenborgerne, at de paa en saa brutal maade krænkede gæstfriheden, og man maa forbavses over, at det præjsiske militær kunne deltage i disse ekscesser.

I anledning af klagen over det passerede blev der holdt forhør, en del af gæsterne blev indstævnet, men der kom intet videre ud af sagen. Hvor godt retten kunne dansk, kan ses deraf, at det hedder om min broderdatter Anna Knudsen, at hun sloges, da hun gik ud af døren, ret som om hun havde været oppe at slaas med en af soldaterne.

Den 25. februar var min broder med familie til pastor Fangels fødselsdag i Notmark. Han ville holde den dette aar, da man var bange for, at en del af de nye tyske embedsmænd paa Nordborg skulle indfinde sig til provst Fangels fødselsdag i Hagenbjerg præstegaard. Provst Fangel med provstinden var da ogsaa her, desuden de sædvanlige gæster biskoppens, pastor Schwensens, Jessens, Majbølgaard m.fl. Min broder tabte 1 rigsdaler i kort.

Jørgen blev konfirmeret den 9. april. Der var et stort gratulationsgilde om eftermiddagen, gæsterne kom af sig selv, biskoppens, provstens, Fangels, Notmark, Schwensens, Hørup, Jessens, Majbølgaard, Ahlmanns og Fengers fra Augustenborg, Møllers fra Gammelgaard, Hansens fra Nygaard og Gøllinggaard foruden flere fra Nordborg. Min broder havde ladet sovekammeret rydde, der spillede herrerne kort, og de unge dansede i salen, da der var spist. Fra Nordborg var den unge Frederik Hollønder med sin søster og Heinrich Witzke med sin søster Johanne Witzke.

Et præjsisk bal i Ketting bispegaard.

Pastor Schwensen i Hørup havde i efteraaret 1864 sendt begge sine døtre til Christiania, hvor de forblev hele vinteren, da forholdene var saa urolige her. Baron Richthofen havde købt Ketting bispegaard i januar 1865 og boede her nogen tid, til han senere blev gesandt i Stockholm, hvorefter han overlod den til sin datter gift med løjtnant Pless. Han købte siden Hans Clausens gaard og lagde den til stedet. Baron v. Richthofen anstillede et bal for de præjsiske officerer, hvortil en del damer fra Augustenborg blev indbudt. Man indbød ogsaa danske damer, deriblandt biskoppens døtre Sofie og Kathinka, der maatte gaa med til ballet. Min broder og hans kone var en søndag forud i besøg i Hagenbjerg præstegaard, og medens de var der, ankom en søn af baron v. Richthofen tillige med sin frue og et par andre officerer

for at hilse paa præsten og indbyde dem til ballet. Hans frue var en slægtning til biskop Hansen. De spurgte min broder og hans kone, om de havde voksne døtre, og da de bejaede dette, indbød de ogsaa dem til ballet. Min broder afslog det dog. Biskoppens døtre maatte bide i det sure æble og gaa med, men de lovede, at de ikke ville gøre det tiere, da de andre damer uglesaa dem. Det var jo ogsaa kun en maanedstid efter den berygtede kanetur.

Et herreselskab hos Fenger, Augustenborg herregaard. Her var der stort herregilde. Det var vistnok anstillet, fordi en del mænd havde sluttet sig sammen om at hjælpe ham ud af en pengeulejlighed. Min broder var ogsaa indbudt, men da han ikke var rigtigt rask, bad han mig om at tage dertil i hans sted. Jeg kørte med Hansen, Frydendal. Iblandt andre indbudte var Møller, Gammelgaard, Jessen, Majbølgaard, Drescher, Egenmølle foruden flere. Den ældste af Fengers sønner var hjemme, og Møller udbragte hans skaal i meget smigrende ord og lod til at være meget indtaget i ham.

Den 18. juni døde Johan Chr. Vogelsang paa Holbæk. Min broder bad mig ogsaa om at tage dertil alene, da han endnu ikke var rigtigt rask. Hansen fra Bommerlund og jeg kørte med Bøtzau derover. Han blev begravet paa Adsbøl kirkegaard.

Den store tur til København.

Den 2. sept. 1865 afgik det store tog af sønderjyder til København, hvortil de var indbudt, det var folk rundt omkring fra hele Nordslesvig over 2000 i tallet. Fra Sønderborg afgik 2 dampskibe "Aurora" og "Herta", fra Flensborg "Diana", fra Aabenraa "Øresund" og fra Haderslev "Valdemar" og "Flora". Min broder og to af hans børn Anna og Jørgen foruden Grethe Frost var med fra Lysholm, begge mine søstre, Anna fra Ketting og Elisabeth fra Blæsborg mølle var ogsaa med.

De holdt an ved Svendborg, hvor de blev modtaget med stor jubel og blev beværtede, der blev holdt taler og udbragt vældige hurra. I Korsør blev de ligeledes festligt modtaget, der havde ogsaa de gamle embedsmænd Riegels og Grønlund med familie indfundet sig for at hilse paa flere af deres bekendte. Langs med vejen stod ofte skarer af folk opstillet og hilste paa toget, som bruste forbi dem med de mange gæster. I Roskilde og de andre byer blev der ogsaa hilst paa dem.

Da de ankom til København, blev deres værter og deres egne navne opraabt. Min broder og Jørgen fik logi hos oberst Rist paa Nørrebro, Grethe og Anna hos en oberst Bruun, der var fader til Chr. Bruun ved det kgl. bibliotek. Anna og Elisabeth blev indkvarteret hos en bager. Fenger blev indkvarteret hos en mel- og grynhandler i en kælder, dette logi anstod ham ikke, og han fik da logi hos forhenværende finansminister prof. Fenger. Københavnerne ville i grunden helst have folk af bondestanden i logi, navnlig var konerne fra Egen sogn velsete, da de mødte i deres nationaldragt.

De fik alle byens mærkværdigheder at se, blev ogsaa en dag ført ud til Roskilde for at se domkirken og en anden dag til Hillerød for at se Frederiksborg slot. Ligeledes stod Rosenborg, Tivoli og teatret

dem aabne. En dag var der stor fest paa Klampenborg, hvor der blev holdt mange begejstrede taler. Der var stor trængsel, da man skulle hjem om natten, og det hændte undertiden, at de, der hørte sammen, blev skilt fra hverandre. Man fortalte, at gartner Philip og kone fra Asserballe var blevet indkvarteret i et meget fint hus. Da man spurgte dem om morgenen, hvorledes de havde sovet, svarede de lidt forlegent, og man fik ud af dem, at de havde siddet oppe hele natten, da de ikke turde ligge i sengen, fordi den knagede og bragede, naar de vendte sig, de var ikke vant til at ligge paa fjermadras. Witzke var begejstret for Lumbyes spil i Tivoli, og frk. Ahlmann og Elise Schwensen skrev nu i Lumbyes navn en billet til Witzke, hvori han bad ham ud til sig. Witzke fortalte, at han var inviteret ud til Lumbye, og de to maatte saa igen opklare, hvorledes sagen forhooldt sig. Den 7. sept. vendte selskabet igen tilbage og blev modtaget i Sønderborg af en stor skare mennesker. De var alle glade for turen, og der blev i lang tid ikke talt om andet end denne rejse til København.

Tyskerne forsøgte at sætte en moddemonstration i scene med en tur til Hamborg, der meldte sig kun 7 voksne og et barn. Man spottede da over, at toget bestod af 7 1/2 personer, og en som var med blev kaldt Mads Hamborger.

Den 20. oktober 1865 blev Mathias Vogelsang paa Bommerlund gift med Marie, en datter af boelsmand Jørgen Rasmussen, Miang. Et stort bryllup stod paa Bommerlund i to dage. Min broder, hans kone, der pyntede bruden, datteren Anna, sønnen Jørgen, frk. Becker og jeg var ogsaa med til brylluppet. Lorentzen med faa piger udførte opvarningen. Om søndagen ankom politibetjent Bertelsen, der var gift med en datter af madam Hansen, dertil fra København. Han agerede da skaffer og forstod at holde folk i aande. Om aftenen blev der danset, Anna og frk. Becker morede sig udmærket og ligeledes Jørgen tillige med Wederkop fra Nygaard og Hansen, Bommerlund. Det gik meget pænt og ordentligt til. Brudegaven en sukkerskaal med sølvfod 9 rdl.

1866.

Fra den tid, prøjserne kom over til Als og efter den berygtede kaneturs historie, blev al omgang hævet mellem danske og tyske her paa øen. De danske holdt sig ogsaa tilbage fra offentlige baller, da de kunne risikere at komme sammen med militæret. Der blev saa meget større selskabelighed mellem de danske familier, enhver fødselsdag blev holdt med et stort selskab, bispindens den 13. nov. biskoppens 11. febr., Fangels 25. febr. fru Schwensens 22. febr., pastor Schwensens 23. marts, fru Jessens, Måjbølgaard 30. okt., hr. Jessens 29. dec., hr. Møllers Gammelgaard 1. april, hr. Fengers 29. maj, skovriider Hansen, Nygaard 21. febr., fru Fangels Notmark 1. juni, min broders 30. juni og hans kones 29. juli o.s.v. Der blev da om aftenen gerne danset af de unge. Paa Gammelgaard blev der holdt maskarade, hos Fenger spillede de komedie, ligeledes paa Lysholm. Møller og Fenger gjorde ogsaa gilder for de mest bekendte af bondestanden.

Dr. Tadey havde som medicinsk student været underlæge i krigen 1864 og var ansat ved 6. regiment. Som saadan laa han en tid i kvar-

ter i bispegaarden. Han var fra byen Slesvig, havde gaaet i skole der, men var gaaet til Københavns universitet. Efter sin eksamen nedsatte han sig som læge paa Augustenborg. Da hans familie var tysksindet, var han heller ikke helt fri for at være det. Han var dygtig i sit fag. Det varede ikke længe, før han blev forlovet med biskoppens datter frk. Sofie.

Sønderborg ladegaard blev forpagtet af Sofus Hansen, en søn af biskop Hansen, han kunne forpagte denne store gaard, da han fik god støtte fra sin onkel grosserer og veksellerer Justus Schwensen i Christiania. Kornelia Ahlmann, en datter af hr. Nicolaj Ahlmann ejer af Werthemine, var forlovet med kandidat Chr. Fenger fra Augustenborg. Hun hævede forlovelsen og blev derefter forlovet med Sofus Hansen.

I den kongelige skov Lambjerg Indtægt havde der i mange aar paa anden pinsedag været afholdt en slags folkefest med telte, karussel og dans, hvortil mange fra Sønderborg og landet plejede at indfinde sig, naar dagen indtraf med smukt vejr. I flere telte opvartedes der ligesom i Dyrehaven ved København med beværtning og dans, og forresten morede en stor del af det ældre publikum sig med at spadsere omkring i den smukke skov og nyde naturen. I 1866 den 21. maj paa anden pinsedag havde ogsaa en del soldater fra Augustenborg indfundet sig til denne folkeforlystelse. Men paa eftermiddagen faldt de paa engang ind i dansesalen og forjog med dragne sabler folk fra teltet. Der kom dog ved denne lejlighed ikke nogen til skade. Ligeledes var der et større overfald af soldater den 21. maj i Hundslev kro, hvor der ogsaa var bal, her blev en karl temmelig haardt saaret ved et sabelhug, og der var flere af disse episoder.

En deputation afsendes for at klage.

Den 30. maj afgik en deputation paa 5 a 6 medlemmer, deriblandt hr. Møller, Gammelgaard, H. C. Drescher, Egenmølle og min broder til Flensborg og Slesvig for at klage hos civilkommisæren og guvernøren general v. Manteufel over disse soldaters opførsel overfor befolkningen. Man havde taget boelsmand A. Davidsen med for at vise hans skade. Hr. Møller var ordfører, men da han ikke ret kunne klare sig i det tyske sprog, maatte hr. Drescher for en del tage fat. General Manteufel tog venligt nok imod dem, og ordføreren hr. Møller blev bagefter indbudt til hans taffel. Om der blev gjort noget i sagen, vides ikke, men dog blev der fra den tid mere stille, og præjserne fik kort efter andet at tænke paa, nemlig krigen med Østrig.

Den 9. juni foretog de to døtre Anna og Christine en rejse til Aabenraa, hvor de var i flere dage i besøg hos familien Neumann.

Den 23. juni rejste min broder sammen med Hansen, Frydendal til Faaborg, de tog med færgebaaden fra Mommark. Han købte et par heste til 410 rdl. Med told og fragt kom de paa 432 rdl.

Krigen mellem Østrig og Prøjsen 1866.

De danske her i Sønderjylland betragtede denne krig med ligegyldighed, thi sejrede Østrig, havde vi Slesvig Holsten med hertugen, og sejrede Prøjsen, var vi slugt af dem. Dog godtede de sig over præjentens flugt, han var sparket tilside af præjserne, ligeledes at

straffen var kommet til Østrig for den uret, det havde begaaet imod os, og man haabede, at straffen ogsaa ville naa den anden modstander. Men det vakte naturligvis almindelig glæde, da man af aviserne fik efterretning om § 5, og man satte nu fuldt ud sit haab til kejser Napoleon, at han ville sørge for, at den blev opfyldt. Da min broder fik avisen at se og læste om § 5 i Prag-freden, blev han saa glad, at han straks i en lille seddel meddelte boelsmand Jørgen Wrang i Elstrup dette med den tilføjelse, at han kunne lade de andre mænd i Elstrup se dette eller fortælle det. Dette fik en H. Jørgensen, der var ugift, at vide. Denne karl var tysksindet og kom ofte til Kirsten Köhler, der boede i Elstrup, og disse to berettede alt, hvad der foregik, til gendarmen. Denne fik da ogsaa at vide, at Jørgen Wrang havde faaet et brev fra Knudsen, Lysholm, hvori der stod, at vi snart kom tilbage til Danmark. Gendarmen gik straks til Jørgen Wrang, forlangte det farlige brev, skældte ham huden fuld, tog ham med til Nordborg og satte ham ind i arresten. Dagen efter fandt man en seddel opslaaet ved stien over Ryggelstede, hvori der udstødtes haansord imod min broder, den havde vistnok denne Hans Jørgensen slaaet op. En dags tid efter tog min broder til Nordborg, om han var indkaldt, eller det var frivilligt, ved jeg ikke. Han talte med herredsfoged Bojsen, fortalte hvorledes det hele forholdt sig, at der jo ikke var noget ulovligt deri, da det jo var en sag, ethvert menneske kunne læse sig til i en avis, og efter en times forhandling kom Jørgen Wrang paa fri fod igen.

Den 10. august gjorde min broder en rejse til Angel med hr. Bock paa Melsgaard paa landboforeningens vegne for at indkøbe tyre og kvier, som skulle bortauktioneres til foreningens medlemmer. Hr. Bock var valgt med, fordi han var godt kendt i Angel, hvor hans fader havde haft en gaard.

En deputation afgik til Berlin 1866 med Nicolaj Ahlmann i spidsen af 47 mænd fra hele Nordslesvig for at takke for udstedelsen af § 5, den fik dog ikke foretræde, men vakte alligevel stor opmærksomhed. Og kort efter indløb en adresse med over 17.000 underskrifter til deputeretkammeret i Berlin, der imidlertid lod, som den ikke var indgaaet.

Øvrigheden havde ogsaa ved denne lejlighed søgt at hindre denne store adresse, men den blev alligevel udbredt og kom paa sit sted. Min broder var gaaet rundt for at samle underskrifter. Da han derfor kort efter mødte gendarmen i Frydendal, overfusede denne ham paa en gemen maade.

1867.

Den 3. januar var min broder med familie paa bal i Høruphav, hvor hr. Jessen til Majbølgaard var vært. Frk. Becker havde besøg af sin broder, der var her i flere dage, og en aften var med til Nygaard. Min broder og damerne kørte, og Becker og jeg gik dertil. Om aftenen var det meget mørkt. De kørte alle, og vi to gik, men da vi var kommet et stykke frem i skoven, holdt de der. Vognen var kørt paa en stor sten, og det ene hjul var løbet af. Kusken, der kørte, var meget ked af det, men der var ikke andet at gøre end at spænde hestene fra

og lade vognen staa til den næste dag. Hele selskabet maatte saa gaa hjem til fods.

Ved biskoppens fødselsdag den 11. februar 1867 var der en lille uoverensstemmelse mellem gæsterne. Dr. Tadey holdt en rørende tale for en af sine patienter med familie, som efter hans mening var i stor nød, og var værdige trængende, manden havde kun en lille invaliderente fra den danske stat og havde svært ved at arbejde. Dr. Tadey bad derfor selskabet om at give en gave til hjælp for familien og lod en tallerken gaa rundt, selskabet gav rigeligt, de fleste lagde en preuser i skaalen. Men doktoren har ikke rigtigt kendt den omtalte familie, hvorimod min broder, som kendte familien godt, sagde, at manden var fordrukken. Hr. Møller holdt ogsaa en tale og sagde, at den invaliderente, der blev modtaget fra Danmark, ikke var ringe, det kom an paa, om den præjsiske invaliderente var bedre, og senere traadte kammerraad Fenger op paa samme maade. Selskabet delte sig i to partier. Bispinden var meget indigneret paa sin tilkommende svigersøns vegne.

Den 22. februar blev Sofus Hansen, forpagter af Sønderborg ladegaard, gift med Kornelia Ahlmann, datter af Nicolaj Ahlmann. Da hr. Ahlmann boede paa Augustenborg i det hus paa Palævej, hvor i sin tid pastor Jessen boede, stod brylluppet her, men de blev viet af hans fader biskop Hansen i Egen kirke. Bønderne i Egen havde rejst en æresport, og kirken var smukt pyntet. Brylluppet var ikke ret stort.

Dittes konfirmation 1867.

Den 14. april blev Christine konfirmeret i Egen kirke. Der var som tidligere stort gratulationsgilde om eftermiddagen. Sovekammeret blev rømmet, og forældrene rykkede op i gæstekammeret. Tjener Lorentzen gjorde opvartning, hvad der lattede min svigerinde meget, da hun vidste, at han om aftenen satte enhver ting paa plads igen. Samme dag blev ogsaa Christian Elley, Sønderborg konfirmeret.

Frk. Sofie Becker hørte op med undervisningen paa Lysholm til maj 1867. Hun rejste til England for et aars tid at uddanne sig i det engelske sprog, da hendes ældste broder var sømandspræst der, hun kom ind paa et institut. Hun var som alle Beckers børn meget dygtig. Hun kom tilbage i 1868 og oprettede i forening med sin ældste søster Trine et pigeinstitut i Horsens. Da hun kom hjem i besøg i den første ferie, fik hun tyfus og døde i hjemmet 1868.

Mandag den 6. maj 1867 rejste min broder til Sorø for at sætte begge sine yngste sønner Nicolaj 12 aar og Christian 9 aar gammel i akademiets skole. De blev sat i kost hos hr. Henning Hansen, en broder til fru Møller paa Gammelgaard og indtil 1864 adjunkt ved Slesvig Domscole. Hr. Hansen skulle læse med dem, indtil de efter sommerferien kunne blive optaget paa skolen, de skulle logere et aars tid hos ham, da de først til den tid kunne blive optaget paa skolen og faa logi der. Efter ferien satte ogsaa hr. Møller sine 3 sønner ind i Sorø skole. Ligeledes satte hr. Fenger, Augustenborg sin søn Carl og hr. Jessen, Måjbølgaard sin søn Heinrich ind paa skolen. Min broder blev der et par dage og rejste derfra til Lolland for at se til sin

næstældste søn Jørgen, der var forvalter hos forpagter Scheby paa Julinge. Aaret før havde han været landvæsenselev hos hr. H. Jacobsen paa gaerden Elisabethsminde ved Kolding. Min broder kom tilbage til hjemmet søndag aften den 12. maj. Rejsen blev ham temmelig dyr, den kostede 51 rdl.

Hele søndag den 12. om eftermiddagen og aftenen var det et uhyggeligt vejr, det stormede og den ene snebyge, blandet med regn, afløste den anden. Min broder beklagede, at kærne, som var kommet paa græs et par dage før, ikke var taget ind, men han plejede dengang aldrig at tage dem ind om natten, naar de var kommet ud, det var temmelig besværligt. Men imidlertid gik vinden om i nordøst, det gav stærk frost og der faldt sne, og der var is paa vandet om morgenen. De arme kær var helt forkomne af kulde, de var helt tykke, som om de havde faaet trommesyge, og de gav ingen mælk. Alle folkene paa gaarden maatte da ud og trække dem hjem paa stald, de holdtes inde et par dage, indtil det gav andet vejr, thi den følgende dag laa sneen endnu uden at tø op. De kom dog hurtigt til sig selv igen og gav den sædvanlige mælk, men 4 store, smukke treaars kær efter første kalv kunne ikke taale det og fik i løbet af sommeren hoste og maatte efterhaanden skydes ud, derimod klarede en 2 aars kvie sig godt. Grunden var den, at de 4 var holdt paa stald hele sommeren forud, hvorimod den toaars havde gaaet paa græs hele sommeren sammen med det andet ungvæg. Fra den tid var min broder altid saa forsigtig at lade kærne binde ind om natten i en 3 ugers tid i foraaet, naar de var kommet paa græs. Med den sildige vinter indtraadte ogsaa et stærkt højvande, da vinden pludselig gik om i nordøst.

Pastor H. Sveistrup, der havde været præst i Rødding, blev afsat af den præjsiske regering i 1867 paa grund af edsnægtelse, men han blev dog ved med i 3 aar at leve i Rødding og holde fri gudstjeneste i Rødding forsamlingshus. Han holdt ogsaa forsamling andre steder, hvor man ønskede det, og kom saaledes til Als, hvor han prædikede paa Lysholm. Han havde da Appel med, der var afsat til degn i Løgumklosters omegn, og som senere viedes af danske præster til frimenighedspræst og tog bolig i Rødding. De tog da gerne logi paa Lysholm, naar de kom til Als. Pastor Sveistrup var en sjældent mild og kærlig mand, der vandt alle, og han forstod paa en jævn og letfattelig maade at udlægge guds ord.

Den 2. juli brændte høker Chr. Jespersens sted i Guderup. Biskop Hansens døtre hjalp ved branden, de postede vand. Stedet blev straks igen opbygget, og den 23. august blev kransen hejst paa huset, og der blev i den anledning holdt rejsegilde, til hvilket Christian Klyhn i Elstrup ogsaa var indbudt, da han var en svoger til høkeren. I samme øjeblik, som kransen blev hejst, kom pastor Ahlmann fra Svenstrup forbi, han havde besøgt sine to søstre i Guderup kapellani. Da han paa grund af sine tyske sympatier just ikke var velset i sin fødeby, gav man ham et hurra. Undervejs mødte han gendarmen fra Nordborg, holdt an og ytrede til ham, idet han fortalte ham om lystigheden, at han helst maatte passe paa folkene i Guderup. Gendarmen kom da straks ridende ind i gaarden hos høkeren, gav en slem mand til de omkringstaaende og

begyndte at trække sablen, hvormed han huggede kaadner Chr. Jørgensen, Troldhøj, der boede ved Sjellerup skov, i haanden. Chr. Klyhn, der tidligere havde været dansk dragon i Aarhus, traadte da straks til og vristede med et sablen fra gendarmen. Skummende af vrede gjorde denne øjeblikkelig omkring og red i lynende fart asted til Augustenborg. Klyhn beholdt sablen og bragte den om aftenen op til synsmand Jacob Blom i Sjellerup, for at han kunne tage den i forvaring. Hen paa natten ankom begge gendarmen fra Nordborg og Augustenborg hos synsmanden og forlangte sablen, som han udleverede dem, og de udspurgte ham om, hvor Klyhn boede. Henad kl. 3 om natten ankom de til Nyled og bankede folkene op og forlangte, at Chr. Klyhn straks skulle følge dem som arrestant, hertil var han ogsaa straks villig. Under mange grovheder slyngeete de et reb om halsen paa ham, og paa denne maade transporterede de ham mellem sig til Nordborg, hvor de satte ham i arrest. Her sad han i nogen tid og kom da indtil videre igen paa fri fod. Imidlertid blev der optaget forhør i sagen, men de folk, som bedst kunne vidne i sagen, blev ikke indkaldt og forhørt, men derimod en del andre folk, der ikke kunne og vel heller ikke ville vidne i sagen. Saaledes gik man jo gerne frem i slige sager. Dommeren skulle dække gendarmen og denne igen herredsfogeden, saaledes kneb man øjnene til. Han blev da dømt for opsøtsighed til at lide straf 5 gange 6 dage paa vand og brød. Den 28. maj 1867 begyndte hans straf, han sad de 6 dage og kom ud 6 dage ad gangen.

Den 2. juli blev han atter fri, den dag, han havde udstaaet sin straf, kørte min broder til Nordborg og afhentede ham i sin kørevogn for at køre ham hjem. Synsmand Hans Frederiksens kone Mette i Egen satte sig i spidsen for en lille indsamling blandt kvinderne i Egen sogn, og de forærede ham en sølvkande, hvori tillige var et lille digt. Da gendarmen nogen tid efter kom ind til synsmand Blom, bad han om et glas øl, men fik et glas vand. Pastor Ahlmann vandt ikke ved denne lejlighed, og da han senere besøgte sine søstre, gav de ham ordentlig besked.

I 1867 blev dr. Tadey gift med frk. Sofie Hansen, biskoppen viede dem i Egen kirke. Bryllupsgæsterne var: pastor Schwensens Hørup, Jessen Majbølgaard, Ahlmann Vertemine, pastor Fangel Notmark, Witzke Hjortholm, pastor Bruhn Haderslev m.fl. Dagen efter var der stor gratulation, hvor min broder med familie ogsaa var til stede.

Peter Knudsen kom hjem fra søen dette efteraar, efter at han havde sejlet i flere aar, nærmest paa den amerikanske vestkyst. Han tog i december 1867 til Svendborg for at tage styrmandseksamen.

Frankrig var vort haab.

Prøjsen lod vente med opfyldelsen af § 5. Vi satte alle vort haab til Frankrig og var alle overbeviste om, at naar det gik løs igen, ville det blive en krig mellem Frankrig og Prøjsen, og ingen tvivlede om, at Frankrig da ville blive den sejrende magt og da ogsaa bringe Prøjsen til at opfylde sine løfter. Naar hr. Møller, Gammelgaard havde været i København, kom han gerne ned til Lysholm for at hilse min broder fra sønnerne i Sorø, hvor han jo ogsaa havde 3 af sine sønner, og han var da gerne fuld af alt det, som oberst Pfaff hav-

de fortalt ham om de franske rustninger, at nu var de saa og saa vidt, og oberst Pfaff vidste god besked.

1868.

Min broder blev indkaldt 3 aar i træk til den store bezirkskommission i Slesvig som medlem under v. Zettlitz og v. Eudens ledelse. Han gav saaledes møde i Slesvig den 12. til 17. januar, hans udgifter under dette ophold beløb sig til 23 rdl. Den 16. februar fik han udbetalt i diæter og rejseomkostninger 44 rdl. Han blev som sagt tilkaldt som medlem i 3 aar i træk. Senere, da valget af medlemmer blev overdraget til ständerforsamlingen for provinsen Slesvig Holsten, blev han som dansksindet udelukket af kommissionen.

I juleferien kom alle min broders sønner hjem. Peter, som gik paa navigationsskolen i Svendborg, havde en kollega Hansen med hjem i besøg. Jørgen, der gik paa landbrugsskole i Odense, sluttede sig til begge sine brødre Nicolaj og Christian. De rejste over land til Flensborg. Det var paa denne tid en temmelig haard vinter med megen sne, Christian havde faaet frost i fødderne, og hans broder Jørgen maatte bære ham ombord i dampskibet, med hvilket de sejlede til Sønderborg. Da ferien var til ende, rejste hr. Møller til København og tog sine egne sønner samt Nicolaj med til Sorø. Christian kunne ikke gøre følgeskab, da han paa grund af frosten i fødderne i længere tid maatte holde sengen. Peter rejste tilbage til Svendborg og Jørgen til Odense. Anna opholdt sig dette aar meget i Sønderborg hos købmand Hahn for at modtage undervisning i sprog hos en gammel frk. Hansen, som var datter af en tidligere kammerlakaj Tyge Hansen hos den gamle enkehertuginde Louise Augusta.

Den 22. til 26. februar rejste min broder med Christian til Sorø og besøgte paa tilbagevejen Jørgen i Odense.

Forpagter Sofus Hansen paa Sønderborg ladegaard døde den 7. marts 1868 i en alder af 35 aar af lungebetændelse, hvortil spiren var lagt i den sidste krig, navnlig da han som dansk krigsfange hendsad i præjsisk fæstning. Han var en ægte dansk mand.

Den 16. maj rejste Ditte Knudsen til Notmark præstegaard, hvor hun skulle være et aar for at lære husholdning.

Vennemøde i Boltinggaards skov
den 16. juni 1868.

Opfordringen til at deltage i mødet udgik fra pastor Sveistrup til kammerraad Fenger, og her fra Als deltog i mødet hr. Fenger og hans datter Augusta, de blev indkvarteret hos proprietær Langkilde paa Krogenlund, proprietær Møller, Gammelgaard med frue, de blev indkvarteret hos proprietær Langkilde, Langkildegård, min broder med kone og datteren Anna, der tillige med frk. Aaby Lyø blev indkvarteret hos den gamle provst Knudsen i Gislev, hvor de fik en meget gæstfri og hjertelig modtagelse. Desuden var ogsaa Hans Frederiksen og kone med paa turen. De havde alle haft megen glæde af denne tur, især de to sidste familier. Under sammenkomsten i Boltinggaards skov var der ca. 300 sønderjyder til stede. Pastor Birkedal bød gæsterne velkommen. Iblandt talerne var pastor Birkedal, pastor Helweg, Odense,

pastor Sveistrup, Rødding, der takkede for den venlighed, der var blevet sønderjyderne til del, dernæst talte ogsaa pastor Svendsen fra Jellinge, kammerraad Fenger fra Augustenborg og lærer Poulsen fra Nordborg.

Provst Knudsen havde taget min broder i logi, fordi de troede, at jeg var med paa turen, de ville gerne have set og talt med mig, da jeg havde gaaet i latinskolen i Odense og været sammen i København med deres yngste søn Johannes, der ligesom alle sine brødre døde i en ung alder som kandidat i Rom i 1856, 26 aar gammel. De bad derfor meget om, at jeg senere ville besøge dem, hvad jeg siden ogsaa gjorde i midten af august. De var gamle, elskværdige mennesker.

En stor tur til Aarhus 1868
fra 4. til 7. juli.

Henved 1000 personer fra hele Nordslesvig deltog i turen. Overalt paa kysten langs Lillebælt vajede Dannebrog, og de hilstes af venlige mennesker. I Middelfart og Fredericia gjordes der ophold, og de blev modtaget paa festlig maade. Til Aarhus ankom de omtrent kl. 7, hvor de blev hjerteligt modtaget af en uoverskuelig menneskeskare. Hr. Ahlmann takkede i gæsternes navn. Den næste dag var der gudstjeneste i byens kirker, og om eftermiddagen holdtes en stor, vellykket folkefest, hvor henved 12.000 mennesker var til stede, hr. Ahlmann takkede paa Krügers og egne vegne, og Gustav Johannsen fra Flensborg talte for det treenige Norden. Om mandagen den 6. juli gjorde de en tur til Randers, hvor de ligeledes blev meget festligt modtaget. Her talte af sønderjyder hr. Ahlmann, hr. Fenger, hr. redaktør Pingel af Sønderborg, hr. redaktør Villemoes af Flensborg og lærer Poulsen fra Bovlund. Kl. 7 næste morgen gik tilbagerejsen for sig fra Aarhus med dampskibet Vigilant. Ved ankomsten til Sønderborg blev de modtaget af en mængde mennesker, men politi og gendarmere var til stede og hindrede al videre festlig modtagelse, dog blev saavidt vides ingen arresteret. Min broder var ikke med paa denne tur, derimod deltog Anna i turen.

Herredsfoged Chr. Hansens bryllup 1868.

Den 18. juli blev herredsfoged Hansen i Broager gift med frk. Nathalia Kastrup af Flensborg. De blev viet i Egen kirke af hans fader, og brylluppet stod i Guderup bispegaard. Blandt gæsterne var pastor Schwensen, Hørup, propr. Jessen, Majbølgaard, propr. Witzke, Hjortholm, pastor Fangel, Notmark, min broder med familie, pastor Bruhn, Haderslev, dr. Tadey, Augustenborg, hr. Ahlmann fra ladegaarden. Desuden hr. Toulov, en morbroder til bruden med et par ældre frk. Johannsen fra Flensborg, hendes to søskende Fanny og Otto Kastrup. Toulov holdt en tale ved bordet for bruden og hendes søskende, for hvem han havde været en fader. Efter bordet gik man omkring i haven og lidt udenfor denne. Dr. Tadey og Otto Kastrup fulgtes ad paa vejen, men da doktoren fik øje paa de unge damer inde i haven, ville han ind til dem og skraaede over naboen Jørgen Lindegaards frugthave, her tog han sig ikke i agt for en skjult brønd og faldt ned i den, den var dog paa grund af tørken uden vand. Ingen havde set det, men

flere hørte en klagende lyd, der raabte gentagne gange Cornelia. Da man gik efter lyden, fandt man ham, fik ham op, og det blev samtaleemne hele eftermiddagen. Han kom til sengs. Bispinden dyssede ned paa søgen, men der var ingen, der morede sig mere herover end hans egne svogre pastor Bruhn og Witzke, Hjortholm.

Den 29. juli var det min svigerindes fødselsdag, hvortil de sædvanlige gæster indfandt sig, men da ferien var begyndt, var ikke blot deres egne sønner hjemme, men ogsaa hos de andre familier var der fuldt af feriegæster. Derfor indfandt der sig til fødselsdagen tillige en stor del børn og unge mennesker, der morede sig med leg i haven om eftermiddagen og dans om aftenen i den store spisestue, hvor fortepianoet blev baaret op.

En meget tør og varm sommer 1868.

Det saa undertiden ud til torden og regn, men det gav alligevel ingen regn, naar det kom til stykket. Korn og græs var derfor overalt meget trykket. Vesterude manglede de aldeles græs og maatte tage kærerne ind paa halm, men da der ogsaa var mangel paa dette, kom der af og til vogne derude fra og købte halm her. Min broder solgte af og til halm, da han havde forraad nok. Allerede den 19. juni havde man sine steder i Vejle amt indhøstet rugen, der var ødelagt og ikke gav nogen kærne. Høsten blev tidligt endt overalt. Først sidst i august faldt der megen regn.

Den præsiske konge besøger hertugdømmerne.

Sidst i august besøgte kong Wilhelm Hannover. Haderslev og andre byer begyndte at indbyde ham, og bladene udbasunerede straks, at han ville komme hertil, og de tyske blade var overbeviste om, at befolkningen overalt ville vise ham sin hyldest. Den 15. sept. ville han komme til Flensborg, den 17. ville kongen komme til Sønderborg og rejse derfra til Aabenraa.

Den almindelige stemning her paa øen var først for, at ingen fra landet skulle tage til Sønderborg, da man var bange for, at der kunne ske demonstrationer. Men paa et sammenkaldt møde i Sønderborg den 13. sept. talte hr. Ahlmann for, at det var i sin orden, at befolkningen mødte saa talrigt som muligt for at vise Hans Majestæt den hyldest og takke ham for udstedelsen af den bekendte § 5, og der blev tillige udvalgt en deputation paa 8 medlemmer: Knudsen, Lysholm, Drescher, Egenmølle, fabrikant Skau jun., Sønderborg, købmand Behn, Sønderborg, farver Jørgensen, Graasten, Chr. Tychsen, Skodsbøl, Andreas Poulsen, Skovby og Jørgen Rasmussen, Miang. De fik det hverv her i Sønderborg personligt at overrække hans majestæt en adresse, der tolkede befolkningens ønsker, samt i denne anledning sætte sig i forbindelse med vedkommende autoriteter. Gendarmer overværede mødet. En deputation paa 51 medlemmer, hvoriblandt fra Als var Nicolaj Ahlmann, P. Reimers, Sønderborg, P. Petersen, Sønderborg, H. Lassen, Lysabild og Th. With, Nordborg skulle se at faa audiens hos kongen i Flensborg og der overrække ham en adresse i befolkningens navn, der takkede ham for udstedelsen af § 5.

Den 17. sept. var Sønderborg i anledning af hans majestæt kong Wilhelms ankomst blevet smykket med grønt og flag, skibene i havnen flagede, og et dansk skib var behængt med danske flag fra øverst til nederst, man havde skrabet dem sammen i byen. Kl. 10,30 ankom hans majestæt med lystyachten Adler fra Flensborg under kanonsalut fra skanserne og modtoges paa broen af militæret og størstedelen af embedsmændene og byens magistrat. Da skibet kom til broen, udbragte landraad Mathiesen et leve for kongen. Ved landstigningen henvendte borgmester Tossbye nogle ord til hans majestæt, som kongen igen besvarede, og umiddelbart derefter begav han sig til vogns til Dybbølbjerg og Augustenborg. Imidlertid havde i henhold til de paa det offentlige møde i Sønderborg fattede beslutninger en stor mængde mennesker fra by og land samlet sig i gaderne, hvor de i tavshed afventede, om det maatte behage hans majestæt at modtage den valgte deputation i audiens, naar han kom tilbage, men den henvendte sig forgæves derom og fik saaledes ikke lejlighed til at overrække den affattede adresse.

Efter endt dejeuner paa raadhuset afsejlede hans majestæt omtrent kl. 4,30 til Aabenraa.

Min broder og jeg kørte ud til Sønderborg om morgenen for at prøve paa at faa foretræde hos kongen med den omtalte adresse. Da kongen kørte op til Augustenborg, fandtes der næsten ingen folk paa gaden, thi alle fra landet og de dansksindede i byen holdt sig indenfor i husene. Kort efter at kongen med følge var godt ude af byen, myldrede det igen af folk paa gaderne. Naar han kom tilbage fra Augustenborg, var det meningen attør at trække sig tilbage i husene, thi endnu havde man ikke faaet at vide, om deputationen kunde faa audiens eller ikke, og saa længe man ikke vidste dette, ville enhver demonstration være utidig og upassende. Dog kunde man nok tænke sig, at den ikke fik foretræde, thi de, som havde været med i den store deputation i Flensborg, kom imidlertid tilbage og meddelte, at kongen ikke ville modtage dem. Den alsiske deputation fik naturligvis heller ikke audiens. Allerbedst som man gik og stod i gaderne, ankom kongen igen temmelig hurtigt og uventet fra Augustenborg. Folk blev nu, hvor de var, hele gaden var fuld af mennesker, men der var saa at sige ingen, der tog notits af den høje monark. Folk stod hele gaden igennem, alle vegne i passiar med hinanden, nogle med ryggen til, andre med hænderne i lommen, med cigar eller pipe i munden, og alle beholdt de hatten paa hovedet. Kongen med følge fyldte 10 a 12 vogne, han saa ikke meget opbyggelig ud ved det hele optog. Vognene kørte i strakt karriere ned gennem byen, intet hurra eller glædesraab lod sig høre. Dog kunde man nok se, at han lagde mærke til det hele, thi hvor hist og her en tysksindet borger stod i en dør og hilste, hilste kongen igen. Ankommet til raadhuset gav han først audiens til embedsmændene, efter en enkelt fortælling bagefter havde kongen ved denne lejlighed gjort et behageligt indtryk. Derefter indtog han den bestemte frokost paa raadhuset, hvortil blandt andre fra byen dr. Schmiegelow og barber Jürgensen var indbudt. Imidlertid forsamlede det hele publikum sig foran slottet og helt op ad bakken overfor slottet, saa bakken var fuld af mennesker, de forholdt sig stille og rolige. Militær var der ikke i denne

tid, da de var til manøvrer, men hist og her saas flere gendarmere, parate til at antaste enhver, naar den mindste ytring eller uorden kunne konstateres. Af og til stillede en civilklædt spion sig bagved folks ryg for at aflure deres samtale. Da saaledes Jacob Blom, Sjellerup fornåm, at en vis kasketmager stod bagved og lurede, sagde han højt til sin sidemand: "hvad gav de ypperstepræster Judas for at forraade vor herre Jesus Christus". Omsider kom kongen med sit følge kørende til broen for at stige ombord. Da han var ankommet til skibsbroen, skraalede en lille flok tyskere paa ca. 50 personer "hoch", hvorpaa hele den øvrige befolkning paa bakken, som havde beholdt hatten paa, idet han kørte forbi, paa engang gjorde omkring og roligt gik sin vej tilbage. Hr. Ahlmann, som stod hos mig, tog mig under armen, og vi spadserede roligt afsted med den hele klynge. Man fortalte bag efter, at da kongen saa den hele tavse, rolige skare gøre omkring og gaa sin vej uden at hilse, skal han have gjort en bevægelse med haanden op efter dem.

Imidlertid vedblev gendarmene og den gale kasketmager, der slyngede med sin stok, at følge den bortdragende mængde. Bedst som man gik, overfaldt paa en hujende og brølende maade som glubende rovdyr en 6 a 7 gendarmere en karl og slog ham om mod et plankeværk. Det var et uhyggeligt syn, men hr. Ahlmann sagde: "lad os helst gaa, vi kan ikke hjælpe ham". Det var en tjenestekarl fra Gammelgaard, hvad han havde gjort vidste ingen, men han blev kastet i fængsel og sad der en maanedstid. Folk tog hjem, da de kom op i byen, de havde paa en værdig maade taget imod og hilst paa kongen.

Købmand Mayhoff i Sønderborg havde to døtre, den ældste blev uddannet som jordemoder, gift og nedsatte sig i Sønderborg, den yngste Christiane kom som jomfru til Majbølgaard og blev her forlovet med forvalteren Hans Christian Fangel, en søn af pastor Fangel i Notmark. Paa grund af forlovelsen kom hun ogsaa et aarstid 1868 til Lysholm for at lære husholdning og mejeri. De blev senere gift og købte gaarden Kobberholt ved Hjerring.

Min broder var ogsaa medlem af indkomst- og classeskat kommissionen for Sønderborg kreds, der skulle sætte folk i skat og undersøge reklamationer i denne henseende. Han blev hertil valgt af kredsagen, og skønt ved en ny ordning af valgene til kredsagen det tyske parti fik majoritet i denne, blev han dog ved at vælges ind i denne kommission. Det kom af, at landraaden hver gang foreslog hans valg. Det er jo vidnesbyrd for, at han har været et meget nyttigt og indsigtfuldt medlem af kommissionen, han var jo bedst kendt med forholdene, og folk havde stor tillid til ham. Han vedblev saaledes indtil den sidste tid at være medlem af denne kommission.

1869.

Efter at have været hjemme i juleferien rejste de to drenge Nicolaj og Christian den 4. januar tilbage til Sorø. De rejste sammen med hr. Møller, der fulgte sine sønner til Sorø for derfra at gøre en tur til København. De rejste over Flensborg med jernbanen over Fredericia, Fyn til bestemmelsesstedet.

En dansk højskole oprettes.

Paa et møde i Sønderborg den 27. jan., hvor min broder ogsaa var med, og paa et møde i Ullerup den 28. ja. forhandlede der om at oprette en dansk højskole for Als og Sundevad. En komite paa 6 medlemmer valgtes til at gøre udkast til dens træden i kraft, og det bestemtes, at den skulle samles paa Graasten den 5. februar. Den 26. febr. holdtes et almindeligt møde i Sønderborg, hvor statutterne vedtoges, og en bestyrelse valgtes, proprietær Nicolaj Ahlmann, Mads Madsen, Mindebjerg, Jacob Møller, Lysmose, Wolf, Gammelgab og Møller Gorrison, Nybøl. Senere udvirkede N. Ahlmann, at grev Reventlow tillod, at højskolen og dens forstander maatte faa bolig paa Sandbjerg slot. Til forstander antoges cand. theol. Knudsen af København, der var gift med en datter af aktuar Carstens i Flensborg. Han havde som frivillig deltaget i krigen 1848. Skolen blev aabnet hen i aaret 1869, men den ville aldrig rigtigt trives. Autoriteterne søgte at lægge hindringer i vejen og trække sagen ud. Den 8. oktober besluttede bestyrelsen at aabne skolen.

Herredsraadet i Nordborg endnu ikke gaaet ind 1869.

Den 15. februar har herredsraadet endnu bestaaet, thi da fik min broder som medlem deraf i diæter 6 rdl., skønt kredsdagen for Sønderborg kreds var traadt i kraft.

Den 9. og 10. marts var min broder paa rejse til Aabenraa med sin søn Peter og kaptajn Børresen, med hvem Peter skulle ud at sejle som styrmand, hvad deres rejse gik ud paa, vides ikke, thi kaptajn Børresen boede i Svendborg, hvor skibet laa, men rederiet købmand Bøttern var bosat i Nakskov. Rejsen skete med hans egen befordring.

Den 18. marts var der barnedaab paa Blæsborg, hvor den lille søn Johan Peter Davidsen blev døbt. Han holdtes over daaben af sin morbroder pastor Christian Knudsen.

Paa en af redaktøren af Dybbølposten til overpostdirektør Zähn-schen i Kiel indgivet klage, at der paa Sønderborg postkontor ikke fandtes en eneste embedsmand, der kunne tale dansk, har overpostdirektøren den 31. marts svaret, at han straks har beordret en det danske sprog mægtig embedsmand til det nævnte posthus.

Mange udvandrere paa grund af militærtjenesten.

Den 25. april skrives fra Sønderborg, at udvandringen derfra foregaar fremdeles efter en større maalestok, saa at autoriteterne føler sig ubehageligt berørt deraf og har søgt at sætte en stopper derfor, idet gendarmerne i gaar af ubekendte grunde har anholdt en del unge mennesker her fra egnen, som ville udvandre dels til Danmark og dels

til Amerika. Under forudsætning af, at gendarmerne ikke har overskredet deres myndighed, maa der aabenbart have fundet en forsømmelse sted fra de paagældendes side med hensyn til de foreskrevne formaliteter, thi er disse iagttagne, staar det ikke i autoriteternes magt at forbyde nogensomhelst nordlesviger i en hvilken som helst alder eller stilling at udvandre.

Anna rejste tillige med Karoline Møller til Fyn for at besøge proprietær Langkilde paa Langkildegård.

Peter laa endnu i maj maaned i Svendborg, han skulle jo sejle med kaptajn Børresen.

Den 30. juni hentede min broder pastor Svejstrup i Hardeshøj. Han holdt en prædiken om eftermiddagen, og havde degn Appel med. De sædvanlige fødselsdagsgæster havde indfundet sig.

Fra den 9. til den 12. juli foretog min broder en rejse til Nakskov og Sorø. Skibet, som Peter skulle med, udgik fra Nakskov, og Peter gik med som styrmand, og hvis Børresen under rejsen skulle fra-træde, ville der for Peter være udsigt til at komme til at føre skibet. Min broder tog derfor to aktier i skibet til 2000 rdl., deraf tog hans svigermøder 500 rdl. og jeg 250 rdl., altsaa betalte han selv 1250 rdl., som han indbetalte til konsul Winther.

I dette og de følgende aar har min broder købt mælk hos to bønder i Elstrup: Jens Bonde og Hans Drejer til sit mejeri. Den 22. august betalte han for leveret mælk 414 rdl. De holdt i fællesskab et æsel, som bar mælken ned, og de skiftedes hver uge til at føre den ned. Jens Bondes plejesøn Christen Wolf, en søstersøn af hans kone, drog gerne afsted med æslet for ham, han var fra Kainæs. Efter sin konfirmation tog han til København, var først mælkekusk, anlagde selv et fællesmejeri i Ordrup, giftede sig med en pige, der havde været mejerske. Hun forsøgte at bage kager, gjorde reklame med dem, og i flere aar var Karen Wolfs hjemmebagte kager en meget søgt artikel.

Den 11. til 24. september foretog min broder med begge sine døtre en rejse til København, hvor han besøgte oberst Rist og til Ringsted, hvor han besøgte købmand Bang, hvis sønner gik i Sorø skole, og flere gange i sommerferien var med hans sønner i besøg paa Lysholm, ligesom de atter kom til Bangs til andre tider. Han besøgte ogsaa Sorø og sønnerne paa akademiet. Derfra rejste han til Geddesdal ved Taastrup og til Lolland, hvor han var paa Sæbyholm og i Nakskov, vistnok for at klare med konsul Winther aktiebeløbet i skibet. Derfra rejste han tilbage til Sjælland og hjem.

En adresse indgives om § 5.

Den 4. september var min broder til stede i Haderslev til et møde angaaende indgivelse af en adresse til den prøjsiske konge om at faa en afstemning i stand ifølge § 5. Adressen fik 6951 underskrifter paa Als og Sundeved, og for hele det danske Slesvig 27.470 underskrifter. Den 27. oktober var deputationen i Berlin, men fik naturligvis ingen audiens hos hans majestæt kongen. De henvendte sig til

flere autoriteter i Berling, men gik alle vegne forgæves.

Sølvbryllup paa Lysholm.

Den 7. november 1869 fejredes deres sølvbryllup paa Lysholm. Det var et stort selskab i den anledning. Det bestod af biskoppens, provst Fangels, pastor Schwensens, Hansens, Gøllinggaard, skovrider Hansens, Hansen, Frydendal, Møllers, Gammelgaard, Jessens, Majbølgård, skovrider Ulrich, Sønderskoven, Ahlmann, Ladegaarden, Fengers, Augustenborg, vor familie fra Ketting og Blæsborg. De fleste havde ikke været med til brylluppet for 25 aar siden, flere var døde, men iblandt de tilstedeværende fandtes provst Fangels og pastor Fangel, fru Frost, Grethe Frost, Anna, Ketting, og Elisabeth, Blæsborg og jeg. Der blev holdt mange taler og afsunget sange, deriblandt et par digtet i dagens anledning. Min broder holdt en tale, hvori han saa tilbage til deres bryllup, og iblandt de afdøde mindedes han med taknemmelighed den gamle onkel præsten i Hagenbjerg og den gamle tante Anna Johanne Knudsen, hvem vi kaldte moster. Biskoppen udbragte brudefolkenes skaal, og Møller og Fenger var utrættelige i at holde taler og gennemgik hele familien, Møller udbragte ogsaa min skaal. Senere kom ogsaa pastor Schwensen med en tale for begge mine søstre. Der herskede en munter og glad stemning, og om aftenen efter bordet blev der danset. Den lille kammerraad dansede med den høje fru Møller.

Ved maskeradeballet paa Gammelgaard den 27. dec. agerede min broder slagter, Nicolaj skorstensfejer, Christian munk, Mathias Fenger anfører for en zigøjnertrup.

Den 29. dec. var de til H. H. Jessens fødselsdag paa Majbølgård.

1870.

En sen og streng vinter. Den begyndte de første dage i februar, omkring den 5. - 7. febr. lagde havet til mellem Fyn og Avernakø. Isen var ujævn og næsten ikke til at færdes paa. Havet lagde ogsaa til mellem Als, Ærø og Fyn. En pige, som fra Als ville forsøge at gaa over til Fyn, blev borte.

Den 1. januar var der selskab og bal paa Lysholm for alle feriegæster, som var hjemme i julen. Søren Spillemand fra Asserballeskov gav musik, hvorfor han fik 1 rdl. 2 mk.

Den 2. januar var de til østersgilde i Hørup præstegaard, herreerne kappedes om, hvem der kunne spise flest, i reglen gik hr. Jessen, Majbølgård af med prisen, dog kunne pastor Schwensen, skovrider Hansen og hr. Møller og min broder ogsaa nok spise en del af dem.

Den 3. januar betaltes i brandpenge 38 rdl. 5 mk. 4 sk. Den 5. marts betaltes J. Bonde og H. Drejer for leveret mælk for nov. dec. jan. 174 rdl. 2 mk. 2 sk. den 11. marts betaltes i tillæg for samme tid 23 rdl. 1 mk. 5 sk. Den 6. maj modtog de for febr. marts, april 4263 kander a 6 sk. 266 rdl. 2 mk. 10 sk. den 27. maj fik de i tillæg 1/2 sk. pr. kande 22 rdl. 1 mk. 3 sk.

Min fødselsdag 1870.

Den 17. april var det min fødselsdag, det var paaskedag. Jeg kom hjem efter et længere ophold i Lysabild præstegaard, hvor jeg hjalp pastor Bendz, der var syg. Familien paa Lysholm var indbudt til selskab hos Fengers paa Augustenborg. Min broder blev hjemme, og de andre tog derhen.

Den 29. marts kom Jørgen til Sæbyholm paa Lolland, hvor han havde været før som forvalter.

Den 23. april, søndag efter paaske, blev Nicolaj konfirmeret i Sorø kirke. I den anledning rejste hans moder derover og opholdt sig et par dage i Sorø, hvorfra hun gjorde en tur til København for at besøge oberst Rists. Da Hans Jacob Møller ogsaa blev konfirmeret, var hr. og fru Møller ogsaa taget til Sorø. Begge familier sluttede sig sammen og spiste paa gæstgivergaard med deres børn, og et par familier var indbudt.

Den 7. april var min broder som medlem af skattekommissionen indkaldt til møde i Sønderborg. Den gjaldt for Sønderborg kreds, og dertil blev han valgt som medlem af kredsdagen. Den 10. juni modtog han i diæter og rejsegodtgørelse for sit ophold i Slesvig, som medlem af den store skattekommission for hertugdømmerne 36 rdl.

Spænding mellem Frankrig og Prøjsen 1870.

Krigen 1870 vækker haab.

Prøjsernes hurtige mobilisering 1870.

Gamle danske soldater maa bringe et kobbel heste fra Aabenraa op til Rhinen 1870.

Medlem af en komite til at syne heste.

Ogsaa min broder kom i denne henseende straks i aktivitet. Han blev beordret til at træde ind i en komite, der skulle syne heste i Nybøl og Graasten, der skulle sendes op til den prøjsiske arme. Det har formodentlig været de heste, som de forhenværende danske soldater skulle føre op til Rhinen. Han maatte ligge der i tre dage til den 22. juli og fik derfor 4 rdl.

Danmark holdt sig neutral.

Sønderborg frygter et bombardement 1870.

Der var slet ikke tale om fra fransk side at blokere de tyske østersøhavne, hvormed de dog kunne have tilføjet dem en del skade. Dog foraarsagede dette, at franske skibe viste sig her i Østersøen, skræk iblandt folk her paa øen for et fjendtligt indfald. Sønderborg, der var blevet en halv fæstning, frygtede atter for et bombardement, ligesom i den danske tid. Flere beboere søgte at bringe deres bohaver i sikkerhed paa landet, og enkelte flyttede ud. Saaledes flyttede den gamle mademoiselle Hansen og hendes niece atter nogen tid til Lysholm. Dr. Krüger, der var svagelig, og fruene tog til Nygaard, og dr. Garde lod en stor del af sit bohaver flytte til Frydendal. Senere, da det viste sig, at der ingen fare var i denne henseende, vendte de atter tilbage til byen.

Skulle krigen være blevet ført herop, kunne det jo tænkes, at prøjserne ville bære sig ad som i den danske krig, at de ville arrestere flere af de mest dansksindede mænd og føre dem til tyske fæstninger. Hr. Møller, Gammelgaard kom en dag til Lysholm og fortalte min broder og mig dette og var ærlig nok til at tilstaa, at han var bange for det, at han ikke kunne taale at sidde i Spandau, og at han derfor havde besluttet at rejse til København i nogen tid, hvad han ogsaa gjorde, indtil faren drev over.

Krigens gang 1870.

Kejser Napoleon afgik til armeen 28/7.
Kong Wilhelm ankom til hæren 2/8.
Fægtning ved Saarbrücken 2/8.
Fægtning ved Weisenburg 4/8.
Slaget ved Wörth 6/8.
Fægtning ved Spiechener Højden 6/8.
Strassburgs belejring 10/8.
Fægtning ved Courvielles 14/8.
Slag ved Mars la Tour 16/8.
Slag ved Gravelotte St. Privat 16/8.
Fæstningen Metz belejret 18/8.
Fægtning ved Braimont 30/8.
Slaget ved Sedan 2/9.
Frankrig bliver republik 4/9.
Paris bliver indesluttet 19/9.
Strassburg og Metz kapitulerer 27/9 og 27/10.
Slaget ved Coulmieri 9/11.
Slaget ved Orleans 4/12.
Slaget ved lo Mons 6. til 12. januar 1871.
Slaget ved St. Quentin 19/1.

Dr. Tadey, der som underlæge havde deltaget i krigen 1864, blev indkaldt som feltlæge og laa i Flensborg, men fik tyfus og døde her.

Møde i herredsrådet. Den 17. august var min broder til herredsrådsmøde paa Nordborg, saa at man heraf kan se, at det endnu ikke var gaaet ind. Den 9. sept. ligeledes møde.

Mandag den 20. okt. døde proprietær V. Hansen, Gøllinggaard. Da han havde været en god dansk mand, fulgte et stort følge ham til graven paa Svenstrup kirkegaard.

Jørgen blev forvalter hos forpagter Glud paa Nordfeld paa Møen.

Skovrider Hansen blev ved denne tid forflyttet fra Nygaard til Ulvshus ved Haderslev, hvor han afløste forstraad Fangel, der blev forflyttet til Pommern. Nygaard distrikt blev lagt ind under forstraad Ulrich i Sønderskoven, der saaledes fik hele Als og Sundeved under sig. Det blev et savn for Lysholm, da skovrider Hansen rejste, de var kommet meget sammen.

1871.

En meget streng vinter blev det, juledag føg vejene til, saa det var vanskeligt at komme i kirke. Havet frøs til, og først i januar var der almindelig færdsel mellem Årø og Faaborg.

Frydendal kro brændte den 6. dec. 1870, der gik ild i brændevinsbrænderiet, og alle bygninger brændte, kreaturerne blev reddet, men indboet brændte, ligeledes dr. Gardes bohave, som var opmagasineret her paa grund af krigen. Paa Lysholm fik de nogle af kreaturerne paa stald. Hansen fik 7000 rdl. i erstatning. Min broder havde forsikret for 14.000 rdl.

Nytaarsdag var der gilde hos kammerraad Fenger, Augustenborg. Det var i anledning af, at børnene paa Lysholm, Gammelgaard og hans egne var hjemme i juleferien. Min broders sønner rejste ikke med de andre til Sorø, de havde faaet et par dages forlængelse af ferien for at kunne være med til bryllupsfest i Hagenbjerg præstegaard. De andre slap endnu godt over Storebælt.

Den 5. januar var der bryllup i Hagenbjerg, hvor den ældste af sønnerne Holger Fangel blev gift med Bothilde Clemmensen, der var af provstindens familie og i en lang række aar havde været hos provstens. Brylluppet var ikke ret stort, men meget gemytligt og rart. De indbudte gæster var hele familien fra Lysholm, Fangels, Notmark, Fangels, Nordborg, Vogelsangs, Solbjerggaard, gaardejer Mathiesen, Snogbæk med to døtre, der var i familie med baade provstinden og bruden. Disse to unge piger og tillige Anna og Ditte havde dagen i forvejen pyntet kirken paa en meget smuk maade. Min broder nød den ære at føre brudgommen ind i kirken, og de omtalte 4 unge piger agerede brudepiger. Anna havde forfattet en lille sang i den anledning, som blev afsunget ved bordet, hvor der herskede en meget gemytlig stemning. Bagefter blev der danset, hvortil man havde faaet en musikant, der spillede paa violin. De fik en del smukke ting i brudegave, min broder og kone forærede en sukkerskaal med glas til, som kostede 11 rdl. 8 sk. De var alle enige om, at de havde moret sig udmærket, og der blev længe talt om dette bryllup. Brudgommen var blevet student fra Haderslev skole i 1861, men gav sig derefter til landvæsnet, var hjemme og bestyrede faderens avlsvæsen, og agtede ved lejlighed at købe en ejendom.

Min broders sønner skulle have været afsted om torsdagen med de andre, men blev til lørdag den 7. jan. De rejste om eftermiddagen til Aabenraa og skulle herfra med jernbanen til Sorø. De maatte gaa med isbaade over bæltet og landede ved Halskov, hvorfra de maatte køre ind til Korsør. Istransporten kostede dem 10. rdl. Skønt de frøs meget i den stærke kulde, kom de dog lykkeligt og vel til Sorø.

Krigens gang 1871.

Paris' kapitulation 28/1.

Slaget ved Monbeliard 15 - 17/1.

Belfort kapitulerer 16/2.

Indtog i Paris 1/3.

Kejserdømmet oprettes i Tyskland 18/1.

Paris gjorde opstand og blev anden gang indtaget 25/5.

Der blev afholdt session 1871.

Der blev afholdt session paa Als. Prøjserne tog rub og stub af dem, der blev tilbage, da de fleste var stukket af til Danmark. Enkelte af de gamle danske soldater indstillede sig til denne session, da de var vendt tilbage, og meldte sig. De blev først straffet med fængsel og derefter sendt til armeen. Deriblandt var Jens Bonde af Hønsbjerg.

Fra den 14. nov. 1870 til den 23. febr. 1871 var jeg i Tommerup paa Fyn hos pastor Schönning til Tommerup og Brylle sogne for at besørge embedet for ham, da han var syg. Den 23. febr. rejste jeg hjem til Lysholm. Det var en besværlig tur paa grund af den megen sne, der laa. Jeg overnattede i Sønderborg hos Elley og kom den 25. febr. til Lysholm. Om eftermiddagen skulle vi til fødselsdag hos pastor Fangel i Notmark, hvor der var stort gilde og mange gæster forsamlede.

Den 12. marts var der afskedsgilde for familien Fenger paa Gammelgaard hos proprietær Møller, hvortil et stort selskab var indbudt, deriblandt ogsaa min broder med familie. Kammerherre Fenger havde nemlig før jul solgt Augustenborg herregaard til destillatør Petersen af Sønderborg, der forpagtede den til sin svigersøn hr. Kaufmann, Sønderborg. Hr. Fenger købte igen paa Lolland af grev Friis til Julinge en gaard Gottesgabe paa ca. 300 td. land til en pris af 120.000 rdl. paa fordelagtige betingelser. De skulle aflevere til 1. april. Den 2. april rejste familien Fenger her fra Als til Lolland, dens hele omgangskreds tog ud til Sønderborg for at tage afsked med dem, de var meget bedrøvede ved afrejsen. Umiddelbart inden afrejsen var der arrangeret fin frokost for dem i Sønderborg.

Knud Knudsen vælges af kredsagen til medlem af en boniteringskommission for Als og Sundeved. Min broder og gaardejer Kock fra Lambjerg arbejdede hele tiden sammen, der arbejdedes to og to. Da degn Jørgensen ikke kunne holde ud til strabadserne, fik hans medarbejder en anden makker, nemlig kromand Chr. Hansen, Frydendal. De begyndte at bonitere i sognene paa Sundeved. Min broder var paa denne maade flere dage ad gangen borte fra hjemmet.

Jeg rejste til København.

Den 28. april rejste jeg til København for at indstille mig for den danske regering og søge embede i Danmark. Jeg tog med det lille dampskib Vorwartz til Faaborg, hvor jeg maatte ligge over om natten hos gæstgiver Madsen. Den gamle Madsen antog mig for læge og spurgte, om jeg kunne skære hans ligtorne. Da jeg nu forklarede ham, at jeg var præst, sagde han, at jeg kunne søge embede paa Avernakø, da præsten der var død for kort tid siden. Jeg sagde ikke noget, men beholdt det i tankerne.

Dagen efter rejste jeg videre med et andet dampskib til Korsø og blev en nat over i Sorø for at besøge min broders sønner. De viste mig rundt paa akademiet og i byen, og aftalen blev, at de skulle kom-

me ind til København i pinsen, hvor de kunne logere hos mig. I København tog jeg ind paa hotel Dannevirke, indtil jeg fik logi i Klosterstræde. Jeg stillede mig til audiens hos kongen, der var meget naadig og ytrede, at jeg havde gode karakterer og sagde, at jeg godt kunne søge straks. Paa samme maade tog kultusminister Hall imod mig. Da jeg ytrede i samtalens løb, at min broder ejede Lysholm, klappede han mig paa skulderen og sagde, at han kendte de godt. Jeg indsendte da straks ansøgning om Avernakø kald.

Jeg besøgte bibliotekar G., etatsraad Trap, Johannes Bouker og Sofie Fangel flere gange. Et par dage var jeg ogsaa hos pastor Holger Rørdam i Kornerup, der viste mig omkring paa egnen. I pinsen var drengene fra Sorø hos mig i København og saa sig omkring. Jeg gik for det meste hver dag op paa det kongelige bibliotek, hvorved jeg foretog mine samlinger, som min broder glædede sig til at se. Den 16. juni blev jeg kaldet til Avernakø, men blev endnu en kort tid i København og rejste sidst i juni tilbage til Als. Jeg maatte blive i Faaborg om natten og fik den følgende dags eftermiddag en Erø skipper til at sejle mig over. Han skulle sætte mig i land i Fjordmose, men da det blev modvind og stille vejr, laa vi og skulpede paa vandet hele natten, og henimod kl. 5 satte de mig i land ved Lauensby strand. Jeg fik mit tøj med en af de herboende mænd, der skulle op at gøre landevejsarbejde, til præstegaarden, og jeg vandrede selv gennem Hagenbjerg skov til gaarden. Om eftermiddagen kørte Holger Fangel mig til Lysholm. Det var min broders fødselsdag den 30. juni, men der var ingen gæster, da han havde været syg, men dog nu var bedre. Den 26. juli rejste jeg til Avernakø.

Den 10. maj holdt landraaden møde paa Augustenborg med komite-medlemmerne, der skulle bonitere kredsens byer. En statistisk beskrivelse over kredsen var det første arbejde, hvilket landraaden allerede havde udarbejdet, og som blev vedtaget. Det hele arbejde var nok saa omtrent lavet efter Traps beskrivelse, som han roste meget. Anna og Ditte kørte med og gik fra Augustenborg til Hørup, hvorfra vi om eftermiddagen kl. 5 skulle samles paa Majbølgaard til skovrider Ulrichs fødselsdag, som Jessen holdt paa grund af, at skovriderboligen var brændt i foråret. Bruhn fra Haderslev var ogsaa her med biskoppens.

Tante Frost paa Nordborg var i denne tid temmelig syg, det var stærk forkølelse, dog blev det snart lidt bedre.

Den 19. maj havde hr. Alberts og Kornelia Hansen, født Ahlmann bryllup paa Sønderborg Ladegaard. Det var kun et lille bryllup.

Det var anstrengende ture med boniteringen, min broder blev træt og slemt forkølet og havde det ikke godt i flere dage. Den 16/6 var det bedre.

I anledning af min udnævnelse til præst paa Avernakø skrev han den 22/6: Saa vil jeg da paa egne, kone og børns vegne bringe dig vore bedste lykønskninger i anledning af din kaldelse til Avernakø, som jo alle her har ønsket saa inderligt. Vor herre give dig nu her-

til lykke og velsignelse, og at du maa føle dig glad og tilfreds i din virkekreds. Jeg modtog dit brev i gaar og har allerede meldt Anna og Elisabeth det, og de er sikkert glade derover. Jeg kan ikke tænke mig noget behageligere kald for dig end dette, saa nær ved det dejlige Fyn, ikke langt fra Als, og dog noget for sig. Det skal være en smuk præstegaard, det vil sige vaaningshuset, laderne er gamle, men saa er der en dejlig have med mange dejlige frugttræer. I fjor solgtes for 70 rdl. frugt ialt, efter pastor Eriksens beskrivelse, som for øjeblikket vikarierer der. Jeg synes, du skulle gaa op til kongen og Hall for at takke, da du har saa god lejlighed dertil, og det vist ville blive godt optaget. Forpagter Fangel fra Gudumlund med frue er i denne tid i Hagenbjerg, i hvilken anledning der i dag den 22/6 er middagsselskab for familien i Notmark og Lysholm, men Marie er alene taget derhen, da jeg paa grund af min sygdom helst vil blive hjemme i ro, dog haaber jeg om en 8 dages tid at være rask igen.

I ferien var drengene hjemme og havde Frederik Beck, Jørgen og Hans Bang med. I Notmark var to af provst Jungersens sønner og Uffe Birkedal med Holger hjemme. I den anledning var der gilde i Hagenbjerg, Notmark og Gammelgaard, ved hvilke lejligheder der blev danset flere folkedanse. Til Mariens fødselsdag den 29. juli havde de familierne fra Hagenbjerg, Notmark og Gammelgaard og flere, der blev danset og "vævet vadmæl".

Nicolaj havde paa Sorø akademi gennemgaaet realklassen og tog før ferien afgangseksamen der, med en just ikke videre god karakter. Min broder spurgte mig om, hvad de nu skulle gøre med ham. Der havde været tale om at sætte ham til at studere. Han mente selv, at det maaske var bedst, om han kunne komme til handelen og maaske kunne komme til det bekendte Schwensens hus i Christiania. Jeg raadede ham til det sidste og foreholdt ham, at naar drengen ikke var videre godt begavet, var det en dyr og vanskelig vej at studere, men enden blev alligevel, at han skulle studere. Han kom derefter til København, fik privat undervisning og kom til at bo hos en præsteenke fru Olivarius. Christian blev i Sorø.

Lørdag den 4. september blev de helt færdige med høsten, det var udmærket vejr. Høsten faldt godt ud, 5 store stakke stod i Tofthøj og to mindre paa hver side af porten. Laderne blev fulde.

Fra den 20. til 23. okt. gjorde min broder i forening med Elisabeth en rejse til Avernakø. De tog med dampskibet "Vorwärtz" om fredagen til Faaborg. Da jeg vidste det i forvejen, havde jeg lejet Christian Snedker med sin baad og tog selv med ind til dampskibet, hvorfra de gik over i baaden, førend de kom ind til Faaborg. Snedker ville have, at Elisabeth hellere skulle sætte sig ned i baaden, da hun sad saa højtideligt paa et bræt. De blev lørdagen over, da min broder og jeg spadserede lidt omkring, og jeg talte med ham om forpagtningen og flere ting. Om søndagen kom pastor Erichsen fra Lyø, de gik til alters her. Det blev aftalt, at vi alle om eftermiddagen skulle tage til Lyø, hvor de skulle blive om natten, og den næste dag

tage med baad derfra til Fynshav. Elisabeth og jeg laa om natten hos pastor Aaby, og min broder hos mølleren. Om eftermiddagen sejlede de med en Lys-baad til Fynshav, men var lidt længe undervejs, da det var blevet stille. Fra Fynshav gik de til fods igennem skoven til Lys-holm, hvorfra Anna og Ditte kørte Elisabeth til Blæsborg.

I oktober havde de brev fra Peter, at rederiet havde sat kaptajn Børresen fra skibet og sendt en kaptajn Rasmussen over til at føre skibet. Peter var fortrydelig over, at de ikke havde tilbudt ham pladsen. Han klagede ogsaa over den uret, der var tilføjet Børresen, der med kone og datter rejste til New York, men de havde ikke noget at leve af, han havde derfor givet dem sine penge. Han ville gaa fra skibet, naar de kom i havn, det nyttede ikke noget, at hans fader foreholdt ham det urigtige deri, det ville han alligevel.

Ligeledes fik de brev fra forpagter Glud paa Nordfeld, at Jørgen var blevet syg af en ondartet tyfus og var blevet ført paa sygehuset i Stege. Han var haardt angrebet, men lægen gav dog haab om, at han ville komme sig.

Søndag den 12. november blev Maries moder gamle fru Frost paa Nordborg syg af stærk forkølelse. Da hendes datter Grethe ikke alene kunne hjælpe hende, var enten Anna eller Ditte derhenne. Hun laa bestandig og tænkte paa os allesammen med sin sædvanlige kærlighed, og sagde, at den største glæde havde jeg beredt hende ved at tilbyde Grethe at komme over og bestyre mit hus. Det blev dog hendes død, hun sov hen den 23. november i en alder af 80 aar. Hun blev begravet torsdag den 30. november kl. 11. Hendes broder provst Fangel talte over hende i hjemmet. Pastor Jessen holdt ligprædiken i kirken. Til middag indbød de provst Fangels, pastor Fangels, Notmark, familien i Ketting og Blæsborg og Elley fra Sønderborg.

Lørdag den 23. december kom Nicolaj og Christian hjem i ferien. Paa grund af den gamle bedstemoders død gik ferien mere stille af end sædvanligt. Fengers var jo ogsaa taget bort, og hr. Møller talte ideelt om at sælge Gammelgaard, om det blev til en tysker eller dansker var ham vistnok ligegyldigt, det gjaldt kun om, hvem der ville give mest for gaarden. Christian rejste igen til Sorø den 7. januar med de andre gutter. Nicolaj rejste først den 17. januar, da han først skulle begynde i København den 20.

Til Dittes fødselsdag den 12. december kom bispinden og kort efter fru Fangel og fru Jessen kørende. Anna og Ditte red op til Hørup for at hente Litte og Magda Jessen. Litte spændte da sin lille pony for en lille kane og kuskede afsted, medens de to andre red paa hver sin side. Da de kom til Lillemølle, var det helt mørkt, de væltede med kane, og medens de samlede sig op igen, ankom et par karle og ville køre med, de jog da afsted, alt hvad hestene kunne rende, og kom lykkeligt og vel til Lysholm.

1872.

Breve fra Jørgen og Peter.

Nytaarsdag fik de breve fra de to sønner. Jørgen havde faaet lov til at sidde lidt oppe, men fik tilbagefald og blev meget daarlig, nu var han dog i bedring, kom lidt op om dagen og havde selv skrevet sit brev. Forpagter Clausen, Sæbyholm ved Nakskov havde lovet at antage ham først i februar, og de haabede, at han maatte faa denne gode plads. Peter gik dog bort fra skibet paa grund af, at hans gamle kap-
tajn Børresen maatte forlade det.

Den 22. januar meddeltes i avisen, at apoteker Balle havde solgt sit apotek til farmaceut Møller fra Fyn. Kort efter flyttede han med familie til København. Han var en god dansk mand og hørte ogsaa til de familier, med hvem familien paa Lysholm holdt omgang.

Jørgen kom hjem først i februar, var først en 8 dage paa Lolland, og havde faaet pladsen paa Sæbyholm.

Brev fra Lysholm.

Den 4. marts var der klub og bal paa Gammelgaard, den 10. marts var der klub og bal i Notmark præstegaard. Den 19. marts var der klub og bal paa Lysholm. Klubben holdtes for sidste gang, og da børnene havde været med til adskillige andre baller, var der her forsamlet ungdom fra Sønderkov, Hørup, Majbølgaard, Gammelgaard, Notmark, Sil-
le Hansen, Gøllinggaard og biskoppens. Her var en stor forsamling ialt ca. 30 mennesker. Det hele var paa smørrebrød og te med snaps og øl efter behag, og medens de gamle spillede kort, dansede ungdommen efter fortepiano, der blev baaret op i den store spisesal. Da de nu skulle tage hjem, var det blevet et grueligt snevejr. Det havde i de sidste dage været en streng vinter, og man fandt nu paa, at flere skulle blive her om natten og spadserere af næste morgen, saasom begge Jessens, Holger Fangel, Otto Kastrup og Litte Schwensen, men næste dag var alle veje fulde af sne. Desuden var her Christine fra møllen, Emma Ulrich og Chr. Elley. Endelig kunne de da tage afsted tirsdag eftermiddag. Litte havde begge Jessens med paa sin lille vogn, Holger Fangel og Otto Kastrup ledsagede Littes vogn tilfods en paa hver side af vognen. Holger kunne ikke følge, men maatte tage lidt tilløb. Han var snart ødelagt, da de kom til Ketting ved den lange trappe op til kirken, hvor han da med bedrøvet sind maatte tage afsked. Han var nemlig skudt i den ene af de smaa Jessens og Otto Kastrup i den anden. Kastrup var en tapper ridder, der fulgte dem til det grønne hus, hvor de kørte op til Hørup. Herfra spadserede han til Broager til sin søster, hvor han kom om aftenen kl. 7, blev der om natten, og begav sig atter næste dag paa vej til Lysholm, hvor han kom til middag, blev om natten og gik den følgende dag tilbage, endogsaa over Lillemølle, hvor der ikke var skovlet sne. Han ville herved for at sige Jørgen farvel, hvilket han kunne have gjort om tirsdagen, men saa havde han jo faaet de dage til at gaa, da han ikke vidste, hvor han kunne være. "I morgen den 24. marts er der fødselsdag i Hørup præstegaard, hvor vi ikke kan komme, da vi er indbudt til tante Rikkens fødselsdag i Hagenbjerg til middag, at sige hvis vejret tillader det, for nu begynder det at

sne igen."

Langfredag den 29. marts kom overførster Hansen med frue fra Ulvshus i besøg paa Gammelgaard, hvorhen de straks fra Lysholm blev budt til middag. Paaskedag var de i kirke i Notmark, hvorfra de med hele Møllers familie var til middag paa Lysholm. De blev da paa Lysholm til næste dags formiddag og kørte derfra til Gammelgaard, hvor der var stor middag i anledning af hr. Møllers fødselsdag.

Jørgen rejste til København og var sammen med Nicolaj og Christian i paasken, derfra rejste han til Lolland.

"Det tegner til at blive et tidligt foraar, maaske kan kørerne komme tidligt paa græs. Vi har faaet en masse lam 23 stykker, og 2 faar har endnu ikke læmmet, ikke et er død. Vilhelm Hansen fra Gøllinggaard, der et aarstid har lært landvæsen paa Lysholm, kom til majdag til forpagter Machesprang paa Kiding.

I maj havde vi to breve fra Peter, som desværre ikke var glædelige, han havde gjort en rejse med et skib efter at have forladt "Mars", hvor han har haft det uheld at glide og forslaa sit ene knæ, netop paa det sted, hvor han tidligere har haft skade. Han maatte da gaa fra skibet efter den første rejse og gaa i land for at faa det i stand. Dette lykkedes ogsaa tilsyneladende, og han tog derfra ned til Chicago for atter at tjene noget, men efter at han her havde arbejdet i kort tid, blev det atter galt, og han maa nu se at komme paa et hospital, og da han nu er blottet for alt, har jeg sendt ham 45 rdl.

Det er en herlig tid, alt staar udmærket godt, baade korn og græs. Kørerne har godt med græs og god mælk.

I foraaet deserterede to tyske soldater til Fyn. Den gamle Rasmus Dall paa Østerholm havde henvist dem til Niels Bladt, Helved, der kunne sætte dem over. Han blev dømt til 3 maaneders fængsel."

Ditte gør en tur til Avernakø.

Den 16. juni udløb naadsensaaret paa Avernakø. Fru Grønbech ville flytte den 12. juni, derfor kom Grethe Frost hertil den 7. juni. En yacht hentede hende og vort tøj, Ditte fulgte med og ville gøre en fodtur paa Fyn, hvor hun tog ind i Haagerup og Øster Skerninge præstegaarde for at besøge to af Grønbechs døtre, der var der i huset. Da hun spadserede i Avernakøes marker, kom en tyr imod hende, hun blev staaende ganske roligt og saa stift paa den, saa gik den brummende tilbage, og imidlertid kom røgteren til og drev den bort. Fra Fyn kom hun tilbage til Avernakø og vendte kort efter hjem til Als.

Den 9. juli gjorde min broder og hans kone en tur til Avernakø. De gik over med Mommark færgebaad og var her i flere dage. De var inde adskillige steder her i byen og en tur til Korshavn for at se udsigten fra bankerne. Den 18. til 24. juli gjorde han i forening med Jens Bonde, Elstrup en tur til København for at se den store udstilling, som dengang holdtes. Derfra rejste han til Nordfeld, hvor Jørgen havde været hos forpagter Glud, besøgte ogsaa forpagter Beck paa Klintholm, hos hvem Marie Fangel fra Gudum var. Derfra tog han til Nykøbing paa Falster, hvor der var en fælles landmandsforsamling, be-

søgte tillige Jørgen paa Søbyholm, og var paa Jullinge hos forpagter Skeby. Den 27. juli rejste han hjem.

Den 29. juli paa min svigerindes fødselsdag rejste Grethe og jeg til Als og havde pastor Erichsens med fra Lyø. Vi kom i dejligt vejr over Fynshav til Lysholm før middag og var altsaa til stede, inden gæsterne indfandt sig. Det var som sædvanlig et stort selskab, da alle feriegæster var hjemme, de dansede om aftenen. Pastor Erichsens var en dag til Augustenborg for at se hendes gamle hjem, en dag var vi ogsaa paa Gammelgaard. Den 1. august rejste de hjem. Vi kørte først til Fynshav, men da vi ikke kunne faa baad der, kørtes der til Mommark.

Ditte og Anna var et lille svip til Avernakø den 19. august med færgemand Hans Bladt, som skulle til Faaborg. De blev sat af ved Avernakø og hentet igen ved tetid, skulle være sat af ved Fjordmose eller Fynshav, men paa grund af modvind maatte de tage med til Mommark, og om natten spadserede den lange vej hjem til Lysholm.

Frk. Dora Møller og Fru Paulsen flytter til Østerholm.

Frøken Møller af København havde i en del aar opholdt sig hos aktuar Carstens i Flensborg, da hun var en god veninde af datteren, der var gift med cand. theol. Knudsen, der blev forstander for skolen paa Sandbjerg, hvortil hun flyttede med dem; da fru Knudsen døde, ønskede hun at oprette en lille skole for unge piger paa Als og ville flytte sammen med fru Paulsen, enke efter pastor Paulsen i Rise paa Erø, der var af hendes slægt. Fru Paulsen skulle besørge husholdningen og frk. Møller give dem undervisning. De henvendte sig til hr. Ahlmann om at skaffe dem en lejlighed paa Als. Han gav dem anvisning paa min broders hus paa Østerholm. I den anledning henvendte de sig til ham i juli; da jeg var i besøg i denne tid, fortalte han mig det, men ytrede tillige, at han ikke var meget for det, da han var bange for for meget paahæng. Den 5. august betalte frk. Møller husleje for et halvt aar til februar 20 rdl. Den 7. september forærede han sine døtre Anna og Ditte 30 rdl. til en rejse til København, hvorhen de rejste den 8. september og ville blive borte en 10 dages tid.

Fra den 8. til den 10. september var han selv paa en rejse til Erø med Hans Christian Fangel fra Notmark for at se paa forpagtningen af Søbygaard. Han blev saa godt som enig med ejeren hr. Barfod, en dattersøn af fru Fabricius, om betingelserne for at forpagte den i 14 aar fra 1. april 1873. Det gik imidlertid over styr, da stormfloden kom den 13. nov. 1872, der gjorde stor skade paa den udtørrede Vitsø. "Vi blev der om natten og fik befordring derfra næste formiddag og ledsaget af frk. Ovidia Barfod til Tranderup præstegaard, hvor jeg blev meget venligt modtaget af pastor Gundorf og frue, der endelig ville have, at jeg skulle komme over til dem med min kone nogle dage. Der var saa meget af det gamle endnu ved præstegaarden, hvor stuehuset kun havde faaet nogle omændringer i det indre, ellers stod de gamle træer endnu i haven, navnene paa de gamle linde, jeg kendte saa godt, kort sagt, det var ligesom de mellemliggende 37 aar forsvandt, og jeg blev hensat i ungdommens fagre vaar. Det var kedeligt,

at opholdet kun var en time, da vi maatte se at naa Søby, til dampskibet kom, derved fik jeg ikke talt med gamle bekendte."

En tur til Als i efteraaret.

Den 28. oktober tog jeg med baad til Als og havde Rasmus Friksen med, for at han kunne komme over til gaerdejer Jørgen Mathiesen for at blive helbredt for epilepsi, hvoraf han blev syg hver maaned. Han kørte saa med en af karlene til Sønderborg, tog over til Snogbæk og kom tilbage med de bedste forhaabninger. Den 30. oktober kørte han min broder og mig til Majbølgaard til fru Jessens fødselsdag. Om aftenen var det meget mørkt, og da han var ukendt med vejen, sagde min broder ham af og til besked, men i Elstrup kørte han op i Fr. Petersens mødding. Han talte med min broder om han ikke havde brug for ham, og han kunne saa faa plads til november 1873. Fredag den 8. november tog jeg med "Vorwärtz" tilbage til Faaborg, hvor jeg laa om natten, og tog den næste dag til Lyø for om søndagen at gaa til alters. Mandag den 11. tog jeg tilbage til Avernakø, det var den dag stille efter de foregaaende dages stormvejr med vestlige vinde, den 11. november var det allerede stærkt højvande.

Stormflod ved Østersøens kyster 1872.

Den 13. november blev det med nordøstlig vind et forfærdeligt højvande. Den 14. nov. skriver min broder herom: "Her har været et frygteligt højvande i disse dage, endnu har vi ikke hørt, hvad skader og ulykker, det har gjort, men det er vist ikke lidt alene for Als' vedkommende, vandet skal ikke have staaet saa højt før i dette aarhundrede. Jeg var nede ved havet i gaar eftermiddags, da det omtrent var paa sit højeste, en stor del af skoven var under vand, jeg listede mig ud til havklinten paa den saakaldte Jep Kocks vej, hvor der var en smal strimmel, der holdt sig over vandet, jeg saa altsaa havet i alt sit raseri og rædsomhed og fik et lille begreb om dets mægtige kraft og ødelæggelse." Det blev meget værre, end han maaske dengang havde tænkt sig det. Det var jo den højeste stormflod man ved af at sige ved Østersøen. Vandet stod endnu langt højere end stormfloden den 10. februar 1694. Dog her skal ikke videre gaas ind paa en beskrivelse deraf, det ville blive alt for vidtløftigt.

Den 11. december. Regeringen i Slesvig bekendtgjorde resultatet af indsamlingen til fordel for de vandlidte: Haderslev kreds 8705 thaler, Aabenraa 2169 th., Sønderborg 4463 th., Flensborg 8880 th., Tønder 7407 th., ialt for hele Slesvig 90.332 th. Der blev desuden ogsaa samlet ind til de vandlidte i Danmark.

Alle sønner ventedes hjem i julen paa Lysholm. Jørgen skulle komme sammen med Nicolaj og Christian, de skulle træffe sammen i Korsør.

1873.

De unge tilbragte en livlig og glad juleferie, rig paa baller og lystighed, der var ogsaa usædvanligt mange unge hjemme i aar. Min broder skriver: "Nytaarsdag havde vi bal her, som jeg længe havde lovet børnene. Det er i grunden en glæde at gøre et saadant, thi der stilles ikke saa store fordringer til køkken og spisekammer, smørrebrød og kage og en bolle "jugendlich" punch, og saa har man alle de glade, fornøjede ansigter omkring sig. Vi ældre spillede kort. Jørgen blev ved den tid forlovet med Litte Schwensen, hvad skal man sige hertil, det havde jo haft god tid med sligt, men skulle det endelig være, saa siger vi, at vi er glade ved hende, som vi kender godt, da hun altid har været nøje knyttet til vore børn, og som vi holder af, og saa vi dernæst haaber, at det maa være godt saaledes."

Efter at ferien var vel overstaaet, fik løjtnant Jørgen Hansen i Guderup besøg af en kaptajn Buchwald og en arkitekt, løjtnant Leemann, og saa gik det løs igen nogle dage.

Det tyske sprog skal være forretningsprog.

Den konst. landraad Stockhausen befalede brugen af det tyske sprog som forretningsprog i alle indberetninger. Kommuneforstanderne klagede til regeringen, men det hjalp intet, man ser heraf, at embedsmanden er ikke til for folket, men folket kun til for deres skyld.

Regeringen afslog ifølge Flensburger Zeitung et andragende om genopførelse af den ved stormfloden den 13/11-72 ødelagte dæmning, som forbandt halvøen Kajnæs med Als. Omkostningerne ved genopførelsen var anslaaet til 8000 rbd., og det syntes ubilligt, at de af vandfloden stærkt medtagne beboere af Kajnæs og de tilliggende dele af Als selv skulle betale dette bekostelige arbejde. Man haabede derfor, at finansministeriet i Berlin ville vise sig mere humant. Min broder skriver: "Andersen paa Kajnæsgaard, hvis skade ved vandfloden blev takseret til 26.000 prøjsiske thaler (alt for højt), og som forlangte et rentefrit laan paa 10.000 pr. th. af regeringen i visse aar, fik afslag, hvormed dog fulgte udmærkelsen til ridder af kronens orden 4de klasse, der nok svarer omtrent til dannebrogsmænd."

Ifølge sikkert forlydende var salget af Gammelgaard nu sin afslutning nær, købesummen var bestemt til 400.000 rdl. Herom skriver min broder: "Møller har jo nu travlt med at sælge igen, og vi var alle saa visse derpaa, da manden straks slog til med købesummen, men forbeholdt sig 8 dages betænkningstid for at faa kaution m.m. Møller var slemt i knibe, da han begyndte at fortryde salget, Karoline græd hver dag. Endelig kom besked, at forholdene ikke lod sig ordne saaledes, at han kunne staa ved budet, og dermed slap Møller, og Olzen fik en lang næse, han skulle have 40.000 rdl. som mellemhandler. Ditte Knudsen skal til Kiding og være der en maanedstid for at gaa i mejeriet og sætte sig ind i det nye segelske regnskab. Mackeprang vil gerne tage imod hende, og hun tager da derover en af de første dage efter de bekendte fødselsdage i Hagenbjerg eller Notmark den 25. februar. Litte kommer herved i marts, og det passer da godt."

Den 5. februar holdt den alsiske landboforening et møde i Ketting kro, hvor henimod 150 medlemmer samt hr. Wulff, Gammelgab og flere medlemmer fra Sundevéd var til stede. Paa dagsordenen stod, at man ønskede en landproduktbørs oprettet i Sønderborg, den anbefalede af Hans Lassen, Lysabild, Wulff, Nic. Ahlmann og dyrlæge Thoysen, Skodsbøl. Forsamlingen bestemte sig for sagen. Det vedtoges, at bestyrelsen, hvortil valgtes H. Lassen jun., Lysabild, degn Jørgensen, Mommark og forpagter Albertz, Ladegaarden, skulle komme sammen med en lignende komite fra Sundevéd for at fremme sagen. Hr. Laue Langkær holdt et foredrag om mælkens bestanddele, der fulgtes med interesse.

Den 5. februar døde i København efter længere tids svagelighed i en alder af 47 aar cand. theol. Adolf Knudsen, der i to aar var forstander for Sandbjerg højskole.

I februar døde ogsaa C. F. E. T. Sarauw i Burg paa Femern. Han var i nogle aar efter 1864 konstitueret som amtmand over Sønderborg amt.

Den 23. april havde Hans Christian Fangel bryllup med Christiane Mayhoff, det stod i Notmark præstegaard. Min broder skulle føre brudgommen. Bryllupsgæsterne var familierne paa Lysholm, Guderup, Hørup, Majbølgaard, Hagenbjerg, købmand Chr. Fangel, Nordborg, boelsmand Hess fra Notmark, madam Mathiesen, gamle Anne fra Flensborg, der i mange aar havde tjent hos dem, samt brudens forældre og søskende. Brudegave 6 sølvspiseskeer.

Den 19. april meddelte, at Fleron var blevet forlovet med Anna Jacobsen, den yngste af apoteker Jacobsens døtre paa Augustenborg. De rejste straks til København.

Den 2. maj skrev min broder, at det var slemt med den vedblivende kulde, og at kørerne ikke kunne komme paa græs, hvilket tog slemt paa kornet. Han havde netop faaet en smuk ko fra Jørgen Ahlmann, men den kostede ogsaa 68 rdl.

Ditte kom til Avernakø den 20. maj sammen med Litte Schwensen og blev en nat over. De ville gøre en fodtur paa Fyn og navnlig besøge digteren, gaardejer Mads Hansen i Vester Skerninge. Jørgen, som havde været hjemme i besøg, fulgte dem og skiltes fra dem i Faaborg, hvorfra han rejste tilbage til Lolland.

Den 13. - 18. juni kom min broder, hans kone og Ditte paa besøg hos mig. Vi gjorde en køretur til Korshavn for at se udsigten fra de høje bakker, var nede hos sognefogden Thomas Falk, hvor vi saa de mange gamle dragter, der var ophobet i denne gaard, derhos var vi indbudt til forpagterens og til gaardejer Peter Rasmussen, der havde faaet brønde med fra Als. Paa hjemrejsen tog vi over Lyø, hvorfra vi tog en baad, og fik Augusta Fenger med til Als.

Gammelgaard solgt.

Den 26. juni blev hovedgaarden Gammelgaard solgt med besætning af 26 heste, 172 malkekøer, 18 kvier, 3 tyre, 25 kalve, 20 moderfaar, 1 vædder, 18 grisesøer, 2 orner 60 grise samt alt inventar, at

aflevere til 1. oktober for 420.000 rdl. R.M. Køberen var friherre v. Romberg fra Westfalen. Gammelgaards hele areal var 814 td. land, heraf omtrent 60 td. land skov og 70 td. land eng. I 1860 købtes gaarden af hr. Møller for 213.000 rdl. R.M., foruden en afstaaelse til mølleforpagteren paa 1700 rdl., men ejendommen var blevet meget forbedret siden den tid og var i udmærket kultur. For den alsiske landbefolknings skyld maatte det i høj grad beklages, at nu atter en af de tidligere augustenburgske herregaarde var faldet i tyske hænder, kun Vertemine og Møjbølgaard var endnu paa danske hænder.

Gammelgaard bortforpagtes.

Den 11. juli var min broder taget til Augustenborg kro, hvor gaarden Gammelgaard var ansat til offentlig bortforpagtning. Hr. Carl Jacobsen, forpagter af Vertemine, fik den i forpagtning.

Den 2. august betalte fru Paulsen for husleje paa Østerholm 20 rdl. Hun sad nu ene paa Østerholm, da frk. Møller længtes tilbage til København. Hun fortsatte dog syskolen for ukonfirmerede piger der fra egnen og læste undertiden op for dem. Hun havde ogsaa et hømpatisk apotek og var en slags doktor for mange, der søgte raad hos hende.

Min broder skriver: "Sidste lørdag den 6. sept. fik vi endelig resten af høsten i hus, nemlig noget havrerivning og andet pilleri. Fokken havde vi allerede faaet 9 dage før. Gud ske lov, at vi er saa vidt, og at det altsammen er blevet godt bjerget, hvilket ikke alle kan sige, paa de store gaarde staar endnu meget udenfor, som nu næsten er halvt fordærvet, det er jo skrækkeligt med al den regn, ledsaget af streng torden."

Den 10. september afholdt den alsiske landboforening sit dyrskue ved Ketting kro under meget stor deltagelse. Om eftermiddagen var der fællesspisning i Ketting, hvor 400 personer deltog, og her fulgte den ene skaal efter den anden, derefter var der dans til hen paa natten. Hr. Møller, som i en lang aarrække havde været foreningens formand, og som jo skulle rejse til 1. oktober, glimrede ved sin fraværelse, her havde ellers været en smuk lejlighed til at tage afsked med befolkningen. Herom skriver min broder: "Landmandsmødet i onsdags var meget stort, der var vel samlet 12 til 1500 mennesker, hvor den store sal over porten med alle de andre rum, porten indbefattet og et stort telt ikke var tilstrækkeligt. Jeg tænker, at den nye sal er snart betalt. Men man maa indrømme dem (søsteren og svogeren), at de forstaar at gøre vej. Der var dækket til 400, men det forslog ikke, saa at der spiste nok et hold bagefter, men mad var der, og intet mangiede." Min broder købte en lille tyr og et lam for 77 rdl.

Afsked paa Gammelgaard.

Den 14. september var vi indbudt til et stort afskedsgilde paa Gammelgaard og sagde dermed farvel til dette sted. Stemningen var, uagtet den gode vin og mad, noget stille og trykket. Møller var ikke i humør og skaalerne noget magre og tørre, det var jo ogsaa et selskab, som de var kommet meget sammen med. Han var vist glad, da det var overstaaet, snart kunne han drage sikkert i havn med 1/4 million.

Da vi skulle bort og steg til vogns, fik vi en frygtelig forskrækkelse, da det saa ud, som om der var en stærk ildebrand lige nede i horisonten i retning af Lysholm, og at vi ikke tog fejl af retningen, saa vi, da vi kom til Tofthøj, branden stod lige udover Chr. Sundboes hus, men det var paa Fyn. Vi fik senere at vide, at det var Tybrind under Wedellsborg, der brændte.

Den 30. september holdt Jørgen Ahlmann bryllup med Kathinka Hansen. Brylluppet stod i bispegaarden. Der var det sædvanlige selskab fra Notmark, Hørup, Majbølgaard, Ahlmanns og fra Lysholm.

En rejse til København i deputation.

Fra den 4. til den 8. oktober var min broder med til København i en slesvigsk deputation i anledning af indvielsen af Frederik den 7's statue paa pladsen foran Christiansborg slot. Samme dag blev rigsdagen aabnet. Deputationen fik en særlig plads anvist i kirken under gudstjenesten før rigsdagens aabning. Kl. 3 eftermiddag fandt afsløringen sted, den slesvigske deputation fik plads paa estraden. Mandag eftermiddag kl. 4,30 havde den audiens hos kongen og blev indbudt til taffel. Tirsdag den 7. oktober afholdtes et stort festmaaltid for dem, hvor 250 gæster var til stede. Professor H. N. Clausen og professor Flor var ogsaa indbudt som æresgæster. Blandt talerne var kammerherre E. Rosenørn, proprietær N. Ahlmann, konferensraad Madvig, redaktør Hjort Lorentzen m.fl. Redaktør Carl Ploug holdt festtalen ved indvielsen. Herom skriver min svigerinde: "Det har rigtignok været en rar tur, Knud har haft til København, han var saa glad, da han kom hjem onsdag aften efter at have tilbragt 4 behagelige dage, han traf saa mange bekendte og har gjort ligesaa mange visitter. En dag var han til middag hos Gählers, en anden dag var han til middag hos den gamle justitsraad, hvor han traf sammen med frk. v. Holstein, de var glade ved at se hverandre, hos Flerons var han ogsaa indbudt om aftenen med hr. Ahlmann. At hele deputationen fik audiens og var til taffel hos kongen, har du vel set i avisen. Kongen talte om Mette Marie Frederiksen, som han kunne huske fra tidligere lejlighed. Det var ogsaa pænt, at de gav grevinde Danner et hurra, da hun kørte bort fra festen." Følgen af festen var, at gaardejer Melchersen til Skaartofte ved Majbøl, der var dansk undersaat, blev udvist af regeringen fra Slesvig. Han maatte sælge Skaartofte og købte en gaard paa Helnæs paa Fyn.

Fru Paulsen indbød Ditte til at tage en tur med sig til Årø en 8 dages tid, og de rejste den 1. oktober over Mommark med færgebåden, skønt Dittes moder daarligt kunne undvære hende.

Jørgen var i oktober paa Birkende en maanedstid for at lære mejeri hos forpagter Lawaetz.

De havde i de sidste dage af september travlt med at plukke æbler, hvoraf der efter fattig lejlighed ikke var saa lidt. Hveden var færdigsaat den 1. oktober, jorden havde været meget opblødt af den megen regn.

Lørdag den 11. oktober afholdt foðkehøjskoleforeningen for Als

og Sundeved sin aarlige generalforsamling i hotel Alssund i Sønderborg. To medlemmer udtraadte af brstyrelsen K. Knudsen, Lysholm og Bladt, Tandsgaard. I stedet for dem valgtes J. Ahlmann jun., Vertemine og Bonefeldt i Mommark. Det sidste aar havde skolen været besøgt af 18 elever.

Drengene kom som sædvanligt hjem i julen. Nicolaj og Christian ventedes allerede den 21. om eftermiddagen til Augustenborg, hvor de skulle afhentes. De rejste med toget til Flensborg sammen med to af apoteker Jacobsens sønner, hr. Jessen fra Majbølgaard og hr. Fleron. Fra Flensborg skulle de enten med dampskibet eller dagvognen til Sønderborg og derfra til Augustenborg. Jørgen kom først senere, ledsaget af Litte, som hentede ham i Sønderborg.

I efteraaret byggedes i Tofthøj tæt ved laden et langt teglhængt hus til vogne, huggehus og kornloft.

1874.

Som medlem af herredsrådet modtog K. Knudsen for møder i Nordborg 8 rdl.

Den 28. januar holdt den alsiske landboforening møde i Ketting kro, ved hvilken lejlighed højskoleforstander Langkær fra Sandbjerg holdt et lærerigt foredrag om smør og ostning. Derefter bevilgedes 30 rdl. til industriudstillingen i Kolding, efter at bestyrelsen havde oplyst, at der efter dens opfordring havde meldt sig nogle faa udstillere. Engagering af en mejeriassistent til at rejse rundt paa Als og give vejledning i mejerivæsenet udsattes, indtil der meldte sig flere landmænd, som ville benytte en slig vejledning. I forening med Sundeved agtedes afholdt en fælles udstilling af landbrugsprodukter og husflidsgenstande med præmieuddeling, dog ønskedes ogsaa et dyrskue. I stedet for hr. Møller valgtes H. Lassen, Lysabild til formand.

Rejse til Kvistrup i Jylland.

Min broder skriver: "Christian Schwensen i Hørup har forpagtet Kvistrup i nærheden af Struer. Forinden han rejste, kom han her og bad mig om at komme med og hjælpe ham ved forpagtningen, saasnart der var udsigt til at faa den. Jeg fik da telegram den 30. januar om at komme ufortøvet og rejste straks dagen efter. Da jeg havde ophold i Viborg, besøgte jeg kaptajn Walters og blev meget vel modtaget og havde det rart. Jeg ankom til Struer kl. 11 aften og blev modtaget af Chr. Schwensen, næste dag besaa vi gaarden med besætning og tog med ejeron hr. Eils til Holstebro for at faa kontrakten skrevet af en prokurator, og her blev kontrakten underskrevet efter lang ventilation, da manden er besynderlig. Gaarden er 300 td. land udmærket jord, hvoraf han med alt iberegnet vil komme til at svare 18 rdl. pr. tønde land aarligt. Gaarden er fuldstændigt drænet og merglet og i god gødningskraft, der er veludviklet mejeri, og kærne er i god foderstand, saa jeg tror nok, at forpagtningen i 8 aar er fordelagtig.

Ketting bispegaard solgt.

Den saakaldte bispegaard blev af den hidtidige ejer løjtnant v. Plessen solgt til H. Andersen, Kajnæsgaard for 27.333 rdl. Andersen solgte igen det saakaldte Hans Clausens boel, som den forrige ejer havde købt til slagtermester Hans Erichsen i Ketting. Kort efter solgte proprietær Andersen ogsaa Kajnæsgaard til færgemand Peter Blad i Mommark og gaardejer Jørgen Jacobsen i Ertebjerg for 165.000 rdl., han købte gaarden af den danske regering i 1857 for 126.000 rdl. Hans Blad, en søn af færgemanden og gift med J. Jacobsens datter, fik gaarden i forpagtning indtil 1879, da han ved sin faders død overtog færgegaarden, og den unge Jacobsen, en broder til fru Blad, blev forvalter og senere ejer af gaarden.

Sønnen Peter kom hjem 1874.

Brev fra min broder: "Søndag den 9. februar havde vi den glæde at modtage vor kære søn Peter i vort hjem. Jeg siger gud ske lov med glæde, for han ser saa rar og ufordærvet ud, saa vi er glade for det. Det stakkels barn skal blive hjemme i vinter for rigtigt at pleje sig og faa sit ben i orden, det trænger til ordentlig behandling. Han havde da ogsaa uheld paa hjemrejsen, han gik nemlig ud fra New York som første styrmand med skib til Hamborg, de fik læk efter faa dages forløb, saa de maatte pumpe hele tiden, hvilket dog gik godt, da huller ikke blev større, men i Kanalen fik de tillige en paasejling, saa at de kom temmelig havareret til Hamborg. Det skib, som han først havde taget hyre paa, og som skulle til Amsterdam, er endnu ikke ankommet, og er sandsynligvis forlist, han foretrak at sejle til Hamborg, da han saa havde kortere hjemrejse, hvilket jo var en lykke."

Den 9. april købtes en mark i Holmskoven af Ellen Hansen i Elstrup, det blev gjort for at kunne udbytte jord med Hans Møller i Bostedvraa, hvis grund gik temmelig nær ind paa haven. I 1876 kom en byttehandel i stand, saa der blev en køkkenhave bag ved parken, og desuden blev hegnet i Peter Smeds kobbeltørle. Den lille køkkenhave havde de megen fornøjelse af, og nu blev de fri for naboens klage over at hønsene fra Lysholm gik ind i kornet.

Christian blev den 12. april konfirmeret i Sorø kirke, i hvilken anledning forældrene rejste derover. Peter rejste med og aflagde et besøg paa Avernakø. Jørgen Schwensen i Hørup blev konfirmeret palmesøndag, hvortil de var indbudt til middag, en dag skulle de til Gøllinggaard, hvor en datter blev konfirmeret, og anden paaskedag skulle de til Ditte Møllers konfirmationsgilde i Ketting.

Efter Christians konfirmation i Sorø var de ogsaa en lille tur til København og gjorde visitter hos Rist's, kaptajn Mathiesen, fru Fangel frø Notmark, der tog romerske bade, Fille Jessen, der nu ogsaa er blevet opereret i det andet øje, det stakkels barn, og derfra til Møllers, hvor de var indbudt til middag, og hvor de blev, til de tog til banegaarden om aftenen for at tage nattoget hjem.

Thomas Jessen forpagter Majbølgaard.

Den 25. april var min broder med som taksationsmand ved afleve-

ringen paa Majbølgaard. Det var den ældre H. H. Jessen, der overlod gaarden i forpagtning til sin søn Thomas Jessen, og trak sig tilbage paa aftøgt paa Peberbjerg.

Landboforeningens udstilling i Sønderborg.

Den 17. juli aabnedes den af landboforeningen iværksatte udstilling af maskiner og redskaber, landbrugsprodukter, husflidsarbejder, havesager og fjerkræ. De to sidste afdelinger var kun svagt repræsenteret, der findes dog en smuk samling af roer fra Fægteborg. Udstillingens 3 andre afdelinger frembyder imidlertid meget fortrinligt. Der findes mange maskiner og agerbrugsredskaber, ligesom der ogsaa findes meget smør og en del oste, kun de højst præmierede udstillere bliver bekendte. Af husflidssager er der udstillet mange smukke ting, baade kvindelige syningsarbejder og genstande, forfærdigede af mandfolk, især er der mange smukke træarbejder. En masse mennesker var kommet til Sønderborg, paa Storegade var der formelig trængsel den største del af eftermiddagen. Da indgangsprisen er nedsat, vil tilstrømningen om søndagen og mandagen have været ikke ringe. En saadan nydelse bøder noget paa de mange daarlige og fordærlige adspredelser.

Den 19. maj takkede min broder for Peter og Dittes besøg paa Avernakø. Peter var her allerede den 8. maj, da han var med til Rasmus Jørgensens bryllup med Johanne Jensen paa Korshavn. Det stod hos gaardejer Rasmus Nielsen paa Korshavn, af hvem hun var en plejesøster. De havde en god tur hjem paa en lyøbaad paa 1 1/2 time.

Den 3. juli takkede han for min lykønskning til fødselsdagen, som han forresten holdt i stilhed. Det vil sige, han var ikke hjemme, da han var paa tur med en overregeringsraad Phahl rundt paa Als.

Den 6. september skriver han, at han er heldig med høsten og blev fiks og færdig, før det daarlige vejr kom. "Siden den tid har det været forfærdeligt med den idelige regn, og ikke faa, nærmest i Sønderherred, har endnu en del havre og ærter ude, idag søndag synes det dog at forandre sig til det bedre.

Gomme Fangel er kommet hjem med konen, og var der stor gratulation i den anledning den 3. sept. i Notmark præstegaard. I eftermiddag den 6. samles vi med dem i Guderup, hvorhen vi er inviterede af bispinden, og jeg faar da den unge kone at se, som skal være jævn og net. Hans Christian Fangel er ogsaa kommet hjem og var her i aften, da jeg kom hjem. Han er godt tilfreds med sit værtskab. Christiane kommer saa senere herved, naar han er kommet tilbage. I Guderup er et stort selskab, hele familien fra Notmark, Vertemine, Jessen, Majbølgaard og Peberbjerg, provsten og tante Rikke, Hagenbjerg og familien fra Lysholm. Derimod savnes pastor Schwensen, der ventede pastor Hansen fra Aarhus og broagerne, der ikke kunne komme. Paa tirsdag den 8. sept. er der gilde i Hagenbjerg i samme anledning, men der kan ingen af os komme, da jeg er paa bonitering paa Kajnæs, og Anna og Ditte rejser til København. Marie og Peter bliver da hjemme.

Det blev ikke til noget med rejsen til Avernakø og kan ikke ske for det første. Allerede den 29. august begyndte boniteringen igen,

og der er travlhed i dette efteraar, da alt skal være færdigt, til 1. jan. 1875, saa det vil gaa i en køre dag efter dag, indtil midt i november. Jeg er for tiden atter paa Kajnæs og boniterer og har logi hos pastor Bernth, hvilket er rart for mig. Naar nu dette er overstaaet, faar jeg det lidt bekvemmere og mere i nærheden, Hundslev, Rumohrsgaard o.s.v."

Medlem af kredsdagen.

Tirsdag den 8. sept. var der kredsdaysvalg paa Augustenborg, hvor K. Knudsen, Lysholm blev valgt til medlem af kredsdagen. Han vil hellere have været fri, denne post vedblev han at beholde indtil et aarstid før sin død i 1903.

Den 22. september blev Sandbjerg højskole lukket.

Den 1. oktober holdt forstraad Ulrichs i Sønderskoven sølvbryllup og 25 aars jubilæum, ved hvilken lejlighed der var stort gilde, hvortil ogsaa lysholmerne var indbudt.

Den 2. oktober blev der paa Augustenborg afholdt valg til provinslanddagen for hertugdømmerne. Gaardejer Hans Lassen, Lysabild blev genvalgt som medlem med 19 stemmer mod sin egen, og til stedfortræder valgte K. Knudsen, Lysholm, ligeledes med 19 stemmer mod sin egen.

Landboforeningens møde og bal i Ketting.

Den 21. november var min broder sammen med sin søn Peter til landboforeningens møde i Ketting. Ved samme lejlighed fik han atter en bestilling paaskubbet, nemlig som kasserer i bestyrelsen, hvilket han var meget ked af. Der var forresten ikke saa mange denne gang, saa der var god plads til at bevæge sig. Politimester Petersen var til stede hele tiden, og det var forbudt at tale om § 5 ved bordet, hvilket Lassen meget godt fremstillede for selskabet, og ogsaa hvorfor vi havde den ære at se herredsfoged Petersen i vor midte. Der blev sunget gode, danske viser og udbragt skaaler for modersmaalet, som hr. Petersen drak med paa, ikke saa med hr. Andersen med datter og kandidaten, der blev siddende, da denne skaal og en for hr. Ahlmann blev udbragt.

Kredsraadmødet.

Angaaende mødet i kredsdagen skriver han den 7. december: "I kredsdagen gik det bestandig gennem tolken, saaledes at hvad landraaden sagde, blev oversat paa dansk, og hvad vi ytrede, blev oversat til tysk, hvorved alt naturligvis tager dobbelt saa lang tid. Ved valget af de forskellige kommissioner blev der naturligvis kun valgt danske mænd, vi var 12 mod 4, og vi førte kun ordet, tyskerne aabnede ikke deres mund. Landraaden skal forresten have været meget bange for kredsdagen, og derfor udsat den til det yderste. Han har vel tænkt at kunne komme bort forinden, han bliver nemlig ikke længe, da han er led og ked af det her og længes tilbage til sit Neu Rupin. Det er hr. v. Saldern, der vist er paa tale, en holstensk adelsmand, men han skal heller ikke kunne dansk.

Landraad Mathiesen har anklaget de herrer borgmester Grimm,

købmand Jacobsen og J. Beck, Baumeister Grotrian m.fl., fordi de i deres klager til Biller har fremsat løgnagtige beskyldninger imod ham, og sagen skal om ikke lang tid for kredsretten i Slesvig. Det maa blive en meget interessant sag. Jessen paa Majbølgaard vil skrive til Mathiesen, at den danske del af den daværende kredsdom gerne vil rejse hen som vidner for ham i det, som vedrører kredsdommen."

Den 29. november var det Littes fødselsdag, og til den var Jørgen kommet hjem. Fra Lysholm var de indbudt til middag i Hørup præstegaard og var om formiddagen i kirke der. Jørgen havde pakket et dannebrogssflag i sin kuffert, hvorover hans fader var meget urolig, da toldvæsnet naturligvis ville lægge beslag paa det, og det kunne have en udvisning til følge. Peter tog til Sønderborg for at faa tøjet udleveret, og det fik han, det blev slet ikke aabnet.

1875.

Der var stor ungdom forsamlet i ferien, og fra Hørup kom hele familien. De spillede komedie om aftenen paa Annas fødselsdag den 26. december "Den forvandlede brudgom", hvor Christian debuterede som ung pige, og Christine fra møllen ved at se det store publikum blev forbløffet og først helt stum, men dog kom paa gled. Bagefter dans efter fortepianoet. Paa Peberbjerg var der ogsaa stort selskab til hr. Jessens fødselsdag den 29. december, hvor min broder, Ditte og drengene var med. Søndag efter nytaar var de til bal i Hørup. Og de var en tur til Gøllinggaard for at gratulere i anledning af sønnen Vilhelms forlovelse med en frk. Bang, en datter af skovrider Bang, Kiding.

Et stort herreselskab af danske mænd.

Ved gildet hos Andreas Bladt i Mommark for Hans Lassen foreslog Hansen, Løjtertoft, at man om sommeren skulle gøre en stor tur til København herfra og foreslog, at Wolff, Gammelgab og min broder skulle lede toget, men baade Wolff og min broder satte sig derimod, og min broder udtalte som sin mening, at han var imod alle slige ting, derimod holdt han mest af et saadant selskab, som de var til, og bad dem da alle komme til ham søndag den 24. januar. Der blev rejst meget slemt, og der udeblev da flere: Hansen, Løjtertoft, Claus Madsen, Hagenbjerg, Niels Paradiis, Himmarn, Frost, Sundsmark, Chr. Hanssen, Nørremølle, Wolff, Gammelgab. Derimod indfandt sig paa Lysholm: Nic. Ahlmann, Jessen, Peberbjerg, Witzke, Hjortholm, Mathiesen, Kajnæs, Hans Lassen og Andreas Bladt, Lysabild, Bonefeldt, Mommark, Bladt, Tandsgaard, Nicolaj Ernst, Asserballe, Joh. Moldt, Nordborg, Reimers, Behn og Hollænder fra Sønderborg, samt her fra sognet Jac. Blom, Sjellerup, J. Smidemann, Jens Bonde, Elstrup, kromand J. Voigt og P. Jensen, Østerholm, Christian Klyhn, Nyled og H. Møller fra Bostedvnaa. De kom kl. 5, fik kaffe og kager. Kl. 8 gik de til bords, og her bestod traktementet i kalve- og svinesteg med kartofler, svedsker o.s.v. samt rødvin, og her blev man siddende til henimod kl. 1. Der blev holdt 26 taler, mest af Ahlmann, Lassen, Reimers, Bladt, Mathiesen fra Kajnæs, Moldt og Witzke og min broder. Der blev drukket 28 flasker vin, og dog var der ikke en, der var noget at mærke paa. Efter

bordet, der var altsaa kun en ret, var der hensat smør, brød og ost, kage og æbler. Der blev spillet og sunget af pigebørnene. Dernæst gaves der te, øl og snaps med smørrebrød. De sidste kom først bort kl. 4, da det ikke var saa let at faa alle vogne besørget paa en gang. Jeg tror, at de allesammen var meget glade og morede sig godt. Peter Jensen sagde, at han aldrig havde været til noget saa dejligt før.

Peters ben blev igen daarligt, der gik hul paa det, og han havde mange smerter.

En rejse til Holsten.

Fra den 16. til 21. februar var min broder tillige med Hansen, Frydendal og Jessen, Peberbjerg paa en rejse til Holsten for at besøge skovrider Hansen, Cismar og forstraad Ulrich, Hahnheide, som var forflyttede dertil. Herfra gjorde de ogsaa en tur til Hamborg.

En tur til Avernakø.

Der havde hele vinteren været tale om en sviptur til Avernakø, men det var bestandig blevet udsat. Vejret lagde ogsaa hindringer i vejen, men tirsdag den 30. marts, dagen efter paaskehelligdagene, kom min broder, Ditte og Peter smukt spadserende ind i stuen, da vi sad ved middagsbordet. De var landet ude ved Galager og gik derfra ind til byen, de blev til torsdag. Min broder købte en del torsk, som han ville have med hjem, fra Fynshav fik de dem paa en stang, som han og Peter bar paa skulderen. Derfor var de trætte, da de kom hjem. Folkene fik ikke noget deraf, thi Hansen fra Bommerlund kom med en foræring af nogle agerhøns og fik saa nogle af torskene med hjem.

Jørgen, der efter sin tyfus havde lidt af øjensvagthed, var hjemme og havde det ikke godt i øjnene. Litte havde derfor været i længere tid paa Lysholm. Den 10. maj sendte min broder et lille brev med Rasmus' fader Erik, der tog over med skipperen, der hentede mit brænde, som min broder i længere tid hvert aar købte til mig. Deri meddelte han, at det gud ske lov var bedre med Jørgens øjne, og at de den 9. maj paa hans fødselsdag havde et gilde, hvortil pastor Schwensen, Jessen og Ahlmann var indbudt. Med Ahlmann fulgte hans broder J. Ahlmann til Duemosegaard, Nordsjælland, der var der i besøg.

Den 10. maj døde fru pastorinde C. H. Grove i Gjerlev præstegaard paa Sjælland, hun var datter af biskop Hansen. Kisten blev ført til Als og begravet paa Egen kirkegaard.

Rønningesøgaard var at faa i forpagtning.

Da Litte og Jørgen jo var forlovede, mente man, at det var bedst, om de kunne faa en større forpagtning, da hendes onkel i Norge vistnok ville hjælpe dem lidt i gang. Den 24. - 25. juni gjorde min broder sammen med hr. Jessen, Peberbjerg og Jørgen en rejse til Fyn for at se paa Rønningesøgaard, der var 325 td. land ager og eng, foruden skov og sø. Forpagteren Schmidt var ved at gaa fallit, saa gaarden var daarligt under tag. Min broder fik betæneligheder og opgav at forpagte denne ejendom til Jørgen. Den 1. juli rejste Jørgen til Sjælland til proprietær J. Ahlmann, Duemosegaard for at se paa en forpagtning under Jægerspris, som han dog ikke fik.

Den 4. juli ankom et dampskib fra Svendborg med et stort antal gæster til Sønderborg, ca. 200 i tallet, men politiet forbød dem at gaa i land. De forsøgte da at tage til Flensborg, men blev ogsaa her vist tilbage. Et stort antal vogne havde frivilligt stillet sig til disposition for at køre dem omkring paa Als og Sundved, hvor de skulde have spist i Nybøl kro. Der var posteret gendarmen hist og her ved kysten.

Den 20. juli var der dyrskue og fest i Ketting kro, som var begunstiget af heldigt vejr og besøgt af omtrent 1400 mennesker. Der var udstillet 9 hingste, 23 følhopper, 19 tyre, 7 samlinger af malkekvæg, 34 malkekøer, 8 væddere og 4 faar. Ved middagstid var herredsfogden fra Augustenborg kommet til stede, man var lidt spændt paa at erfare, hvad han førte i skjoldet, thi det hed sig, at han hos bestyrelsen havde forlangt det første ord ved fællesmaaltidet. Kl. 6,30 gik man til bords, og her erklærede herredsfogden, at der ikke maatte hentydes til politik, ikke tales om § 5, om Danmark eller modersmaalet, ligesom der ikke maatte synges forbudte, danske sange. I saa fald hævede han mødet. Formanden Hans Lassen bad da i en god tale forsamlingen lægge sig dette paa hjerte og undgaa al politik. Der holdtes en del almindelige taler for formanden, bestyrelsen, for landbostanden, for kvinderne o.s.v. Efter bordet trak de ældre mænd sig tilbage og spillede kort, medens de unge dansede, og der herskede den bedste orden under hele mødet.

Et selskab fra Nordborg ledsagen af en gendarm.

Den 21. juli foranstaltede et selskab fra Nordborg, bestaaende af 14 vogne en køretur gennem Nørreskoven til Frydendal. Skønt det var et privat selskab, var det dog hele tiden ledsaget af en gendarm, der først red bort, da selskabet kørte tilbage. Det bestod af konsul Ohlsen, Fægteborg, apoteker Møller, dr. Gross m.fl.

Den 24. juli var de omtrent færdige med høsten af høet paa Iyholm, det var gaaet godt hidtil. Den 23. august skriver han: "Med høsten er det gaaet godt indtil nu, jeg har længe haft al ryg lade, samt ogsaa den halve hvede, men nu lader det til at blive lidt ustadigt vejr. Vi fik atter i dag begyndt paa hveden, men maatte paa grund af regn holde op efter et par timer. Imidlertid staar glasset godt, saa vi haaber det bedste." Den 28. august var han helt færdig med høsten.

Datteren Anna blev forlovet.

Den 23. august skriver han: "Først maa jeg meddele dig en glædelig nyhed, der er indtruffet her, at vor kære Anna, husets perle og sødelsten, hvis den gode gud vil det saaledes, om ikke lang tid vil forlade sit gamle hjem og drage i et nyt og eget, hun er nemlig blevet forlovet med Thomas Jessen paa Majbølgaard, gid det maa blive til lykke og velsignelse. Os vil det jo blive et stort og uerstatteligt savn, men det er jo en trøst og beroligelse, at hun vil faa et herligt og godt menneske, og at hans familie er opfyldt af glæde herover. Vi er ogsaa overbeviste om, at hun vil opfylde sit kald i hver henseende, saa vidt det staar til hende."

Knivholt forpagtes.

Fra 7. til 10. oktober foretog min broder i forening med hr. Jessen Peberbjerg og Jørgen en rejse til Frederikshavn i anledning af forpagtningen af gaarden Knivholt. Herom skriver min broder den 14. oktober: "Jeg har fornylig med gamle Jessen været i Jylland helt ved Frederikshavn og i forening med Jørgen, som kom fra Christiania, forhandlet angaaende forpagtningen af gaarden Knivholt, hvilken forhandlings resultat blev, at Jørgen har forpagtet gaarden, og som vi tror under ret gulstige vilkaar. Gaarden ligger lige ved chausse fra Frederikshavn til Hjørring 44 mil fra første by, og dens marker grænser næsten alle ud til chausseen. Der er 720 td. land ager og eng, der overlades forpagteren, resten ca. 96 td. land skov beholder ejeren. Her er 8 marker, der indeholder ca. 80 td. land hver, der er 70 td. land eng. Kvægbesætningen bestaar af 170 malkekøer og 2 tyre og 20 heste, samt almindeligt inventer følger med som beslag efter takstation. Forpagtningen lyder paa 16 aar fra førstkommende maj af. Forpagteren skal dræne, imod at ejeren giver rør til. Forpagteren svarer alle skatter, der beløber sig til ca. 1300 rdl. og svarer desuden aarlig afgift 6000 rdl., dog de første 4 aar kun 5500 rdl., og aarlig leveret 60 læs brænde, samt har lov til at skære de fornødne tørv til eget brug. Det er naturligvis langt fra de alsiske jorder, men det, at der holdes saa stor besætning, tyder dog paa, at den ikke er saa helt ilde, og da der navnlig ogsaa er gode enge, vil der kunne gøres en del ud af mejeriet. Køerne ser meget godt ud, er af jydsk race og er heller ikke smaa. Jørgen og Litte ventes hjem først i november."

Først i november forlod hr. Nicolaj Ahlmann med familie Hørup kapellani og Als og flyttede til København.

Den 3. december satte den i vide kredse søgte og afholdte læge dr. med Jacob Nielsen paa Als livet til ved et sørgeligt ulykkestilfælde. Han var undervejs til hjemmet efter et sygebesøg. Hestene tog magten fra kusken, og vognen væltede, hvorved han forslog sig slæmt. Det skete i nærheden af Lysabild præstegaard, og her opgav han et par timer efter aanden. Han blev savnet af mange.

1876.

Den 31. december blev Egenmølle med vand- og vejrmølle samt 31 td. land solgt til hr. Møller for 81.000 mark. Tiltrædelæe 1. febr. Sælgeren hr. C. Drescher forbeholdt sig aftægts huset med sidebygning og have.

Den 13. januar døde gaardejer Holger Fangel, en søn af provsten, i Pøl af en galopperende taring i en alder af 34 aar. Han blev begravet den 20. jan. Min broder skriver i den anledning: "Den stakels Tille er utrøstelig, og man kan vistnok sige, at der sjældent gives et øgtepar, der saaledes gik op i hinanden som de to. Marie og jeg tog derhen i søndags og holdt først for i Hagenbjerg, men de var allerede kørt til Pøl, lige før vi kom. Vi var saa i Pøl et par timer, hvor lidt efter ogsaa Fangel og fru Fangel fra Notmark ankom.

Hjulmanden fra Hagenbjerg var der ogsaa, han havde siddet og vaaget de sidste netter og dage uafbrudt og havde været en trofast støtte paa det sidste. Hjulmanden var som bekendt Holgers højre haand. Det var dog rart, at de kom til Pøl, hvor kort den end blev, da forholdet var saa godt. Dertil kommer, at Tille dog har noget for sig selv."

En tysk landboforening.

I januar paatænkte tyskerne at oprette en tysk landboforening, der skulle vippe den danske. Landraad Magdeburg, hr. Schwerdfeger til Rumohrsgaard, hr. Thomsen til Hartspring, hr. Bock til Melsgaard m.fl. sendte indbydelse. Den 3. februar var tyskerne forsamlet paa "Stadt Hamburg" i Sønderborg for at oprette denne forening, hvortil samtlige præster ogsaa var indbudt paa tysk.

Landsbomøde i Ketting.

Den 2. februar holdt den alsiske landboforening møde i Ketting, der var godt besøgt, og hvor hr. Lund fra Lambjergskov, hr. Nissen fra Viby og dyrlæge Eiler, Augustenborg holdt foredrag.

Hørup degnegaard brændt.

Natten mellem 4. og 5. februar nedbrændte degnegaarden totalt. Ilden opstod henimod midnat, medens beboerne laa i dyb søvn, og den greb om sig med en saa voldsom hastighed, at degnefamilien med nød og næppe frelste livet. Degnen var hr. Autzen.

Bryllup paa Lysholm.

Fredag den 10. marts blev der holdt bryllup paa Lysholm, da min broders ældste datter Anna blev gift med forpagter Thomas Jessen, Majbølgaard. De blev viet i Egen kirke af biskop Hansen. Gæsterne samlede ved kirken, disse var: biskop Hansen med familie, provst Fangels, Hagenbjerg, pastor Fangels fra Notmark, pastor Schwensens fra Hørup, proprietær Jessen, Peberbjerg, forpagter Ahlmanns, Vertemine, familien fra Ketting og Blåsborg, Elley fra Sønderborg, Hansens fra Frydendal og muligvis flere. Fra Avernakø var jeg tilligemed Grethe Frost kommet et par dage forud, og fra København kom Nicolaj. Da de kom fra kirken, serveredes kaffe og chokolade, og noget senere gik man til bords, hvor der herskede en gemytlig stemning, og hvor et par sange blev afsunget, ligesom der blev holdt en del taler. De havde bestilt Lorentzen fra Egenmølle til at gøre opvartning og madam Löck paa Augustenborg til at koge. Efter bordet blev gæsterne endnu en tid forsamlede, fik te og smørrebrød, og siden skiltes de. Da brudeparret kom til Majbølgaard, modtog folkene dem paa en festlig maade med et transparent og en sang.

Den 12. april brev fra Lysholm: "Marie har i denne tid ligget til sengs en 8 dages tid og er i dag første gang oppe, dog er hun endnu noget mat og maa de første dage passe paa, at hun ikke kommer for tidligt i farten igen. Ditte har nu det hele at passe og er rigtig flink. I paasken kommer de fra Majbølgaard, ligeledes Jørgen og Litte med tante Doris. En løjtnant Jensen fra Flensborg er blevet forlovet med Margrethe Jacobsen, en datter af apoteker Jacobsen, Augustenborg. Alle apotekerkrugkerne er i den syvende himmel."

Bryllup i Hørup præstegaard.

Den 7. juni stod Jørgen og Lottes bryllup i Hørup præstegaard. Pastor Schwensen viede dem selv i Hørup kirke, her mødtes gæsterne, disse var: biskop Hansen med familie, provst Fangels, pastor Fangels, pastor Hansens, Østrup, Jessens Majbølgaard og Peberbjerg, herredsfoged Hansens, Broager, familien fra Lysholm, Grethe Frost og jeg, familierne fra Ketting og Blæsborg, skovrider Wederkop fra Jullinge paa Lolland, som logerede paa Lysholm, frk. Augusta Fenger fra Gottesgabe paa Lolland, der logerede paa Majbølgaard samt flere. Efter hjemkomsten fra kirken serveredes kaffe og chokolade, og siden gik man til bords, der var dækket i et telt paa plænen. Der herskede en gemytlig stemning ved bordet, og der blev holdt mange taler og afsunget flere sange. Efter bordet blev gæsterne endnu nogle timer forsamlede, da der serveredes te og smørrebrød. Et stort publikum havde forsamlet sig i kirken for at se paa stadsen. Da selskabet kørte hjem om aftenen, var det et pragtfuldt sommervejr.

Den 5. maj tog min broder til Augustenborg for at følge Elleys gamle fader til graven. Pastor Hoeck holdt en tysk tale ved graven. Et musikkorps stod ved skibsbroen, da ligtoget kom, og spillede foran ligtoget til graven. Dette skete maaske, fordi gamle Elley selv var musiker, han havde været lakaj hos den gamle enkehertuginde Louise Augusta, han fulgte da gerne hertugen og hertuginde paa deres rejser, da han var en meget paalidelig mand. Han var tillige hoboist og spillede med ved højtidelige lejligheder til taflet.

Den 3. til 5. juli gjorde min broder og Marie en tur til Avernakø. De rejste tilbage lørdag og havde gunstig vind, de kom i land kl. 2 i Fynshav, men maatte vente til kl. 6 paa vognen, og nød derfor baade kaffe og mellemmad hos Peter Smeds, det smagte godt.

Den 21. juli var der dyrskue og bal i Ketting kro for den alsiske landboforening, hvor min broder var til stede som medlem af bestyrelsen.

Den 27. juli holdt den tyske landboforening dyrskue og fest i Sønderborg med fællesspisning paa "Stadt Hamburg".

Den 27. juli til 4. august var min broder og Marie paa en rejse til Knivholt. De rejste over Flensborg med dampskibet fra Sønderborg og derfra med nattoget til Frederikshavn og kom til Knivholt lidt over middag. En dag var de indbudt til middag hos ejeren af gaarden hr. Uldall, og de besøgte flere i omegnen.

Den 26. august var høsten vel tilendebragt, vejret havde været godt.

Nicolaj kom hjem i ferien som student. Hans fader syntes, udfaldet af hans eksamen var daarligt, men han selv var godt tilfreds dermed. I ferien var der mange gæster paa Als. I Notmark var hele den Clausenske familie og sønnen Holger med sin forlovede Magda Jessen.

Den 23. september skriver min broder: "I dag er det igen en

regnvejrsdag, efter at det har været smukt vejr i 5 dage, vi fik i den tid vintersæden heldigt lagt. Godt var det ogsaa for stakkels Jørgen, hvis korn har staaet ude i al den forfærdelige regn og har lidt saa meget. Han kunne allerede begynde forrige mandag med indkørslen, og jeg tænker, at han i de sidste dage har faaet noget af vintersæden lagt. Det bliver et meget slemt aar for ham, og det gælder om at holde ud med pengene, thi han skal bruge mange."

Flere bryllupper.

Sidst i september havde Karoline Møller og Mynster bryllup, hvor Magda Jessen og Marie Jacobsen var indbudt til at være brudepiger.

"Jeg har ogsaa fornylig været til bryllup", skriver min broder, "nemlig til Christian Elley og kærestes. Det stod paa Augustenborg hos Esbensens den 15. sept. Ikkun jeg alene af familien paa vor side var indbudt. Gamle Ohlsen og jeg var med som vidner hos standesbeamte, derfra kørte vi til kirken, hvor vi traf de øvrige bryllupsgæster: Esbensen og kone, skomager Lund og kone, 3 unge frøkener Esbensen og flere. Hele handlingen var naturligvis paa tysk. Fra kirken kørte vi til brudehuset og gik til bords, stemningen ved bordet var noget trykket. Da jeg kun fik invitationen en dag i forvejen, kunne jeg ikke faa nogen brudegave anskaffet i den tid, og maa nu have det besørget saa snart jeg kommer til Sønderborg."

Fru Paulsen og Ditte rejser til Knivholt.

De to rejste med Bella og den lille vogn paa den lange tur. De rejste den første dag til Kiding, tog derfra næste dag over middag til Aabenraa, hvor de logerede hos købmand Jørgensen, kørte den næste dag til Haderslev, tog ind paa Harmonien og besøgte pastor Bruhn, samme dag tog de ud til Hermansens, hvor de ville blive to dage, dernæst gik turen til Vejle, hvor opholdet ligeledes var to dage, men herfra lod de hest og vogn gaa med toget til Frederikshavn og tog ogsaa selv med toget, men gjorde et ophold i Aarhus. Paa hjemrejsen tog de ogsaa en Himmelbjerg-tur og alt blev klaret i 3 a 4 uger.

Den 23. oktober blev forhenværende skovrider paa Nygaard C. A. Hansen udnævnt til skovrider paa Hørshoëm skovdistrikt. Han lod høre, om han kunne blive ansat i kongeriget, og fik underhaanden at vide, at han ville blive befordret. Han nedlagde da sit embede i Holsten og blev kort efter befordret af den danske regering.

Den 21. december begyndte en voldsom snestorm, al færdsel standse. Den 22. blev det klart vejr, men det føg stadig og frøs stærkt. I mange aar var der vist næppe faldet saa megen sne i Danmark som den, der faldt hele ugen igennem før jul. Alle veje var føget til paa Als.

1877.

Den 8. januar blev der født en søn paa Majbølgaard. Den 11. marts blev han døbt og fik sin farfaders navn Hans Henrik Jessen, bedstefaderen H. H. Jessen, Peberbjerg holdt ham over daaben. Hans morfader Knud Knudsen, Lysholm stod fadder. Hans mormoder Marie Knudsen fulgte sin datter i kirke. Daaben skulle have været den 10. marts, der var forældrenes bryllupsdag, men da denne dag var en lørdag, blev det udsat til søndag den 11. marts. I daabsgave fik barnet en Louisdor af sin morfader.

Hr. Witzke forpagter Graasten hovedgaard.

Heinrich Witzke, der var forlovet med Margrethe Jessen, var i denne tid i Prinkenau hos hertugen af Augustenborg og forpagtede Graasten herregaard, som han skulle tage imod den 10. april. Forpagtningen var paa 17 aar, hvoraf det ene resterede for den siddende forpagter hr. Sievertz, der afstod den til Witzke og havde været ham behjælpelig med det hele. Det blev først meddelt hertugen, at Witzke var dansk undersøgt, og at familien paa begge sider var dansksindet for at have alt paa det rene. Da Witzke kom til Prinkenau, talte hertugen dansk med ham og ytrede, at han brød sig ikke om, hvorvidt han var dansk eller tysk, det gjaldt kun om for ham at faa en mand, der kunne svare sin pagt. Chr. Hansen, Frydendal og min broder skulle være taxatorer paa hans side ved afleveringen.

Christian rejste ved denne tid til Knivholt for sommeren. Heine Jessen, som havde været der, havde faaet plads andetsteds. Christian havde efter min broders mening været hjemme længe nok og skulle til efteraaret til forpagter Skeby paa Jullinge, hvor det var meningen, at han skulle blive et aar.

Den 3. april blev der født en søn paa Knivholt, som senere i daaben fik navnet Knud Christian Knudsen, opkaldt efter begge sine bedstefædre.

Den 19. februar betalte fru Paulsen husleje for Østerholm 20 rdl. Hun var jo ellers bestandig paa Lysholm og fik sin kost, men beholdt lejligheden paa Østerholm, hvor hun havde sine møbler staaende, og hvor hun en kort tid om sommeren havde gæster i besøg og paa kost.

I dette aar var Jørgen Schwensen, en søn af pastor S. i Hørup landvæsenselev paa Lysholm. Han havde gaaet i skole i Aarhus og kom saa til landvæsnet. Senere købte han Trudsholm i Jylland i nærheden af Mariager, som han endnu ejer.

Ligesom min broder lige fra de første aar næsten stadig havde haft landvæsenselever, der betalte for sig, saaledes havde min svingerinde ogsaa haft unge piger i huset, der betalte for sig for at lære husholdningen. Det var paae folks døtre udenfor bondestanden. Hun blev imidlertid ked deraf, de var ikke vant til noget, ville helst mere sig, og der var meget at gøre med deres vask o.s.v. Derfor begyndte hun fra omkring 1871 en anden indretning. Der kom flere bønderfolk, der gerne ville have deres døtre til at lære husholdning og

mejeri. De blev antaget paa et aar paa den betingelse, at de ikke skulle betale for sig, men heller ingen løn modtage. Til gengæld fik de familær stilling. De havde gerne to ad gangen, saa at de skiftevis havde hver sin uge til at gaa i mejeriet og husholdningen. De havde mange dygtige og flinke piger paa denne maade, og de kunne derved afskaffe en tjenestepige. Der var megen rift om disse pladser, undertiden havde de faaet løfte om antagelse et par aar i forvejen.

Endnu i dette aar var min broder paa boniteringsarbejde.

En rejse til Avernakø og Knivholt.

Fra den 14. til 24. juli gjorde min broder med sin kone en rejse over Avernakø og Svendborg til Knivholt. Derom skriver han den 24. juli: "Det er egentlig en skam, at jeg ikke allerede fra Knivholt har skrevet, men tiden gik saa hurtigt, at jeg ikke ved, hvorledes det hele gik til. Tak vil jeg nu først sige for alt godt og for de behagelige timer, vi tilbragte paa Avernakø, det hele var saa rart og hyggeligt, og vejret var ogsaa saa gunstigt. Takket være den solide frokost paa Avernakø og ditto i Faaborg nød vi ikke andet i Svendborg end hver en seltservand, hvorpaa vi var en lille spadseretur i byen indtil togets afgang til Odense. Her tog vi en god lur i andens ventesal til henimod den tid, toget skulle afgaa, men da vi saa kom ind i kupeen, sad der en fuld mand i hjørnet, som vi først kunne slippe af med i Aarup. I Fredericia traf vi Thomas og Anna med "manden", vi havde nu en kupe for os selv lige til Frederikshavn. Der var to vogne for at hente os, den ene kørt af Jørgen den anden af Christian, og vi kom saa til Knivholt kl. ca. 3, hvor vi traf alt i bedste velgaaende, og første gang saa den lille Knud, der er et yndigt barn, og som saa ud ved siden af den tykke, stærke, mandige Hans Henrik som en lille pige.

Næste dag kom Hansen, Frydendal og Christian Karberg i besøg, og de har siden købt en gaard i nærheden af Sæby til den unge Nielsen fra Sønderborg. Saa kom Fangel, Notmark og Hans Christian fra Kobberholt og kørte igen om søndagen. Mandag var Thomas Jessen i besøg hos Hans Christian paa Kobberholt. Tirsdag var vi paa en lille køretur til Flade og Bangsbo, og om onsdagen til Sæbygaards skov, hvor der tillige var et stort, politisk møde, og hvor vi hørte Jagd, Søren Kær, N. Andersen og den væmmelige Jens Busk, desuden en Jensen. Man bliver tilsidst væmmet ved at høre paa det hele lirumlarum. Det er ellers en yndig skov, og det var i det hele en dejlig tur, baade den der gik over bakkerne og tilbage langs stranden. Just som vi i lørdags stod og ville afsted, kom biskoppen og Jørgen Ahlmann springende ind i gaarden, de ville rejse videre til Norge mandag morgen.

Vintersæden stod ret godt, byggen tegnede godt, hvorimod havren saa daarlig ud. Af græs var der rigeligt, kløveren var i stak, og engene slaaet. Kærne saa rigtig godt ud, og han havde faaet nogle smukke kvier i foraaret. De har det ogsaa rart med folkene, det er gode folk. Det fattes nu blot, at det vil slaa nogenlunde til, og at de kunne svare hver sit, men det kan jo blive vanskeligt, saa længe de skal vedblive med dræningen. Jeg vil slutte med en venlig hilsen til dig og Grethe."

Den 6. august var rughøsten i fuld gang, det var iøvrigt en temmelig vaad og ustadig sommer, kornet blev sent modent, allerede i høhøsten var vejret noget ustadigt, men selve høsten blev meget vaad. Kornet blev derfor mange steder helt gennemblødt og kom daarligt i hus.

Sofus Fangel læge i huset.

Den 27. august: "Grethe blev glad for, at hun maatte blive her længere paa Lysholm, de første 8 dage maatte hun holde sengen, hun, fru Paulsen og Ditte blev alle tre syge paa engang af halssyge og laa til sengs. Det er heldigt, at vi har Sofus Fangel her, der snart fik de to i stand igen, men med Ditte blev det værre, og hun maa først i dag op for første gang, det blev nemlig til nyrebetændelse, men som nu endelig takket være den unge doktor er hævet."

Den 12. september blev høsten endt.

Boniteringsarbejdet endt.

Sidst i september holdt overregeringsraad Pfahl sit sidste møde med kommissionen for Holsten og Slesvig i Sønderborg, og dermed er denne virksomhed efter 7 aars forløb endt. Den nye grundskat skulle saaledes træde i kraft den 1. januar 1878.

Biskop Hansens jubilæum.

Til biskoppens jubilæum den 31. oktober blev det besluttet at samle ind til en gave, og der indkom ialt 490 mark, for hvilket beløb der blev købt en stor bordopsats af sølv med glasskaal, samt en sølvpokal med inskription, endvidere 2 fotografier af kirken. En deputation bestaaende af bl. a. Jørgen Frederiksen, Egen og K. Knudsen, Lysholm mødte i bispegaarden om formiddagen kl. 10 for at overrække gaven og bringe sognets lykønskning, som min broder frembragte i en lille tale.

Dittes fødselsdag.

Til Dittes fødselsdag den 12. december kom biskoppens, pastor Fangels, Notmark, Ahlmanns, Vertemine, Thomas og Anna med deres dreng. Fru Kathinka Ahlmann var ikke med, da hun laa paa hospital i København, hun var dog i bedring.

1878.

Den 4. januar rejste Nicolaj efter juleferien tilbage til København, og den 12. rejste Christian tilbage til Knivholt.

"Med Ditte gaar det nu gud ske lov godt frem, og hun vil vistnok snart være fuldkommen rask, dog maa hun jo være forsigtig. Imidlertid var hun med til Majbølgaard den 9., Christian fødselsdag, der blev holdt der tillige med den lille Hans Henriks, der er den 8. dagen før. Der var Jørgen Ahlmann og Kathinka fra Vertemine, Chr. Hansen fra kapellaniet og Heine Jessen. Gamle Jessen maatte til Hørup for at spille l'hombre med oberførsteren, og fru Jessen var til Guderup med det norske testamente. Saa kan den stakkels Fangel da snart faa noget at vide desangaaende, han gaar nok i en frygtelig spænding."

Den 27. februar blev herregården Rumohrsgaard af enkefru Schwertfeger bortforpagtet til hr. J. F. Albertz paa 12 aar fra 15. marts d.a. for 29.000 mark, hvilket var omtrent 54 mark pr. td. land.

Den 23. marts afholdt den alsiske landboforening et talrigt besøgt møde i Ketting kro. Dyrlæge Hæmmelef fra Augustenborg holdt et foredrag om kvægfedning, et emne som han udviklede ret anskueligt, men som iøvrigt var af mere underordnet interesse her paa egnen, hvor vægten for tiden var lagt paa smørproduktionen. Foredraget fremkaldte forskellige forespørgsler, som besvaredes af dyrlægen, og gaardejer H. Nissen, Viby gav ved denne lejlighed oplysninger om det formentlig heldige resultat, han havde opnaaet med fedning af udsætterkøer. Dernæst holdt hr. lærer Øhrich fra Broager et foredrag om barnets opdragelse i skolen, et foredrag der var smukt og hjerteligt, og derhos i høj grad gennemtænkt, saa det gjorde et dybt indtryk paa forsamlingen. Dagsordenens tredje punkt var en diskussion om udbyttet af mejerierne i foreningens omraade. Det blev fremhævet, at forpagter H. Andersen fra Stenbækgaard ved Holm fremlagde et regnskab, som viste et overordentlig heldigt resultat og vidnede om dygtighed i mejeridriften. Endelig blev der taget bestemmelse om foreningens pengemidler regnskabsaaret 1878 - 79. Blandt andet bevilgedes 300 mk. til at lette adgangen til landmændsforsamlingen i juli dette aar i byen Svendborg.

Landsbrandkassen for bygninger havde hidtil været tvungen, alle beboere i hertugdømmerne skulle staa i den med deres bygninger. Regeringen gav nu tilladelse til, at det blev frivilligt. Beboerne kunne nu danne frie foreninger. Der var straks stemning for at danne en brandforsikring for bygninger, der skulle omfatte hele Nordslesvig, og den 6. april 1877 blev der holdt et stort møde i Aabenraa, hvortil min broder ogsaa var tilkaldt, og her enedes man da om at faa en saadan forening oprettet. Men saa kom en stor bevægelse blandt alsingerne, her var almindelig stemning for at oprette en særskilt brandforsikring, der kun skulle omfatte hele Als alene. Ved et talrigt besøgt møde i Ketting den 23. marts henvendte de sig til min broder, og sagen blev drøftet. Han var i begyndelsen lidt betænkelig ved sagen, da han var bange for, at den ville blive for lille til at bære de omfattende byrder, der kunne indtræde ved store ildebrandstilfælde. Der blev da sammenkaldt et almindeligt møde i Ketting den 20. juli 1878 for at faa en saadan selvstændig kasse oprettet for Als. Min broder gjorde alt, hvad han kunne, for at faa sagen til at falde, men det var forgæves. Samtlige tilstedeværende valgte ham enstemmigt til formand. Foreningen blev da stiftet, men Hans Lassen blev hele tiden staaende i den nordslesvigske kasse. Autoriteterne lagde alle mulige hindringer i vejen, men desuagtet havde sagen god fremgang, og det aarlige kontingent steg aar for aar, tilsidst naaede den 8 mill. rigsmark. Den 24. dec. 1878 fik han fra advokat Bekker i Aabenraa en attest angaaende brandkassen, og ved aarets slutning kunne han skrive, at han haabede, at sagen nu var i orden.

Den 5. april skriver han, at Jørgen og Litte havde været der i nogen tid, og at der i den anledning havde været stor selskabelighed, saa at det snart ikke var til at udholde. Lørdag den 23. marts var det præstens fødselsdag i Hørup, men den blev fejret om søndagen med et middagsgilde. Om tirsdagen var der middagsgilde paa Vertemine, og om onsdagen hos pastor Fangel i Notmark, torsdag i bispegaarden. Fredag tilbragte Litte paa Majbølgaard, og Jørgen gjorde visit i Ketting og paa Blæsborg. Søndag den 31. havde de paa Lysholm de familier til middag, hvor de selv havde været. Mandag den 1. april rejste de over Svendborg til Østrup paa Fyn, hvor den lille Knud var blevet under deres besøg paa Als, da han var slemt forkolet, da de besøgte Østrup præstegaard. Pastor Schwensen ville nu gerne se ham, hvis vejret blev mildt, som det nu var blevet, og Litte tog saa tilbage til Als og blev her nogen tid med den lille baade i Hørup og paa Lysholm, for at de kunne have rigtig godt af ham. Jørgen rejste hjem fra Østrup.

Guldbryllup i Guderup præstegaard.

Den 15. april holdt biskop Hansen og frue guldbryllup. Der ventedes mange liggende gæster, alle børn og børnebørn. Bønderne fra Sjellerup havde rejst en æresport ved laagen. Kirken var smukt pyntet. Brudeskaren kom kl. 11,30 til kirken, og en del af menigheden havde samlet sig forud. De gamle sad paa to lænestole foran alteret, og omkring dem stod alle børn, svigerbørn og børnebørn. Pastor Bruhn holdt en meget smuk tale fra alteret, og dernæst nød de alterets sakramente. Af Jessen, Peberbjerg var foranstaltet musik kl. 7 om morgenen, der blæste en koral i haven og ligeledes i kirken, og siden var i huset hele dagen. Det var en stor glæde, at ingen af børnene savnedes, kun et barnebarn Margrethe Witzke, Hjortholm, der var syg og laa i sengen. Den 14. april om eftermiddagen forsamledes de fra Lysholm med den store familie, det var heldigt, at der ikke var nogen af de tyske præster. Det regnede naturligtvis med gaver fra alle sider. Fra sognet var der et album med 60 fotografier af sognets mænd, der var nemlig 45 mark tilovers fra jubilæet, og de anvendtes saa til et album, hvori en stor del af sognets mænd og kvinder blev sat ind.

Den 2. juli skriver min broder: "Dagen efter eders afrejse nemlig om lørdagen fik jeg telegram fra Jørgen paa Knivholt om at komme derop, og rejste derfor søndag eftermiddag den 23. herfra og kom atter hjem lørdag aften den 29. juni. Resultatet af rejsen var meget tilfredsstillende, da vi fik den gamle ejer til at indgaa en del gunstigere betingelser for Jørgen, saaledes at han haaber, at det nu vil gaa. Blandt andet vedtog ejeren at betale skatterne aarlig 1700 kr. for fremtiden. Det stod ret godt til paa Knivholt i aar. Det er en herlig dreng, de har, livlig og dog saa lydig, sund og stærk. Jeg har rigtig haft glæde af min rejse. Gud give, at det nu maa gaa dem godt."

Den 8. august kom min svigerinde og Nicolaj til Avernakø og blev til den 11. august. Martin Larsen, der senere blev valgmenighedspræst i Holstebro, var her paa besøg. Han kendte godt Nicolaj, og da han havde lyst til at se Als og komme til Dybbøl, indbød Nicolaj ham til at rejse med. Vi bestilte en Lyø-baad til at sætte os over, thi

Grethe og jeg fulgte med til Als. Den skulle komme søndag middag, og da vi havde spist, sejlede vi af. Meningen var, at vi ville sejle til Fjordmose, men paa grund af stille vejr og modvind maatte vi tage til Mommark, hvor vi først landede kl. 8 aften. Vi var sultne, fik noget at spise der og fik færgemandens vogn til at køre os hjem til Lysholm. Det var et dejligt maaneskinsvejr. Da vi ankom, var de alle gaaet i seng, og det gjaldt om at indrette natkvarter, thi Anna Ulrich var der i besøg og laa i gæstekammeret. Min svigerinde og Grethe maatte da gaa paa loftet, Martin Larsen og Nicolaj delte værelse sammen, og jeg kom ind i sovekammeret til min broder i min svigerindes seng. Den følgende nat laa jeg i min broders stue ud til forstuen, hvor der blev opredt en seng, indtil frk. Ulrich rejste til Majbølgaard. Nicolaj fulgte hr. Larsen en af de følgende dage til Sønderborg og viste ham omkring paa Dybbøl.

Den 10. juli blev en lille datter født paa Majbølgaard. Hun blev døbt den 4. august paa en søndag og blev holdt over daaben af sin mormoder. Hun fik navnet Marie Jessen.

Sidst i august rejste fru Paulsen, Ditte og Nicolaj til Knivholt, hvor de ville være i nogen tid, derfra rejste de til København, hvor de logerede hos frk. Dora Møller, og hvor Ditte laa syg et par dage. Det var omkring den 17. september. Fra København kom Ditte og fru Paulsen til Avernakø, hvor de var med til et konfirmationsgilde søndag den 29. september hos smeden i Avernak og hos Rasmus Larsens i Munke. De var ogsaa en køretur til Korshavn, og tog herfra hjem til Als.

Den 17. september: "Vi blev i de sidste dage helt færdige med høsten, boghveden kørte vi ind fra marken og tærskede den af med det samme. Jeg er forresten heldig med høsten og fik ligeledes havren heldigt ind, jeg lod den staa, til den var rigtigt moden, der er nu 3 byg- og 3 havrehæs. Al rivelse blev tærsket ved høstfolkene fra loen. Vi har nu travlt med at pleje til vintersæd, hvormed vi først bliver færdige i næste uge. Saaledes gaar tiden jo med bestandig beskæftigelse, og det er jo godt, naar bare den gaar med det gode. Herhjemme har vi da ogsaa gud ske lov godt fred og ro baade inde og ude, dertil kommer, at vi i denne tid har Anna med begge børnene. Derimod fik vi en ~~alen~~ efterretning den 9. september gennem Hansen paa Bommerlund, at Peter en dag under nedsejlingen fra Island var faldet paa ~~dækket~~ og havde brækket sit ene ben lidt ovenfor anklen. I mandags fik vi brev fra ham selv, at han var lagt ind i Mandal i Norge, hvor han havde faaet et godt logi hos en brav kone, og at doktoren havde faaet benet i lave, men at han maatte ligge i 4 uger. Han rejser da over til Knivholt, hvor han saa bliver i nogen tid. Han har nu altid uheld med sig den stakkell, snart paa den ene og snart paa den anden maade."

Den 25. september var der bestyrelsesmøde i Ketting kro for brandassurancen for rørlige ejendele, hvor der i stedet for Beckers, der gik af og rejste bort fra øen, skulle vælges en ny sekretær. Min broder fik sat igennem, at Chr. Bladt, Tandsgaard blev valgt, omend-

skønt der var mange aspiranter, især blandt skolelærerne.

"Fra Christian paa Lolland havde vi fornylig brev, han vil nu ikke fra Skeby i vinter, og vil heller ikke høre, at jeg skal tilbyde betaling, da han nok skal klare for sig selv. Jeg var naturligvis glad herover og sendte ham straks de 10 rdl., du forærede ham. Jeg svarede, at han godt kunne blive, Skeby gik ind paa at beholde ham og roste ham meget, men stillede den betingelse, at jeg til maj skulle tage en søstersøn af ham i huset, den unge Galskjøt, en søn af gartneren paa Frederiksberg."

Den 26. november: "Der strejfer hele skarer paa 8 a 10 mand af vagabonder omkring i landsbyerne, og de optræder paa en fræk maade imod beboerne."

Til Dittes fødselsdag den 12. december indfandt sig familien fra Majbølgaard, biskoppens og fru Tadey, pastor Fangels fra Notmark, Ahlmanns, Vertemine og pastor Nissens fra Asserballe. De følte sig alle vel tilpas.

De holdt nu op med at brygge paa Lysholm, min broder var ked af gendarmernes eftersyn, de købte derfor i flere aar deres øl hos Eklund i Augustenborg. Ligeledes holdt de op med at bage selv, da politianordningerne gjorde en del knuder med de gamle bagerier. De byttede derfor korn med brød i Ketting kro i mange aar.

1879.

Sidst i december 1878 skrev min broder: "Jeg fik ikke tid og lejlighed til at komme i dette aar, her er stadig saa meget, snart med det ene og snart med det andet, navnlig giver den nye paatænkte brandkasse meget at bestille, idet alle de vidtløftige forhandlinger skal være færdige til 1/1-1879, til hvilken tid den skal træde i kraft, alt er og vil i denne tid blive fremmet saa vidt, at det nu ikke kan være tvivlsomt at faa den oprettet."

Den 16. januar skriver han, at de havde en dejlig jul med deres drenge, og ogsaa Anna var hjemme nogle dage med begge de smaa. De var ikke meget ude, men glædede sig i hjemmet med hverandre. Begge sønner rejste tilbage den 4/1, Nicolaj til København og Christian til Lolland. De havde dejligt rejsevejr tilbage, skønt det kort efter at de var kommet blev aldeles ufremkommeligt paa grund af snefog. Christian havde desuden det held, at han fra Korsør straks kunne sejle med dampskib til Næskov. Det gik langsomt med Peters ben, han gik stadig og hinkede, men syntes dog selv, at det bedredes godt. Det var uheldigt med det daarlige føre, da han skulle gaa meget for at styrke benet.

Vinteren 1878 - 79 var meget streng, der faldt en mængde sne, der hvert øjeblik standsede postforbindelserne. Istransporten over Storebælt faldt meget besværlig. Den 2. februar kørtes der rask paa isen fra Langeland til Taasinge og Strynø, der var ogsaa trafik fra Drejø til Erø, ligeledes fra Avernakø til Faaborg, men da der var me-

gen sne paa isen, var det tungt at gaa.

Den 29. januar skete omændringen fra den hidtidige til den ny-oprettede brandkasse for bygninger, for hvilken min broder blev formand. Taxationssummen blev 22.080 mark a 3 pf. pr. 100 m. blev 6 mark 64 pf.

Fra 14. februar til 2. marts gjorde han en rejse til Knivholt, da de saa inderligt havde bedt ham om at komme. I de dage, han var der, var hele Vendsyssel indespærret i sne, og han var saa vidt heldig, at han kun paa hjemrejsen var nødt til at opholde sig i Aalborg en nat. Han tilbragte en meget behagelig tid paa Knivholt, og de havde det hyggeligt og rart sammen. De var meget glade for, at han kom og ikke sønsede kulden og sneen. Han befandt sig ogsaa godt hele tiden og blev ikke en smule forkølet. Dette aar var det betydeligt bedre for Jørgen, og han fik indtryk af, at det med guds hjælp nok skulle gaa. De havde nogle og tyve dejlige tillægskalve, kørerne saa godt ud, og de havde ogsaa en rar lille faarebesætning paa over 20 stk., hvoraf flere havde faaet lam. De tørskede hvede, medens han var der, og den gav godt. Medens han var i Jylland, faldt der en masse sne paa Als, "men nu svinder den da godt," skriver han den 7. marts.

"Nu har man da faaet bragt § 5 ud af verden, den gjorde da heller ikke megen gavn, og man har da heller ikke i den senere tid efter 1870 ventet sig noget af den. Men derfor er uretten lige stor, den største forbrydelse kommer fra Berlin, og det er et eksempel, der gives, som fuldkommen kan sættes i klasse med kommunarderne. Men der kan komme en gengældelsens dag. Den 11/10 1878 gav Østrig afkald paa dens opfyldelse."

: Den 21. marts afholdt den alsiske landboforening sit sidste vintermøde med foredrag af dyrlæge Hammelef, Augustenborg, der holdt et længere, interessant foredrag om hestens sygdomme. Dernæst forhandles om foreningens pengemedler. Foruden de sædvanlige bevillinger til foredrag o.s.v. gaves ogsaa en bevilling paa 800 mark til præmier paa sommerens dyrskue.

Den 22. marts fik Peter pludselig bud om, at han skulle med paa en rejse til Island, og at han skulle hjælpe ved kalfatring af skibet forud. Budet kom netop, som han havde bestemt sig til at rejse et par dage til Avernaks med Klaus Væver fra Iyø, som var herovre.

Den 6. april sendte min broder et brev fra Majbølgaard, at de havde været der i flere dage.

Under et iøvrigt ikke heftigt tordenvejr, som brød løs den 15. maj, slog lynet ned i lejetjener Jørgen Lorentzens ejendom ved Egenmølle, dræbte den fraværende ejers gamle fader, aftægtsmand Jens Lorentzen og antændte huset, som nedbrændte fuldstændigt. Det lykkedes tililende naboer at frelse liget ud af det brændende hus. En ko omkom i flammerne. Der hørtes kun dette ene skrald, som ingen ventede, da luften var temmelig klar.

Den 9. maj: "Vi har børnene fra Majbølgaard her, og der er sjov nok med dem, omendskønt det gaar ganske godt. Det er nok meget besvær for Marie og Grethe, men det er jo paa den andenside en glæde og fornøjelse med de smaa puslinger. (Grunden var, at deres moder Anna og Ditte var paa en rejse til København, og Grethe Frost var derfor paa besøg paa Lysholm for at hjælpe sin søster.) I gaar havde vi besøg af Thomas, hans moder fru Jessen og tante Lilla fra Peberbjerg, og de var her hele eftermiddagen."

"Den lille Gælskjøt er kommet her med Christian, det er en lille flink fyr, og meget ivrig i geschäften, han skal være her et aar."

"Grethe har fæaet et daarligt ben, og det ser frygteligt ud, saa der vil vist hengaa nogen tid, inden hun kan komme tilbage til Avernakø, hun er meget ked af, at hun ikke kan komme tilbage med lyøboerne i morgen."

"I onsdags blev Margrethe Witzke paa Hjortholm begravet. Thomas og jeg kørte sammen til Kajnæs, og da vi kom tilbage om aftenen til Majbølgaard, var hr. Nissen og kone fra Lyø der, de havde været til bryllup i Miang hos gaardejer Kaads."

"Den 24. maj kommer Ditte og fru Paulsen tilbage med dampskibet til Sønderborg. Anna kom allerede i mandags og havde lagt vejen over Knivholt, hvor hun var i 4 dage. Af den grund er vi kommet af med de smaa."

Fra fredag den 4. juli til tirsdag den 8. juli gjorde min broder og Marie en tur til Avernakø, jeg sendte en baad efter dem, som igen sejlede dem tilbage. Det var godt vejr i disse dage. Kusken Rasmus Eriksen var med for at besøge sine forældre. Da de rejste hjem, kom de i land ved Fynshav og spadserede hjem. De var bange for, at Christian havde sendt vogn efter dem i Sønderborg, da det havde regnet lidt, men da de kom op paa den høje bakke efter Skjærtøft, kunne Rasmus Eriksen tælle hestene i marken paa Lysholm. Christian ville se det paa med at sende vogn til Sønderborg til sent paa eftermiddagen, for at se om de ikke kom med baad. Marie befandt sig godt efter turen. Baaden kostede 12 kroner.

Den 10. juli var de taget til Majbølgaard, hvor det var den lille Meries fødselsdag, og hvor hun præsenterede 3 tænder. De gamle Jessens fra Peberbjerg var der ogsaa. Fra Lysholm havde de taget møl-lerkonen madam Brag og hendes datter Christine med, de holdt meget af Anna paa Majbølgaard.

Da den prøjsiske regering i 1876 indførte en kirkelig forfatning, blev der i hvert sogn indført et menighedsraad bestaaende af 4 kirkeældste og 12 repræsentanter. Min broder blev valgt til kirkeældste, og genvalgt hver gang lige til sin død i 1903.

Der blev indført en provsti synode, omfattende Sønderborg provsti, der faldt sammen med kredsen. Denne synode bestod af alle præster og 2 sogneraad for hvert sogn. Min broder blev valgt til medlem af denne synode.

Udstilling og dyrskue i Ketting.

Den 25. juli afholdt den alsiske landboforening dyrskue i Ketting, med hvilket der var forbundet en udstilling af maskiner og redskaber i agerbruget. Vejret var meget smukt, og en stor menneskemasse havde indfundet sig, vistnok 12 til 1500 personer, til hvis bevogtning 4 gendarmere var til stede, hvorimod herredsfogden kun overværede dyrskuet. Der var udstillet 3 hingste, 27 fælhopper med 9 fæl, 10 samlinger malkekvæg, der talte 70 stk., og 35 malkekøer, ialt 105 malkekøer, 3 kvier, 7 væddere og 10 faar. I et af teltene forevistes en smuk centrifuge af nyeste konstruktion. Der var fællespisning og bal.

Den 20. juli tog Grethe og jeg en tur til Als i smukt vejr. Baa-den sejlede os til Fynshav, og hen paa eftermiddagen kom vi til Lys-holm, hvor vi traf frk. Augusta Fenger og hendes broder Mathias Fen-ger, der rejste den følgende dag. Den 2. august kom deres fader kam-merraad Fenger, der havde et pengemellemværende med en mand i Ket-ting skov, som han bad min broder om at besørge. Den næste dag om eftermiddagen kørte vi til Majbølgaard og til Peberbjerg, hvor hr. Fenger ville blive om natten. Det var i de dage frygtelig lummert. Da vi kørte hjem om aftenen, stod det med en svær torden ude i syd, det lynede og tordnede hele vejen, men vi kom hjem i tørvejr, inden den kom op. Henimod kl. 12 trak uvejret op, og hele natten gik det slag i slag med stærke lyn og voldsomme regnskyl. Overalt anrettede uvejret stor skade, ildebrände saas rundt omkring, paa Als brændte det 7 a 8 steder, og paa Avernakø kunne de paa Fyn se 15 brande. Der brændte den nat omtrent lige saa meget som normalt i et helt aar. Onsdag den 6. august rejste vi tilbage med dampskibet. Paa vejen til Sønderborg ved Lillemølle trak et tordenvejr op med en voldsom skyl-le. Vi skyndte os ind til Ketting, kort efter trak det over, saa vi kunne køre videre, men om eftermiddagen kom der igen et tordenvejr, og en ladebygning paa Sønderborg Ladegaard brændte.

Min broder skriver: "Den 20. august var det fru Paulsens fød-selsdag, der gav dagen et festligt præg. Kaffeboardet var prydet med blomster for hendes kuvert, til middag gav det kyllinger og rødgrød. Om eftermiddagen kørte vi alle til Østerholm paa svinevognen, ialt 12 inviteret af fru Knudsen til chokolade, der stod en stor kringle paa boardet. Dagligstuen var pyntet med blomster paa væggene. Efter chokoladen tog vi en lille tur i det frie, dernæst gav det kaffe, og ovenpaa vin og kage, hvorved der vankede adskillige skaaltaler. Kl. 6 kørte vi gennem skoven hjem. Anna er her i denne tid med børnene, kom i mandags og rejser igen i morgen den 22. august. I dag den 21. august gaar det løs med pakning, Christian og Nicolaj rejser i mor-gen, det bliver et savn for os at komme af med dem, men saa glæder vi os til julen.

I dette øjeblik den 21. august havde vi et besøg af hr. Møller, forhen ejer af Gammelgaard, og Henning, kommende fra Rumohrsgaard, og herfra til Notmark, han var her kun en timestid, han gjorde for-resten ogsaa visit hos flere tyskere.

Det ser ilde ud med kornhøsten, da det trækker saa længe ud,

i nat har det igen regnet stærkt. Rugen er høstet, men den trænger til vejring, da der er meget grønt i roden. Det har vi besørget med egne folk, høstfolkene vil jeg ikke have, før det rigtig kan gaa løs. Høet har jeg altsammen faaet ind, med undtagelse af resten i Damkobbøl, og det i Lysmose, der er godt samlet. Kærne er nu i Antoinettes kobbøl, efter at de først fik det lange græs afnavet i bimarken, og de svølger i græs dersteds, af dette bliver der næppe mangel i aar.

I september gav det dejligt vejr, det fremmede høsten godt. Paa Lysholm blev de færdige den 20. september. Paa Knivholt var de ogsaa godt i gang, hans rug, hvede og byg gav godt, havren var mindre god. Han havde haft god indtægt af mejeriet.

Måndag den 24. november hentede min broder Jørgen med lille Knud i Sønderborg, han var en lille, yndig dreng, saa artig og lydig og dog saa livlig og videbegærlig, en rigtig sund og stærk dreng, "og gid vor herre vil lade ham gaa frem som han har begyndt, til sine forældres og vor alles glæde, foruden flere sange kan han bede sit fader vor paa en prik. Jeg har gemt en del af dine billeder til ham. Tirsdag den 25. var vi til fødselsdag i Guderup, onsdag kørte vi en lille tur til Hagenbjerg, og torsdag var vi indbudt til middag i Hørup, hvor de forbliver til først i næste uge, de kommer saa hertil med hele familien fra Majbølgaard, der vil blive her et par dage."

Min broder skriver: "Dit brev modtog jeg i gaar aftes den 19. december ved min hjemkomst fra landmandsmødet i Ketting, hvorfor jeg takker, og for de deri udtalte gode ønsker for mig og mine, og som jeg ved er velmente og kommet fra et oprigtigt hjerte, derfor takker vi alle. Modtag nu ogsaa herfra de bedste ønsker til en glad og velsignet jul og et godt og velsignet nyt aar i enhver henseende fra os alle. Hermed beder jeg dig at bringe Grethe mine bedste ønsker ogsaa for hende til den fest, som forestaar. Det er visselig glædeligt, og vi maa være den gode gud taknemmelige for alt det gamle aars velsignelse, at det er gledet saa jævnt hen uden store sorger, de smaa er jo altid til stede, og har man ingen, skaber man sig dem, men det er dog en underlig tanke, og den kommer maaske mere frem med aarene, hvilket er saa naturligt, at man ved hvert aar, der tilbagelægges, mere og mere nærmer sig livets aften, for saa engang, hvad enten det kommer snart eller senere at gaa herfra over i evigheden. Men vi maa jo altid sige vor gud og fader tak for alle ting i vor herre Jesu navn. Amen."

Til Dittes fødselsdag den 12. dec. var familien fra Notmark, Guderup, fru Nissen fra Asserballe og Kathinka Ahlmann til middag, den sidste glædede sig til en lang eftermiddag. Familien fra Majbølgaard var der naturligvis ogsaa.

Den 20. december blev drengene hentet i Sønderborg til juleferien. De rejste over land om natten og tog fra Flensborg kl. 6 om morgenen med dampskibet, det var jo heldigt, at is ikke forhindrede dem i at rejse, ellers havde de ikke faaet lov. De havde blot to udflugter i julen, den 26. dec. til Majbølgaard og den 29. dec. til Jessens fødselsdag paa Peberbjerg.

Hermed slutter VII del af pastor Chr. Knudsens optegnelser.

Mine erindringer fra Lysholm.

Disse gaar vel tilbage til først i eller maaske midt i firserne. Jeg husker alt saa tydeligt fra vor barndom, det var altid en stor, glædelig begivenhed, naar vi skulle paa besøg paa Lysholm, vi havde en stor phaeton, hvor hele familien kunne sidde. Familien blev jo efterhaanden stor, tilsidst var vi 7 søskende. Moder havde ikke saa lidt vrøvl med at faa os alle pakket ind i tøjet, en raabte: mit tøj kniber mig, en anden sagde: mine sko er for smaa, men moder sagde gerne: "I maa lide lidt for stadsen." Saa var der gerne lidt vrøvl med, hvor vi skulle sidde paa vognen, vi ville helst sidde hos kusken, der skulle sidde to. Køreturen tog det meste af to timer. Naar vi kom til Elstrup, gik der en fodsti ned over markerne til Lysholm, her stod fader gerne af og gik dette stykke vej for at strække benene lidt, og han kom omtrent ligesaa hurtigt til Lysholm som vi, da der var en meget lang indkørsel til gaarden.

Naar vi saa kom til Lysholm, blev vi modtaget med den største hjertelighed og gæstfrihed, der var mange herligheder for os børn. Om sommeren i den store, meget smukke have var der alt muligt, masser af jordbær og de dejligste store, sorte kirsebær, særlig var der et stort kirsebærtræ midt paa plænen lidt tilbage mod jordbærbedene. Længere ned mod hønsegaarden var der alle mulige bærfrugter, jeg husker endnu, at jeg engang fik en forfærdelig mavepine. Undertiden blev vi der ogsaa alle om natten. Der var god plads ovenpaa, paa det lange kammer i gavlen mod vest var der altid 4 opredte senge. Bagved skolestuen i frontespicen var der et lille rum med to senge. Foruden moster Dittes og fru Paulsens værelser var der endnu et gæsteværelse, som kaldtes onkel Christians værelse. Nedenunder ved siden af bedstefaders kontor var der ogsaa et gæsteværelse, saa der var plads nok.

Det var det hyggeligste, gamle hjem, man kan tænke sig, om morgenen sad bedstefader gerne i sofaen i den lille spisestue og spiste sin grød, saa samledes familien ved morgenbordet her, og temaskinen snurrede saa hyggeligt paa buffeten. Bedstemoder havde gerne travlt med hønsene om morgenen, hun fodrede dem og tog æggene ind, og der var et godt stykke ned til dem. Naar vi skulle til morgenbordet, gik hun netop tit, og jeg hører endnu moster Ditte kalde: nu maa du komme ~~nu. bedstemoder raabte: jeg kommer, jeg kommer, men i stedet for et~~ komme gik hun ned til hønsene. Naar nogen af sønnerne var hjemme paa besøg, blev der tit sunget og spillet paa gitar dertil. Alle 4 sønner var jo danske undersætter, og derfor kunne ingen af dem overtage gaarden, det var et tab, at Lysholm senere maatte gaa ud af familien.

Fru Paulsen og moster Ditte var uadskillelige, de havde deres værelse sammen ovenpaa, en hyggelig stue og soveværelse. Fru Paulsen, som vi ogsaa kaldte moster Anna, havde lejet det gamle Østerholm, hvor hun gerne havde sommergæster gennem mange aar, f. eks. havde rektor Herz og frue været der som nygifte.

Der gik en sti fra Lysholm til Østerholm, det var en meget smuk spadseretur igennem den gamle, kønne gaard Bommerlund, og denne vej var ogsaa meget kortere end den lange tur ad kørevejen, derfor blev den ogsaa meget benyttet. I nogle aar boede min morbroders familie

onkel Peter og tante Martine i aftagts huset paa Bommerlund, saa vi var tit ude at besøge dem der, og de fire børn kom ogsaa meget paa Lysholm. Onkel Peter var kaptajn paa sejlskibe, og de var tit lagt op om vinteren. Han var meget fingernem, og han har lavet flere smukke modelskibe, naar han var hjemme om vinteren, blandt andre en smuk fuldrigger, som hænger i Jullinge kirke paa Sjælland.

I haven paa Lysholm var der en "farvelhøj", naar vi havde sagt farvel til gæsterne i døren ud til gaarden, løb vi tit i en fart ud af havedøren og op paa højen, som laa i et hjørne af haven ud til indkørselsvejen, vi kunne saa lige naa derop og vinke det sidste farvel. Højen var kunstigt anlagt og med bænke, der var god udsigt over markerne mod syd. Der var to lysthuse i haven tækket med rør og halm, det ene i det sydøstlige hjørne, hvor der ogsaa var en dam, det andet imod vest nærmere stuehuset. Der var mange gange i den store have, saa der maa have været ikke saa lidt arbejde med at holde haven i orden, men den var altid pænt holdt.

Moster Ditte havde sit eget lille køretøj, og hesten hed gerne "Rit", hun red ogsaa en hel del paa den, den blev meget forkælet og gik næsten altid i skridt for vognen, saa køreturen tog gerne lang tid. Moster Ditte gik ogsaa paa jagt, jeg har været med hende flere gange, hun skød godt. Moster Ditte var i det hele taget meget morsom for os børn at være sammen med, hun kunne fortælle historier, særlig hendes hønsehistorier var morsomme, og hun kunne ligesom en skuespiller lave ansigt og vride hænderne, naar det var en hønsetragedie.

Den dejlige Nørreskov var jo lige ved, gaardens marker gik ned til skoven, vi var tit dernede, og undertiden drak vi kaffe ved stranden, samlede træ og kogte den dernede.

Et par gange havde vi uheld paa vejen hjem, fader ville tænde en cigar, og kastede tændstikken bort, den maa være faldet i hegnet, og da græsset var meget tørt, gik der straks ild i det. Da vi var kommet et lille stykke hen ad vejen, blussede det op, og vi løb saa tilbage og fik hurtigt ilden slukket, det var et lille stykke fra Nyled. En anden gang havde vi nogle tillægsgrise med fra Lysholm i en kasse, da vi kom i nærheden af Lillemølle, fik grisene laaget af kassen og hoppede ud, vi fik dem dog fanget igen og laaget sat bedre fast. En juleuge, det maa vist have været i 1897, vistnok den sidste jul paa Lysholm, var hele familien kørende i phaetonen til Lysholm, undtagen jeg, der var forvalter og søm saadan maatte blive hjemme paa gaarden. Knud var kusk paa denne tur, og da de skulle hjem om aftenen, var det meget mørkt, og vejen ud fra Lysholm, til udkørslen ved Nyled, var lang og smal. I vejkannten stod en stor sten, og det ene baghjul ramte stenen og faldt af, de maatte saa alle blive paa Lysholm om natten, saavidt jeg husker, kom Nicolaj dog ridende hjem om natten med hestene, for den næste dag at hente familien i en anden vogn.

Det sidste aar, bedstefader var paa Lysholm, fik han en ung landmand A. Krenzen som forvalter, han købte aar 1900 Hjortespring. Jeg lærte ham her at kende, og vi kom senere meget sammen.

Bedstefader var nu nær de firs aar og ville gerne trække sig

tilbage, men sælge gaarden til en tysker ville han ikke, der var derfor en hel del danske mænd, der dannede en slags aktieselskab og købte Lysholm i 1898, den blev drevet ved bestyrer, indtil den senere blev solgt til en god dansk mand Duus.

Mine bedsteforældre, fru Paulsen og moster Ditte flyttede saa ud til Østerholm, hvor de havde et hyggeligt hjem i det gamle hus, som har hørt til slottet, her boede de i faa aar, til bedstefader døde i april 1903. Fru Paulsen døde ikke længe efter, det var et meget stort savn for moster Ditte, da de to var nær knyttet til hinanden. Bedstemoder og moster Ditte følte sig nu ensomme paa Østerholm og flyttede til Måjbølgaard, hvor de var, da jeg kom som forpagter i april 1904. Nogen tid efter flyttede de op til Peberbjerg, som stod tomt, efter at faster Fille var flyttet til Augustenborg, her boede de i et par aar, fra efteraaret 1904 til 1907 eller 08, og morsomt nok fik de nogle af deres gamle venner som pensionærer i deres sommerferie, det var de tre døtre af kammerraad Fenger, der havde ejet Augustenborg hovedgaard: fru Kjær og hendes mand skoleinspektør Kjær, der kom i et par sommerferier, desuden frk. Augusta Fenger og fru Obelitz, som var der en sommerferie. Det var fornøjelige mennesker at være sammen med.

Der var stor sorg for alle danske, da vor gamle konge Christian den IX døde den 29. januar 1906, men faa steder blev der vist sørget saa meget som paa Peberbjerg. Moster Ditte bandt en lille krans af efeu og blomster plukket paa Dybbøl, og et lille digt skrevet med sirlig skrift var bundet til den, som der staar i et indlæg i et blad om bisættelsen, der var baade guld- og sølvkranse, men en krans blev behandlet med større omsorg og kærlighed af kongens børn end nogen anden, og lagdes ogsaa senere i sarkofagen, da den gamle konges kiste sænkedes i den. Paa kortet staar der:

En vildsom blomst i sørgeflor,
en lille fattig efeuranke,
men den har groet i Slesvigs jord
og blomsterne paa Dybbøl banke.

Jeg husker tydeligt, da min moster bandt den lille krans og læste digtet for Ella og mig, inden det blev afsendt. Jeg vil antage, at moster Ditte har sendt kransen til oberst Gernals, som var en god bekendt af familien, og som saa har lagt den paa kongens sarkofag.

I slotsparken paa Augustenborg var der et væksthus, dette blev af hertugen, som dengang ejede slottet, indrettet til en lille bolig, og her flyttede bedstemoder og moster Ditte ind i 1908, og levede her de sidste aar i de smukke omgivelser. Her paa Augustenborg var der mere livligt end paa Peberbjerg, dengang boede herredsfoged Hansen paa palæet, faster Fille og faster Gutte havde hver sin villa lige i nærheden og ligeledes fru Tadey. Vi kørte ogsaa jævnligt om og besøgte dem, vi har et fotografi derfra med fire generationer: bedstemoder, min svigermor, Ella og lille Anna Sophie.

Desværre blev idyllen brudt i august 1914, da den store krig udbrød. Moster Ditte blev syg og døde paa diakonissestiftelsen i Flensborg i efteraaret 1914. Heldigvis kom Mis Knudsen hjem fra Sles-

vig, hvor hun havde haft en forretning, og hun passede nu paa kærlig maade bedstemor det sidste aar, hun levede, hun var rask til den sidste dag, og fik en let død.

Peberbjerg i februar 1956

H. H. Jessen.